

ДЕРЖАВНИЙ ВИЩИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ЗАКЛАД
«КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ЕКОНОМІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ВАДИМА ГЕТЬМАНА» МОН УКРАЇНИ

ДЕРЖАВНИЙ ВИЩИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ЗАКЛАД
«КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ЕКОНОМІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ВАДИМА ГЕТЬМАНА» МОН УКРАЇНИ

Кваліфікаційна наукова
праця на правах рукопису

Пісна Ольга Миколаївна

УДК 339.92:005.572

ДИСЕРТАЦІЯ

**ГЛОБАЛЬНІ ТРАНСФОРМАЦІЇ
СЕРЕДОВИЩА БІЗНЕС-ДІЯЛЬНОСТІ ТНК**

Спеціальність 08.00.02 - Світове господарство і міжнародні
економічні відносини

Подається на здобуття наукового ступеня кандидата економічних наук

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей,
результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне
джерело _____ Пісна О.М.

Науковий керівник: Лук'яненко Ольга Дмитрівна, доктор економічних наук,
доцент

Київ - 2019

АНОТАЦІЯ

Пісна О.М. Глобальні трансформації середовища бізнес-діяльності ТНК. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата економічних наук за спеціальністю 08.00.02 «Світове господарство і міжнародні економічні відносини». - ДВНЗ «Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана», Київ, 2019.

Дисертація присвячена комплексному дослідженню глобальних трансформацій середовища бізнес-діяльності транснаціональних корпорацій через призму їх рушійних сил і векторних мегатрендів.

У роботі обґрунтовано поліструктурний характер глобалізаційної трансформації середовища бізнес-діяльності транснаціональних корпорацій на основі ідентифікації її векторних мегатрендів (технологізація, діджиталізація, віртуалізація, мереживізація, екологізація і соціалізація, політизація і регуляторно-інституційна уніфікація) та ключових механізмів: інноваційно-технологічного (інтернаціоналізація корпоративних досліджень і розробок, розвиток платформ і мереж «відкритих інновацій» ТНК, нарощування корпоративних патентних портфелів, міжнародне венчурне фінансування ТНК); виробничо-інвестиційного (формування глобальних вартісних ланцюгів, корпоративний розподіл ринків, стандартизація й уніфікація виробничих процесів, трансфертне ціноутворення); фінансового (міжнародна диверсифікація активів ТНК, сек'юритизація корпоративних фінансових інструментів, глобальна консолідація бізнесу через транскордонні злиття і поглинання, реструктуризація транснаціональних банківських мереж, оптимізація внутрішньокорпоративних кредитів, комісійних, винагород, роялті); міграційного (формування інтернаціональної вартості робочої сили, аутсорсінг та аутстафінг, глобальна уніфікація умов відтворення людського капіталу). Доведено, що їх синергійний вплив на основі цифрової інтеграції формує, з одного

боку, гомогенізоване, а з іншого – детерміноване протекціонізмом та економічним націоналізмом локалізоване глобальне бізнес-середовище діяльності ТНК, що суттєво коригує їх корпоративні стратегії, організаційні структури і бізнес-моделі, модернізує архітектуру взаємовідносин на внутрішніх і зарубіжних ринках.

Розкрито еволюцію теоретико-методологічних підходів щодо ідентифікації середовищних факторів транснаціональної діяльності з виокремленням основних напрямів їх концептуалізації в рамках маркетингової, управлінської, інституційної та фірмової парадигм. Доведено, що сучасний багатопрофільний характер фінансово-господарської діяльності ТНК найбільш повно й адекватно здатна відобразити глобалізаційна парадигма середовища транснаціональної діяльності, що базується на його кваліфікації як сукупності внутрішньокорпоративних, національних, регіональних і наднаціональних факторів, що справляють прямий і опосередкований вплив на фінансово-господарську діяльність ТНК, спричиняють часткові і системні її трансформації та визначають взаємодетермінований характер взаємодії власне середовища і економічної діяльності міжнародних економічних суб'єктів.

Удосконалено типізацію факторів бізнес-середовища транснаціональної діяльності: на основі доповнення існуючих їх класифікаційних критеріїв щодо форм прояву (політико-правові, економічні, соціально-культурні, інфраструктурні); рівня контрольованості з боку фірми (зовнішні, внутрішні, фактори макро-, мікро- та мезосередовища); ступеня впливу на результативність фінансово-господарської діяльності ТНК (національні, множинно-національні, регіональні, глобальні) та структурної динаміки (статичні, динамічні, рухливі) критерієм зв'язку з глобальною турбулентністю. На цій основі виділено середовищні фактори екологічно-кліматичного, воєнного, терористичного, релігійного, крос-культурного характеру. Доведено, що дія факторів глобальної турбулентності призводить до тимчасових порушень нормальних умов транснаціональної діяльності, її деформації і дестабілізації, що спричиняє реалокацію капіталу ТНК у територіальному і галузево-секторальному вимірах у пошуках більш прибуткових сфер вкладення.

Узагальнено та розвинуто методичні підходи до аналізу екзогенних середовищних факторів транснаціональної діяльності з обґрунтуванням трирівневого формату їх впливу на бізнес-діяльність ТНК: національного (норми і правила національних податкових, бюджетних і фінансових систем, інструменти грошово-кредитного і валютного регулювання, національна політика у сфері іноземного і зарубіжного інвестування, економічна дипломатія), регіонального (регіональна податкова конкуренція, горизонтальні і секторальні політики регіональних інтеграційних угруповань) і наднаціонального рівнів (інструменти міжнародних торговельних й інвестиційних режимів, глобальна стандартизація банківсько-фінансового регулювання, загальні і спеціальні міжнародні угоди з питань подвійного оподаткування доходів і капіталу, міжнародне оподаткування операцій офшорних центрів). Обґрунтовано, що результатом їх системного впливу на діяльність ТНК за умов делегування частини державних регуляторних функцій на регіональний і наднаціональний рівень є конвергенція національних регуляторних політик в інституційному форматі інтеграційних угруповань і міжнародних організацій.

Комплексно охарактеризовано середовище бізнес-діяльності ТНК в Україні з ідентифікацією системи гальмуючих діяльність ТНК факторів (інституційні вади внутрішнього ринку, невизначеність і незахищеність прав власності, непрозорість реєстраційної діяльності, процедурна переобтяженість ведення господарської діяльності, незбалансованість механізмів вирішення корпоративних спорів у судовому і позасудовому порядку, панування неформальних домовленостей в укладанні комерційних угод, значні міжгалузеві і міжтериторіальні асиметрії в концентрації виробництв, домінування посередницьких структур у маркетингових ланцюгах, обтяженість податкового адміністрування, вибіркова адміністративна дискримінація та ін.) та розкриттям ключових її рис: незбалансована структура акціонерного капіталу корпоративного сектору, переважання бізнес-груп державної форми власності й офшорних компаній; непрозорість їх міжнародної діяльності; невисока емісійна

активність на міжнародних фондових ринках; значний брак інноваційної діяльності, загалом низький рівень диверсифікації фінансово-господарської діяльності.

Застосовано аналітико-методичний підхід до інтегральної оцінки ступеня впливу економічного середовища України на інвестиційну діяльність на її території іноземних ТНК та розробленокореляційно-регресійну модель його факторів у розрізі сукупності цільових індикаторів щодо динаміки подушового валового внутрішнього продукту і валового національного доходу, кінцевих споживчих витрат домашніх господарств, валового нагромадження основного капіталу, інвестицій в основний капітал, сплачених податків за виключенням субсидій на продукти, сукупних доходів і витрат населення тощо у період 2001-2017 рр. На основі перевірки достовірності моделі через множинні коефіцієнти кореляції (R) і детермінації (R^2) з використанням експотенціальної, лінійної, логарифмічної, поліноміальної 2-го степеня, ступеневої й лінійної фільтрації лінії тренду встановлено найбільший вплив на масштаби іноземного інвестування української економіки показників подушового ВВП, сукупних ресурсів і сукупних витрат домогосподарств; подушових витрат і заощаджень, а також наявного доходу у розрахунку на 1 особу, що підтвердило домінування у системі показників інвестиційного клімату в Україні тих індикаторів, що визначають рівень споживчого попиту населення.

Обґрунтовано стратегічні пріоритети розбудови в Україні ефективного середовища бізнес-діяльності транснаціональних корпорацій у системі адміністративно-правових (формування вільної від корупції економічної діяльності та державного управління, запровадження системи цифрового урядування та електронної демократії, об'єднання в єдину національну реєстраційну систему усіх електронних реєстрів, широке використання блокчейн-технологій); організаційно-економічних (податкове стимулювання інноваційного бізнесу, оподаткування виведеного з підприємств капіталу, запровадження диференційованих ставок податків залежно від типу основних фондів і нематеріальних активів бізнес-структур); фінансових (впровадження у

банківську практику нормативних вимог управління банківським капіталом згідно стандартів Базель III, функціональна спеціалізація вітчизняних банків, переорієнтація функцій фондового ринку на акумулювання й перерозподіл інвестиційного капіталу, розбудова національної депозитарно-клірингової системи); інфраструктурних механізмів (системна інтеграція України до спільної митної і транзитної системи ЄС, її приєднання до загальноєвропейської комп'ютеризованої системи управління транзитними вантажами, повний запуск «єдиного вікна»; системний розвиток авіаційного і газового хабу, електронізація і діджиталізація матеріально-технічного забезпечення вітчизняних транспортних коридорів).

Ключові слова: глобалізація, транснаціоналізація, глобальні трансформації, середовище бізнес-діяльності ТНК.

ABSTRACT

Pisna O.M. Global Transformation of TNCs Business Environment. – Manuscript.

Thesis for the Academic Degree of Candidate of Economic Sciences in specialty 08.00.02 «World Economy and International Economic Relations». – SHEE «Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman», Kyiv, 2019.

The thesis is devoted to the comprehensive study of global transformations of the business environment of TNCs through the prism of their driving forces and megatrends.

The paper substantiates the poli-structural nature of the global transformation of the business environment of transnational corporations on the basis of identification of its vector megatrends (technologicalization, digitalization, virtualization, networking, ecologization, socialization, politicization as well as regulatory and institutional unification) and key mechanisms: innovation and

technological (internationalization of corporate research and development, development of platforms and networks of "open innovation" of TNCs, increase of corporate patent portfolios, international venture financing of TNCs); production and investment (global value chains development, corporate market sharing, standardization and unification of production processes, transfer pricing); financial (international diversification of TNC assets, securitization of corporate financial instruments, global business consolidation through cross-border mergers and acquisitions, restructuring of transnational banking networks, optimization of intra-corporate loans, commissions, fees, royalties); migration (formation of the international labor costs, outsourcing and outstaffing, global unification of the conditions for the renewal of human capital). It is proved that their synergy effect, based on digital integration, forms, on the one hand, homogeneous, and on the other hand, the localized global business environment of TNC's activity, determined by protectionism and economic nationalism, has a substantial influence on their corporate strategies, organizational structures and business models, as well modernizes the relationship on the domestic and foreign markets.

The paper discloses evolution of theoretical and methodological approaches to the identification of environmental factors of transnational activity with the identification of the main directions of their conceptualization within the framework of marketing, management, institutional and corporate paradigms.

It is proved that the modern multi-profile nature of financial and economic activity of TNCs is most fully and adequately reflected in the globalization paradigm of the transnational activity environment, based on its qualifications as a set of intra-corporate, national, regional and supranational factors, that have a direct and indirect influence on financial and economic activity of TNCs, give rise to their partial and systemic transformations and determine the interdependent nature of the interaction of the environment as well as economic activity of international economic actors.

The classification of the factors of the business environment of transnational activity has been improved and enlarged on the basis of existing classification criteria, regarding their forms (political, legal, economic, socio-cultural,

infrastructural); level of the company's control (external, internal, factors of macro-, micro- and meso-environment); the degree of influence on the efficiency of financial and economic activities of TNCs (national, multi-national, regional, global) and structural dynamics (static, dynamic, mobile) criterion of connection with global turbulence. On this basis, environmental factors of ecological, climatic, military, terrorist, religious, cross-cultural nature have been distinguished. It is proved that the factors of global turbulence lead to a temporary disruption of the normal conditions of transnational activity, its deformation and destabilization, which causes the reallocation of capital of TNCs in the territorial and sectoral dimensions in search of more profitable spheres of investment.

Methodological approaches to the analysis of the exogenous environmental factors of the transnational activity have been generalized and developed on the basis of their triple impact on the business of TNCs: national (norms and rules of the national tax, budgetary and financial systems, instruments of monetary, credit and foreign exchange regulation, state policy concerning international investment, economic diplomacy), regional (regional tax competition, horizontal and sectoral policy of the regional integrated groups) and supranational levels (instruments of international trade and investment regimes, global standardization of banking and financial regulation, general and special international agreements on double taxation of income and capital, international taxation of transactions of the offshore centers). It is substantiated that the result of their systemic influence on the activities of TNCs in the context of delegation of the part of the governmental regulatory functions to the regional and supranational level is the convergence of national regulatory policy in the institutional format of the integrated groups and international organizations.

The paper provides a comprehensive characteristic of the business environment of TNCs in Ukraine with the identification of the system of factors, constraining the activity of TNCs (institutional inefficiency of the domestic market, uncertainty and insecurity of property rights, non-transparency of registration activity, procedural overloading of economic activity, imbalance of mechanisms for resolving corporate disputes in court and extrajudicial cases, dominance of informal agreements in the

conclusion of commercial transactions, significant inter-sectoral asymmetry in the concentration of production, the dominance of intermediary structures in the marketing chains, the burden of tax administration, selective administrative discrimination, etc.) and the disclosure of its key features: the unbalanced structure of equity capital of the corporate sector, the predominance of business groups of state ownership and offshore companies; the lack of transparency of their international activity; low issuance activity on international stock markets; a significant lack of innovation, as well as a low level of diversification of financial and economic activity.

Analytical and methodological approach has been applied to the integrated assessment of the degree of influence of the economic environment of Ukraine on the investment activity of foreign TNCs, operating on its territory. The correlation and regression model of its factors in terms of the aggregate target indicators, such as changes in per capita GDP and gross national income, ultimate households' consumption expenditures, gross accumulation of fixed capital, investments in fixed assets, paid taxes, excluding product subsidies, total income and expenditures of the population, etc. during the period 2001-2017, has been developed. On the basis of checking the reliability of the model with the help of multiple coefficients of correlation (R) and determination (R^2) using the exponential, linear, logarithmic, polynomial 2nd degree, power and linear trend line filtering, the great influence of a large-scale foreign investment on the Ukrainian economy has been observed for the indices of the per capita GDP, aggregate household resources and expenditures; per capita expenses and savings, as well as available income per person, which confirmed the dominance of the indicators that determine the level of consumer demand in the investment climate in Ukraine.

The paper substantiates strategic priorities for the development of an effective TNCs business environment in Ukraine in the system of administrative and legal (development of corruption-free economic activity and public administration, implementation of digital governance and e-democracy, unification of all electronic registries into a single national registration system, wide use of blockchain

technologies); organizational, economic (tax incentives for innovative business, taxation of capital, withdrawn from companies, introduction of differentiated tax rates on the basis of the types of fixed assets and intangible assets of business structures), financial (implementation of regulatory requirements of banking capital management in accordance with Basel III standards into banking practice, functional specialization of domestic banks, reorientation of the functions of the stock market for the accumulation and redistribution of investment capital, the development of a national depository and clearing system); infrastructural mechanisms (systemic integration of Ukraine into the EU single customs and transit system, its accession to the pan-European computerized transit cargo handling system, full launch of the "single window"; systemic development of aviation and gas hub, electronization and digitalization of the material and technical support of domestic transport corridors).

Keywords: globalization, transnationalization, global transformations, business environment of TNCs.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

У наукових фахових виданнях:

1. Пісна О.М. Стратегічні пріоритети розбудови в Україні ефективного бізнес-середовища транснаціональної діяльності. *Економіка та підприємництво*. 2018. Вип. 41. С. 256-270. (0,6 д. а.).

2. Пісна О.М. Трансформаційні тренди в глобальному бізнес-середовищі. *Глобальні та національні проблеми економіки*. 2018. Вип. 23. С. 32-37. URL:<http://global-national.in.ua/archive/23-2018/9.pdf>. (0,6 д. а.).

3. Пісна О.М. Ключові показники розвитку середовища бізнес-діяльності в Україні. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В.І. Вернадського. Сер. Економіка і управління*. 2018. №3. Т. 29 (68). С. 5-9. (0,5 д. а.).

У наукових фахових виданнях України, які зареєстровані у міжнародних наукометричних базах:

4. Лук'яненко О.Д., Пісна О.М. Моделі аналізу середовища бізнес-діяльності ТНК. *Науковий вісник Полісся (Web of Science)*. 2016. № 4 (8). С. 323-328. (0,4 д. а., особисто автору - 0,2 д. а.: узагальнення найбільш поширених у світовій практиці моделей аналізу бізнес-середовища).

5. Пісна О.М. Сутність, складові та види середовища бізнес-діяльності ТНК. *Вісник Одеського національного університету. Сер. Економіка (Google Scholar)*. 2015. Вип. 3. Т. 20. С. 33-36. (0, 3 д. а.).

В інших виданнях:

6. Пісна О.М. Напрями підвищення ефективності бізнес-середовища транснаціональної діяльності в Україні. *Сучасні тенденції в економіці та управлінні: зб. матеріалів V Міжнар. наук.-практ. конф., 17 листоп. 2018 р. У 2-х ч. Запоріжжя: ГО «СІЕУ», 2018. Ч. 1. С. 100-102. (0,2 д. а.)*.

7. Пісна О.М. Стратегічні пріоритети зовнішньоекономічної діяльності бізнес-структур України. *Напрями забезпечення сталого економічного розвитку країни: можливості та перспективи: зб. матеріалів Всеукр. наук.-практ. конф., 10 листоп. 2018 р. Київ: ГО «Київський економічний науковий центр», 2018. С. 20-24. (0,2 д. а.)*.

8. Пісна О.М. Національні компанії в сучасних умовах розвитку бізнес-середовища України. *Теоретичні та практичні засади ефективного функціонування соціально-економічної сфери: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф., 12 трав. 2018 р. Дніпро: НО «Перспектива», 2018. С. 16-21. (0,2 д. а.)*.

9. Пісна О.М. ТНК в глобальному бізнес-середовищі. *Наукові підходи до модернізації економіки та системи управління: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф., 15-16 груд. 2017 р. Київ: Таврійський національний університет імені В.І. Вернадського, 2017. С. 18-21. (0,2 д. а.)*.

10. Пісна О.Н. Современные параметры экономической составляющей глобальной бизнес-среды. *Наукові розробки, передові технології, інновації: зб.*

наук. праць та тез наук. доп. за матеріалами IV Міжнар. наук.-практ. конф., 6-8 трав. 2017 р. Київ: НДІСР, 2017. С. 203-208. (0,3 д. а.).

11. Пісна О.М. Сучасні детермінанти розвитку середовища бізнес-діяльності в Україні. *Перспективи розвитку національної економіки в умовах змін ринкового середовища*: зб. тез наук. робіт учасн. Всеукр. наук.-практ. конф., 11-12 серп. 2017 р. Одеса: ЦЕДР, 2017. С. 16-20. (0,2 д. а.).

12. Пісна О.М. Ключові показники розвитку міжнародного економічного середовища. *Economy and management: modern transformation in the age of globalization*. International scientific conference March 24, 2017. Klaipeda, Lithuania: Baltija Publishing, 2017. Part 1. С. 33-35. (0,2 д. а.).

ЗМІСТ

ВСТУП	14
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ СЕРЕДОВИЩА ТРАНСНАЦІОНАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ	26
1.1. Сутність та структурна типізація міжнародного середовища бізнес-діяльності	26
1.2. Моделі аналізу середовища бізнес-діяльності ТНК	44
1.3. Передумови та чинники глобальних середовищних змін	57
Висновки до розділу 1	88
РОЗДІЛ 2. ДЕТЕРМІНАНТИ ТА ХАРАКТЕРИСТИКИ ГЛОБАЛЬНОГО БІЗНЕС-СЕРЕДОВИЩА	92
2.1. Конкурентна диспозиція ТНК у глобальному бізнес-середовищі	92
2.2. Трансформаційні тренди глобального бізнес-середовища	108
2.3. Аналітична оцінка регіональних специфік ведення транснаціонального бізнесу	135
Висновки до розділу 2	155
РОЗДІЛ 3. СЕРЕДОВИЩНИЙ ПОТЕНЦІАЛ ЕФЕКТИВНОЇ БІЗНЕС-ДІЯЛЬНОСТІ ТНК В УКРАЇНІ	159
3.1. Сучасні параметри та критичні негативи національного бізнес-середовища	159
3.2. Конкурентний профіль вітчизняних компаній у глобальному бізнес-середовищі	173
3.3. Стратегічні пріоритети розбудови в Україні ефективного бізнес-середовища транснаціональної діяльності	195
Висновки до розділу 3	223
ВИСНОВКИ	226
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	229
ДОДАТКИ	263

ВСТУП

Актуальність теми. Системна і всеохоплююча транснаціоналізація бізнес-діяльності на початку третього тисячоліття набуває свого багатовимірного прояву у динамічному нарощуванні масштабів міжнародного виробництва ТНК, диверсифікації форм і механізмів їх інвестиційно-кредитної, інноваційно-технологічної і фінансової діяльності, структурній модернізації виробничого процесу, розширенні мереж афілійованих і залежних від ТНК компаній, реорганізації корпоративної інституційно-регуляторної архітектури та докорінному оновленні стратегій конкурентного лідерства бізнес-структур. Як свідчить світовий досвід, на всіх еволюційних етапах інтернаціоналізації корпоративний сектор зазнавав потужного впливу екзогенного середовища, яке не тільки формувало мотиваційні умови його функціонування та загальну політико-правову, економічну, соціально-культурну й інфраструктурну ауру транснаціональної діяльності, але й змушувало враховувати середовищні фактори корпоративних стратегій ТНК. Однак, якщо доглобалізаційна епоха світогосподарського розвитку характеризувалась переважно одновекторним впливом бізнес-середовища на фінансово-господарську діяльність ТНК, то сучасні умови їх функціонування формують якісно нову – діалектично-взаємодетерміновану – модель транснаціональної діяльності. Її визначальними рисами є, з одного боку, потужний вплив міжнародного середовища на діяльність ТНК зі значним розширенням спектру факторів, що мають враховуватись при розробленні й імплементації ними корпоративних стратегій, а з іншого – безпосередня структуризація транснаціональними корпораціями глобального середовища у відповідності зі своїми власними економічними інтересами і стратегічними цілями. Прискорена трансформація середовища бізнес-діяльності ТНК відбувається каналами глобальної монополізації капіталу і виробництва, конвергенції національних податкових і фінансових систем, системної лібералізації міжнародних економічних відносин, інституціоналізації світового господарства, а також міжнародної

стандартизації, уніфікації й офшоризації глобального бізнесу на новітній інформаційно-комунікаційній основі. Таким чином, фундаментальні трансформації середовища бізнес-діяльності транснаціональних корпорацій потребують глибокого їх теоретичного осмислення та визначення характеру і механізмів впливу середовищних факторів на функціонування ТНК у глобальному економічному просторі.

Теоретичні основи виробничої, інвестиційно-кредитної, фінансової і науково-технічної діяльності ТНК, її форми і рівні, детермінанти конкурентного лідерства транснаціональних корпорацій у глобальному середовищі, характер і трансформаційні зміни корпоративних стратегій і методів конкурентної боротьби бізнес-структур ґрунтовно розроблено у працях таких зарубіжних і вітчизняних вчених, як: К. Акамацу, І. Ансофф, С. Альтман, В. Барнер-Расмусен, І. Бівер, І.Б'єркман, Л. Вальрас, Дж. Гелбрейт, Е. Грехем, Дж. Данінг, Д. Деніелс, Р. Дорнбуш, А. Дятлов, У. Зандер, Е. Зігарт, Н. Іксарова, Р. Каплан, С. Кіндлебергер, Б. Когут, К. Коджіма, Ф. Котлер, Р. Коуз, П. Ліндерт, Д. Лук'яненко, А. Мазаракі, Дж. Майер, Ю. Макогон, Д. Медоуз, Д. Нортон, Т. Орехова, Є. Панченко, Х. Перлмуттер, А. Поручник, М. Портер, К. Райс, А. Рагмен, Д. Родрік, В. Рокоча, О. Роґач, С. Роузфілд, Ю. Рубін, П. Самуельсон, Д. Стопфорд, А. Томсон, Р. Тоффлер, С. Хаймер, Т. Циганкова, В. Щетінін, С. Якубовський та багатьох інших.

Разом з тим, окремі аспекти цієї багатогранної науково-практичної проблеми залишаються недостатньо розкритими. Це стосується, насамперед, дослідження глобалізаційних тенденцій розвитку транснаціональної діяльності й системної оцінки впливу на неї середовищних факторів. Недостатньо розробленими є методичні питання щодо оцінювання ключових параметрів сучасного бізнес-середовища ТНК в контексті розробки та реалізації стратегій корпоративних бізнес-структур. Крім того, надзвичайно актуальним на сьогодні є також обґрунтування стратегічних напрямів і пріоритетів розвитку бізнес-середовища в Україні для формування інституційних умов ефективної транснаціоналізації національної економіки. Таким чином, системне

дослідження глобальних трансформацій середовища бізнес-діяльності ТНК є дуже важливим як у теоретичному, так і в практичному плані, що обумовило вибір теми дисертації, її мету та завдання.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційну роботу виконано відповідно до плану міжкафедральної науково-дослідної теми факультету міжнародної економіки і менеджменту ДВНЗ «Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана» «Стратегії національного розвитку в парадигмі глобальної економічної політики» (номер державної реєстрації 0111U007630). Результати досліджень автора були використані при підготовці розділів «Глобальні мегатренди трансформації середовища транснаціональної діяльності» та «Аналітичні моделі оцінки середовищних факторів бізнес-діяльності ТНК».

Мета і завдання дослідження. Метою дисертаційної роботи є комплексне дослідження теоретичних основ впливу середовищних факторів на транснаціональну діяльність, системна оцінка ключових напрямів глобальної трансформації бізнес-середовища ТНК та обґрунтування на цій основі інституційно-економічних механізмів його розвитку в Україні в контексті розбудови в державі ефективного конкурентного середовища.

Для досягнення зазначеної мети відповідно до логіки дослідження (рис. 1) у роботі поставлено та вирішено такі конкретні завдання:

- розкрити сутність міжнародного середовища бізнес-діяльності та здійснити його структурну типізацію;
- охарактеризувати діючі моделі аналізу середовища бізнес-діяльності ТНК;
- ідентифікувати передумови та ключові чинники глобальних трансформаційних змін бізнес-середовища;
- дати комплексну характеристику трансформаційних трендів формування глобального бізнес-середовища;
- проаналізувати ключові регіональні особливості середовища ведення транснаціонального бізнесу;

- розвинути методика оцінки конкурентної диспозиції ТНК у глобальному бізнес-середовищі;
- визначити сучасні параметри та критичні негативи бізнес-середовища транснаціональної діяльності в Україні;
- виявити специфіку формування глобальних конкурентних профілів вітчизняних корпорацій;
- обґрунтувати стратегічні пріоритети розбудови в Україні сприятливого бізнес-середовища транснаціональної діяльності.

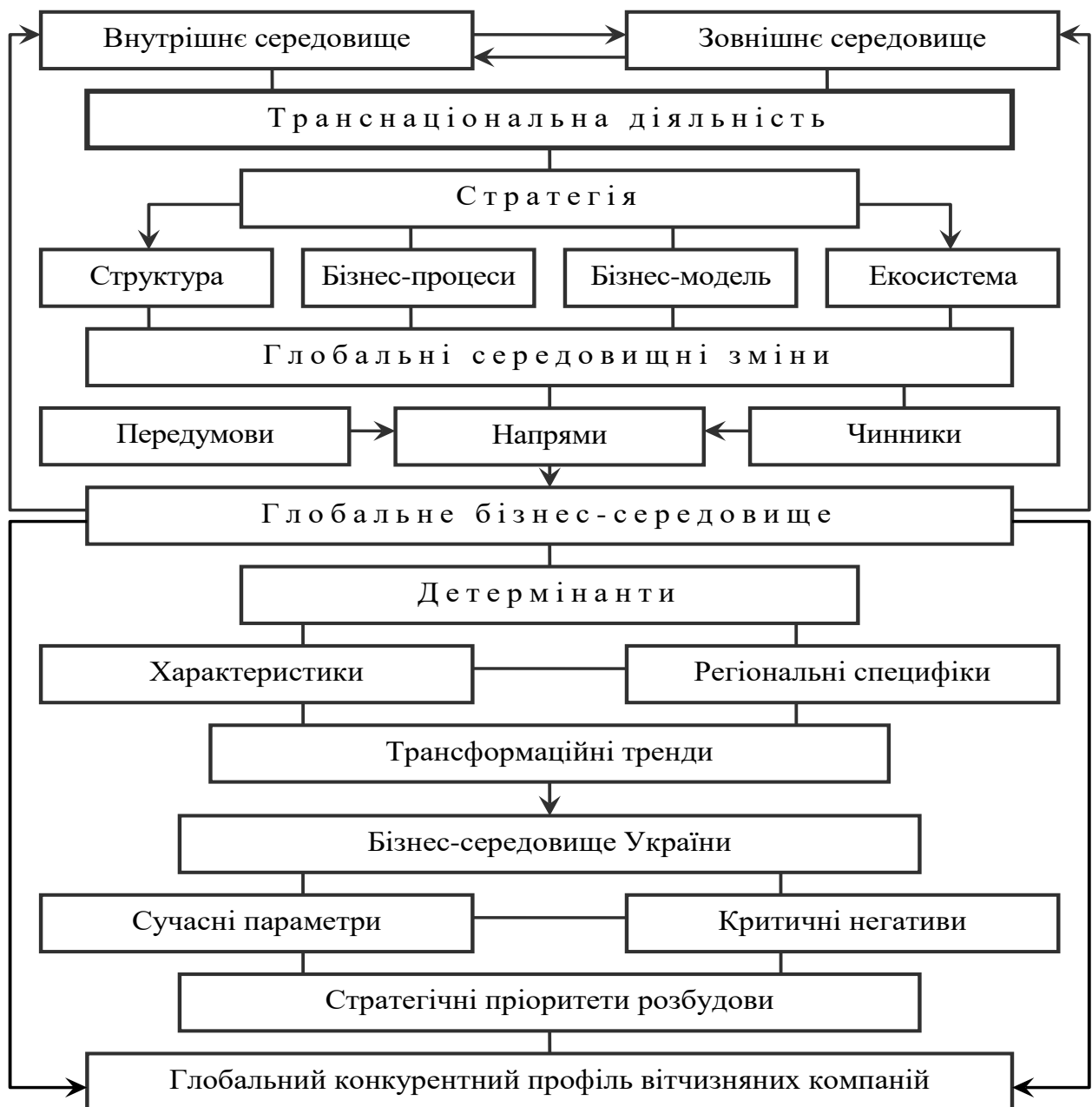

Рис. 1. Логіка дисертаційного дослідження

Об'єктом дослідження є закономірності і структурні тренди розвитку бізнес-діяльності ТНК у глобальних умовах.

Предметом дослідження є сутнісний зміст, умови і механізми глобальних трансформацій середовища транснаціональної діяльності.

Методи дослідження. У дисертаційній роботі використано загальнонаукові і спеціальні методи дослідження глобальних трансформацій середовища бізнес-діяльності ТНК. Її методологічною основою є наступні методи: діалектичний (при розкритті змістовної сутності міжнародного середовища бізнес-діяльності, здійсненні класифікаційної ідентифікації його факторів, обґрунтуванні поліструктурного характеру глобалізаційної трансформації середовища бізнес-діяльності транснаціональних корпорацій: пп. 1.1, 1.3, 2.2); історико-логічний (при характеристиці еволюційного розвитку транснаціональних корпорацій та аналізі трансформаційних трендів у глобальному бізнес-середовищі: пп. 2.1, 2.2); дедукція та індукція (при оцінці конкурентної диспозиції транснаціональних корпорацій у глобальній економічній системі та розкритті характеру регіональних трансформацій глобального бізнес-середовища: пп. 2.1, 2.3); системно-структурний аналіз економічних процесів та явищ (при характеристиці моделей аналізу середовища бізнес-діяльності ТНК, розкритті ключових чинників його глобальної трансформації та обґрунтуванні стратегічних пріоритетів розбудови в Україні сприятливого бізнес-середовища транснаціональної діяльності: пп. 1.2, 1.3, 3.3); аналіз та синтез (при узагальненні глобальних мегатрендів трансформації бізнес-середовища ТНК та розкритті механізмів їх впливу на фінансово-господарську діяльність корпоративних бізнес-структур: пп. 2.1, 2.2, 2.3, 3.2); метод кількісного та якісного порівнянь (при ідентифікації сучасних параметрів бізнес-середовища транснаціональної діяльності в Україні та оцінці конкурентного профіля вітчизняних компаній у глобальному бізнес-середовищі: п. 3.1, 3.2); експертних оцінок та прогнозний (при розкритті ключових механізмів впливу глобальних трендів на бізнес-середовище транснаціональної діяльності: пп. 1.2, 2.2).

Інформаційною базою дослідження є монографічні дослідження вітчизняних і зарубіжних учених з проблематики глобального економічного розвитку, транснаціональної діяльності й корпоратизації фінансово-господарських операцій; матеріали й аналітичні звіти міжнародних організацій і дослідницьких агенцій (ООН, Групи Світового банку, Програми розвитку ООН, Всесвітнього економічного форуму, Альянсу прав інтелектуальної власності, Міжнародного інституту розвитку менеджменту, Фонду «Спадщина» (США), Центру міжнародних досліджень економічних тенденцій та ін.); результати наукових досліджень Національного інституту стратегічних досліджень України, Інституту економіки та прогнозування НАН України, ДВНЗ «Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана»; офіційні матеріали Національного банку України, Державної комісії з цінних паперів і фондового ринку України та ін.

Наукова новизна одержаних результатів полягає у формулюванні автором власного концептуального підходу до дослідження трансформаційних змін глобального бізнес-середовища діяльності ТНК, їх ідентифікації та комплексній оцінці, а також обґрунтуванні інституційно-фінансових механізмів формування в Україні сприятливого середовища бізнес-діяльності транснаціональних корпорацій.

У результаті дослідження отримані такі найбільш вагомі результати:

вперше:

- обґрунтовано поліструктурний характер глобалізаційної трансформації середовища бізнес-діяльності транснаціональних корпорацій на основі ідентифікації її векторних мегатрендів (технологізація, діджиталізація, віртуалізація, мереживізація, екологізація і соціалізація, політизація і регуляторно-інституційна уніфікація) та ключових механізмів: інноваційно-технологічного (інтернаціоналізація корпоративних досліджень і розробок, розвиток платформ і мереж «відкритих інновацій» ТНК, нарощування корпоративних патентних портфелів, міжнародне венчурне фінансування ТНК); виробничо-інвестиційного (формування глобальних вартісних ланцюгів, корпоративний

розподіл ринків, стандартизація й уніфікація виробничих процесів, трансфертне ціноутворення); фінансового (міжнародна диверсифікація активів ТНК, сек'юритизація корпоративних фінансових інструментів, глобальна консолідація бізнесу через транскордонні злиття і поглинання, реструктуризація транснаціональних банківських мереж, оптимізація внутрішньокорпоративних кредитів, комісійних, винагород, роялті); міграційного (формування інтернаціональної вартості робочої сили, аутсорсінг та аутстафінг, глобальна уніфікація умов відтворення людського капіталу). Доведено, що їх синергійний вплив на основі цифрової інтеграції формус, з одного боку, гомогенізоване, а з іншого – детерміноване протекціонізмом і економічним націоналізмом локалізоване глобальне бізнес-середовище діяльності ТНК, що суттєво коригує їх корпоративні стратегії, організаційні структури і бізнес-моделі, модернізує архітектуру взаємовідносин на внутрішніх і зарубіжних ринках;

удосконалено:

- методичні підходи до аналізу екзогенних середовищних факторів транснаціональної діяльності з обґрунтуванням трирівневого формату їх впливу на бізнес-діяльність ТНК: національного (норми і правила національних податкових, бюджетних і фінансових систем, інструменти грошово-кредитного і валютного регулювання, національна політика у сфері іноземного і зарубіжного інвестування, економічна дипломатія), регіонального (регіональна податкова конкуренція, горизонтальні і секторальні політики регіональних інтеграційних угруповань) і наднаціонального рівнів (інструменти міжнародних торговельних й інвестиційних режимів, глобальна стандартизація банківсько-фінансового регулювання, загальні і спеціальні міжнародні угоди з питань подвійного оподаткування доходів і капіталу, міжнародне оподаткування операцій офшорних центрів). Обґрунтовано, що результатом їх системного впливу на діяльність ТНК за умов делегування частини державних регуляторних функцій на регіональний і наднаціональний рівень є конвергенція національних регуляторних політик в інституційному форматі інтеграційних угруповань і міжнародних організацій;

- типізацію факторів бізнес-середовища транснаціональної діяльності на основі доповнення існуючих їх класифікаційних критеріїв щодо форм прояву (політико-правові, економічні, соціально-культурні, інфраструктурні); рівня контрольованості з боку фірми (зовнішні, внутрішні, фактори макро-, мікро- та мезосередовища); ступеня впливу на результативність фінансово-господарської діяльності ТНК (національні, множинно-національні, регіональні, глобальні) та структурної динаміки (статичні, динамічні, рухливі) критерієм зв'язку з глобальною турбулентністю. На цій основі виділено середовищні фактори екологічно-кліматичного, воєнного, терористичного, релігійного, крос-культурного характеру. Доведено, що дія факторів глобальної турбулентності призводить до тимчасових порушень нормальних умов транснаціональної діяльності, її деформації і дестабілізації, що спричиняє реалокацію капіталу ТНК у територіальному і галузево-секторальному вимірах у пошуках більш прибуткових сфер вкладення;

- аналітико-методичний підхід до інтегральної оцінки ступеня впливу економічного середовища України на інвестиційну діяльність на її території іноземних ТНК з розробкою кореляційно-регресійної моделі його факторів у розрізі сукупності цільових індикаторів щодо динаміки подушового валового внутрішнього продукту і валового національного доходу, кінцевих споживчих витрат домашніх господарств, валового нагромадження основного капіталу, інвестицій в основний капітал, сплачених податків, за виключенням субсидій, на продукти, сукупних доходів і витрат населення тощо у період 2001-2017 рр. На основі перевірки достовірності моделі через множинні коефіцієнти кореляції (R) і детермінації (R^2) з використанням експотенціальної, лінійної, логарифмічної, поліноміальної 2-го степеня, степеневі й лінійної фільтрації лінії тренду встановлено найбільший вплив на масштаби іноземного інвестування української економіки показників подушового ВВП, сукупних ресурсів і сукупних витрат домогосподарств; подушових витрат і заощаджень, а також наявного доходу у розрахунку на 1 особу, що підтвердило домінування в

системі показників інвестиційного клімату в Україні тих індикаторів, що визначають рівень споживчого попиту населення;

дістали подальшого розвитку:

– розкриття еволюції теоретико-методологічних підходів щодо ідентифікації середовищних факторів транснаціональної діяльності з виокремленням основних напрямів їх концептуалізації у рамках маркетингової, управлінської, інституційної та фірмової парадигм. Доведено, що сучасний багатопрофільний характер фінансово-господарської діяльності ТНК найбільш повно й адекватно здатна відобразити глобалізаційна парадигма середовища транснаціональної діяльності, що базується на його кваліфікації як сукупності внутрішньокорпоративних, національних, регіональних і наднаціональних факторів, що справляють прямий та опосередкований вплив на фінансово-господарську діяльність ТНК, спричиняють часткові і системні її трансформації та визначають взаємодетермінований характер взаємодії власне середовища і економічної діяльності міжнародних економічних суб'єктів;

– комплексна характеристика середовища бізнес-діяльності ТНК в Україні з ідентифікацією системи гальмуючих діяльність ТНК факторів (інституційні вади внутрішнього ринку, невизначеність і незахищеність прав власності, непрозорість реєстраційної діяльності, процедурна переобтяженість ведення господарської діяльності, незбалансованість механізмів вирішення корпоративних спорів у судовому і позасудовому порядку, панування неформальних домовленостей в укладанні комерційних угод, значні міжгалузеві і міжтериторіальні асиметрії у концентрації виробництв, домінування посередницьких структур у маркетингових ланцюгах, обтяженість податкового адміністрування, вибіркова адміністративна дискримінація та ін.) та розкриттям ключових її рис: незбалансована структура акціонерного капіталу корпоративного сектору, переважання бізнес-груп державної форми власності й офшорних компаній; непрозорість їх міжнародної діяльності; невисока емісійна активність на міжнародних фондових ринках; значний брак інноваційної

діяльності, загалом низький рівень диверсифікації фінансово-господарської діяльності;

- обґрунтування стратегічних пріоритетів розбудови в Україні ефективного середовища бізнес-діяльності транснаціональних корпорацій у системі адміністративно-правових (формування вільної від корупції економічної діяльності та державного управління, запровадження системи цифрового урядування та електронної демократії, об'єднання в єдину національну реєстраційну систему усіх електронних реєстрів, широке використання блокчейн-технологій); організаційно-економічних (податкове стимулювання інноваційного бізнесу, оподаткування виведеного з підприємств капіталу, запровадження диференційованих ставок податків залежно від типу основних фондів і нематеріальних активів бізнес-структур); фінансових (впровадження в банківську практику нормативних вимог управління банківським капіталом згідно стандартів Базель III, функціональна спеціалізація вітчизняних банків, переорієнтація функцій фондового ринку на акумулювання й перерозподіл інвестиційного капіталу, розбудова національної депозитарно-клірингової системи); інфраструктурних механізмів (системна інтеграція України до спільної митної і транзитної системи ЄС, її приєднання до загальноєвропейської комп'ютеризованої системи управління транзитними вантажами, повний запуск «єдиного вікна»; системний розвиток авіаційного і газового хабу, електронізація і діджиталізація матеріально-технічного забезпечення вітчизняних транспортних коридорів).

Практичне значення одержаних результатів полягає у тому, що основні теоретичні положення, висновки та рекомендації, сформульовані автором у дисертації, можуть бути використані в якості методологічної бази для формування в Україні ефективного середовища транснаціональної діяльності. Наукові розробки, висновки і практичні рекомендації автора були використані: Міністерством аграрної політики та продовольства України при розробці проектів нормативно-правових актів щодо розвитку аграрного сектору національної економіки (довідка про впровадження №37-11-15/24950 від

16.11.2018 р.); ТОВ «Укрбудінвест» при розробці проекту спільного інвестування в будівництві об'єктів нерухомості із застосуванням різних моделей продажу (довідка про впровадження №347/1 від 6 вересня 2017 р.); Українською корпорацією по виноградарству і виноробній промисловості «Укрвинпром» (довідка про впровадження №212 від 16.11.2018 р.); Громадською спілкою «Ірпінська Агенція розвитку» при підготовці спільних з державними установами проектів з розвитку Ірпінського регіону (довідка про впровадження №35 від 27.12.2017 р.). Матеріали і результати дисертаційного дослідження використовуються також у навчальному процесі при викладанні дисциплін «Глобальна економіка», «Міжнародний менеджмент» та «Міжнародні стратегії економічного розвитку» в ДВНЗ «Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана» (довідка про впровадження від 11.10.2018 р.).

Особистий внесок здобувача. Усі наукові результати, які викладено в дисертаційному дослідженні та виносяться на захист, одержані автором особисто.

Апробація результатів дисертації. Основні положення та результати дисертаційної роботи доповідались й обговорювались на восьми міжнародних і всеукраїнських науково-практичних конференціях: міжнародній науково-практичній конференції «Economy and management: modern transformation in the age of globalization» (м. Клайпеда, Литва, 24 березня 2017 р.); всеукраїнській науково-практичній конференції представників науки і бізнесу «Активізація процесів гуманізації та соціалізації в суспільстві і їх вплив на бізнес-середовище» (м. Херсон, 17 травня 2017 р.); всеукраїнській науково-практичній конференції «Перспективи розвитку національної економіки в умовах змін ринкового середовища» (м. Одеса, 11-12 серпня 2017 р.); міжнародній науково-практичній конференції «Наукові підходи до модернізації економіки та системи управління» (м. Київ, 15-16 грудня 2017 р.); IV міжнародній науково-практичній конференції «Наукові розробки, передові технології, інновації» (м. Прага – Брно – Київ, 6-8 травня 2017 р.); міжнародній науково-практичній

конференції «Теоретичні та практичні засади ефективного функціонування соціально-економічної сфери» (м. Дніпро, 12 травня 2018 р.); всеукраїнській науково-практичній конференції «Напрями забезпечення сталого економічного розвитку країн: можливості та перспективи» (м. Київ, 10 листопада 2018 р.); V міжнародній науково-практичній конференції «Сучасні тенденції в економіці та управлінні» (м. Запоріжжя, 17 листопада 2018 р.).

Публікації. Основні положення і наукові результати дослідження опубліковано дисертантом самостійно в 12 наукових працях, у тому числі: 3 – у наукових фахових виданнях, 2 – у фахових виданнях України, що входять до міжнародних наукометричних баз даних, 7 – в інших виданнях. Загальний обсяг опублікованих робіт, що належить особисто дисертантові, становить 3,7 д. а.

Структура та обсяг дисертації. Дисертація складається зі вступу, трьох розділів, висновків, додатків, списку використаних джерел. Загальний обсяг роботи становить 203 сторінки основного тексту. Дисертація містить 49 таблиць на 34 сторінках, 26 рисунків на 12 сторінках, 11 додатків на 68 сторінках. Список використаних джерел включає 344 найменування.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ СЕРЕДОВИЩА ТРАНСНАЦІОНАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

1.1. Сутність та структурна типізація міжнародного середовища бізнес-діяльності

Сучасне середовище бізнес-діяльності міжнародних компаній характеризується надзвичайно високим ступенем складності, динамізму та невизначеності. Своєчасне пристосування до середовищних змін - запорука ефективного розвитку компанії на міжнародних ринках. Менеджмент корпорацій, з одного боку, повинен усвідомлювати характер змін у бізнес-середовищі та ефективно на них реагувати, а з іншого боку - не забувати про те, що самі компанії генерують зміни в середовищі, пропонуючи ринку нові види товарів і послуг, залучаючи нові види сировини, матеріалів, обладнання, впроваджуючи нові технології.

Головною рушійною силою процесів економічної глобалізації є системна й динамічна транснаціоналізація, яка охопила в останні десятиліття всі структурні підсистеми світового господарства в їх функціональному, регіональному і територіальному вимірах. Вона детермінує характер і ключові мегатренди сучасних трансформацій міжнародної економічної системи, а також структурування торговельної, виробничої, інвестиційної, фінансово-кредитної і технологічно-інноваційної взаємодії країн і регіонів. За даними ЮНКТАД, у період 1982-2017 рр. сукупна додана вартість, вироблена зарубіжними підрозділами ТНК, зросла в 24 рази (з 0,3 до 7,3 трлн дол. США), їхні сумарні активи – майже в 50 разів (з 2,2 до 103,4 трлн), а сукупний продаж товарів і послуг – в 11 разів (з 2,7 до 30,8 трлн) (табл. 1.1).

Таблиця 1.1

**Динаміка окремих показників ПП та міжнародного виробництва,
1990 - 2017 (вибрані роки), млрд дол. США**

Показник	Значення у поточних цінах (млрд дол.)				
	1990	2005-2007 (середні докризові)	2015	2016	2017
Надходження ПП	205	1 415	1 921	1 868	1 430
Відтік ПП	244	1 452	1 622	1 473	1 430
Транскордонні злиття та поглинання	98	729	735	887	694
Продажі іноземних філій	6 755	24 217	27 559	29 057	30 823
Додана вартість (товарна), вироблена іноземними філіями	1 264	5 264	6 457	6 950	7 317
Сумарні активи іноземних філій	5 871	54 791	94 781	98 758	103 429
Зайняті в іноземних філіях (тис.)	27 034	57 392	69 683	71 157	73 209
Світовий ВВП	23 433	52 383	74 407	75 463	79 841
Світовий експорт товарів та послуг	4 414	14 957	20 953	20 555	22 558

Джерело: [1, с.20]

Потужний вплив на структурну динаміку транснаціонального бізнесу справляють нині не тільки його ресурсний потенціал і мотиваційні цілі, але й зовнішні фактори політико-правового, економічного, соціально-культурного й інфраструктурного характеру. Саме ці чинники, на нашу думку, визначають сучасний інституційний формат транскордонного руху товарів, послуг, ресурсів, інвестиційного і фінансового капіталу, інформації і робочої сили, що підтверджується, насамперед, домінуванням у сучасному теоретичному дискурсі економічного розвитку теорії відкритої економіки. Дана теорія є концептуальним відображенням здатності транснаціонального бізнесу не тільки ефективно використовувати міжнародні ресурси і ринки збуту для конкурентного розвитку, але й протистояти несприятливій міжнародній кон'юктурі.

З огляду на це, набувають суттєвого значення ті концепції, що досліджують дану проблематику в рамках *маркетингової* (стратегія «блакитного океану»), концепції стратегічного маркетингу, конкурентної раціональності, максимаркетингу, прикладні концепції комерційного і

некомерційного маркетингу); *управлінської* (теорії управління і підприємництва), *інституційної* (інституційна теорія фірми, теорія корпорації Дж. Гелбрейта, теорія інституційних змін Д. Норта та ін.) та *фірмової* парадигм (еволюційна теорія фірми, контрактна модель фірми, мережева теорія фірми, системно-інтеграційна теорія підприємства Г. Клейнера) (дод. А, табл. А.1).

Загалом, міжнародне бізнес-середовище – це сукупність умов і факторів, в яких здійснюється міжнародна діяльність компанії. Іншими словами, середовище міжнародного бізнесу може бути визначене як система умов і факторів реалізації міжнародних економічних зв'язків. Ю.Б. Рубін вважає, що бізнес-середовище - це «сукупність зовнішніх умов, факторів діяльності і особливостей оточення кожного з суб'єктів бізнесу, які безпосередньо або опосередковано впливають на формування змісту діяльності даного суб'єкта бізнесу та його взаємних відносин з іншими суб'єктами бізнесу» [38]. Ф. Котлер визначає середовище як сукупність факторів, які впливають на спроможність компанії розвивати й підтримувати взаємовідносини з цільовим ринком [39]. А.Ф. Павленко та А.В. Войчак розглядають поняття навколишнє бізнес-середовище – це сукупність чинників, суб'єктів, сил та умов, які впливають на визначення предмета та об'єкта маркетингу, створення системи його засобів, формування їхньої структури, тобто це сфера, що в ній відбувається маркетингова діяльність суб'єкта господарювання [40, с.48].

А.А. Мазаракі трактує поняття маркетингового середовища як середовище, яке містить у собі систему чинників, що аналізують конкретну ситуацію, в якій діє конкретне підприємство, що виробляє та реалізує товари як на внутрішньому, так і на зовнішньому ринках. Крім того, до системи чинників середовища міжнародного маркетингу обов'язково додаються і ті, які характеризують комплексну взаємодію різних світових ринків щодо розвитку виробництва і просування товарів у світовому масштабі, тобто систему міжнародного бізнесу в цілому [41].

Т.М. Циганкова визначає міжнародне маркетингове середовище як сукупність умов, процесів, чинників, що сприяють або протидіють розвитку міжнародної маркетингової діяльності фірми [42].

Панченко Є.Г. вважає, що «середовище міжнародного менеджменту – це сукупність різноманітних відносин й інтересів різних груп і організацій, які складаються у всіх країнах, де корпорація здійснює свої ділові операції» [43, с.83]. Зважаючи на те, що більшість науковців характеризують середовище як сукупність факторів, умов, відносин й інтересів, ми вважаємо, що *міжнародне середовище бізнес-діяльності* – це сукупність зовнішніх умов, факторів діяльності та особливостей оточення транснаціональної корпорації (а саме – внутрішньокорпоративних, національних, регіональних і наднаціональних), що прямо чи опосередковано впливають на її фінансово-господарську діяльність та на відносини з іншими суб'єктами на міжнародній арені, спричиняють часткові й системні її трансформації, а також визначають взаємодетермінований характер взаємодії власне середовища і міжнародних економічних суб'єктів.

Організація, що не розуміє та не аналізує своє оточення і своїх кордонів приречена на зникнення з ринків. У зовнішньому середовищі бізнесу, на думку А.Н. Дятлова і М.В. Плотникова [44], подібно дарвінівській теорії, відбувається найжорстокіший природний відбір: виживають тільки ті, хто володіють достатньою гнучкістю (мінливістю) і здатні вчитися - закріплювати у своїй генетичній структурі необхідні для виживання риси (дарвінівська спадковість). Незважаючи на всю хаотичність процесів, що протікають у зовнішньому середовищі бізнесу, можна виділити її основні значущі риси:

- *Складність зовнішнього середовища* - кількість і різноманітність факторів, до яких потрібно адаптуватися компанії, дуже великі. Аналіз зовнішніх впливів і визначення ключових факторів впливу, як правило, вимагають значних витрат часу, зусиль і фінансування. Наприклад, вивчення попиту на певному ринку, зміна демографічного або етнічного складу, вікових груп.

- *Рухливість зовнішнього середовища* - всі об'єкти і процеси зовнішнього середовища знаходяться в постійному русі - вони безперервно (хоча і з різною швидкістю) зазнають змін: вік, уподобання, референтні групи, особливості попиту.
- *Взаємопов'язаність факторів зовнішнього середовища* - зміна одного фактора приводить (в тій чи іншій мірі) до зміни безлічі інших. Наприклад, теракти в Єгипті призвели до закриття туристичного ринку для Росії, відповідно, змінилася цінова політика на тури, транспорт і найголовніше змінилися особливості сегмента. Зміна політичної ситуації в країні-експортерів нафти призводить до зміни цін на нафту, що призводить до зміни транспортних витрат і, відповідно, цін на кінцеві товари.
- *Турбулентність зовнішнього середовища* - зміни в зовнішньому середовищі відбуваються з високим ступенем невизначеності і непередбачуваності. Часто, неготовність керівників прорахувати взаємозв'язок і вплив потенційних змін на розвиток компанії призводить до негативних наслідків і посилення турбулентності в цілому.
- *Неможливість впливати в цілому на зовнішнє середовище* - організація має дуже обмежені можливості (якщо взагалі має) впливати на зовнішній контекст своєї діяльності: через лобіювання законопроектів, створення фактичних монополій, завдання власних стандартів якості та споживання і т.п. Крім того, навіть ці заходи здатні лише частково стабілізувати середу. В основному ж, компаніям доводиться постійно адаптуватися до змін, що протікають навколо них [44].

Теорія менеджменту розглядає фірми як системи двох основних типів: закрита і відкрита. Закрита система умовно передбачає відносну незалежність фірми від навколишнього зовнішнього середовища. Така система зазвичай характерна: для початкового етапу розвитку ринкових відносин, при незначній ролі держави в їх регулюванні, при загальному невисокому рівні розвитку економіки в країні.

Зростання конкурентної боротьби між товаровиробниками, стійке перевищення обсягів пропонованих до реалізації товарів і послуг в порівнянні з попитом на них, активна роль держави в розвитку ринкових відносин, ряд інших факторів, образно кажучи, призводять до «розкриття» замкнутої системи. Таким чином, будь-яка залежна від зовнішнього середовища організація є відкритою системою. Вплив різних факторів зовнішнього середовища чинить все більший вплив на міжнародну діяльність компаній [45, с.42].

На основі узагальнення теоретичних підходів до визначення сутності, складових та видів середовища бізнес-діяльності суб'єктів міжнародних відносин нами виокремлено особливості та складові сучасного середовища бізнес-діяльності ТНК.

Основні види середовища бізнес-діяльності ТНК можна класифікувати за наступними критеріями (табл.1.2):

Таблиця 1.2

Види середовища бізнес-діяльності ТНК

Критерії	Види
Рівень контрольованості з боку фірми	- Зовнішнє (макро- та мікро-); - мезосередовище; - внутрішнє.
Межі дослідження та впливу чинників	- Національне; - множинно-національне; - регіональне; - глобальне
Складність	- Статичне; - динамічне; - турбулентне

Джерело: складено автором на основі [42]

Так, зовнішнє середовище – це всі умови і фактори міжнародного середовища, які впливають на функціонування корпорації і потребують його відповідного реагування. Склад зовнішнього середовища можна розділити на дві групи чинників: прямого й непрямого впливу на бізнес-діяльність.

Середовище прямого впливу (мікросередовище) – це сукупність факторів, які безпосередньо впливають на бізнес-діяльність ТНК і, у свою чергу, відчувають прямий вплив від діяльності компанії (рис.1.1.).

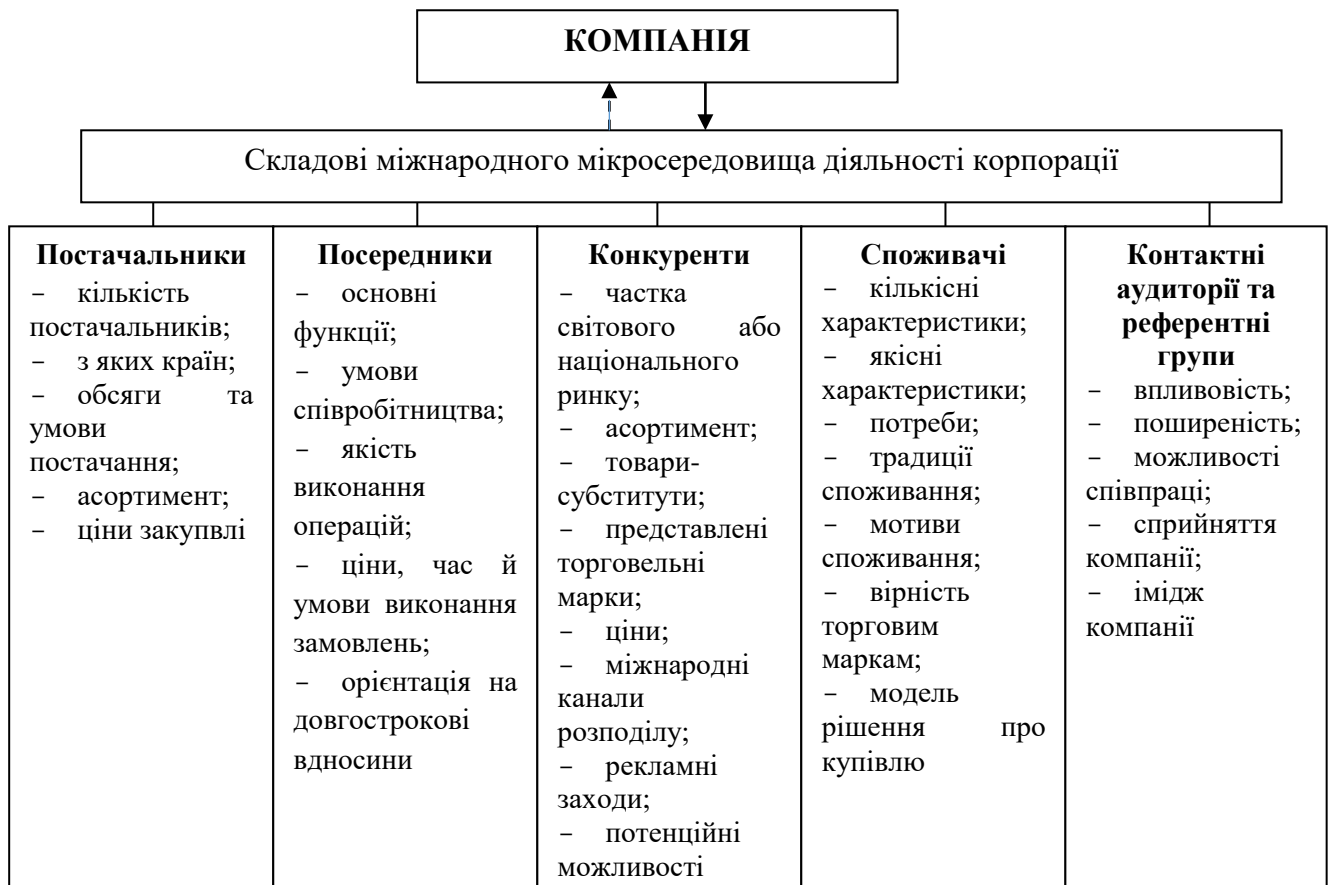

Рис. 1.1. Основні складові мікросередовища діяльності ТНК

Джерело: складено автором на основі [46, с.220-221]

Таким чином, мікросередовище утворюють чинники, які тісно пов'язані з компанією та безпосередньо впливають на її відносини з клієнтами, - сама компанія, посередники, постачальники, конкуренти, споживачі, контактні аудиторії.

Макросередовище представлене загальними зовнішніми факторами, що чинять вплив як на мікросередовище, так і на діяльність компанії - політико-правовими, економічними, соціально-культурними, технологічними, демографічними, екологічними тощо (рис. 1.2.) [47].

Середовище непрямого впливу (макросередовище) включає складові, які можуть і не відобразитися негайно на бізнес-діяльності корпорації, але з часом впливають або на всі, або на окремі аспекти її діяльності [48].

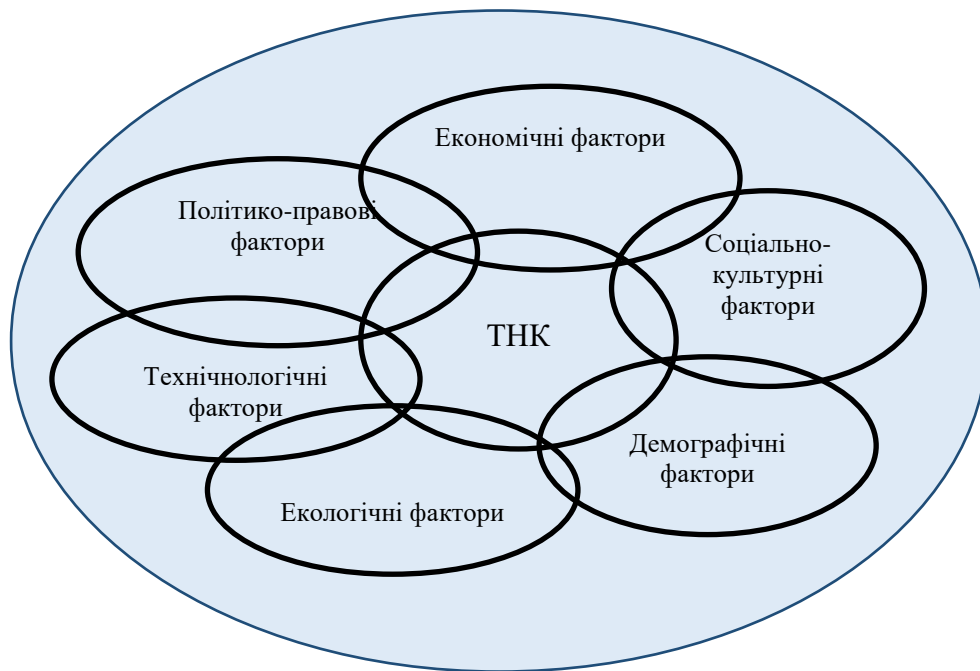

Рис. 1.2. Основні елементи міжнародного макросередовища діяльності ТНК

Джерело: складено автором на основі [47]

Так, демографічні фактори включають в себе характеристики індивідів – потенційних споживачів продукції: вік, освіта, стать, сімейний стан, сферу зайнятості,- які потребують аналізу в міжнародній діяльності компанії [49] задля подальших процесів диференціації виробництва, сегментування, позиціонування, розробки маркетингових стратегій.

Політико-правові фактори враховують політичний клімат в країнах, здатність влади впливати на бізнес-діяльність, правове поле, антимонопольне законодавство, податкову політику, неформальні групи тиску та лоббі в парламенті, частоту змін уряду, випадки націоналізації, політику та правові норми щодо діяльності іноземних корпорацій. Тобто, політико-правове середовище міжнародного бізнесу включає внутрішню та зовнішню політику держав, нормативно-законодавче поле, державні установи та громадські організації, нормативну базу міжнародних організацій та їх вплив на глобальні процеси.

Економічні фактори, у свою чергу, характеризують стан та тенденції розвитку економіки; зміни ВВП, ВВП на душу населення; стан платіжного балансу; обсяги зовнішньої торгівлі; конкурентні позиції на світових ринках; рівень інфляції; темпи економічного зростання; зовнішньоекономічну та зовнішньоторговельну політику; інвестиційний клімат; вплив міжнародних організацій та участь в них; рівень безробіття, доходів, заощаджень, інвестицій, доступність кредитних ресурсів тощо. Глобальне економічне середовище формується з економічних систем всіх держав, інтеграційних об'єднань, міжнародних організацій, що мають вплив на світові економічні процеси.

Будь-яка міжнародна компанія реалізує свою діяльність, беззаперечно, з метою отримання прибутку, але для втримання конкурентних позицій їй вкрай необхідно задовольняти потреби людей, що «живуть в конкретному суспільстві, яке формує їх основні погляди, цінності і норми поведінки» [39]. Сьогодні часто саме особливості національної культури визначають специфіку діяльності корпорації в регіоні чи країні, а соціально-культурні фактори одночасно відображають і формують відношення споживача до товарів та послуг компаній. Тому успішність діяльності компаній, безпосередньо, залежить від того, наскільки особливості та норми суспільного життя враховуються в міжнародній маркетинговій стратегії ТНК. Склад соціально-культурного середовища та особливості його впливу на міжнародну діяльність компанії показані на рис.1.3.

Технологічна складова обумовлюється швидким розвитком науки, техніки і технологій, що зумовлює необхідність компаній постійно орієнтуватись на впровадження інновацій, починаючи від виробничого процесу, закінчуючи товарами, послугами та специфікою їх просування, доставки тощо.

Рис. 1.3. Склад соціально-культурного середовища бізнес-діяльності міжнародної компанії

Джерело: узагальнено автором на основі [49]

Екологічні фактори відображають доступність для виробництва природних ресурсів, нешкідливість виробничого процесу для навколишнього середовища, вимоги до продукції – фітосанітарні норми, стандартизація та сертифікація, орієнтація на екологізацію діяльності ТНК – від сировини, що використовується до утилізації відходів. Всі ці чинники, певною мірою, стимулюють або обмежують бізнес-діяльність ТНК.

У сучасній науці є теза про тривірневу модель середовища бізнес-діяльності, в якій розглядають не тільки макро- і мікросередовище, але і мезосередовище (рис.1.4.) [50].

Об'єктивність існування мезосередовища пов'язується з поняттям мезоекономіки, яке було введено 25 років тому англійським економістом Стюартом Холландом. Мезосередовище являє собою ближню зону

маркетингового макросередовища та складається з таких тісно пов'язаних з ним господарюючих суб'єктів і деяких елементів макросередовища, зв'язок з якими у будь-якого елемента мікросередовища набагато сильніше, ніж з будь-якими іншими господарюючими суб'єктами та елементами макросередовища [50].

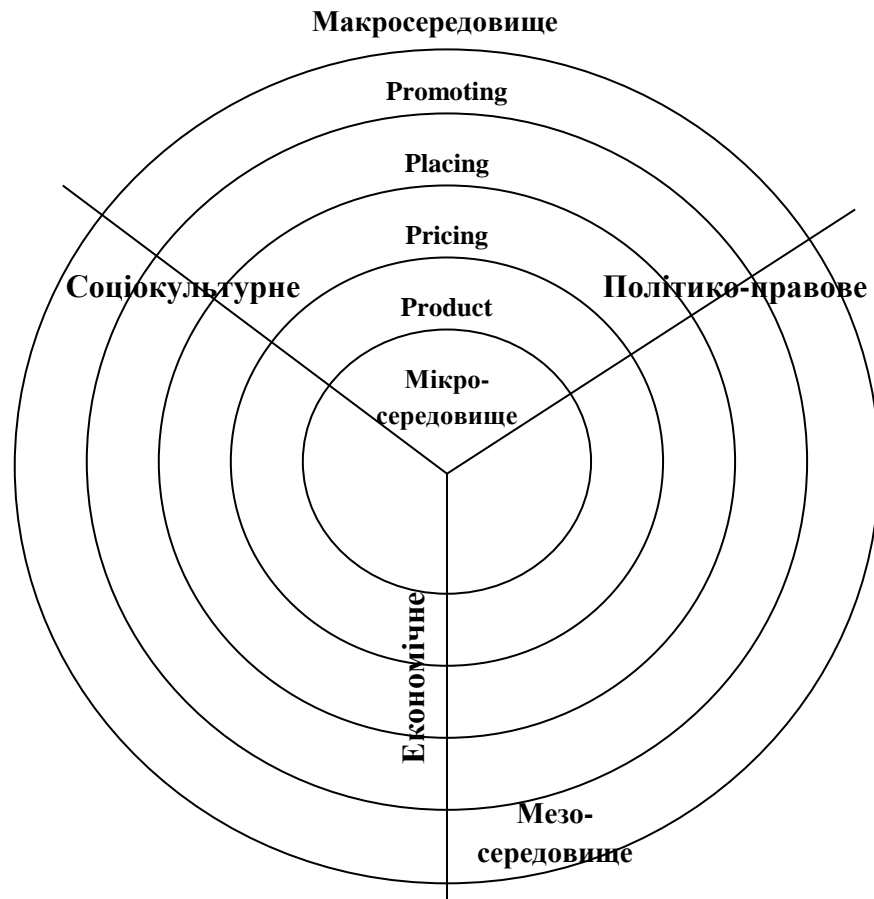

Рис. 1.4. Трирівнева модель середовища діяльності ТНК

Джерело: [50]

Так, провівши дослідження, науковці дійшли висновку, що за законом Парето, близько 80% світового ВВП виробляється найбільшими міжнародними компаніями. Зазвичай, підрозділи таких міжнародних компаній-гігантів пов'язані трьома основними типами маркетингових каналів. Члени корпорації (яким би не був їхній статус: самостійна філія, закордонний підрозділ/представництво і т.д.) дійсно набагато тісніше пов'язані один з одним усередині корпорації, ніж з господарюючими суб'єктами поза нею [50].

Повертаючись до класифікації, слід зазначити, що внутрішнє середовище включає ті умови та фактори виробництва і реалізації продукції (послуг), які піддаються певному впливу з боку компанії в процесі внутрішньофірмового планування й управління [48]. У цьому полягає основна відмінність внутрішнього середовища від зовнішнього, чинники якого необхідно також враховувати в діяльності компанії, проте компанія практично не має на них впливу, за виключенням випадків, коли ТНК набуває статусу VIP в державі і може лоббіювати певні інтереси компанії.

Класифікацію видів середовища бізнес-діяльності ТНК за межами дослідження та впливом чинників, на нашу думку, слід розпочати з національного бізнес-середовища, яке являє собою специфічні умови ведення бізнесу в окремій країні, обумовлені чинниками економічного, політичного, правового, соціально-культурного, технологічного, інфраструктурного характеру (бізнес-середовище України, США, Китаю тощо). Множинно-національне бізнес-середовище - це специфічні умови ведення бізнесу в групі країн, які мають як схожі історичні умови еволюції, так і сучасні чинники розвитку (бізнес-середовище країн ЄС, СНД тощо). Регіональне бізнес-середовище - сукупність чинників економічного, політико-правового, соціально-культурного характеру, що діють у певному регіоні світу (Латинська Америка, Північно-Східна Азія, Близький Схід тощо). Глобальне середовище, у свою чергу,- це сукупність різноаспектних чинників, що діють в усіх або в більшості країн світу одночасно (світова фінансова криза, уповільнення темпів міжнародної торгівлі, лібералізація економічної діяльності, терористичні акти тощо).

Особливої уваги щодо впливу на бізнес-діяльність ТНК сьогодні, на нашу думку, заслуговують фактори множинно-національного середовища. Так, особливістю сучасних процесів глобалізації та регіоналізації є посилення інтеграційних процесів, які призводять до формування великих інтеграційних угруповань, країни яких формують це саме множинно-національне середовище, і ставлять собі за мету, у першу чергу, захист внутрішнього ринку, формування

спільних секторальних та горизонтальних політик, поєднання економічного та соціального розвитку [51]. Найвдалішим та найуспішнішим прикладом такого формування є Європейський Союз, бізнес-середовище якого (як і будь-якого інтеграційного об'єднання) можна аналізувати на трьох рівнях: національному, регіональному і наднаціональному. Так, на національному рівні ключовими факторами, які впливають на бізнес-діяльність ТНК і мають, у першу чергу, враховуватись при аналізі є: норми і правила національних податкових, бюджетних і фінансових систем, інструменти грошово-кредитного і валютного регулювання, національна політика у сфері іноземного і зарубіжного інвестування, економічна дипломатія. На регіональному рівні особливої уваги нині заслуговують регіональна податкова конкуренція, горизонтальні і секторальні політики інтеграційних угруповань; на наднаціональному - інструменти міжнародних торговельних та інвестиційних режимів, глобальна стандартизація банківсько-фінансового регулювання, загальні і спеціальні міжнародні угоди з питань подвійного оподаткування доходів і капіталу, міжнародне оподаткування операцій офшорних центрів. Оскільки в таких угрупованнях частина державних регуляторних функцій делегується на регіональний і наднаціональний рівень, то можна з впевненістю говорити про конвергенцію національних регуляторних політик в інституційному форматі інтеграційних угруповань і міжнародних організацій, які мають системний вплив на діяльність ТНК.

Зовнішнє середовище постійно змінюється. Швидкість зміни зовнішнього середовища називається рухливістю середовища. Ступінь одночасного впливу тих чи інших факторів зовнішнього середовища на компанію називається складністю зовнішнього середовища [45, с.44]. Для різних компаній, навіть в умовах однієї країни, рухливість середовища може бути різною. Це пов'язано з характером діяльності компанії на тому чи іншому ринку. Можливість на підставі доступної компанії інформації на зарубіжних ринках прогнозувати зміни бізнес-середовища характеризує невизначеність цього середовища. Тому, за складністю виділяють *статичне* бізнес-середовище, яке характеризується

відсутністю суттєвих змін в умовах і чинниках розвитку протягом певного періоду. Таке середовище вважається добре прогнозованим. *Динамічне* бізнес-середовище можна охарактеризувати як прогнозовані (позитивні або негативні) умови розвитку. *Турбулентне* бізнес-середовище — середовище з непрогнозованими умовами розвитку (несподівані зміни законодавства, відсутність чіткої національної економічної політики, політична нестабільність тощо) [42].

Сьогодні вже стало нормою називати глобальне середовище бізнес-діяльності ТНК турбулентним. На думку більшості дослідників, турбулентний стан бізнес-середовища обумовлено наявністю часових лагів в темпах протікання взаємопов'язаних процесів таких, як: попит і пропозиція, виробництво і споживання, заощадження та інвестування.

На підтвердження цього Куликова М.М. виділяє три основні ознаки турбулентності економічного середовища:

- збільшення швидкості матеріальних, фінансових та інформаційних потоків;
- «перегрів» економічного середовища: інтенсивність руху елементів економічної системи наростає; контрагенти вимагають постійного перегляду і узгодження умов угод; виробничі і фінансові процеси протікають з відхиленням від заданих параметрів; гостро відчувається або надлишок, або нестача ресурсів;
- підвищення тиску інституційного середовища [52].

Теоретично можна припустити, що турбулентність - особливо її ускладнена форма, що супроводжується хаосом, ризиком і невизначеністю - зараз є нормальним станом для галузей, ринків і компаній. «Турбулентність - це нова нормальність з періодичними і стрибкоподібними сплесками процвітання або занепаду, включаючи тривалі спади, що досягають кризи або, навіть, депресії. Турбулентність має два основних ефекти: вразливість, від якої компанії потребують захисту, і можливість, яку потрібно використовувати» [53]. Фактично, проблема виживання компаній в умовах турбулентності

глобального економічного середовища обумовлена фізичною неспроможністю менеджерів прорахувати ланцюжок взаємозв'язків всіх змін, що відбуваються в даному середовищі, і оцінити результати їх впливу на діяльність компанії [54, с.60].

На думку І. Ансоффа рівень турбулентності визначається комбінацією наступних факторів: мінливістю ринкового середовища; швидкістю змін в ньому; інтенсивністю конкуренції; технологічними можливостями; споживацькими перевагами; тиском з боку уряду і окремих впливових груп. На думку вченого, для кожного з цих рівнів турбулентності може бути розроблена модель, яка оптимізує прибутковості діяльності компанії [55].

Крім того, І. Ансофф дійшов висновку, що при великому відставанні менеджменту від турбулентного оточення компанії перестають отримувати прибуток. Для того, щоб фірма змогла збалансувати свої операційні та стратегічні можливості, вона повинна брати до уваги зовнішню і внутрішню ситуацію компанії і коригувати власну позицію з метою досягнення бажаних результатів. Такий підхід веде до розуміння того, що аналіз й інтерпретація особливостей розвитку зовнішнього середовища компанії є ключовою умовою її стратегічного успіху [55]. Більш того, чим вище турбулентність середовища, тим агресивніше має бути поведінка фірми. Але, як показує досвід, окремі компанії повністю використовують надані їм можливості, а інші реагують на зовнішній вплив з суттєвими запізненнями [56].

Від правильного визначення рівня турбулентності залежить вибір моделі поведінки компанії, спрямованої на мінімізацію негативних і оптимізацію позитивних наслідків настання можливих подій і процесів. Навіть незначні, на перший погляд, кількісні і якісні зміни середовища діяльності вимагають оцінки й аналізу з боку організації [54].

Незважаючи на нерівномірність і складність турбулентних потоків, частота і характер їх змін є джерелом інформації про потенційно можливі події і явища, які можуть мати місце в мікро- і макросередовищі компанії і вплинути на його конкурентні позиції на ринку [53].

Однак, не завжди вдається з'ясувати справжню причину настання конкретної події, що, відповідно, ускладнює процес реакції компанії на нього. Особливо складно розробити певну стратегію поведінки на ранній стадії турбулентності, так як при цьому інформація про потенційні загрози або переваги фірми є неповною і вимагає швидкої обробки та прийняття відповідного управлінського рішення. Поступово, за рахунок накопичення інформації обізнаність про потенційно можливу подію і її можливі наслідки зростає, але при цьому зменшується час, який залишається на розробку альтернативних варіантів поведінки і прийняття відповідного рішення менеджерами компанії [55].

У період кризи Джон А. Касліоне і Філіп Котлер запропонували компаніям застосовувати підхід Chaotics - підхід, при якому з'ясовуються причини виникнення турбулентності, моделюються ситуації, в яких можуть проявитися як слабкі сторони, так і об'єктивні можливості підвищення ефективності діяльності компанії, а також розробляються доцільні заходи для забезпечення прибутковості компанії в довгостроковій перспективі. Кінцева мета такого підходу - забезпечити сталий розвиток бізнесу (Business Enterprise Sustainability або BES) [57].

Автори акцентують увагу на тому, що компанії повинні припинити покладатися на традиційну стратегію, орієнтовану тільки на два можливих сценарії економічного розвитку («зростання і спад»), безперервно адаптуючи нові стратегії до постійно мінливих умов бізнес-середовища або, навіть відмовляючись від них, коли цього вимагають обставини (табл. 1.3). Насправді, основна проблема полягає в тому, що розробка, прийняття, адаптація та реалізація стратегій відбувається в спокійні періоди, в результаті чого компанії виявляються неготовими до проявів турбулентності [57].

Запорукою виживання багатьох компаній в період посиленої турбулентності маркетингового середовища стає оптимізація власних витрат: у першу чергу, це стосується скорочення витрат на маркетинг і утримання персоналу. Однак, у таких умовах, коли значно загострюється конкуренція,

скоротивши маркетингові витрати, компанія може втратити власні ринкові переваги [57].

Таблиця 1.3

Порівняльна характеристика підходів до розробки міжнародної маркетингової стратегії в турбулентному середовищі

Підхід	Етап		
	1. Входження в турбулентність	2. Протистояння турбулентності	3. Вихід з турбулентності
Традиційний підхід	<ul style="list-style-type: none"> - Надмірно оптимістичний підхід до ведення бізнесу - Мінімізація потенційного турбулентного потоку; зменшення побоювань працівників - Вичікуваний підхід до внесення структурних змін 	<ul style="list-style-type: none"> - Агресивні заходи щодо зниження витрат в усіх напрямках діяльності, в т.ч. скорочення персоналу - Скасування нових проектів - Відмова від проведення досліджень щодо нових продуктів і їх виведення на ринок - Скасування угод купівлі 	<ul style="list-style-type: none"> - Компенсація помилок минулих періодів, розукрупнення з метою підвищення прибутковості - Спроби перебудувати бізнес, в тому числі підняти моральний дух працівників, клієнтів та інших зацікавлених сторін
Підхід Chaotics	<ul style="list-style-type: none"> - Використання нових стратегічних підходів в ключових службах і основних видах діяльності - Захист профільного бізнесу та ключових ринків - Подальше впевнене зростання ринку за рахунок слабкіших, менш підготовлених конкурентів 	<ul style="list-style-type: none"> - Нарощування власної ресурсної бази - Залучення стратегічних партнерів для підвищення ймовірності успіху - Придбання бізнесу конкурентів, пошук нових талановитих співробітників і ресурсів - Зміцнення бізнесу, який дає основну частку прибутків та зростання 	<ul style="list-style-type: none"> - Підтримання заданих темпів стабільного і впевненого зростання - Продуманий та зважений рух, який орієнтований на зростання на тлі слабого конкурентного середовища

Джерело: складено автором на основі [57]

Така модель управління, яка враховує фактор нестійкості, являє собою нову систему і набір стратегічних принципів, розроблених для сприяння бізнесу в процесі успішного переходу до «нової реальності» і отримання прибутку в довгостроковій перспективі незалежно від економічних умов.

Підводячи підсумки дослідження, Дж. Касліоне і Ф. Котлер сформулювали вісім основних складових системи Хаотікс-менеджменту:

1. Розробка системи раннього оповіщення.
2. Побудова ключових сценаріїв і стратегій.

3. Вибір пріоритетних сценаріїв і стратегій.
4. Впровадження системи стратегічної поведінки, в основі якої лежить система управління, яка враховує фактор нестійкості.
5. Впровадження стратегічних моделей поведінки, в основі яких лежить система маркетингу, яка враховує фактор нестійкості.
6. Збільшення числа зацікавлених сторін.
7. Оптимізація структури організації.
8. Скорочення періодів стратегічного планування та розробка різноманітних сценаріїв розвитку економічної ситуації.

Саме своєчасні адекватні дії на кожному етапі прояву глобальної турбулентності і використання нових підходів до розробки і реалізації міжнародної маркетингової стратегії зможуть забезпечити компанії збереження позицій на ринку і прибутковість в умовах «нової реальності».

Міжнародне маркетингове середовище має безліч факторів, врахувати які в повному обсязі практично неможливо. Більше того, не всі фактори бізнес-середовища в однаковій мірі впливають на діяльність компанії, тому аналіз міжнародного середовища бізнес-діяльності ТНК доцільно обмежувати лише тими факторами, які суттєво впливають на її діяльність.

Отже, зважаючи на різні точки зору учених щодо визначення сутності середовища транснаціональної діяльності, ми вважаємо в даній роботі, що міжнародне середовище бізнес-діяльності – це сукупність політико-правових, економічних, соціально-культурних, технологічних та інших умов, процесів, факторів, що сприяють або протидіють розвитку транснаціональної бізнес-діяльності компанії. Беручи до уваги основні класифікаційні критерії, ключові напрями генезису та еволюції концепцій, можна виокремити наступні види бізнес-середовища діяльності ТНК: за межами дослідження та впливом чинників, складністю, рівнем контрольованості з боку фірми; міжнародне маркетингове середовище, середовище міжнародного менеджменту, транснаціональне середовище (інвестиційне, фінансове), внутрішнє і зовнішнє середовище діяльності ТНК тощо.

1.2. Моделі аналізу середовища бізнес-діяльності ТНК

Системне дослідження зовнішнього середовища діяльності бізнес-структур розпочалося в середині 1960-х років, до цього ділове оточення вивчалось лише з метою економічних прогнозів. Перші систематизовані дослідження середовища функціонування компаній провів Ф. С. Акілляр у 1967 р. У цьому, тепер уже класичному, дослідженні процес вивчення середовища сформувався у початкову концепцію [58, с.293-307]. З метою систематизації процесу та методів дослідження середовища бізнес-діяльності компанії науковцем було запропоновано три моделі вивчення останнього: нерегулярну, періодичну та постійну. Нерегулярна модель засновувалася на дослідженні криз, що виникають у середовищі, і застосовувалась компаніями, де культура стратегічного планування не дуже добре сформована. Такі компанії зосереджені на пошуку рішень короткострокових проблем, при цьому прогнозуванню майбутніх змін в бізнес-середовищі увага майже не приділяється.

Періодична модель вважається більш прогресивною, системною, за якої застосовуються різні види аналізу даних. За цієї моделі вивчення мікросередовища і деяких елементів макрооточення проводилось періодично (інколи - регулярно) й висновки, певним чином, орієнтовані на прогнозування змін в майбутньому.

Постійна ж модель ґрунтується на безперервному вивченні середовища функціонування фірми, базується на досвіді використання значної кількості маркетингових технологій, інформація для аналізу збирається й аналізується постійно, прогнози будуються з орієнтацією на довгострокову перспективу.

У свою чергу, за стратегічного підходу І. Ансоффа, спрямованого на визначення стратегічних орієнтирів компанії, а не на вивчення традиційних елементів бізнес-оточення, основою моделі аналізу бізнес-середовища є постійний моніторинг зовнішнього і внутрішнього середовища компанії [58, с.310-322]. Метою стратегічного аналізу міжнародного бізнес-середовища є

виявлення поточного і перспективного стану його складових, тенденцій зміни чинників, можливостей і загроз компанії на основі експертних оцінок. Вибір конкретного методу та інструментів аналізу зумовлюється рівнем нестабільності зовнішнього середовища, цілями дослідження, можливостями інформаційного забезпечення, ступенем підготовленості експертів [59] тощо.

З кінця 70-х – початку 80-х років і теоретики, і практики почали приділяти значну увагу дослідженню середовищних чинників. Так, уже в 1983 році за даними американських дослідників 73% великих компаній США здійснювали постійний і повний моніторинг середовища, а решта – 27% - робили це час від часу [60, с.107-116]. Сьогодні, у багатьох країнах, що розвиваються, в 30% компаній, навіть немає посади маркетолога або людини, яка б виконувала його функції.

Як зазначалося в попередньому підрозділі, елементний склад зовнішнього середовища можна охарактеризувати за двома групами факторів: прямого (включає фактори, які безпосередньо впливають на діяльність компанії і, у свою чергу, відчувають прямий вплив її діяльності: державне регулювання, трудові ресурси, споживачі та конкуренти, постачальники) та опосередкованого впливу (включає фактори, які можуть прямо не впливати на бізнес, а саме: стан економіки, науково-технічний прогрес, соціально-культурні та політичні зміни в суспільстві, природно-географічні та демографічні показники) [61, с. 10-16].

Сьогодні для аналізу бізнес-середовища застосовуються різноманітні моделі та методики, більшість із яких базуються на експертних оцінках і виконанні певної послідовності етапів: вибір об'єкта аналізу (компанія, структурний підрозділ, бізнес-середовище); обґрунтування критеріїв, вибір і формування групи експертів; постановка цілей і збір інформації; підготовка результатів аналізу та використання в процесі стратегічного й тактичного планування; оцінювання результатів виконання запланованих дій [62].

Більшість науковців зосереджують свою увагу на аналізі основних та таких, що найбільш впливають на діяльність компанії, структурних елементів середовища, а саме: економіка, політика, культура, технології, демографія, соціальна сфера. Проте, для більш глибокого розуміння впливу середовища на

розробку як зовнішньоекономічної стратегії держави, так і стратегії компанії на міжнародних ринках, слід брати до уваги і такі параметри середовища, як контроль з боку суб'єкта, складність умов середовища, межі його дослідження та ступінь впливу окремих чинників [63, с.40-41]. Результатом ефективного дослідження міжнародного бізнес-середовища є: підвищення проінформованості менеджера про зміни в оточуючому середовищі; більш ефективне стратегічне планування і обґрунтоване прийняття рішень; більш обґрунтований і глибокий аналіз галузі і ринку [64, с. 149]; покращення розподілу і використання ресурсів, що в кінцевому результаті призведе до покращення конкурентних позицій як на національному, так і на зарубіжних ринках.

У залежності від особливостей ринків функціонування компанії та цілей дослідження, що проводиться, розрізняють декілька підходів до визначення системи факторів для аналізу бізнес-середовища. Як правило, ці підходи охоплюють комплекс проблем та питань, на які необхідно звернути увагу, аналізуючи певну складову середовища.

Як вже було зазначено, найбільш розповсюдженим є представлення бізнес-оточення компанії як сукупності політико-правових, економічних, соціально-культурних, технологічних та інших умов, процесів, факторів, що сприяють або протидіють розвитку міжнародної бізнес-діяльності компанії. У той же час, окремі науковці приділяють менше уваги конкретизації факторів аналізу зовнішнього середовища, тому з метою ідентифікації тих чинників макросередовища, які суттєво впливають або можуть вплинути на діяльність компанії на ринку, використовують моделі PEST, STEP чи SLEPT аналізу (P – political – вивчення політико-правового клімату та його впливу на розвиток бізнесу; E – economic – аналіз економічних факторів діяльності; S – social/cultural – дослідження соціально-культурного середовища; T – technological – технологічні чинники розвитку бізнесу; L – legal – дослідження елементів правового середовища).

Модель PEST аналізу розповсюджена для вивчення середовища країн із слаборозвинутою або перехідною економікою там, де мають місце проблеми

політико-правового характеру, оскільки найвпливовішими факторами тут є політичні та економічні. STEP-методику використовують для аналізу бізнес-середовища країн з розвинутою економікою та стабільною політичною ситуацією, де пріоритетними є фактори соціальні, технологічні й законодавчі норми для започаткування та розвитку бізнесу. Такі варіанти стратегічного аналізу макросередовища компанії узагальнюються та презентуються у формі табличної матриці. За підходів PEST та STEP – аналізу узагальнена інформація відображає в квадратах таблиці основні компоненти, які впливають на діяльність компанії в зовнішньому бізнес-середовищі. Перевагами методики можна зазначити відносну простоту процесу визначення основних факторів впливу, відсутність обмежень за кількістю чинників, що вивчаються експертами [65], нескладність заповнення таблиці; до недоліків – відсутність параметрів в таблиці, лише узагальнені показники; значні масиви інформації для аналізу (табл.1.4).

Подальший розвиток зазначених вище моделей аналізу міжнародного бізнес-середовища відбувається через введення інших складових середовища Lega 1 – юридична складова бізнес-середовища, Educational – освіта, навчання й працевлаштування, Environmental protection – охорона навколишнього середовища [65], завдяки чому з'являються нові інтерпретації послідовності складових в моделях аналізу, а саме: SLEPT, STEEPLE та інші.

Таблиця 1.4

Модель PEST аналізу факторів макросередовища

Політико-правові фактори:	Економічні фактори:
<ul style="list-style-type: none"> - політичний клімат; - урядова стабільність; - національний суверенітет, безпека, добробут та престиж; - податкова політика та законодавство в цій сфері; - антимонопольне законодавство; - закони по охороні природного середовища; - регулювання зайнятості населення; - зовнішньоекономічне законодавство; - позиція держави по відношенню до іноземного капіталу; - неформальне втручання у бізнес, бойкоти, конфіскації; -профспілки та інші групи тиску (політичного, економічного і т.п.) 	<ul style="list-style-type: none"> - тенденції змін показників валового національного продукту; - етап розвитку економіки; - зовнішній борг; - процентна ставка і курс національної валюти; - рівень інфляції та безробіття; - регулювання цін; - ціни на енергоресурси; - інвестиційна політика; - показники зовнішньоекономічної діяльності; - стан платіжного балансу; - позиції в основних міжнародних рейтингах; - участь в міжнародних економічних організаціях та ін.

Соціально-культурні фактори:	Технологічні фактори:
<ul style="list-style-type: none"> - освіта; - мова, релігія, традиції та заборони; - стиль життя, звичаї і звички цінності та ставлення до часу; - технологічна та матеріальна культури; - демографічна структура населення; - організація суспільства (соціальні інститути, соціальні прошарки, соціальна мобільність населення); - соціальні стандарти та їх забезпечення; - система громадянства; - активність споживачів; - референтні групи та сила їх впливу на суспільні групи 	<ul style="list-style-type: none"> - витрати на НДДКР з різних джерел; - відсоток високотехнологічних товарів у експорті; - державна політика в галузі НТП; - нормативна база захисту прав на об'єкти інтелектуальної власності; - інновації в економіці; - нові продукти (швидкість оновлення, джерело ідей) та ін.

Джерело: складено та доповнено на основі [66]

Так, все частіше етичні норми та культура суспільства, як результат цивілізаційного розвитку, набувають першочергового значення при рішенні компанії вийти на окремий зарубіжний ринок, оскільки саме ці складові часто стають визначальними при формуванні та функціонуванні конкретної економічної системи, тому необхідно, насамперед, розуміти мотивацію людини, технології та правила міжособистісних людських стосунків у процесі пошуку корисності [67, с.6].

Як правило, при оцінці можливостей виходу на зарубіжні ринки компанія оцінює зовнішнє середовище з урахуванням впливу двох сил – глобальних та локальних [68, с.346-348]. Локальні сили завжди діють на користь адаптації міжнародної маркетингової діяльності компанії до умов національного бізнес-середовища і зумовлені такими характеристиками зарубіжного середовища, як: природні, кліматичні, географічні параметри; демографічні умови і тенденції; макроекономічний стан країни; культурні та соціальні аспекти; стан розвитку галузі та правові обмеження в ній; маркетингові інститути. Глобальні сили на користь стандартизації міжнародної маркетингової діяльності компанії обумовлені поведінкою споживачів, потенціалом економії на масштабах та ємкості зарубіжних ринків, а також рівнем конкуренції [68, с.346-348].

У той же час, сучасні науковці пропонують брати до уваги також цивілізаційні аспекти розвитку регіонального бізнес-середовища, тобто ті особливі умови розвитку конкретної цивілізації, які суттєво вплинули на

формування регіонального бізнес-середовища. Саме такі фактори є підґрунтям для подальшого дослідження соціально-культурної складової останнього (моделі соціального партнерства, системи громадянства, суспільної релігії, демографії, мови, етики, системи соціальних цінностей); політичного аспекту бізнес-середовища (політичної стабільності/нестабільності); типу економічної системи, моделі економіки, результатів та показників її функціонування, які дають можливість визначити доцільність виходу фірми на зарубіжний ринок; правового підґрунтя економічної діяльності, тобто з'являється нова складова в моделі вивчення міжнародного бізнес-середовища - C-civilization.

Зважаючи на особливості держави, на ринок якої виходитиме компанія, можна використовувати різнопослідовні компонентні структури моделі вивчення бізнес-середовища, оскільки «пріоритетність аналізу конкретної складової в запропонованій методиці визначається метою проникнення на міжнародні ринки та необхідністю створення систем моніторингу міжнародного бізнес-середовища» [69].

Беручи до уваги запропоновану в дисертації Євдоченко О.О. CSPETLEg-модель, аналіз бізнес-середовища необхідно розпочинати з вивчення цивілізаційних факторів - основоформуючих рівня суспільного розвитку матеріальної та духовної культури [70]. До таких відносять ключові фактори, які впливали на становлення та розвиток окремої цивілізації, а це, у свою чергу, на формування конкретного регіонального бізнес-середовища. Враховуючи в аналізі цивілізаційні фактори, ми отримуємо базове підґрунтя для подальшого аналізу інших компонентів бізнес-середовища.

Ряд показників розвитку бізнес-оточення можуть бути кількісно оцінені (рівень безробіття, інфляції, курс валют, відсоткові ставки, рівень доходів населення і т.д.). Такі показники аналізуються в динаміці з метою розробки стратегії подальшого розвитку компанії. У випадках, коли кількісна оцінка параметрів розвитку середовища бізнес-діяльності компанії неможлива, використовують експертні оцінки.

У табл. Б.1 дод. Б представлена узагальнена інформація щодо основних показників розвитку країн та відповідних рейтингів, які розраховуються як на основі кількісної оцінки, так і на основі експертних методів і використовуються для вивчення стану розвитку середовища бізнес-діяльності ТНК конкретної країни [71-84].

Для аналізу загроз і можливостей макросередовища використовується також модель аналізу ETOM (Environmental Threatsand Opportunities Matrix – матриця загроз і можливостей зовнішнього середовища), за якою оцінюються складові бізнес-середовища, що описувалися вище, проте, з урахуванням певних особливостей. Так, при розробці таблиці для аналізу оцінюються чинники за розширеною кількістю компонентів макросередовища, серед яких економічна, соціально-культурна, демографічна, географічна, політико-правова, технологічна, конкурентна, природна. По-друге, кожен чинник аналізується з виявленням можливості чи загрози, вагомості, важливості та сукупного його впливу на подальший стратегічний розвиток компанії. По-третє, остаточну таблицю рекомендується формувати на основі трьох найважливіших чинників макросередовища за результатами роботи кожного експерта [85]. Модель аналізу ETOM дозволяє спрогнозувати та обґрунтувати потенційну реакцію окремої компанії на дію факторів і складових зарубіжного макросередовища.

Модель QUEST-аналізу (Quick Environmental Shanning Technique – техніка швидкого сканування зовнішнього середовища) передбачає оцінювання імовірності появи окремих чинників і розроблення відповідних програмних дій для конкретної компанії. Перший етап аналізу в моделі QUEST співпадає з етапами інших методів стратегічного аналізу. Далі на підставі рейтингу здійснюється вибір тих чинників макросередовища, які є нетиповими і мають суттєвий вплив на розвиток компанії в макросередовищі. Таких чинників обирають не більше 5, оскільки більша їх кількість суттєво ускладнює аналіз. Результатна кінцева таблиця QUEST-аналізу містить загальну оцінку ймовірності прояви кожного обраного чинника та його взаємозв'язку з іншими.

Застосування саме цієї моделі аналізу середовища бізнес-діяльності дозволяє розробляти певні програми дій з урахуванням впливу макросередовища на діяльність компанії [85].

Однією з найбільш поширених та часто застосовуваних моделей аналізу бізнес-середовища (як зовнішнього, так і внутрішнього) є SWOT-аналіз, використання якого дозволяє систематизувати дані про компанію та його ринкові позиції, а також отримати узагальнену інформацію щодо його сильних та слабких сторін, можливостей і загроз. Результатом такого аналізу, як правило, стає прийняття обґрунтованого рішення щодо подальшого розвитку компанії на різних ринках.

Для аналізу внутрішнього бізнес-середовища компанії також використовують певні моделі, серед яких як класична стратегія «5 сил Портера», так і менш відомі моделі - «збалансованої системи показників» (Balanced Scorecard), «розриву стратегічного планування», «блакитного океану», VRIO.

Класична стратегія «5 сил Портера» включає аналіз сил, які впливають на рентабельність галузі або ринку: входження на ринок – товари-замінники - споживачі – постачальники – конкуренція на ринку,- та допомагає визначити, як ці сили вплинуть на розвиток вашої компанії.

Модель «збалансованої системи показників» розроблена Робертом Капланом і Девідом Нортонем [86]. За цієї моделі аналізуються стратегічні цілі компанії, заходи, які допомагають зрозуміти чи можна досягти цих цілей, та ініціативи, які є ключовими програмами дій для досягнення поставлених цілей у випадку, коли заходи, що впроваджуються, не дають потрібного ефекту, тобто ціль – заходи – можлива програма дій. Існує багато способів створення збалансованої системи показників, у тому числі, за допомогою програми Excel, Google-таблиць, Clear Point, Power Point або з використанням програмного забезпечення для звітування. За допомогою даної моделі аналізу середовища бізнес-діяльності керівництво компанії отримує детальні відомості про

результативність та ефективність заходів, що впроваджуються, та ініціатив і ви можете отримати звіти в розгорнутому вигляді.

Ще одна модель – побудова стратегічної карти - це інструмент візуалізації, призначений для презентації стратегічного плану та поставлених бізнес-цілей компанії. Стратегічне картографування - це основна частина збалансованої системи показників (хоча воно використовується не виключно для збалансованої системи показників) і гарний спосіб подачі інформації у легко засвоюваному форматі.

Модель, яка використовується, у першу чергу, для виявлення конкретних внутрішніх недоліків в діяльності компанії, має назву "розрив стратегічного планування" (рис. 1.5.). Дана модель використовується для порівняння показників та умов теперішнього стану розвитку діяльності компанії, позицій, які вона хоче мати в майбутньому, та прийняття рішення, як скоротити розрив між поточною ситуацією та бажаною.

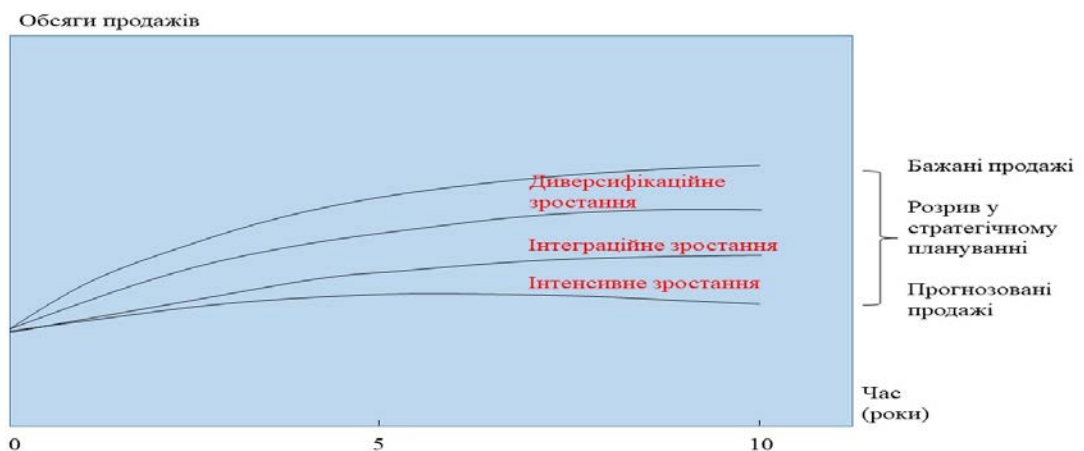

Рис. 1.5. Розрив стратегічного планування

Джерело: складено автором на основі [87]

Стратегія «блакитного океану» - всім відома модель стратегічного аналізу та планування, яка описана в однойменній книзі в 2005 році В. Чаном Кімом та Рене Моургне, викладачами Європейського інституту ділового адміністрування (INSEAD) [2]. Ідея стратегії "блакитного океану" полягає в тому, щоб компанія могла розвиватися на "безперешкодному ринковому просторі" (тобто, на синьому океані), а не на ринковому просторі, який є або вже розвиненим, або

достатньо насиченим (тобто, червоному океані). Тобто, суть стратегії "блакитного океану" в створенні нового продукту, формуванні попиту, який був раніше відсутній, нового ринку, де практично відсутні конкуренти. Під "блакитним океаном" розуміється як раз новий неконкурентний ринок.

Стратегія блакитного океану - це відображення поглядів авторів на підхід до маркетингової стратегії розвитку компанії з позиції творчості, а не війни - прямої конкуренції з незліченною кількістю виробників схожих або аналогічних продуктів. Ця концепція передбачає неодмінну успішність будь-якого проекту, бізнесу, якщо у нього є дві риси:

- проект або бізнес повинні створювати інновацію цінності для споживача, а не просто вигоду або цінність. Нова цінність створюється для споживачів за допомогою інноваційних товарів, інноваційних методів їх виробництва і принципово нових способів продажу, які ринок раніше ніколи не пропонував;

- проект або бізнес повинні мати низькі витрати, які обумовлені тим, що інноваційний продукт не вимагає капітальних витрат, великого числа робочих, витрат на просування та ін. Тобто, зниження витрат відбувається за рахунок скасування і зниження факторів, за якими йде конкуренція в галузі [2].

Модель (концепція) VRIO є акронімом слів "цінність, рідкість, імітаційність, організація". Якщо розглядати кожен складову, то загалом, їх можна визначити наступним чином:

- цінність: маючи певний ресурс, чи зможе компанія ефективно використати його при певній можливості або за допомогою нього нейтралізувати зовнішню загрозу?

- рівність: як можна визначити ступінь конкуренції на ринку – жорстка або лише декілька компаній мають ресурс, зазначений вище?

- імітація: на скільки складно (легко) випустити товар такий, як випускає ваша компанія?

- організація: чи достатньо організована ваша компанія, щоб мати змогу використовувати ваш продукт або ресурс?

Відповіді на зазначені питання дають можливість більш ґрунтовно сформулювати всі елементи стратегічного плану. Кінцевою метою застосування моделі VRIO є прийняття рішення, впровадження якого покращить конкурентні позиції компанії на зовнішніх ринках [87].

Аналізуючи практичний досвід ТНК, слід зазначити, що особливу увагу в процесі дослідження міжнародного середовища бізнес-діяльності компанії, як правило, приділяють дослідженню змін макросередовища, оскільки саме фактори макросередовища часто призводять до ланцюгових реакцій в мікросередовищі і вимагають відповідної реакції компанії на локальному рівні. Зважаючи на тісний взаємозв'язок і взаємний вплив всіх складових бізнес-середовища, своєчасне реагування на потенційні зміни макросередовища забезпечує ефективне функціонування компанії на міжнародних ринках. Важливим завданням при проведенні аналізу, особливо макросередовища, є визначення ступеня потенційного впливу змін в середовищі бізнес-діяльності ТНК на стан компанії в цілому, завдяки чому можна буде визначити альтернативні стратегії розвитку компанії на зовнішніх ринках [88; 89; 90].

В умовах невизначеності і високої турбулентності прийняття правильних рішень забезпечується завдяки стратегічному плануванню. У міру зростання обізнаності про характер потенційно можливого явища і його наслідки, з метою ефективного реагування організацією, застосовуються методи екстраполяційного прогнозування і довгострокового планування. Якщо ж потенційне явище не вимагає ґрунтовного додаткового вивчення, то для прискорення реакції на нього використовуються дані первинних документів системи управлінської звітності та управлінського контролю [91].

Узагальнена інформація щодо найбільш застосовуваних моделей аналізу середовища бізнес-діяльності міжнародних компаній представлена в табл. 1.5.

Характеристика найбільш застосовуваних моделей аналізу середовища бізнес- діяльності міжнародних компаній

Назва моделі, автор	Характеристика
1	2
<p><i>Ф.С. Акілляр, 1967 р.</i> Нерегулярна</p> <p>Періодична</p> <p>Постійна</p>	<p>Засновувалася на дослідженні криз, що виникають в середовищі, і застосовувалась компаніями, де культура стратегічного планування не дуже добре сформована та які зосереджені на пошуку рішень короткострокових проблем, при цьому прогнозуванню майбутніх змін в бізнес- середовищі увага майже не приділяється</p> <p>Вважається більш прогресивною, системною, за якої застосовуються різні види аналізу даних. За цієї моделі вивчення мікросередовища і деяких елементів макрооточення проводилось періодично (інколи - регулярно) й висновки, певним чином, були орієнтовані на прогнозування змін в майбутньому</p> <p>Ґрунтується на безперервному вивченні середовища функціонування компанії, базується на досвіді використання значної кількості маркетингових технологій, інформація для аналізу збирається й аналізується постійно, прогнози будуються з орієнтацією на довгострокову перспективу</p>
<p>PEST, STEP, SLEPT, STEEPLE, CSPETLEg</p>	<p>Передбачає виділення декількох груп факторів впливу макросередовища: S (Social) - соціальні, L (Legal) - юридичні, E (Economic) - економічні, P (Politic) - політичні, T (Technological) - технологічні, Educational – освіта, навчання й працевлаштування, Environmental protection або Eg – екологічні або охорона навколишнього середовища, C – civilization – цивілізаційні фактори розвитку. Передбачає аналіз та графічне представлення результатів у вигляді таблиці, використовується як інструмент аналізу макросередовища функціонування транснаціональних компаній для досягнення цілей стратегічного управління</p>
<p>ETOM (матриця загроз і можливостей зовнішнього середовища)</p>	<p>Оцінюються складові бізнес-середовища, проте, з урахуванням певних особливостей: кожен чинник аналізується з виявленням можливості чи загрози, вагомості, важливості та сукупного його впливу на подальший стратегічний розвиток компанії. Дозволяє спрогнозувати та обґрунтувати потенційну реакцію окремої компанії на дію факторів і складових зарубіжного макросередовища</p>
<p>QUEST</p>	<p>Передбачає оцінювання імовірності появи окремих чинників і розроблення відповідних програмних дій для конкретної компанії. Результатна кінцева таблиця QUEST-аналізу містить загальну оцінку ймовірності прояви кожного обраного чинника та його взаємозв'язку з іншими. Застосування саме цієї моделі аналізу середовища бізнес-діяльності дозволяє розробляти певні програми дій з урахуванням впливу макросередовища на діяльність компанії</p>
<p>SWOT</p>	<p>Дозволяє систематизувати дані про компанію та його ринкові позиції, а також отримати узагальнену</p>

1	2
SWOT	інформацію щодо його сильних та слабких сторін, можливостей і загроз. Результатом такого аналізу, як правило, стає прийняття обґрунтованого рішення щодо подальшого розвитку компанії на різних ринках
5 сил <i>Портера</i>	Включає аналіз сил, які впливають на рентабельність галузі або ринку: входження на ринок – товари-замінники - споживачі – постачальники – конкуренція на ринку, та допомагає визначити, як ці сили вплинуть на розвиток компанії
<i>Роберт Каплан і Девід Нортон</i> , модель збалансованої системи показників	Аналізуються стратегічні цілі компанії, заходи, які допомагають зрозуміти, чи можна досягти цих цілей, та ініціативи, які є ключовими програмами дій для досягнення поставлених цілей у випадку, коли заходи, що впроваджуються, не дають потрібного ефекту, тобто ціль – заходи – можлива програма дій. За допомогою даної моделі аналізу середовища бізнес-діяльності керівництво компанії отримує детальні відомості про результативність та ефективність заходів, що впроваджуються, та ініціатив, і ви можете отримати звіти в розгорнутому вигляді
Стратегічне картографування	Інструмент візуалізації (стратегічне картографування), призначений для презентації стратегічного плану та поставлених бізнес-цілей компанії
Розрив стратегічного планування	Використовується для виявлення конкретних внутрішніх недоліків в діяльності компанії та для порівняння показників та умов теперішнього стану розвитку діяльності компанії, позицій, які вона хоче мати в майбутньому, та прийняття рішення, як скоротити розрив між поточною ситуацією та бажаною
<i>В. Чан Кім та Рене Моурґне, 2005 р.</i> Стратегія «блакитного океану»	Модель стратегічного аналізу та планування. Основна ідея – знайти можливість для розвитку компанії на "безперешкодному ринковому просторі" (тобто на синьому океані), а не на ринковому просторі, який є або вже розвиненим, або достатньо насиченим (тобто червоному океані)
VRIO	<p>Акронім слів "цінність, рідкість, імітаційність, організація":</p> <ul style="list-style-type: none"> • цінність: маючи певний ресурс, чи зможе компанія ефективно використати його при певній можливості або за допомогою нього нейтралізувати зовнішню загрозу? • рівність: як можна визначити ступінь конкуренції на ринку – жорстка або лише декілька компаній мають ресурс, зазначений вище? • імітація: на скільки складно (легко) випустити товар такий, як випускає ваша компанія? • організація: чи достатньо організована ваша компанія, щоб мати змогу використовувати ваш продукт або ресурс? <p>Відповіді на зазначені питання дають можливість більш ґрунтовно сформулювати всі елементи стратегічного плану. Кінцевою метою застосування моделі є прийняття рішення, впровадження якого покращить конкурентні позиції компанії на зовнішніх ринках</p>

Джерело: узагальнено автором на основі [2; 40; 53; 70; 85; 86; 87; 89; 90; 91; 93; 94]

Таким чином, найбільш розповсюдженими та такими, що найчастіше застосовуються, моделями аналізу зовнішнього бізнес-середовища є PEST та SLEPT аналіз, які дозволяють ідентифікувати ті чинники макросередовища, що суттєво впливають або можуть вплинути на діяльність компанії на міжнародних ринках. Сьогодні концепцію вдосконалено та побудовано на основі семи сил під акронімом STEEPLE-аналіз. Для аналізу загроз і можливостей макросередовища використовується також модель ETOM, QUEST-аналіз, SWOT-аналіз. Для вивчення факторів внутрішнього бізнес-середовища компанії використовують такі моделі, як класична стратегія «5 сил Портера», так і менш відомі моделі - «збалансованої системи показників» (Balanced Scorecard), "розриву стратегічного планування", «блакитного океану», VRIO. В умовах турбулентності глобального бізнес-середовища ТНК, як правило, використовують декілька моделей аналізу з метою визначення тих із них, які найбільшою мірою адекватні для ухвалення стратегічних рішень.

1.3. Передумови та чинники глобальних середовищних змін

Парадигма глобального економічного розвитку, з одного боку, базується на традиційних підходах до типізації факторів бізнес-середовища транснаціональної діяльності на основі критеріїв щодо форм його прояву, рівня контрольованості з боку фірми, ступеня впливу на результативність фінансово-господарської діяльності ТНК та структурної динаміки, а з іншого – відбиває системний вплив на середовище транснаціональної бізнес-діяльності таких новітніх мегатрендів світогосподарського поступу, як фінансовий і технологічний глобалізм, наростання глобальної турбулентності, діджиталізація і мереживізація, екологізація і соціалізація економічних процесів. Саме ці мегатренди, а також прояви політичного й економічного націоналізму, обумовлюють значне ускладнення середовища транснаціональної

діяльності. Останніми роками актуальним у корпоративних стратегіях конкурентного розвитку стало врахування факторів воєнного, релігійного та терористичного характеру.

Для визначання ключових чинників сучасних трансформацій в глобальному середовищі бізнес-діяльності ТНК, на нашу думку, доцільно застосовувати основні компоненти класичної моделі вивчення міжнародного бізнес-середовища – PEST-аналізу. Будуючи власне дослідження на публікаціях і звітах Національної розвідувальної ради (National Intelligence Council), науково-дослідного центру (Pew research center), ряду міжнародних організацій, ми виокремили наступні найбільш вагомні чинники, що визначають вектори розвитку складових глобального бізнес-середовища.

Політико-правова складова. Світ на порозі XXI століття опинився в особливій фазі розвитку, яка описується як епоха невизначеності, суперечливості, «переломністю», коли відбуваються якісні зміни відразу за кількома параметрами. Держава, безперечно, залишається основним міжнародним актором і суб'єктом міжнародного права. Зовнішня політика держави багато в чому визначає характер міжнародних відносин. Діяльність і, навіть, існування інших учасників міжнародних відносин значною мірою залежить від того, як до них ставляться держави. Крім того, держава є універсальною формою політичної організації людської спільності: в даний час практично все людство об'єднано в держави. Сучасна форма державності пов'язана з поняттям суверенітету, у зв'язку з чим сформувалася державно-центрісткая модель світу, яка проіснувала майже 350 років [95]. Але останнім часом тенденції істотно змінюються. Геополітика визначається лідерством і міццю країн, що в свою чергу загострює проблему національних інтересів. Очевидно, що національні інтереси сьогодні повинні включати в себе і корпоративні інтереси нових акторів, що виходять за рамки національних кордонів, тобто ТНК.

У той же час, в останні роки все чіткіше почали проявлятися протилежні наміри держав – попри декларативність політики лібералізації в рамках

міжнародних організацій все помітніше відновлення протекціоністських настроїв, навіть у найрозвинутіших економіках світу.

У зв'язку з цим, міжнародними експертами сформульована нова «теорема про неможливість», згідно з якою у довгостроковій перспективі «взаємоузгоджене співіснування трьох складових – глобалізації, демократії і національної держави – практично виключається» [96]. Тому, одним з факторів, який впливатиме на розвиток трансформаційних процесів в глобальному бізнес-середовищі, буде те, який тип глобальної стратегії розвитку домінуватиме – «поглиблення співробітництва і формування інтеграційних альянсів чи посилення протекціонізму з активізацією торговельних і валютних воєн» [97; 98].

Загалом, експерти зазначають, що протягом наступних 20 років уряди дедалі більше відрізнятимуться своєю політикою як всередині держави, так і на міжнародному рівні щодо відповідальності, ступеня урбанізації, рівня економічного зростання, основних соціальних норм, таких як гендерна рівність та міграція. Розподіл повноважень між національними, регіональними та місцевими органами влади, швидше за все, зміститься, оскільки деякі міста та регіони стануть важливішими, ніж існуючі адміністративні поділи. Можливість держав економічно розвиватися та вибудовувати стабільні політичні системи залежатиме від того, наскільки уряди та інші країни інвестуватимуть у людський капітал та покращення надання державних послуг. Міжнародні інституції, особливо система ООН, намагатимуться адаптуватися до розширення спектру суб'єктів та складності нових питань, які поглиблюватимуть національну чутливість до суверенітету та матимуть більший вплив на внутрішнє життя, ніж у недавньому минулому. Зростатиме кількість приватних, регіональних та субнаціональних суб'єктів, які прийматимуть участь у наданні допомоги, розвитку та інших економічних питаннях, а також у забезпеченні прав людини. Такі тенденції можуть зменшити роль держави в певних процесах. Ризики виникнення конфліктів, включаючи міждержавні, будуть збільшуватися протягом наступних двох

десятиліть через різноманітність інтересів серед основних держав, триваючих терористичних загроз, нестабільності в слабких державах та розповсюдженні смертельних та руйнівних технологій. Характер конфлікту змінюватиметься з огляду на технологічні досягнення, нові стратегії та глобальні геополітичні контексти.

Тенденції, що формуватимуть майбутнє тероризму протягом найближчих п'яти років, залежатимуть від того, як будуть врегульовані існуючі внутрішньодержавні і міждержавні конфлікти - Сирійська громадянська війна, а також конфлікти в Афганістані, Іраку, Лівії та Сахелі, Сомалі, Ємені та інших країнах (індекси країнового ризику зазначені в дод. В) [99]. Недостатня стабільність та державне управління, особливо в Африці, на Близькому Сході та в Південній Азії, будуть і надалі створювати умови, сприятливі для тероризму¹ [100]. Тобто від розподілу політичних сил на карті світу, політики країн-лідерів та статусу суверенних держав залежатимуть основні процеси, починаючи від стабільності політичної ситуації і закінчуючи масштабами впливу міжнародних організацій на прийняття рішень, що визначатиме й основні напрями розвитку глобальної економіки. Ціни на сировину, формування виробничих кластерів та трансформація глобальних мереж доданої вартості, основні експортно-імпортні та інвестиційні потоки, підвищення ефективності логістичних процесів та диверсифікація форм та методів міжнародних бізнес-комунікацій суттєво залежатимуть від глобальної політичної стабільності й міжнародної правової системи.

Враховуючи зазначені вище тенденції розвитку політичної складової глобального бізнес-середовища, експерти-практики запропонували своє бачення сучасної політичної ситуації. Новим підходом до класифікації сучасних політичних ризиків є дослідження Емі Зігарт і Кондолізи Райз, які визначили сучасні види ризиків для бізнесу, що впливають з політичної

¹ This is an adaptation of an original work by The World Bank. Views and opinions expressed in the adaptation are the sole responsibility of the author or authors of the adaptation and are not endorsed by The World Bank. This translation was not created by The World Bank and should not be considered an official World Bank translation. The World Bank shall not be liable for any content or error in this translation.

активності, причому не тільки державних органів і діячів, але широкого кола осіб і організацій (табл.1.6).

Таблиця 1.6

Сучасні види політичних ризиків для міжнародних корпорацій

Ризик	Прояви
Геополітика	Міждержавні війни, серйозні порушення балансу сил, багатосторонні економічні санкції та втручання у внутрішні справи
Внутрішні конфлікти	Хвилювання мас, етнічні сутички, міграція, націоналізм, сепаратизм, федералізм, громадянські війни, заколоти та революції
Закони, норми політики	Зміна правил володіння нерезидентами, оподаткування, екологічних стандартів та законів держав
Порушення громадського договору	Відмова держави від виконання своїх обіцянок, у тому числі, експропріація та кредитний дефолт з політичних причин
Корупція	Дискримінаційне оподаткування та системне хабарництво
Екстериторіальне охоплення	Односторонні санкції, кримінальні розслідування та переслідування
Маніпулювання природними ресурсами	Політично мотивовані зміни у поставках енергії та рідкісних корисних копалин
Соціальний активізм	"Вірусні" дії або думки, що шукають колективного виходу
Тероризм	Політично мотивовані загрози або насильство по відношенню до громадян та майна
Кіберзагрози	Крадіжка або порушення інтелектуальної власності, шпигунство, вимагання, дестабілізація компаній, галузей, держав та країн

Джерело: [101]

У той же час, загрози великому бізнесу формують три світових мегатренди - нова розстановка сил на політичній карті світу, перетворення в ланцюжках поставок і технічна революція.

Якщо раніше західний вільний ринок протиставлявся зарегульованому ринку соціалістичного блоку, то зараз зовсім інша ситуація: змінити картину світу можуть, навіть позадержавні утворення, наприклад, терористичні угруповання і кіберзлочинці.

Висока ефективність ланцюжків спонукає, навіть невеликі підприємства, переносити операції в країни, де нижче витрати на транспорт і персонал і гарне складське господарство. Однак, у довгих ланцюжків є зворотний бік: чим більш

віддалені і вигідні партнерства ви встановите, тим більш уразливими станете перед політичними проблемами в різних точках світу.

Соціальні мережі, мобільні телефони та інтернет змінюють політичну кон'юнктуру світу. До 2020 року у мобільного зв'язку буде більше користувачів, ніж у водоводу і електрики. Технології різко знизили витрати на організацію колективних акцій: односторонці без праці знаходять один одного і об'єднуються заради спільної справи незважаючи на відстані. Соціальний активізм став загальним трендом.

Після закінчення холодної війни політичний і, відповідно, діловий світ пережив п'ять потрясінь: теракт 11 вересня 2001 року, який показав, що для США актуальні загрози не тільки від суперників їх масштабу, а й від, здавалося, слабких і некерованих територій; глобальна фінансова криза 2008 року, яка змусила державу активніше втручатися в економіку, впроваджувати заходи жорсткої економії і нові стандарти роботи і дала зрозуміти, наскільки особистий добробут людей пов'язано зі світовою економікою; Арабська весна і наступні хвилювання по всьому Близькому Сходу, стали випробуванням і для бізнесу, і для влади, поставивши під сумнів життєздатність цілого ряду держав. Громадянська війна в Сирії ускладнила ситуацію, породивши майже 6 млн біженців. Наслідки міграційної кризи в Європі можуть виявитися довгостроковими і породити переконання, що Євросоюз не здатний захистити свої кордони і громадян від загроз із Близького Сходу; «Конфліктні наддержави», діяльність яких привела до довгострокових територіальних конфліктів - в Україні і в Східно-і Південно-Китайському морях; у всьому світі спостерігається сплеск націоналізму, популізму, протекціонізму та ізоляціонізму. Певною мірою, саме реакція на глобалізацію привела до «Брексіту» в 2016 році. Ці потужні потрясіння розгойдують світовий порядок, впливають на розстановку сил і внутрішню політику та провокують для світових ринків значну кількість наслідків [101].

Зрозуміло, що всі ці процеси в політичному середовищі матимуть вплив на діяльність багатонаціональних корпорацій.

Економічна складова. Наростання глобальної турбулентності, яке має місце в останні десятиліття, пов'язано з природою глобального ринку та проявляється на різних його сегментах – товарному, ринку послуг, енергетичному, грошово-кредитному, інвестиційному, валютному, фондовому та інших. Особливо чутливим до прояву даної групи факторів виявився світовий ринок сировинних товарів, де мало місце коливання цінних котирувань на основні групи сировинних товарів; активізація діяльності різноманітних посередників, які реалізували значну кількість спекулятивних операцій на міжнародних товарних і фондових біржах, що призвело до неконтрольованого зростання котирувань ф'ючерсів на основні види сировинних товарів. Крім того, в умовах глобальної турбулентності має місце асиметрія ринкової інформації, що призводить до недостатнього рівня оцінки компаніями бізнес-ризиків. Тому, управлінські рішення часто залежать від психологічних суб'єктивних бачень менеджменту, а не від раціональних оцінок.

Інша група факторів сучасних глобальних трансформацій – фактори, пов'язані з цивілізаційними та геоекономічними структурними трансформаціями. У першу чергу, ці фактори впливають на моделі національного економічного розвитку, а саме: національні економіки найбідніших та бідних країн мають доіндустріальні, ранньоіндустріальні або індустріальні моделі розвитку. У той час, лише 10-15% населення світу проживає в країнах з постіндустріальною моделлю розвитку економіки, споживаючи 75 % оброблених металів, 85 % деревини і 70 % енергії [102]. Така структурна диспозиція моделей економічного розвитку створює підґрунтя для повторень світових економічних криз, проте, в більш гострих та соціально загрозованих формах, а подальше нарощування та розширення індустріального типу виробництва призведе до глобальної екологічної катастрофи, оскільки вже сьогодні антропогенне навантаження на природне середовище часто сягає пікового рівня.

Не можна сьогодні залишити поза увагою і наростання структурних диспропорцій та дисбалансів глобального економічного розвитку. У першу чергу, це стосується галузевих і секторальних асиметрій з явним переважанням фінансового сектору та прискорення процесу перенесення більшої кількості енерго-, матеріало- та працемістких виробництв в країни, що розвиваються, натомість, поглиблюється міжнародна спеціалізація країн-лідерів на виробництві наукомісткої, інноваційної та екологічно чистої продукції, що дає їм можливість постійно збільшувати експорт високотехнологічних товарів та послуг, отримувати прибутки від продажу прав на інтелектуальну власність тощо [103].

У той же час, з посиленням спеціалізації країн у міжнародному розподілі праці актуалізуються інші фактори глобальних зрушень – довгострокова нерівновага платіжних балансів країн, поглиблення асиметрії між глобальним попитом і пропозицією на товари, послуги та надлишкове кредитування виробництва, яке, у свою чергу, призводить до перевищення глобальної пропозиції над глобальним попитом та суттєво ускладнює механізми міжнародної взаємодії, викликані постійними нерівноважними станами економік окремих країн і глобальної економічної системи в цілому.

Ще один достатньої вагомий фактор глобальних трансформаційних змін – часова, територіальна та секторальна синхронізація національних бізнес-циклів, що впливають на динаміку та специфіку економічної діяльності в країнах та регіонах світу, що вкрай негативно впливає на глобальну економічну стабільність, оскільки «глобальний капітал у пошуках найбільш прибуткових сфер вкладення певним чином втрачає здатність до швидкої передислокації по галузям, секторам та регіонам світового господарства» [104]. Характеризуючи таку синхронізацію, варто зауважити про суттєву трансформацію природи і рушійних сил глобальних фінансових дисбалансів. Вони пов'язані, у першу чергу, зі стрімким нарощуванням вартісних обсягів фінансових транзакцій та операцій з фінансовими деривативами, різкими змінами курсів валют, акцій та боргових зобов'язань на світових фондових ринках, знеціненням ключових

резервних валют та активізацією їх емісій, а також світовою фінансовою кризою й зростанням регіональних диспропорцій у накопиченнях глобальних валютних резервів. Надмірне накопичення азійськими країнами валютних резервів суттєво порушує глобальну економічну стійкість, оскільки їх вартісні обсяги суттєво перевищують максимально допустимі ліміти, що відображається у зростанні рівня процентних ставок у світі, збільшенні обсягів кредитування економік цих країн, нарощуванні ліквідності їх банківських систем та зниження ефективності інструментів грошово-кредитного, митного, монетарного і валютного регулювання [105].

Значна кількість міжнародних організацій досліджують тенденції розвитку глобальної економіки й обґрунтовують прогнози її розвитку. Незважаючи на наявність певних відмінностей та відхилень у прогнозах, нові несподівані випробування протягом найближчих десятиліть можуть збільшити глобальні економічні та фінансові стреси, економічну нестабільність та невизначеність.

Глобальне зростання буде стимулюватися найбільшими економіками, що розвиваються, особливо Індією та Китаєм, темпи розвитку яких будуть швидше, ніж розвинених. На найближчу перспективу експерти прогнозують зростання протекціоністських заходів у більшості розвинених економік на фоні поглиблення інтеграційних процесів, що призведе до зміни тарифних та нетарифних заходів в державній торговельній політиці, поглибленню нерівності доходів у різних країнах, що, відповідно, вплине на соціальну складову бізнес-середовища, та зміни позицій окремих держав в міжнародній торгівлі. Фінансові кризи, посилення почуття вразливості середнього класу, зростаюча нерівність та політична поляризація призвели до негативного ставлення багатьох країн до західної моделі розвитку.

Сучасні геополітичні процеси роблять країни світу і ринки більш уразливими по відношенню до шоків, у той же час, вони посилюють глобальну турбулентність, тим самим збільшуючи глибину і масштаби суперечностей в сучасному світі і формують ситуацію «нової нормальності» (тобто стан

стабілізування після радикальних змін). За прогнозами більшості міжнародних агентств і організацій, найбільш глибокі трансформації торкнуться демографічної, капіталотворчої, технологічної і освітньої складової [106], що означає неминучість нового переділу ресурсів, ринків і сфер впливу на тлі ускладнення здійснення системних перетворень, що означають, фактично, формування нової економіко-відтворювальної моделі і зростаючих ризиків протекціонізму.

У ході глобалізаційних процесів багато виробничих потужностей були перенесені з розвинених країн світу в країни з низькими трудовими витратами, які отримали завдяки цьому доступ до сучасних технологій і певні конкурентні переваги.

ОЕСР прогнозує, що до 2030 року світова економіка подвоїться, а до 2050 року - ще раз подвоїться. Швидше за все, ВВП на душу населення буде зростати в країнах Азії та Африки, що розвиваються (рис. 1.6.). Загалом, країни ОЕСР будуть відставати від решти світу за темпами зростання. Центр світової економіки буде поступово переміщатися в Азію. Це пов'язано з високим рівнем інвестицій, а також із зростанням споживання азіатів, які стають все багатшими.

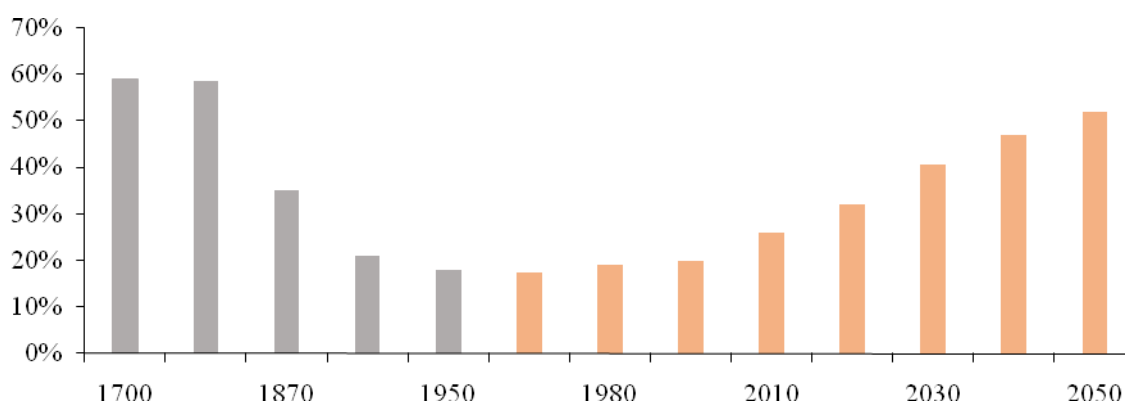

Рис. 1.6. Динаміка частки країн Азії у світовому ВВП, %

Джерело: за даними Citi Group [107]

Розвиненим країнам, у першу чергу, Європі доведеться зіткнутися з повільними темпами зростання. Ситуацію погіршує швидке старіння населення

континенту. США стикаються зі старінням інфраструктури, а також зі зниженням продуктивності праці [101].

У 2017 році, вперше за 10 років після останньої фінансової кризи, всі країни «Великої двадцятки» показували позитивні, хоча і невисокі, темпи зростання. На думку більшості аналітиків, як розвинені країни, так і країни, що розвиваються, в 10-і і, мабуть, в 20-і роки нашого століття будуть нарощувати свій економічний потенціал. Однак, швидкість технологічних змін і поширення інновацій, що різко зросли в ході четвертої промислової революції, скорочують тривалість і збільшують інтенсивність життєвого циклу компаній, підвищують значення ефективного менеджменту і залежність кінцевих результатів від накопичення людського капіталу. На початку XXI століття Китай і в цілому Азія стають найбільшим світовим торговим центром.

Товарообіг між Азією і Африкою в 2012 році перевищив 21 млрд доларів США. У нульові роки глобальні потоки капіталу зросли більш ніж в 20 разів [108]. У період до 2030 року завдяки прогресу в засобах зв'язку, транспорту і комунікацій різко посиляться тенденції, які зароджувалися в нульові і проявилися в 10-і роки. Замість ряду лінійних зв'язків між головними торговельними та фінансовими центрами Європи і Північної Америки буде формуватися і рости складна мережева структура взаємодій як вузькопрофільних, так і універсальних не тільки великих, а й середніх і, навіть малих, компаній Європи та Північної Америки, а також Азії, Африки та Південної Америки. Позитивні очікування від розвитку світової економіки, в цілому, не виключають необхідності враховувати і проблеми, які накопичувалися не одне десятиліття як в окремих країнах, так і в глобальному масштабі. Хоча США залишаються провідною економікою світу, але їх основною проблемою сьогодні є «недостатній рівень інвестування, обумовлений слабким попитом. Спостерігається недовикористання виробничих потужностей у промисловості. Поточний період характеризується повільним зростанням продуктивності праці» [109]. Основною проблемою для американської економіки сьогодні є зниження темпів зростання в період до

2030 року в порівнянні з 1980-2010 роками. Якщо тоді економіка США зростала з темпом 2,7% в середньому за рік, то в 2011-2030 роках вона буде рости в середньому на 2,1% на рік. Зростання це відбуватиметься за рахунок нарощування інвестицій в дослідження і розробки. Очікується, що викликаним ними підвищенням продуктивності праці вдасться компенсувати прогнозоване зниження чисельності економічно активного населення. Можливості економічного розвитку в країнах Євросоюзу та Японії в довгостроковій перспективі суттєво обмежені демографічними факторами.

Незважаючи на економічну важливість Китаю в світовому масштабі, сьогодні спостерігається так званий «перегрів» його економіки з інфляцією, зростання споживчих цін на продовольство, боргу корпорацій, збільшення частки міського населення з 20% в 1980 році до майже 60% в 2016 році, а до 2030 року вона складе 70%, зростання цін на нерухомість за 10 років на 50%. Тому, перед китайськими монетарними і політичними владами стоїть нетривіальне завдання - забезпечити задоволення попиту на житло, викликаного урбанізацією, але уникнути виникнення небезпечного міхура на цьому ринку. В цілому ж видається, що китайська модель розвитку, що базується на дешевій робочій силі (витрати на одного зайнятого в Китаї складають менше 10% від цього показника в США), тиражуванні запозичених технологій і зовнішньому попиту (експорт становить близько 40% у ВВП країни), близька до своєї межі.

У період до 2030 року, на думку більшості аналітиків, у китайській економіці повинна відбутися екстраординарна структурна перебудова: модель виробника, яка спирається на промисловість, поступово поступиться місцем моделі споживача, що спирається на сектор послуг. Навіть, якщо всі ці структурні зрушення відбудуться без системних політичних наслідків, темпи зростання китайської економіки будуть помітно знижуватися [110].

Загалом же, світова економіка зросте приблизно в два рази до 2042 року, збільшуючись в середньому на 2,5% на рік в період 2016-2050 років. У цей період найбільші економіки, що розвиваються, будуть рости з темпом близько

3,5% в рік, а економіка основних розвинених країн із середньорічним темпом - близько 1,6% [111]. Незважаючи на ускладнення проблем, з якими стикається людство, четверта промислова революція створює новий потенціал підвищення рівня і якості життя окремої людини і, що особливо важливо, всього людського співтовариства [112].

Сучасні виробничі ТНК все більше втягуються в процеси формування, так званих, глобальних ланцюжків доданої вартості (GVC). Їх зростання в останні два десятиліття не тільки значно змінило характер світової економіки, але і зробило сильний вплив на окремі країни [113].

Вважається, що формування концепції глобальних ланцюжків вартості почалося в 1970-і роки [114], трансформація яких у концепцію глобальних ланцюжків доданої вартості сталася в 2000-х роках [115]. У цій концепції експерти намагалися визначити найважливіші фактори організації глобальних галузей, теоретично обґрунтовуючи і пропонуючи практичні інструменти для аналізу ланцюжків доданої вартості і різних типів управління ними [114; 116].

Сформована концепція глобальних ланцюжків доданої вартості відображає найбільш характерні риси сучасної світової економіки: виробництво все більше розповсюджується в більшій кількості країн; всезростаюча частка товарів і послуг носить глобальний характер, а країни конкурують між собою за місце і певну роль в ланцюжках доданої вартості; зростаюча роль виробничих мереж, глобальних покупців і глобальних постачальників, що впливає на діяльність компаній і розміщення виробництва.

Включення країни до глобальних ланцюгів відбувається через експорт та імпорт складових виробництв, розташованих в різних країнах. Окреме виробництво країна отримує у якості імпорту ресурсів і комплектуючих, що визначає вхідні ланки (складові) ланцюгів країни, і після наповнення товарів чи послуг внутрішньою доданою вартістю, спрямовує створені результуючі продукти в якості експорту, що визначає вихідні ланки (складові) ланцюгів, до іншої країни для участі в подальших виробничих процесах [117].

Сьогодні чітко розмежовують ланцюжки, ініційовані виробниками і покупцями. Глобальні ланцюжки, ініційовані виробниками, як правило, зосереджені в наукомістких галузях, таких як напівпровідникова промисловість і фармацевтика. Провідні компанії цих галузей намагаються контролювати процес проектування і більшу частину виробничих операцій, розкиданих у різних країнах світу. У ланцюжках, ініційованих покупцями, виробництво контролюється ритейлерами і власниками брендів; воно може бути повністю віддано на аутсорсинг, а акцент робиться на маркетингу та продажу. Саме, таким чином, організовані глобальні ланцюжки доданої вартості з низькими потребами в капіталі і кваліфікованій робочій силі [113].

ОЕСР в кооперації з СОТ розробили методику оцінки потоків торгівлі в показниках доданої вартості. При цьому використовувалися міждержавні, міжгалузеві баланси і повні матриці потоків двосторонньої торгівлі. Оскільки отримані, таким чином, дані дозволяють оцінити величину вартості, яку кожна країна додає до вартості міжнародних товарів та послуг, з'являється можливість отримати уявлення про ступінь інтеграції і позиціях кожної країни в глобальних ланцюжках вартості і міжнародних виробничих мережах.

Дана методика дозволяє розробити набір показників, необхідних при прийнятті рішень в таких областях, як: торгова політика, національна конкурентоспроможність, економічне зростання, інновації та розвиток. Крім того, з'являється можливість обліку глобальних ризиків, пов'язаних з функціонуванням глобальних ланцюжків доданої вартості (в силу взаємозалежності національних економік через них можуть передаватися макроекономічні шоки) [113].

Рівень фрагментації виробництва залежить від технічних характеристик виробленого товару, а також від витрат, що виникають у процесі дроблення виробництва за різними стадіями і регіонах. Оптимальний рівень фрагментації має на увазі оптимальну довжину ланцюжка. Після фінансової кризи в світі стало спостерігатися стиснення глобальних ланцюжків, що було викликано труднощами фінансування і зростанням трансакційних витрат.

Багато глобальних ланцюжків доданої вартості базуються на міжкраїнових відмінностях у трудових і капітальних витратах, які безперервно змінюються. Тому, модель виробництва, яка діє в даний час, не обов'язково буде ефективною в майбутньому.

Основними показниками для вимірювання глобальних ланцюжків постачань є: показник вертикальної спеціалізації (VS) - показує частку імпортованих товарів у сукупному експорті країни [118; 119; 120]; додатковий показник вертикальної спеціалізації (VS1) - показує частку експортованих товарів і послуг, що використовуються в якості проміжного імпорту для виробництва експортних товарів інших країн [118]. Поєднання VS і VS1 дає можливість всебічної оцінки участі країни в глобальних ланцюжках доданої вартості як в ролі споживача зарубіжних проміжних товарів (висхідні зв'язку, або зворотна інтеграція), так і в ролі постачальника проміжних товарів і послуг, що використовуються в третіх країнах (спадні зв'язку, або пряма вертикальна інтеграція) [121].

Індекс участі в ланцюжках доданої вартості в меншій мірі корелює з розмірами економіки, ніж імпортний зміст експорту, оскільки відображає використання проміжних товарів третіх країн.

В економічній літературі довжина ланцюжків оцінюється за допомогою індексу, який обчислюється на основі міжгалузевих балансів [122; 123; 124]. Значення індексу можна інтерпретувати як реальне число виробничих стадій. Мінімальне значення індексу дорівнює одиниці, коли для виробництва кінцевого продукту взагалі не використовуються проміжні товари або послуги.

Ще більші відмінності в довжині глобальних ланцюжків доданої вартості помітні при аналізі окремих галузей економіки. До галузей з найбільшим ступенем фрагментації виробництва відносяться: виробництво телекомунікаційного обладнання, автомобільна промисловість, металургія, легка і електротехнічна промисловість. Галузі сектора послуг мають більш короткі ланцюжки доданої вартості, найкоротша зафіксована в видобувній промисловості.

Кожна країна може перебувати у висхідних або низхідних сегментах цих ланцюжків у залежності від своєї спеціалізації. Країни, що знаходяться в висхідних сегментах, спеціалізуються на виробництві сировинних матеріалів, в низхідних - на складальних операціях або послуги споживачам.

У ряді зарубіжних робіт [123; 124] фігурує показник «відстань до кінцевого попиту». Для окремої галузі і окремої країни цей показник свідчить про кількість виробничих стадій, які повинні пройти продукт або послуга по шляху до кінцевого споживача.

У країнах, що розвиваються відстань до кінцевого споживача істотно більше, ніж в розвинених, що свідчить про їх переважні спеціалізації на виробництві первинних або проміжних товарів.

Наразі, за оцінками міжнародних експертів, близько 80% сучасних товарів і послуг створюється в середовищі глобальних ланцюгів доданої вартості. Тому й місце країни у вказаних ланцюгах, фактично, визначає перспективи як конкурентоспроможності, так і інтегрованості кожної країни [125].

Подальша участь країн у формуванні глобальної доданої вартості має два протилежних напрями внаслідок посилення інтеграційних процесів [126]: поширення диверсифікації виробництв і переміщення окремих виробничих складових до країн з кращими конкурентними умовами, що призведе до втрати окремими країнами місць у глобальних ланцюгах.

Всім відомо, що в останні роки значно посилюються процеси регіоналізації. Інтенсифікація трансрегіональної взаємодії (обсяги торгівлі, кількість міжрегіональних об'єднань, мегапартнерства, трансрегіональні альянси та мережі, ланцюги) породила нове явище в світовій економіці – трансрегіоналізм, основна характеристика якого не територіальна близькість чи наявність спільних кордонів, а спільні економічні інтереси [127]. Власне економічні інтереси та економічні домовленості визначають ефективність такого співробітництва, у той час, як географічне сусідство та спільні кордони в сучасних умовах розвитку транспорту та інших комунікацій втрачають свою актуальність. На

підтвердження цього, науковець обґрунтовує ряд тез щодо посилення протекціанізму в окремих країнах, проблеми в розвитку інтеграційних угруповань призвели до появи трансрегіональних альянсів, найкрупніші з яких отримали назву партнерств – ТТП, РВЕП, ТАТІП, ЗВТ, Економічний Пояс Шовкового Шляху та Морського Шовкового Шляху тощо. Такі партнерства вже сьогодні охоплюють 4/5 світової торгівлі та інвестицій, встановлюють нові стандарти глобального регулювання, які визначатимуть вектори глобального розвитку.

Основними ризиками таких новоутворень можуть стати наступні: більшість країн, що розвиваються, опиняться поза нових трансрегіональних альянсів, що посилить економічну нерівність; імовірність скорочення зайнятості в більш розвинутих країнах; корпоративна орієнтованість ТТП та ТАТІП – тобто вони націлені на розвиток діяльності крупних ТНК та нівелюють розвиток людського потенціалу, розвиток промисловості та окремих регіонів [127].

З іншого ж боку, розширення глобальних ланцюгів сприяє залученню країн до виробничих та експортно-імпортних поставок, покращує рахунок поточних операцій платіжного балансу, підвищує продуктивність праці та технологічне оснащення підприємств, залучених до відповідних ланцюгів, а з тим – зростання і розвиток національної економіки.

Глобалізація розширила доступ до транснаціональних корпорацій, надаючи деяким можливість співпрацювати з державно-приватними партнерами для надання послуг. Корпорації, іноді з урядами, вирішують суттєві соціальні та екологічні проблеми, оцінюючи, що реагування на суспільну потребу покращить їхні конкурентні позиції та фінансові показники.

Соціо-культурний фактор. Зростаючий соціально-економічний і культурний розрив між верхніми і нижніми шарами світової спільноти стає ще більш очевидним, якщо зіставити доходи окремих найбагатших людей планети з доходами цілих країн.

Прояви глобалізації в соціально-культурній сфері:

- 1) перетворення планети в "світове село" (М. Маклуен), коли мільйони людей завдяки засобам масової інформації практично миттєво стають свідками подій, що відбуваються в різних куточках Земної кулі;
- 2) залучення людей, які живуть в різних країнах і на різних континентах, до одного і того ж культурного досвіду (олімпіади, концерти);
- 3) уніфікація смаків, сприйняття, переваг;
- 4) безпосереднє знайомство зі способом життя, звичаями, нормами поведінки в інших країнах;
- 5) все більшого зміцнення мови міжнародного спілкування - англійської;
- 6) повсюдне поширення уніфікованих комп'ютерних технологій, інтернету;
- 7) "розмивання" місцевих культурних традицій, їх заміна масовою споживчою культурою.

Глобалізація торкнулася і соціальної сфери, хоча інтенсивність цих процесів багато в чому залежить від економічних можливостей інтегрованих складових частин. Соціальні права, що раніше були доступні населенню тільки розвинених держав, поступово переймаються для своїх громадян і країнами, що розвиваються. У все більшій кількості країн виникають цивільні суспільства, середній клас, в деякій мірі уніфікуються соціальні норми якості життя.

Дуже помітним явищем за останні 100 років стала глобалізація культури на основі зростання культурного обміну між країнами, розвитку індустрії масової культури, нівелювання смаків та уподобань публіки. Цей процес супроводжується стиранням національних особливостей літератури і мистецтва, інтеграцією елементів національних культур, формується в загальнолюдську культурну сферу. Глобалізація культури з'явилася також відображенням космополітизації буття, мовної асиміляції, поширенням по планеті англійської мови як глобального засобу спілкування та інших процесів.

Тобто, глобалізація в соціальній сфері стимулює величезні зрушення в свідомості людей, поширення демократичних принципів прав і свобод людини [128].

Соціальні стандарти кожної з країн світу кардинально відрізняються. Вони часто прив'язані до цін на житло, вартості споживчого кошика, комунальних платежів, економічної ситуації в країні та інших об'єктивних факторів, що якісно відрізняють одну країну від іншої. Цінність отримуваної зарплати потрібно розглядати в контексті вартості життя, але, навіть без таких поглиблених даних, ця інформація дозволяє об'єктивно визначити цінність робочої сили на ринку праці тієї чи іншої країни.

За даними міжнародних організацій, до 10 країн-лідерів по рівню отримуваної заробітної плати за 2016-2017 рік входять: 10. Бельгія, де середня зарплата становить 48 093 доларів на рік або близько 4 тис. доларів на місяць; 9. Канада; 8. Данія; 7. Королівство Нідерланди; 6. Австралія; 5. Норвегія; 4. Ірландія; 3. Швейцарія; 2. США; 1. Люксембург із заробітною платою 61,5 тис. доларів або 5125 доларів на місяць [129].

Тобто, беззаперечним є факт соціалізації глобальної економічної системи, який також впливає на трансформацію бізнес-середовища та визначає вектори розвитку національних економік (підвищення ролі соціальної політики та її державного фінансування, включення в економічні стратегії розвитку механізмів диверсифікації соціальних послуг, розширення джерел доходів громадян, створення їм рівних можливостей доступу до фінансових послуг). Лідерами по впровадженню та реалізації соціальних заходів та проектів є Великобританія, Канада, Ірландія, Іспанія, Греція та Австралія, Нідерланди, Франція [105].

Сьогодні існує дві протилежні думки щодо глобального соціального розвитку. Так, за прогнозами фахівців банку HSBC, до 2050 року в світі буде спостерігатися поступове зростання середнього класу - більше 40% населення Землі, або майже 3 млрд осіб, увійдуть до цієї категорії. Дохід населення країн, що розвиваються, зростатиме, що спричинить, відповідно, збільшення споживчих витрат [130].

У той же час, у доповіді «Про нерівність в світі», авторами якого є більше ста економістів з різних країн під керівництвом Тома Пікетті, мова йде про те,

що починаючи з 1980 року 27% від усього приросту світового багатства дісталися 1% людства, а 4% припали на частку 0,001% - тобто лише близько 76 тисяч найбільш багатим людям у світі. У той же час, швидкість зростання доходів «середнього класу» (тобто тих, хто знаходиться між 50% найбільш нужденних і 1% надбагатих) сповільнилася і до сьогоднішнього дня практично зупинилася. Якщо такий тренд збережеться, то у 2050 році 0,1% населення Землі будуть володіти тим же багатством, що і весь світовий середній клас. Тобто, до 2050 року середнього класу не залишиться взагалі - він перейде до глобальної бідноти.

У доповіді Пікетті зазначено цікаву закономірність: найшвидше економічна нерівність зростає в провідних економіках світу. Так, у 1980 році 1% громадян США володіли 22% національного багатства країни, сьогодні їм належить уже 39%. Приблизно та ж тенденція прослідковується в Британії. У 1984 році 1% надбагатих володіли 15% національного багатства, тепер - 22%. Тобто, за останні тридцять років, країни золотого мільярда досягли такого ж рівня економічної нерівності, як і країни Африки і Близького Сходу.

Сьогодні в Британії одна п'ята від усього населення країни проживають у «обмежених умовах», у той час, як у США - 12,7% населення, при цьому 32,6% від загального числа бідних - це діти, а серед безхатьків частка дітей становить 21%. Розрив між бідними і багатими в Америці найбільший у світі. Країна також лідирує за показником зубожіння молоді - в нужді перебувають 25% молодих американців і тільки 13% їхніх ровесників з інших розвинених країн. Гірше того, американці тепер живуть менше, частіше хворіють - і ця тенденція тільки посилюється [131].

Релігія, як основна складова культурного середовища, сьогодні є рушієм багатьох бізнес-процесів та змін в середовищі. З 2010 року християнство стало найбільшою релігією в світі з 2,2 мільярдами прихильників, тобто, майже третина населення людей на планеті (табл. 1.7). Іслам став другою релігією за кількістю віруючих - 1,6 мільярдів або 23% від світового населення. Релігійний профіль світу стрімко змінюється, головним чином, через відмінності у рівнях

народжуваності та кількості молодого населення серед представників основних релігій, а також людей, що змінюють віру. Протягом наступних чотирьох десятиліть християнство залишиться найбільшою релігійною групою, але іслам буде рости швидше, ніж будь-яка інша основна релігія.

Таблиця 1.7

Динаміка структури населення світу за сповідуваними релігіями

Релігія	2010 рік		2015 рік (за попередніми оцінками)		2060 рік (прогноз)	
	Кількість населення	% від населення світу	Кількість населення	% від населення світу	Кількість населення	% від населення світу
Християнство	2 168 330 000	31,4	276 250 000	31,2	3 054 460 000	31,8
Мусульманство	1 599 700 000	23,2	1 752 620 000	24,1	2 987 390 000	31,1
Атеїзм	1 131 150 000	16,4	1 165 020 000	16	1 202 300 000	12,5
Індуїзм	1 032 210 000	15	1 099 110 000	15,1	1 392 900 000	14,5
Буддизм	487 760 000	7,1	499 380 000	6,9	461 980 000	4,8
Місцеві релігії	404 690 000	5,9	418 280 000	5,7	440 950 000	4,6
Інші релігії	58 150 000	0,8	59 710 000	0,8	59 410 000	0,6
Іудаїзм	13 860 000	0,2	14 270 000	0,2	16 370 000	0,2
Усього по світу	6 895 850 000	100	7 284 640 000	100	9 615 760 000	100

Джерело: складено на основі [132]

Якщо поточні тенденції збережуться, до 2060 р. число мусульман буде майже дорівнювати кількості християн у всьому світі.

Кількість атеїстів, агностиків та інших людей, які не відносять себе до жодної з релігій, - хоча вони й зростають у таких країнах, як США та Франція, - поступово скорочуватиметься у загальній кількості населенні світу.

Число буддійського населення буде приблизно таким же, як у 2010 році, у той час як кількість індуїстського та єврейського населення буде збільшуватись. В Європі частка мусульман складе 10% від загальної кількості населення. Індія збереже індуїстську більшість, проте, матиме найбільшу кількість мусульман, ніж будь-яка інша країна світу. У США кількість християн поступово знизиться [133].

Релігія давно довела, що є особливо потужним джерелом напруженості у суспільстві і фахівці прогнозують, що в майбутньому конфлікти на релігійному тлі лише посилюватимуться. Доступність інформаційних технологій забезпечує платформу для пошуку прихильників та утворення груп однодумців в кіберпросторі. Більшість релігійних людей не будуть активно підтримувати екстремізм, але пасивна підтримка або неявне визнання екстремістів посилять напруженість між групами. Така динаміка, швидше за все, посилиться, оскільки доступ до Інтернету покращується в країнах, що розвиваються, і нові інформаційні технології, такі як Virtual Reality, дозволяють отримати більш вражаючий інтенсивний та особистий досвід, взаємодію в часі та просторі.

Половина країн, які мають офіційну чи найбільш розповсюджену релігію, знаходяться в Європі чи на Середньому Сході, що ще раз підтверджує тезу про актуальність цивілізаційних аспектів розвитку для країн даного регіону. Для ТНК це може означати зміну споживацьких переваг в окремих країнах та регіонах, відмова від певних видів продукції, у разі релігійних конфліктів – бойкотування не лише продукції, а й знищення виробничих потужностей та офісів представництв компанії [134].

Окремі релігійні групи все активніше закликають уряди держав Близького Сходу та Африки долучити релігію до процесів законотворчості.

Нові шляхи релігійного впливу стануть геополітично необхідними в тих сферах, де традиційні мирські посередницькі організації, виявляються неспроможними. Багато релігійних організацій вже мають важливе значення в глобальному масштабі для надання основних суспільних послуг, гуманітарної допомоги та допомоги розвитку. Так, Католицька церква з 1,25 мільярдами послідовників забезпечує глобальне лідерство у питаннях миру та вирішення конфліктів щодо природоохоронного контролю.

Однією з можливих відповідей на посилення релігійного протистояння може стати поворот до секуляризму або взагалі відмова від релігійної приналежності. У всьому світі ті, хто ідентифікують себе як релігійно "незалежні", представляють собою третю за величиною групу після християн і

мусульман, і опитування показують, що число людей, не пов'язаних з релігією, імовірно, зростатиме в усьому світі, особливо в Азійсько-Тихоокеанському регіоні, Європі та Північній Америці. Це означатиме для ТНК наявність окремого сегменту, споживацькі переваги якого будуть нейтральними до релігійних впливів.

Технологічна складова. Технологічний розвиток та впровадження інновацій будуть відбуватися швидкими темпами. Поєднання нових технологій забезпечить нові можливості для компаній у відносно не пов'язаних областях. Розвиток інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ), - включаючи штучний інтелект (AI), автоматизацію та робототехніку,- може підвищити продуктивність праці, бізнес-процеси та практику управління, що, у свою чергу, сприятимуть розвитку ТНК. Розвиток Інтернету речей (IoT) та штучного інтелекту (AI) забезпечить, щоб аналітика та обробка великих даних давали змогу бачити нові ідеї в бізнесі, трансформувати промисловість та керувати розвитком комунікацій з машинами. Використання таких технологій, як віртуальна реальність (VR), матиме трансформаційний вплив на суспільство, особливо на засоби масової інформації, розваги та повсякденне життя. Штучний інтелект (або розширені автономні системи) та робототехніка мають потенціал для збільшення темпів технологічних змін, тим самим підтверджуючи еволюцію, коли технологічні зміни спочатку зменшують, але згодом підвищують рівень зайнятості та життєвий рівень, створюючи нові галузі і сектори, що є новими можливостями для ТНК та робочої сили [135].

Сучасний етап розвитку світової економіки характеризують як етап четвертої промислової революції, яка почалася в 10-і роки XXI століття, характерними особливостями якої називають повністю автоматизовані виробництва, лінії і вироби, які взаємодіють один з одним і зі споживачами в рамках концепції Інтернету речей [136]. Це забезпечує чітку орієнтацію на споживчий попит в конкретний час і в конкретному місці. Найбільш показовими для четвертої промислової революції стали такі технологічні прориви, як: штучний інтелект, роботизація, автомобілі-роботи, тривимірний

друк, нано- та біотехнології, новітні матеріали, способи накопичення і зберігання інформації. Сучасні технології самі синтезують все більш ефективні технології, часто без участі людини. Народжується цифрова економіка, в якій процеси виробництва, обміну і споживання відбуваються за допомогою збору, обробки і передачі гігантських обсягів інформації за допомогою моделей об'єктів [137].

Крім того, все більш активно використовуватимуться хмарні і біометричні технології. За прогнозом у 2018 році понад 80% всіх обчислень буде відбуватися в хмарі, що незмінно приведе до активізації використання технологій підвищення кібербезпеки. У найближчі роки доведеться також побачити і бурхливий розвиток інтернету речей: за різними прогнозами кількість підключених пристроїв до 2021 року складе більше 50 млрд, на кожного абонента буде припадати не менше десяти пристроїв. Передані цими пристроями дані представляють собою величезний масив інформації, який можна буде аналізувати за різними параметрами, знаходячи нові можливості для розвитку бізнесу [138].

У той же час, техноглобалізм сьогодні відноситься не лише до факторів, які прискорюють розвиток окремих економік, інтенсифікацію міждержавного науковотехнологічного обміну, розвиток інноваційних технологій, але й до факторів, що призводять до глобальної нестійкості, а саме - створює загрози техніко-технологічній безпеці країни та може призвести до втрати державами ефективного контролю за власним науково-технологічним потенціалом.

Всім відомо, що лідерами техноглобалізму в світовій економіці сьогодні є невелика кількість провідних країн світу - США, Великобританія, Німеччина, Японія, Італія,- які вдало сумістили науково-технічний й економічний розвиток. Ці країни мають позитивне сальдо технологічного балансу, що свідчить про високий рівень наукових досліджень та значний науково-технічний потенціал, а також про масштабний експорт наукових знань у країни, що розвиваються, та з ринками, що формуються. Це може спричинити поглиблення міжкраїнового та міжрегіонального технологічного розриву, посилити глобальну нестійкість у

сфері технологічного трансферу, пригальмувати економічний розвиток країн, які не залучені до процесу інноваційних розробок та їх масової комерціалізації.

Крім того, на тлі тотальної технологізації суспільного життя зростають прояви дегуманізації суспільства та формується глобальне технократичне суспільство з послабленням духовності [105].

З точки зору світової фінансово-економічної системи в четвертій промисловій революції особливе значення має поява в 2009 році технології «блокчейн» [139] або ланцюжка блоків, що представляють собою розподілену базу даних, підтримуваних пристроями, що не підключені до загального сервера. Ця технологія гарантує безпеку на рівні бази даних. Тому вона стала джерелом і технічним оператором цифрової валюти, що емітується і обертається без управління і контролю з боку системного регулюючого органу (центрального банку), так само, як і без комерційного банку, що обслуговує власника валюти - криптовалюта «біткоїн» [140; 141]. У лютому 2011 року за біткоіни можна було отримати близько одного долара, у кінці 2017 року - коштував близько 16 850 доларів США [142].

Одне з найбільш перспективних напрямків четвертої промислової революції - нанотехнології. Розвиваються, зокрема, технології що обіцяють проривні досягнення ДНК-нанотехнології; промисловий синтез молекул ліків і фармакологічних препаратів; хірургічна система «КіберНіж» - CyberKnife [143]; в мікроелектроніці і виробництві комп'ютерів; в робототехніці (молекулярні ротори - нанорозмірні двигуни; нанороботи розміром з молекулу, що володіють функціями руху, обробкою та передачею інформації, здатні до відтворення та ін.); в матеріалознавстві - виготовлення вуглецевих пластин товщиною в один атом з твердістю вище, ніж у алмазів [112].

У 2015 році обсяг продажів на світовому ринку НТ склав близько 1 трлн доларів США. Очікується, що до 2020 року він зросте до більш ніж 3,5 трлн доларів США [144].

Демографічна складова. За прогнозами ООН, населення планети, імовірно, зросте на 20 відсотків за період 2015-2035 р. до 8,8 мільярдів, 60 %

проживатиме в містах, а глобальний середній вік зросте з 30 у 2015 році до 34 років. Проте, це зростання буде регіонально нерівномірним. Так, населення Африки при середньому доході на душу населення лише приблизно 5000 доларів, та значній кількості економік, що розвиваються, зросте майже на 60%; у той час, як населення Європи, середній дохід якого в шість разів перевищує дохід на африканському континенті, фактично, зменшиться без істотного надходження мігрантів з інших регіонів [136].

П'ять демографічних тенденцій потенційно визначатимуть основні вектори глобальних взаємовідносин: збільшення населення в «молодих» за віком державах; масові міждержавні/ міжрегіональні міграції; демографічний перехід в розвинутих країнах та збільшення країн з активними процесами старіння населення; збільшення розриву в темпах зростання різних верств населення.

На думку Яна Голдіна, директора Оксфордської школи Мартін, і Ендрю Пітта з CitiGroup, старіння населення змінить світову економіку. Воно призведе до зростання витрат на охорону здоров'я, а також вплине на інвестиції. Населення в працездатному віці скоротиться, в результаті, у світі залишиться не так багато людей, які можуть працювати [145].

Основними факторами, які призводять до старіння населення є: зниження народжуваності, завдяки розвитку охорони здоров'я і скорочення бідності в світі зростає тривалість життя, у всьому світі зараз виходить на пенсію одне з найчисленніших за всю історію планети покоління людей, народжених після Другої світової війни. У підсумку, якщо в 1950 році в світі жили 200 млн осіб у віці старше 60 років, то зараз таких 760 млн. На даний час, у світі близько 100 млн осіб у віці старше 80 років проти 14 млн 60 років тому. До 2050 року число 80-літніх у світі може скласти 400 млн. Зі старінням населення стикаються не тільки розвинені країни, а й країни, що розвиваються: до 2050 року 20% населення Індії і 31% населення Китаю будуть в віці 65 років і старше.

До 2025 року понад 20% населення розвинених країн складатимуть люди 65 років і старше. У середньому по світу їх частка досягне 10%. В Азії їх частка

майже подвоїться: з приблизно 6% в 2000 році до 10% у 2025 році (рис. 1.7.). В абсолютних значеннях чисельність літніх людей зростає з 216 до приблизно 475 МЛН.

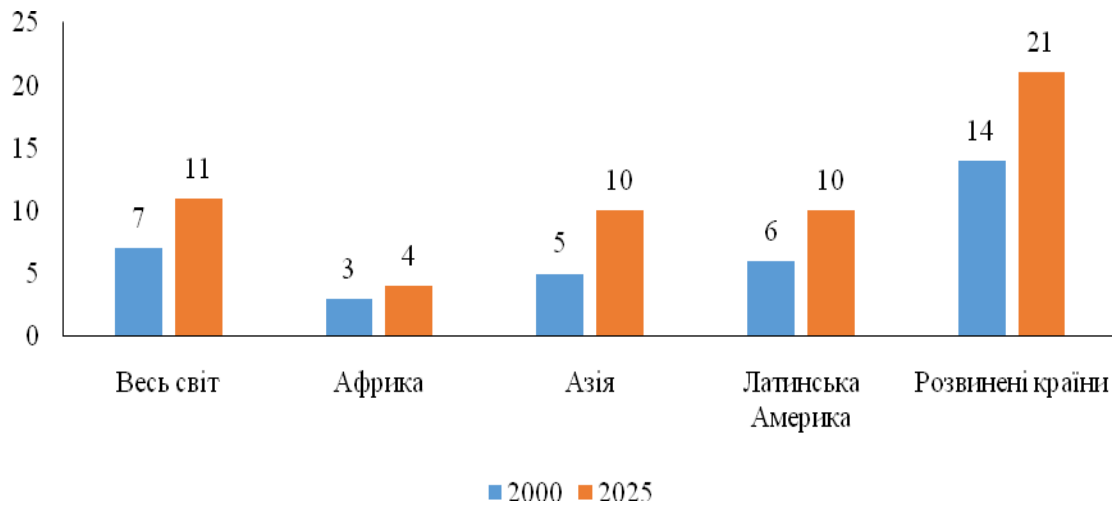

Рис. 1.7. Зростання частки населення у віці 65 років і старше за основними регіонами світу, 2000-2025 рр., %

Джерело: [145]

Відбувається фемінізація старіння. Незважаючи на те, що жінки складають половину населення світу, у старших вікових групах їх частка помітно вище. До 2025 року серед населення 60 років і старше їх частка складе 54%, а серед населення 80 років і старше - 63% (рис. 1.8.)

Таким чином, з'являється «економіка літніх», а світ поступово адаптується до того, що населення старішає. Так, великі корпорації підвищують ефективність своїх заводів, щоб наймати більше людей похилого віку. Їм потрібні більш гнучка система роботи і менші навантаження, щоб дотримуватися балансу між роботою і життям [146].

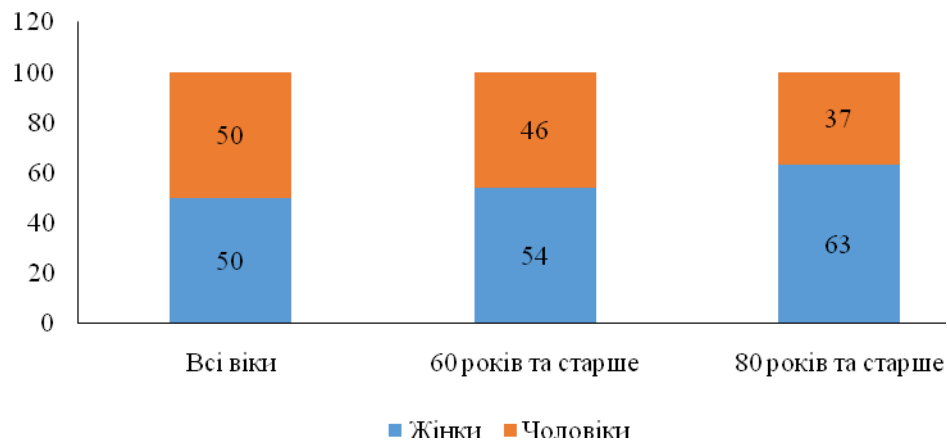

Рис. 1.8. Розподіл населення світу різних вікових груп по статі, 2025 р., %

Джерело: [145]

На думку експертів, саме ці тенденції в демографічному середовищі актуалізують питання, як країнам зі зростаючою кількістю населення забезпечити внутрішню інфраструктуру для реалізації можливостей людей, а для інших - необхідності використання технологій для мінімізації потреб у новій робочій силі та інтеграції мігрантів з країн, що розвиваються [147].

За 100 років міське населення збільшилося в 10 разів, у порівнянні з усім населенням планети, і через кілька років велика частина всього населення Землі буде жити саме в містах. Сьогодні на частку 600 найбільших міст світу доводиться більше половини світового ВВП або 30 трлн доларів. За даними ООН, 75% найбільших світових компаній зосереджені в двадцяти найбагатших містах. Суспільство стикається з серйозними викликами стратегії «міста майбутнього», що ставить пріоритетом впровадження все більш удосконалених цифрових технологій і соціальної демократії [148].

У багатонаціональних державах різниця в темпах зростання різних верств населення може посилити соціальні та політичні диспропорції між ними, це створює додаткові можливості для ТНК у виробництві товарів, доступним різним категоріям населення з різним рівнем купівельної спроможності.

У даному аспекті, урбанізація визначатиме глобальну динаміку в соціальній і політичній сферах, а при правильному плануванні, цей процес

може забезпечити умови для сталого зростання, надаючи урядам, підприємствам та окремим особам можливість зменшити транзакційні витрати; створити більш ефективну інфраструктуру та розвинути сферу послуг. За окремими оцінками, світові "мегарегіони", - мережі міських територій, які включають екологічні системи, інфраструктуру, економічні зв'язки, поселення та моделі землекористування, - складають 66 % світової економіки. Саме там створюються 85 відсотків усіх технологічних та наукових новинок. У той же час, урбанізація без достатнього економічного розвитку та екологічної сталості сприяє бідності та поганим умовам життя. Крім того, у ряді країн, зокрема, Китаї та Індії буде на 10-20 % більше чоловіків, ніж жінок [135].

Екологічний фактор. Слід зазначити, що суспільство розвивається і потребує нових ресурсів, потребу в яких вже неможливо забезпечити простим екстенсивним шляхом. Як показують реалії, при таких підходах і темпах використання, саме середовище проживання людини ставиться під загрозу. Разом з тим, лише розвинені країни (як G7) можуть впроваджувати нові технології переробки і вторинного використання. Це ж стосується і рівня компаній: діяльність тільки таких гігантів, як ТНК, можлива з урахуванням екологічних пріоритетів (наприклад, у списку кращих світових зелених брендів часто фігурують корпорації Ford, Panasonic, Intel, Coca-Cola).

Загалом, як показує практика, економіка вимагає нових ресурсів, природа намагається їх забезпечити, певні потреби задовольняються, але останні необхідно щодня поповнювати і для цього потрібні ресурси. Таким чином, формується замкнене коло, яке неможливо розірвати, слідуючи звичайним шляхом. Високі показники економічного зростання і значний споживчий попит разом з іншими факторами призводять до суттєвого пресингу на екологію. Вплив людини на цю сферу найчастіше призводить до катастрофічних наслідків, а використання природних ресурсів перевершує всі раціональні показники.

У країнах з високим рівнем розвитку (наприклад, G7), крім споживчого інтересу, природні ресурси розглядаються як важливий елемент ринкової

економіки. При цьому вони характеризуються набором функцій, що дають можливість ресурсам інтегруватися в сферу фінансів та економіки і бути повноцінними гравцями в складному світі бізнесу. Саме для цього функціонують економічні ліфти (інструменти). Слід зауважити, що тут важлива підтримка держави, що формує необхідні умови [149].

Зміни в природному середовищі, викликані багатьма факторами розвитку людства, протягом найближчих десятиліть, можуть створити нові загрози, нерівномірно розподілені в часі та географічному відношенні, які можуть завдати шкоди більшості населення та екосистемі в світі. Екологічні та кліматичні зміни стануть проблемою більшості країн. Неспроможність прогнозувати час або місце виникнення складних екологічних та кліматичних подій збільшує потребу в розробці інформаційних систем, що дасть можливість посадовим особам здійснити незалежні оцінки та прийняти політичні рішення для мінімізації збитків та втрат. Крім того, зміни екологічних компонентів середовища посилюватимуть вплив на бізнес-процеси ТНК, а саме:

- збільшення попиту на різні види товарів стимулюватимуть виробничі процеси корпорацій;
- активізуватиметься необхідність розробок та започаткування виробництва фармацевтичних, біотоварів, синтетичних замінників ряду продуктів, робототехніки, що знову ж таки, розширює межі діяльності ТНК;
- погіршення стану навколишнього середовища підвищуватиме екологічні стандарти розвинутих країн, тим самим зумовлюючи необхідність для ТНК враховувати наслідки своєї екологічної діяльності не тільки на національному, а й на міжнародному рівні. Саме тому, для не нанесення шкоди навколишньому середовищу потрібна буде «екологізація» всіх видів виробничої діяльності корпорацій з урахуванням наслідків не тільки місцевого і національного, а й міжнародного масштабу [149].

Пильна увага до питань екології викликана зниженням якості життя і стрімким погіршенням загального екологічного фону повсюдно. На тлі цього виникло таке поняття і явище, як - «Зелений» бізнес - надання послуг у сфері

збору і утилізації відходів, екологічного туризму, захисту навколишнього середовища, науково-дослідних робіт в області застосування безвідходних технологій, ресурсозбереження, виробництва «екологічно дружніх» товарів - стає новою формою екологічної практики. У Японії цей вид бізнесу існує з 90-х років минулого століття.

Сьогодні все більше компаній у світі прагне стати «зеленими». Яскравим прикладом тому можуть стати такі гіганти, як: Tesla; Lego, яка має намір повністю відмовитися від пластику, скоротити відходи до нуля і перевести виробництво на енергію вітру; фінська авіакомпанія Finnair, яка протягом багатьох років намагається мінімізувати шкідливий вплив на навколишнє середовище, беручи для цього всі необхідні заходи; Tikkurila, у якій і виробництво, і продукція вважаються одними з найбезпечніших на планеті.

За результатами опитування організації «Екологічний союз», майже половина людей (46%) згодні переплачувати на 10% за екологічно чисті товари, 18% респондентів можуть заплатити зайві 20% від ціни, 6% покупців готові переплатити на 30% і ще 12% людей будуть здобувати екопродукції, незалежно від її ціни. Негативно відповіли лише 18% опитаних, що свідчить про все більший вплив екологічної складової на всі бізнес-процеси корпорацій [150].

Тобто, системна екологізація виробничих, транспортних та, навіть, споживчих процесів сьогодні є також мегатрендом глобального економічного розвитку та визначає трансформаційні вектори розвитку бізнес-середовища, що втілюється в переході країн до моделей сталого розвитку, оптимізації ресурсоспоживання, розвитку низьковуглеродної економіки, екологічним оподаткуванням бізнес-сектору, державним субсидуванням проектів по захисту навколишнього середовища та підвищення екологічних стандартів функціонування всіх підприємств, особливо ТНК [105].

Підсумовуючи тенденції, напрями та фактори трансформації глобального бізнес-середовища, варто відзначити, тотальну мережевізацію всіх процесів бізнес-системи, а саме: розвиток інноваційних, інформаційних, виробничих і маркетингово-логістичних мереж; формування інтерактивних інтегрованих

комунікацій та мережевих технологій; віртуалізацію економічних процесів. Дані процеси суттєво підвищують ефективність корпоративного менеджменту та результативність міжінституційних взаємодій, нарощування соціального капіталу та розвитку ефективних інститутів громадянського суспільства [105].

Таким чином, синергійна дія спричиняє формування на рубежі ХХ– ХХІ ст. парадигми глобального економічного розвитку. Саме вона найбільш повно й адекватно відображає сучасний багатопрофільний характер фінансово-господарської діяльності ТНК, а отже – визначає і сучасну філософію розвитку її середовищних факторів як сукупності внутрішньокорпоративних, національних, регіональних і наднаціональних чинників, що справляють прямий та опосередкований вплив на фінансово-господарську діяльність ТНК, спричиняють часткові й системні її трансформації та визначають взаємодетермінований характер взаємодії власне середовища і міжнародних економічних суб'єктів.

Висновки до розділу 1

1. Потужний вплив на структурну динаміку транснаціонального бізнесу сьогодні справляють не тільки його ресурсний потенціал і мотиваційні цілі, але й зовнішні фактори політико-правового, економічного, соціально-культурного й інфраструктурного характеру. Саме ці чинники визначають сучасний інституційний формат транскордонного руху товарів, послуг, ресурсів, інвестиційного і фінансового капіталу, інформації і робочої сили, що підтверджується, насамперед, домінуванням у сучасному теоретичному дискурсі економічного розвитку теорії відкритої економіки. Дана теорія є концептуальним відображенням здатності ТНК не тільки ефективно використовувати міжнародні ресурси і ринки збуту для конкурентного розвитку, але й протистояти несприятливій міжнародній кон'юктурі.

2. Узагальнення основних концепцій, що розкривають сутнісну природу і структуру факторів міжнародного середовища транснаціональної бізнес-діяльності, а також механізми їх впливу на фінансово-господарську діяльність ТНК, дає змогу стверджувати, що найбільш релевантними є ті концепції, що досліджують дану проблематику в рамках маркетингової (стратегія «блакитного океану», концепції стратегічного маркетингу, конкурентної раціональності, макси-маркетингу, прикладні концепції комерційного і некомерційного маркетингу); управлінської (теорії управління і підприємництва); інституційної (інституційна теорія фірми, теорія корпорації, теорія інституційних змін) та фірмової парадигм (еволюційна теорія фірми, теорія промислової організації фірми, контрактна модель фірми, мережева теорія фірми, теорія ринкової влади, системно-інтеграційна теорія підприємства). Зважаючи на варіативні підходи учених щодо визначення сутності середовища транснаціональної діяльності та критеріїв його класифікації, середовище бізнес-діяльності ТНК можна визначити як сукупність зовнішніх умов, факторів діяльності та особливостей оточення транснаціональної корпорації, що прямо чи опосередковано впливають на її діяльність та на відносини з іншими суб'єктами на міжнародній арені. Основними типами такого середовища є міжнародне маркетингове середовище, середовище міжнародного менеджменту, транснаціональне інвестиційне і фінансове середовище, внутрішнє і зовнішнє середовище діяльності ТНК.

3. Основними методичними підходами до аналізу середовища бізнес-діяльності ТНК, що використовуються нині транснаціональними корпораціями для оцінки впливу на неї глобальних і локальних факторів, є моделі PEST, STEP, SLEPT, STEEPLE, ETOM, VRIO, QUEST-аналізу, SWOT-аналізу, збалансованої системи показників Р.Каплана і Д. Нортон, стратегічного картографування, п'яти сил Портера. У більшості з цих моделей переважають якісні критерії та експертні оцінки бізнес-середовища транснаціональних корпорацій через значні труднощі його кількісної формалізації. У той же час, з метою розроблення найбільш ефективних управлінських рішень оперативного і стратегічного

характерув умовах турбулентності глобального бізнес-середовища, ТНК мають використовувати декілька моделей аналізу одночасно.

4. Синергійна дія фундаментальних структурних трансформацій, яких зазнало світове господарство в останні кілька десятиліть, спричиняє формування на початку третього тисячоліття парадигми глобального економічного розвитку. Саме вона здатна найбільш повно й адекватно відобразити сучасний багатопрофільний характер фінансово-господарської діяльності ТНК, а отже – детермінує й сучасну філософію розвитку її середовищних факторів як сукупності внутрішньокорпоративних, національних, регіональних і наднаціональних чинників, що мають прямий та опосередкований вплив на фінансово-господарську діяльність ТНК, спричиняють часткові і системні її трансформації та визначають взаємодетермінований характер взаємодії власне середовища і міжнародних економічних суб'єктів. Парадигма глобального економічного розвитку, з одного боку, базується на традиційних підходах до типізації факторів бізнес-середовища транснаціональної діяльності на основі критеріїв щодо форм його прояву, рівня контролюваності з боку фірми, ступеня впливу на результативність фінансово-господарської діяльності ТНК та структурної динаміки, а з іншого – відбиває системний вплив на середовище транснаціональної бізнес-діяльності таких новітніх мегатрендів світогосподарського поступу, як фінансовий і технологічний глобалізм, наростання глобальної турбулентності, діджиталізація і мереживізація, екологізація і соціалізація економічних процесів. Саме ці мегатренди, прояви політичного й економічного націоналізму, а також дія чинників воєнного, релігійного та терористичного характеру обумовлюють значне ускладнення середовища транснаціональної діяльності.

5. Потужний вплив на структурну динаміку транснаціонального бізнесу справляють нині не тільки його ресурсний потенціал і мотиваційні цілі, але й зовнішні фактори політико-правового, економічного, соціально-культурного й інфраструктурного характеру. Саме ці чинники визначають сучасний інституційний формат транскордонного руху товарів, послуг, ресурсів, інвестиційного і фінансового капіталу, інформації і робочої сили, що

підтверджується, насамперед, домінуванням у сучасному теоретичному дискурсі економічного розвитку теорії відкритої економіки. Дана теорія є концептуальним відображенням здатності ТНК не тільки ефективно використовувати міжнародні ресурси і ринки збуту для конкурентного розвитку, але й протистояти несприятливій міжнародній кон'юктурі.

Основні результати розділу опубліковано у наукових працях автора [151; 152; 153].

РОЗДІЛ 2

ДЕТЕРМІНАНТИ ТА ХАРАКТЕРИСТИКИ ГЛОБАЛЬНОГО БІЗНЕС-СЕРЕДОВИЩА

2.1. Конкурентна диспозиція ТНК у глобальному бізнес-середовищі

Фундаментальні трансформації глобальної економічної системи досить часто пов'язують з процесами концентрації капіталу і виробництва, що, у свою чергу, зумовлено зростаючою інтернаціоналізацією всіх сфер життя: соціально-економічної, наукової, технічної і гуманітарної, посиленням ступеня міжнародної монополізації суспільного виробництва. Монополізація виробництва виступає підґрунтям глобальної мікроінтеграції, яка реалізується у «формуванні в рамках сучасних транснаціональних структур глобальних виробничих мереж і зміцнених каналів виробничої, інвестиційної, фінансової та інноваційної взаємодії національних економік, в розширенні суб'єктної структури процесу монополізації та створення нових інститутів його регулювання» [154].

Перші згадки про компанії, які нагадують сучасні транснаціональні корпорації, зустрічаються ще у XVI столітті в Англії та Голландії. Протягом цього періоду, для сприяння торговельній діяльності, створювалися такі фірми, метою яких було сприяння реалізації інтересів країни на Далекому Сході, в Африці та Америці (наприклад, британська торгова компанія East India). Проте, транснаціональні корпорації, як вже підтверджено сьогодні, з'явилися у 19 столітті завдяки таким факторам, як: розвиток системи заводів та фабрик, більш капіталомістким виробничим процесам, кращим методам зберіганням товарів, розвитку транспорту [155].

Протягом 19-го і початку 20-го століття пошук ресурсів, посилення протекціонізму та бажання збільшувати частку ринку призвело до

транснаціональної експансії з боку компаній виключно з США та кількох країн Західної Європи. 60 % інвестицій цих корпорацій припадало на країни Латинської Америки, Азії, Африки та Близького Сходу. Підштовхуване численними злиттями та поглинаннями, ТНК у формі монополій та олігополій концентрували свою діяльність у таких основних секторах, як нафтохімія та виробництво продуктів харчування. Наприклад, гігант американського агробізнесу United Fruit Company контролювала 90 % імпорту американських бананів до 1899 року, а Royal Dutch / Shell на початку Першої світової війни володіла 20 % загально видобутої нафти Росії [156].

Між Першою та Другою світовими війнами активно розвивалися американські та європейські (нижчими темпами) корпоративні підприємства. В Японії в цей період з'являються Mitsui й Mitsubishi - гігантські корпорації, які працювали в союзі з державою та мали олігополістичний контроль над галузями промисловості, фінансів та торгівлі.

У 1950-х роках банки США, Європи та Японії почали інвестувати великі грошові суми в промислові запаси, заохочуючи корпоративні злиття та подальшу концентрацію капіталу. При утворенні корпорацій у різних країнах вирішальну роль грали різні фактори: в США - фінансовий капітал; в Японії - взаємне володіння акціями, а також наявність власних інформаційних, торгових, фінансових, транспортних засобів; в Південній Кореї і Японії - координація та підтримка держави. У сучасних умовах переважним типом об'єднань стали багатогалузеві міжнародні концерни. Однією з причин цього є обмеженість традиційних ринків на тлі потреби акціонерів і менеджменту в постійному зростанні корпорацій [157].

Основні технологічні досягнення у сфері доставки, транспортування (особливо повітрям), комп'ютеризації та зв'язку прискорили зростання інтернаціоналізації інвестицій та торгівлі ТНК, а нові рекламні можливості допомогли корпораціям збільшити частку на світовому ринку. У той час, як в 1906 році існувало лиш дві або три провідні компанії з активами 500 млн дол. США, то вже в 1971 році таких корпорацій було 333, одна третина з яких мала

активи більше 1 млрд доларів США. Крім того, ТНК контролювали до 80 % світової торгівлі [158].

На початку 1970 року існувало близько 7000 материнських ТНК, 90 % з яких знаходилися в індустріальних країнах. Ці корпорації контролювали понад 207 тисяч іноземних дочірніх компаній. З початку 1990-х років продажі дочірніх компаній перевищували світовий експорт. З середини 1980-х років значно збільшилися інвестиції ТНК до менш розвинутих країн [1]. Так, у 1992 році розмір таких інвестицій становив понад 50 мільярдів доларів США (71 млрд дол. в 1993 р. та 80 млрд дол. у 1994 р.). Основні інвестпотоки були направлені в Азію [159].

На початку XXI ст. транснаціоналізація виробництва та капіталу стала не тільки безпосередньою умовою функціонування і розвитку великих корпорацій, а й фактором, що визначає, значною мірою, темпи і пропорції розвитку всієї світової системи господарства. Масштаби діяльності ТНК значно збільшилися завдяки відкриттю східноєвропейського і пострадянського економічних просторів; зростанню Китаю як світової фабрики й найбільшого ринку збуту; зменшення торгових бар'єрів завдяки діяльності СОТ [157].

Враховуючи зазначені особливості еволюції розвитку ТНК, можна запропонувати наступну узагальнену періодизацію (табл. 2.1).

З 80-х років починаються активні наукові дискусії щодо ролі та впливу ТНК на розвиток світової економіки, з'являються численні публікації та оформлюються наукові концепції. Конференція Організації Об'єднаних Націй з торгівлі та розвитку (ЮНКТАД) у своєму звіті визначила транснаціональні корпорації як «юридичні особи що складаються з материнських компаній та іноземних філіалів, що розміщені закордоном». Основна ознака материнської компанії - контроль активів суб'єктів господарювання, що знаходяться в інших країнах, як правило, через володіння пакетом акцій [159].

У свою чергу, Ругман [160] стверджував, що транснаціональні компанії - це підприємства, які виробляють та продають свою продукцію в більш ніж одній країні та створюють додаткову вартість. Зазвичай, вони складаються з

материнської компанії, розташованої у країні походження компанії та принаймні п'ятьох філій, розташованих у, так званій, країні перебування.

Таблиця 2.1

Періодизація розвитку ТНК

Покоління ТНК	Період розвитку	Особливості періоду
I	Кінець XIX ст.. - до початку Першої світової війни	Видобуток сировини в колоніальних країнах Азії, Африки, Латинської Америки та її переробка в метрополіях
II	Період між двома світовими війнами (1918-1939 рр.)	Виробництво військової техніки для задоволення потреб провідних країн Європи, а також США та Японії
III	Після закінчення Другої світової війни та розпаду колоніальної системи (1945 - 1960 рр.)	Компанії активно генерували та розповсюджували науково-технічні досягнення в новітніх сферах. Мало місце посилення впливу зарубіжних виробничих підрозділів на загальну діяльність корпорації
IV	З 1970-1980-х років до початку XXI ст.	Прискорення процесу злиттів та поглинань, які сприяли концентрації виробництва та капіталу у ТНК, діяльність яких успішно розвивалась
V	З початку XXI ст.	Світові тенденції розвитку інтеграції і поява єдиних економічних просторів в окремих регіонах надають широкі можливості корпораціям для ведення бізнесу на всіх континентах. Має місце створення глобальних мереж виробництва та розподілу

Джерело: складено автором на основі [157; 162]

У той же час, на думку О. Фролової, Д. Задражилової, П. Пруші [162], ТНК активно створюють відносно стабільні міжнародні корпоративні мережі з їх постачальниками, замовниками та партнерами. Вони активно інвестують в дослідження та розробки і завдяки створенню таких мереж суттєво впливають на вибір технологій, які потім розширюються у глобальному масштабі. Проте, сьогодні у звітах міжнародних організацій ТНК змінило назву на БНП – багатонаціональні підприємства або МНП – мультинаціональні підприємства. За визначенням Дж. Даннінга, багатонаціональне підприємство - це прибуткова

організація, що здійснює ПШ і бере участь у створенні доданої вартості більш ніж в одній країні.

Всього за 20 років - з 1990 року по 2008 - загальна кількість транснаціональних корпорацій зросла більш ніж в два рази - з 35000 до 82000. Також неухильно зростала кількість філій і дочірніх підприємств ТНК - за аналогічний період часу вона збільшилася зі 150 000 до 800 000. При цьому кількість транснаціональних корпорацій, що базуються на території країн з розвинутою економікою, мала стійку тенденцію до зниження. Натомість, зростала кількість компаній, які базуються в країнах, що розвиваються [163].

Основними конкурентними перевагами, які є основою ефективної діяльності ТНК, сьогодні є:

- переваги володіння і доступу до природних ресурсів, капіталу і результатами науково-дослідних і дослідно-конструкторських робіт (НДДКР);
- горизонтальна диверсифікація в різні галузі або вертикальна інтеграція по технологічному принципу в рамках однієї галузі, що забезпечують в тому та в іншому випадках економічну стабільність і фінансову стійкість ТНК;
- можливість вибору точок дислокації власних філій в різних країнах з урахуванням розмірів їх національних ринків, темпів економічного зростання, цін, доступності економічних ресурсів, а також політичної стабільності;
- відносно низька вартість фінансування господарської діяльності завдяки широким можливостям їх залучення;
- економія на масштабах компанії;
- можливість використовувати в інтересах ТНК державну зовнішньоекономічну політику в різних країнах;
- високий рівень інформованості про кон'юнктуру товарних, валютних і фінансових ринків у різних країнах з можливістю оперативної географічної релокації капітальних ресурсів в ті країни, де складаються сприятливіші умови для максимізації прибутку.

Основними загрозами розповсюдження діяльності ТНК називають монополізацію локальних ринків, загрозу суверенітету малих держав,

екологічну загрозу - це стосується не тільки виробничих процесів ТНК, а й перенесення брудних виробництв у бідні країни через заходи урядів і громадських організацій щодо посилення екологічних норм і виплат за забруднення довкілля.

За даними ЮНКТАД 2017 року, у світі функціонує трохи більше 100 тис. МНП (сучасна назва ТНК), кожне з яких має в середньому 9 філій, тобто загальна кількість філій сягає 900 тисяч.

Як правило, МНП діють у формі акціонерного товариства в структурі холдингу. За оцінками фахівців МНП забезпечують 4% загальної зайнятості в розвинених країнах та 12% зайнятості в країнах, що розвиваються. За інформацією Європейської Комісії (2016 р.) багатонаціональні підприємства контролюють більше 50% міжнародної торгівлі [159]. Також близько половини світового промислового виробництва припадає на ТНК. Вони контролюють приблизно 80% патентів і ліцензій на винаходи, нові технології і ноу-хау. Під контролем ТНК перебуває 90% світового ринку пшениці, кави, 85% - ринку міді і бокситів, 80% - ринку чаю та олова, 75%- ринку сирової нафти.

З огляду на мінливість ринку, дуже складно говорити про єдиний стабільний рейтинг, за яким можна проранжувати транснаціональні корпорації. Проте, за даними фінансово-економічного журналу Forbes у рейтингу 500 найуспішніших корпорацій світу у 2017 году найбільша кількість ТНК походила з США (142 компанії), Китаю (110) та Японії (52) (табл. 2.2).

Аналізуючи динаміку реальної кількості ТНК в глобальній економіці, слід відзначити, що країнами-лідерами за походженням корпорацій вже багато років є США, Китай, Японія, Франція та Великобританія. Проте, чітко прослідковується тенденція за останні 17 років зменшення кількості ТНК в розвинутих-країнах та стрімке зростання їх кількості в країнах, що розвиваються – Китаї, Бразилії, Тайвані.

Для усвідомлення сучасних масштабів діяльності ТНК, доцільно відмітити, що їх загальна вартість уже в 2013 році виявилася в 4 рази більшою, ніж загальносвітового ВВП.

Таблиця 2.2

Країнова приналежність 500 найбільших транснаціональних корпорацій

	Країни базування ТНК	Кількість ТНК					
		1995	2000	2005	2010	2015	2017
1	США	149	177	174	138	128	142
2	Китай	3	10	16	45	98	110
3	Японія	151	107	86	72	54	52
4	Франція	40	36	37	39	31	30
5	Великобританія	33	38	35	30	28	23
6	Німеччина	44	40	37	38	28	20
7	Південна Корея	8	12	1	10	7	15
8	Нідерланди	8	8	4	13	3	14
9	Швейцарія	14	11	1	15	2	14
10	Канада	5	12	3	11	1	11
11	Іспанія	6	5	8	9	8	9
12	Австралія	3	7	9	8	8	7
13	Бразилія	2	3	3	7	7	7
14	Індія	1	1	5	8	7	7
15	Італія	11	10		11	9	7
16	Тайвань	2	1	2	8	8	6
17	Ірландія			1	2	2	4
18	Росія		2	3	6	5	4
19	Сінгапур			1	2	2	3
20	Швеція	3	4	7	5	3	3

Джерело: узагальнено автором на основі [166]

Річний оборот більшості ТНК перевищує доходи багатьох країн (табл. 2.3).

Таблиця 2.3

Дохід окремих найбільших ТНК та країн, 2016 рік

№ п/п	Країна/Корпорація	Дохід, млрд дол. США	№ п/п	Країна/Корпорація	Дохід, млрд дол. США
1	США	3 251	16	Sinopec Group	294
2	Китай	2 426	17	Південна Корея	291
3	Німеччина	1 515	18	Royal Dutch Shell	272
4	Японія	1 439	19	Мексика	260
5	Франція	1 253	20	Швеція	251
6	Об'єднане королівство	1 101	21	Exxon Mobil	246
7	Італія	876	22	Volkswagen	237
8	Бразилія	631	23	Toyota Motor	237
9	Канада	585	24	Індія	236
10	Walmart	482	25	Apple	234
11	Іспанія	474	26	Бельгія	227
12	Австралія	426	27	ВР	226
13	Нідерланди	337	28	Швейцарія	222
14	State Grid	330	29	Норвегія	220
15	China National Petroleum	299	30	Росія	216

Джерело: [167]

Для типової ТНК частка продажів за кордоном у загальному обсязі продажів складає часто 25% і більше. Кількість працівників найбільших ТНК сягає декількох сотень тисяч. Так, у компанії General Motors у 2015 році працювало 708 000 працівників, Siemens - 486 000, Ford Motor - 464 000 [159].

Список компаній-лідерів у 2017 році (табл.2.4) по багатьом позиціям відрізняється від списку компаній 2016 року (табл. Г.1, дод. Г [168]), у той же час, ситуація може змінитися, можливо й не суттєво, у 2018 році. Так, у 2017 році 500 найбільших корпорацій світу акумулювали близько 30 трлн доходу та 1,9 трлн прибутку.

Корпорації-лідери за обсягами продажів, прибутку, активів та ринковою вартістю у 2017 році

№ п.п	Назва корпорації (галузь, країна)	Об'єм доходу (млрд \$)	Назва корпорації (галузь, країна)	Прибуток (млрд \$)	Назва корпорації (галузь, країна)	Активи (млрд \$)	Назва корпорації (галузь, країна)	Ринкова вартість (млрд \$)
1	2	3	4	5	6	7	8	9
1	Wal-Mart Stores (роздрібна мережа, США Walmart)	500,3	Apple (корпорація, США)	48,4	Industrial & Commercial Bank of China (банк, КНР)	4006,0	Apple (корпорація, США)	182,8
2	State Grid (державна електромережева корпорація, КНР)	348,9	British American Tobacco (тютюнова компанія, Великобританія)	48,3	China Construction Bank (банк, КНР)	3397,5	Google (транснаціональна публічна корпорація, США)	132,1
3	Sinorec (нафтохімічна корпорація, КНР)	327,0	Berkshire Hathaway (холдингова компанія, США)	44,9	Fannie Mae (корпорація, іпотечне агентство, США)	3345,5	Microsoft (транснаціональна компанія, США)	104,9
4	China National Petroleum (національна нафтогазова корпорація, КНР)	326,0	Industrial & Commercial Bank of China (банк, КНР)	42,3	Agricultural Bank of China (сільськогосподарський банк, КНР)	3233,0	Facebook (соціальна мережа, США)	94,8
5	Royal Dutch Shell (нафтогазова компанія, Нідерланди)	311,9	Samsung Electronics (транснаціональна компанія, Корея)	36,6	Bank of China (банк, КНР)	2989,5	Amazon (компанія, США)	70,9
6	Toyota Motor (автомобільна корпорація, Японія)	265,2	China Construction Bank (будівельний банк, КНР)	35,8	Mitsubishi UFJ Financial Group (банківська і фінансова холдингова компанія, Японія)	2886,6	Coca-Cola (компанія, США)	57,3

Продовження табл. 2.4

1	2	3	4	5	6	7	8	9
7	Volkswagen (автомобільний концерн, Німеччина)	260,0	Verizon Wireless (телекому-нікаціона компанія , США)	30,1	Japan Post Holdings (поштова компанія, Японія)	2733,4	Samsung Electronics (транснаціональна компанія, Корея)	47,6
8	BP (нафтогазова компанія, Великобританія)	244,6	AT&T (телекомунікаціона компанія , США)	29,5	Банк JPMorgan Chase & Co (банк, США)	2533,6	Disney (фінансовий конгломерат індустрії розваг, США)	47,5
9	ExxonMobil (приватна нафтова компанія, США)	244,4	Agricultural Bank of China (сільськогосподарський банк, КНР)	28,6	HSBC Holdings (фінансовий конгломерат, Великобританія)	2521,8	Toyota Motor (автомобільна корпорація, Японія)	44,7
10	Berkshire Hathaway (холдингова компанія, США)	242,1	Bank of China (банк, КНР)	25,5	BNP Paribas (фінансовий конгломерат, Франція)	2353,8	AT&T (телекомунікаціона компанія , США)	41,9

Джерело: [170; 171; 172; 173]

Fortune Global 500 надали робочі місця 67,7 млн людей по всьому світу та представлені у 33 країнах [169]. У першій сотні найкращих корпорацій рейтингу 37 компаній з США, 23 - з ЄС, 21 - з КНР, 9 - з Японії, 8 - з Німеччини, 6 - з Франції.

До десятки лідерів минулого року за обсягами продажів увійшли Walmart, State Grid, Sinopec Group, China National Petroleum, Royal Dutch Shell, Toyota Motor, Volkswagen, BP, Exxon Mobile, Berkshire Hathaway. Дві компанії увійшли до складу лідерів, змістивши дві всесвітньовідомі корпорації – Apple і Samsung Electronics. Вони посіли 11 і 12 місця в рейтингу відповідно. Десятка рейтингу за рівнем прибутковості суттєво змінилася. З минулорічного рейтингу в ній залишились лідер Apple, Berkshire Hathaway (холдингова компанія, США) та Банк Bank of China (КНР). Рейтинг ринкової капіталізації також зазнав суттєвих змін. Так, якщо Apple утримує лідерські позиції вже достатньо давно, то на зміну Alphabet, Microsoft, Berkshire, Hathaway, Johnson & Johnson прийшли Google, Microsoft, Facebook, Amazon. Таким чином, якщо окремі компанії в силу своєї відомості, позицій на світовому ринку, значних обсягів продажів та прибутку вже багато років поспіль входять до рейтингів, то, у той же час, склад лідерів періодично змінюється.

Але, незважаючи на нестабільність ринку, можна виділити певні риси, які об'єднують найбільші транснаціональні корпорації світу: ТНК в країнах Старого Світу орієнтуються на наукомісткі галузі промисловості, активно працюючи з фармацевтикою і хімією. Окремо варто зауважити, що найбільша кількість ТНК зосереджена саме в хімічній і фармацевтичній промисловості.

У звіті ЮНКТАД зазначено результати опитувань, проведених Агенцією зі сприяння інвестуванню, щодо найбільш привабливих галузей для залучення інвестицій в національній економіці в найближчі роки (рис.2.1.).

Рис. 2.1. Найбільш перспективні галузі для залучення прямих іноземних інвестицій у власну економіку за результатами опитування АСІ, % від опитаних респондентів

Джерело: [174]

Так, на думку більшості респондентів, як і в попередні роки, в розвинутих країнах найбільш привабливою для залучення інвестицій залишатиметься сфера послуг, для країн Африки – сільське господарство, виробництво їжі та напоїв, для азійських країн, що розвиваються – сільське господарство та хімічна промисловість, країнах Латинської Америки та Карибського басейну – сільське господарство та зв'язок, для транзитивних економік – зв'язок, сільське господарство і видобуток корисних копалин.

Як зазначалося в першому розділі, глобальний п'ятий період розвитку ТНК характеризується створенням глобальних виробничих мереж, тобто, глобальних ланцюгів доданої вартості, саме тому, фахівці наголошують на наявності суттєвого взаємозв'язку між прямими зарубіжними інвестиціями й присутністю країни в цих ланцюгах. Це означає, що збільшення обсягів іноземного інвестування в галузі національної економіки супроводжується [175]: «по-перше, вищою часткою доданої вартості, створеної в інших країнах, по-друге – покращенням участі країни в глобальних ланцюгах доданої вартості».

На тлі падіння обсягів прямого зарубіжного інвестування в світі (див. табл. 1.1, розділ 1), кількості злиттів та поглинань, обсяги продажів ТНК зросли в порівнянні з попереднім роком, так само зросли й загальні активи закордонних філій корпорацій, обсяги доданої вартості товарів, вироблених в іноземних філіях та кількість зайнятих в них. На сьогодні загальні активи закордонних філій ТНК в разі перевищують обсяги світового експорту та ВВП.

Аналіз динаміки надходжень ПІІ в регіональному розрізі підтверджує динаміку розвитку національних економік (табл. 2.5), а саме: на тлі тотального падіння обсягів інвестування як в глобальному масштабі, так і в більшості економік, лише декілька розвинутих країн та країни, що розвиваються, в Латинській Америці продемонстрували зростання надходжень інвестицій на рівні 7-8%. Обсяги інвестування в країни Азії залишились на рівні попереднього року, що підтверджує їх економічну привабливість. За результатами опитування АСІ ЮНКТАД більшість опитаних респондентів вважають, що найбільшими країнами-донорами інвестицій з 15 зазначених країн у 2018 році будуть Китай, США, Німеччина, Великобританія та Японія (9 розвинутих країн та 6 країн, що розвиваються), у той час, як найбільшими з 15 реципієнтів будуть США, Китай, Індія, Індонезія, Тайланд та Бразилія. Тобто, очевидно, що й надалі інвестиції спрямовуватимуться в економіки, що розвиваються – 9 країн з 15 зазначених як найбільш вигогідних [174, с.3].

Таблиця 2.5

Динаміка надходжень ПІІ, регіональний розріз, 1990-2017 рр.

Регіон/економіка, млрд дол	1990	2000	2010	2015	2016	темп зрост., % (2016/2015)	2017	темп зрост., % (2017/2016)
1	2	3	4	5	6	7	8	9
Світ	205	1359	1372	1921	1868	-3	1430	-23
Розвинені економіки	170	1121	680	1141	1133	-1	712	-37

Продовження табл. 2.5

1	2	3	4	5	6	7	8	9
Європейський Союз	96	680	363	516	524	2	304	-42
Інша розвинена Європа	7	29	48	79	41	-48	30	-26
Північна Америка	56	381	226	511	494	-3	300	-39
Інші розвинені економіки	12	31	43	35	74	113	79	7
Економіки, що розвиваються	35	232	629	744	670	-10	671	0
Африка	3	10	47	57	53	-6	42	-22
Північна Африка	1	3	16	12	14	13	13	-4
Латинська Америка та Карибський басейн	9	80	167	169	140	-18	151	8
Азія	23	142	413	516	475	-8	476	0
Перехідні економіки	0	6	64	36	64	78	47	-27

Джерело: [176, с.2; 177]

Вивчивши звіти міжнародних організацій, ми репрезентуємо фактори, які визначатимуть тенденції вкладення інвестицій у найближчій перспективі (табл. 2.6)

Таблиця 2.6

Фактори, що впливають на майбутні глобальні операції з ПП
(у % від усіх опитаних)

Макроекономічні фактори			Корпоративні та зовнішні фактори		
Назва фактору	1*	2*	Назва фактору	1*	2*
1	2	3	4	5	6
Стан розвитку азійських економік	82	7	Технологічні зміни, включаючи цифрову економіку	70	6
Стан економіки Сполучених Штатів	70	30	Глобальна урбанізація	51	4
Стан економік БРІК та інших країн, що розвиваються	55	21	Енергетична безпека	41	21
Стан економіки ЄС	45	29	Наявність кваліфікованої робочої сили	39	19
Програми щодо пом'якшення кількісних обмежень міжнародної торгівлі	36	10	Зміни офшорного аутсорсингу корпоративних операцій	37	18

Продовження табл. 2.6

1	2	3	4	5	6
Ціни на товари, включаючи нафту	36	25	Зміни в моделях споживання	32	12
Зміни в податкових режимах	28	29	Продовольча безпека	28	16
Зміни в глобальному фінансовому регулюванні	23	25	Зміна клімату	17	35
Зміни у торговельних угодах	22	60	Міграція	13	25
Волатильність валютного курсу	11	57	Кібернетика та захист даних	4	46
Зростання відсоткових ставок	7	53	Соціальна нестабільність	4	70
Боргові проблеми на ринках, що розвиваються	4	54	Стихійні лиха (включаючи пандемії)	4	48
Геополітична невизначеність	3	87	Тероризм	3	75

1* - Частка опитаних, які вважають, що цей чинник призведе до збільшення ПІІ в усьому світі, %;

2* - Частка опитаних, які вважають, що цей чинник призведе до зменшення прямих іноземних інвестицій у глобальному масштабі, %

Джерело: складено на основі [174]

Більшість опитаних експертів вважають, що основними макроекономічними факторами, які визначатимуть масштаби прямого зарубіжного інвестування, буде стан економіки країн, що розвиваються, США та ЄС. Серед корпоративних та зовнішніх факторів виділяють такі, як: технологічні зміни, урбанізацію, енергетичну безпеку та наявність кваліфікованої робочої сили тощо.

Незважаючи на істотну роль в глобальних процесах, ТНК стикаються з великою кількістю проблем - від постійної конкуренції з місцевими виробниками, які набагато краще знають свій ринок, до політико-правових процесів, через які продукт, адаптований до особливостей ринку певної країни, не може потрапити в роздрібні мережі. Стикаються ТНК на нових ринках з таким недоліком, як нестача кваліфікованих місцевих фахівців, а також з їх високими вимогами до рівня оплати праці. Крім того, завжди

існують ризики збільшення суми оподаткування прибутків корпорацій та заборони певного виробництва на території конкретного регіону. Вичерпність ресурсів, екологічні стандарти та вимоги, зміни в політико-правовому середовищі часто впливають на політику компанії в цілому.

Узагальнюючи перспективи розвитку ТНК, доцільно ще раз акцентувати увагу на тому, що від цих компаній залежить близько 50% промислового виробництва, 70% міжнародної торгівлі, майже 85% винаходів і 90% обсягів зарубіжного інвестування. Торгівля сировиною практично повністю контролюється ТНК: 90% купівлі-продажу пшениці, кави, кукурудзи, тютюну, залізної руди; 85% міді, бокситів і 80% бананів. Крім того, у США більшість операцій, пов'язаних з експортом, контролюються ТНК, у Великобританії - близько 80%, в Сінгапурі - 90%. 30% світової торгівлі прямо або опосередковано пов'язані з діяльністю ТНК. Надалі такі тенденції лише посилюватимуться [178].

Таким чином, станом на сьогодні мають місце такі глобальні тренди транснаціоналізації бізнес-діяльності, як: зростання частки ТНК у глобальному ВВП й експортно-імпорتنих операціях, формування корпоративних структур глобального типу та стратегічних альянсів, мереживізація і географічна фрагментація транснаціонального виробництва, поглиблення міжфірмового співробітництва в науково-технічній сфері тощо.

Тому, незважаючи на турбулентні умови глобального бізнес-середовища, транснаціональні корпорації розвивають свою діяльність у більшості країн: освоюють нові ринки, нарощують торговельні обороти, які часто перевищують обсяги світової торгівлі, забезпечують робочі місця, проте, породжують безліч дискусій щодо негативного впливу на зовнішнє середовище, посилення економічної нерівності країн та виникнення соціальних протиріч.

2.2. Трансформаційні тренди глобального бізнес-середовища

Сучасні турбулентні умови розвитку глобального середовища бізнесу вимагають постійного моніторингу його складових, оцінки ключових параметрів та визначення факторів, що суттєво впливають на його трансформацію, для визначення потенційних трендів розвитку. Оскільки компанії, що планують вихід на нові зарубіжні ринки або посилюють регіональну присутність, все частіше потребують комплексної оцінки, більшість показників бізнес-середовища, то вкрай необхідним є узагальнення інформації щодо розвитку глобального бізнес-середовища та окреслення трансформаційних трендів для можливості розробки міжнародних бізнес-стратегій. Великомасштабна і диверсифікована бізнес-діяльність сучасних транснаціональних корпорацій спричиняє в глобальних умовах поліструктурний характер трансформацій її середовища. Їх рушійними силами є діючі на сьогодні механізми інноваційно-технологічної, виробничо-інвестиційної, фінансової та міграційної діяльності транснаціональних корпорацій.

У сучасних процесах трансформації глобального бізнес-середовища значну роль відіграє системна транснаціоналізація національних економік. На початку третього тисячоліття вона набула глобального формату, що віддзеркалюється в постійно зростаючих масштабах діяльності ТНК. Як зазначалося в попередньому підрозділі, ТНК сьогодні контролюють близько 80% патентів і ліцензій на винаходи, нові технології і ноу-хау. Зокрема, в США частка корпоративного патентування становить майже 85% від загальної кількості виданих у цій країні патентів. Унікальною характеристикою корпоративного фінансування ДіР (дослідження і розробки) є його висока результативність, оскільки практично всі витрати трансформуються в патенти.

Згідно даних експертів ЮНКТАД, понад 80% глобального обсягу роялті за міжнародну передачу технологій перераховується дочірніми фірмами материнським компаніям ТНК. [179] Хоча в сучасних умовах основна частка розробок і впроваджень інноваційних технологій відбувається, переважно, в

підрозділах корпорацій країн-лідерів. Тобто, ТНК відіграють на сьогодні вирішальну роль у глобальному поширенні технологій по всьому світу [180, с.96].

Виключну важливість транснаціональних структур у міжнародному науково-технологічному обміні підтверджує той факт, що у загальній капіталізації середньої високотехнологічної ТНК частка інтелектуального капіталу досягає 85%, а також те, що вартісні обсяги інноваційних витрат найбільших світових ТНК нині суттєво перевищують витрати на ДіР багатьох країн світу. Так, сукупні інноваційні витрати Топ-20 корпорацій, що здійснюють найбільші інноваційні витрати становили у 2017 році 194,5 мільярдів доларів США, їх сукупні доходи – 2,2 трлн дол., а середній рівень інтенсивності досліджень і розробок – 8,8%. У табл. 2.7 представлені Топ-10 ТНК з найбільшими витратами на ДіР у 2018 році.

Таблиця 2.7

Топ-10 ТНК з найбільшими витратами на дослідження і розробки у 2018 р.

Місце у рейтингу	ТНК	Країна базування	Галузь	Витрати на ДіР, млрд дол. США	Дохід, млрд дол. США	Інтенсивність ДіР, %
1	Amazon com. Inc	США	Роздрібна торгівля	22,6	177,9	12,7
2	Alphabet Inc.	США	Програмне забезпечення	16,2	110,9	14,6
3	Volkswagen	Німеччина	Автомобільна промисловість	15,8	277,0	5,7
4	Samsung Electronics Co.	Респ. Корея	Технологічні апарати	15,3	224,3	6,8
5	Intel Corporation	США	Напівпровідники	13,1	62,8	20,9
6	Microsoft Corporation	США	Програмне забезпечення	12,3	90,0	13,7
7	Apple Inc.	США	Технологічні апарати	11,6	229,2	5,1
8	Roche Holdings AG	Швейцарія	Фармацевтика і біотехнології	10,8	57,2	18,9
9	Johnson & Johnson	США	Фармацевтика і біотехнології	10,6	76,5	13,8
10	Merck & Co Inc	США	Фармацевтика і біотехнології	10,2	40,1	25,4
Усього				138,5	1345,9	X

Джерело: підраховано і побудовано автором за даними [181]

ТОП-100 провідних світових інноваторів походять з трьох континентів та лише одинадцяти країн. 75% компаній-інноваторів походять з двох країн - Японія і США, - що робить їх основними інноваційними хабами світу. До інших найбільших інноваційних країн також належать Франція, Німеччина, Нідерланди, Південна Корея, Швеція та Швейцарія. Нещодавно до них приєдналися Тайвань, Китай, Ірландія й Фінляндія [181].

Дану тезу підтверджує рейтинг Thomson Reuters Top 100 найінноваційніших компаній світу (табл. 2.8), згідно з яким, за підсумками 2017 р., до першої десятки глобальних лідерів увійшли компанії, зазначені в таблиці.

Таблиця 2.8

Рейтинг Thomson Reuters Top 100 найінноваційніших компаній світу

№ пп	Назва компанії	Країна	Галузі/сфери
1	3M Company	США	хімічна
2	Advanced Micro Devices	США	напівпровідники та електронні компоненти
3	Apple	США	телекомунікації та обладнання
4	Arkema	Франція	хімічна
5	Boeing	США	аерокосмічна
6	Broadcom	США	напівпровідники та електронні компоненти
7	Canon	Японія	напівпровідники та електронні компоненти
8	Commissariat à l'Energie Atomique	Франція	дослідження інституцій та урядів
9	Dow Chemical Company	США	хімічна
10	DuPont	США	хімічна
11	Emerson	США	напівпровідники та електронні компоненти
12	Ericsson	Швеція	телекомунікації та обладнання
13	Fujitsu	Японія	напівпровідники та електронні компоненти
14	General Electric	США	господарські товари
15	Hitachi	Японія	напівпровідники та електронні компоненти
16	Honda Motor	Японія	автомобілебудування
17	Honeywell International	США	напівпровідники та електронні компоненти
18	Intel	США	напівпровідники та електронні компоненти
19	LG Electronics	Південна Корея	господарські товари

Продовження табл. 2.8

№ пп	Назва компанії	Країна	Галузі/сфери
20	LSIS	Південна Корея	нафта, газ та енергія
21	Microsof	США	програмне забезпечення
22	NEC	Японія	напівпровідники та електронні компоненти
23	Nitto Denko	Японія	виробництво та медицина
24	NTT	Японія	телекомунікації та обладнання
25	Olympus	Японія	телекомунікації та обладнання

Джерело: [182, с.23]

12 з 25 компаній походять з США, 8 – з Японії. У галузевому розрізі найбільшими новатароми є компанії в галузі електроніки, в хімічній галузі та косметології.

Як показало дослідження Бостонської консалтингової групи, за 5 років 210 великих корпорацій в 7 основних галузях (по 30 в кожній), а також компанії з ТОП-30, суттєво збільшили використання корпоративного венчурного капіталу з 27 до 40%. Для ТОП-10 корпорацій цей показник ще вище - з 41% до 57%. Основна мета венчурного інвестування ТНК - розуміти і контролювати інноваційні тенденції ринків, не пропустивши жодної надії [183].

Розповсюдження транснаціональними компаніями інновацій у різні країни світу відбувається за допомогою певних інтегрованих каналів (внутрішніх чи мережевих), а також, так званих, неакціонерних (non-equity) форм участі - неформальних або неринкових каналів - імітації або відтворення, руху персоналу, а також патентної інформації і тимчасової міграції [180, с.99-100]. Звичною практикою останніх десятиліть стала активізація процесу оформлення транснаціональними структурами прав на створення технології, завдяки якому кожна ТНК формує свій власний патентний портфель і блокує наукові дослідження та розробки своїх конкурентів [184, с. 102-103].

Оскільки ТНК є основою сучасної технологічної мікроінтеграції, саме тому вони постійно трансформують організаційні форми своєї діяльності, поступово відходячи від жорстокої ієрархії до моделей гнучкої горизонтальної організації виробничо-комерційної та фінансової діяльності. Найвищу

ефективність серед таких форм показують стратегічні альянси, створені в наукомістких галузях економіки [184].

Динамічний розвиток національного виробництва обумовив бурхливий розвиток корпоративних інноваційних мереж. Вони формуються на основі складних коопераційних відносин ТНК з незалежними компаніями, університетами, науково-дослідними лабораторіями та центрами. Світовий досвід засвідчує, що «корпоративні інноваційні мережі розвиваються як невід'ємна складова глобальних ланцюгів створення вартості ТНК і в такому випадку вони є лише однією з функціональних частин такого ланцюга, підпорядковуючись загальній стратегії побудови фрагментованого міжнародного виробництва. Однак, в окремих випадках розвиток глобальних інноваційних мереж не залежить від розташування та характеру окремих стадій виробництва та постачання продукції. Такі мережі створюються високотехнологічним транснаціональними фірмами для розробки стратегічно важливих знань, що формують ключові переваги власності ТНК, а створення інноваційних мереж розглядається ними в якості самостійної пріоритетної стратегії міжнародного зростання та поглиблення транснаціоналізації їх діяльності» [180, с. 106].

Основними причинами формування інноваційних мереж ТНК можна визначити зростання складності та наукомісткості продукції (посилює кооперацію бізнес-структур при проведенні масштабних прикладних досліджень). Тому, вже концентрація лише на власних науково-дослідних ресурсах не може забезпечити корпораціям стійких конкурентних переваг на глобальних ринках [187, с.290]. При цьому реалізація ТНК глобально розподілених мереж технологічного розвитку передбачає обов'язкове врахування в їх корпоративних політиках особливостей діючих систем корпоративного і внутрішнього державного регулювання інноваційних процесів [188].

Функціонування таких мереж суттєво розширює можливості транснаціональних корпорацій не тільки в створенні нових технологічних

потужностей, але й у використанні інноваційних чинників стратегічного розвитку, ефективному вирішенні складних технологічних завдань та підвищенні результативності комерціалізації результатів ДіР. У той же час, чим більш розгалуженими і диверсифікованими є зовнішні зв'язки корпорації, тим більше функціонально різноманітними і результативними є глобальні інноваційні мережі, створені за їх участі [180, с. 107].

Однією з ефективних інституційних форм нарощування корпоративних портфельів патентів та зміцнення конкурентних позицій ТНК на світовому ринку сьогодні є транскордонні стратегічні альянси. Такі формування дають змогу компаніям обмінюватися інтелектуальними ресурсами, об'єднувати свої патентні портфелі, мати швидкий доступ до технологій і міжнародних ринків, мінімізувати ризики, пов'язані з технологічним розвитком та розподіляти права на створені інновації, тобто монополізують право функціонувати в певному секторі економіки. Так, за даними ОЕСР, лише в період 1990-2010 рр. у світі було створено близько 170 тис. подібних структур, понад 60% з яких були міжнародними. Частка стратегічних альянсів у високотехнологічних галузях становить нині близько 80% від загальної чисельності створюваних подібних об'єднань, а оборот товарів і послуг, що випускаються альянсами, сягає більше 40 трлн доларів США [188].

На тлі стрімкого зростання кількості корпоративних стратегічних альянсів у фармацевтичній та біотехнологічних галузях, усталеності темпів їх приросту в автомобілебудуванні, хімічній промисловості та інформаційно-комунікативних технологіях спостерігається падіння динаміки їх створення в «старих» галузях промисловості [180, с.109].

Початок ХХІ століття ознаменувався перетворенням під впливом корпоративної диверсифікації спеціалізованих бізнес-структур у більшості країн світу на багатогалузеві комплекси. Підтвердженням зростаючої ролі диверсифікації процесів у глобальному бізнесі та нарощування їх кількісних масштабів, свідчить, зокрема, той факт, що на сьогодні понад 90% у списку ТОП-500 найбільших корпорацій США функціонують у формі

багатогалузевих концернів. При цьому переважна їх більшість мають у своєму складі в середньому підприємства 11 секторів та наймогутніші - 30-50 секторів, [189 с. 344] включаючи і фінансові підрозділи (банки, страхові компанії, інвестиційні фонди та ін.) У групі 100 найбільших промислових корпорацій Великобританії багатогалузевими є 96, Італії - 90, Франції - 84, Німеччини - 78. Навіть ТНК, з яскраво вираженою галузевою вузько спеціалізованою діяльністю одночасно випускають продукцію інших галузей [190].

Фундаментальною закономірністю розвитку світового фінансового ринку в глобальну епоху є його багатоаспектна диверсифікація, яка на фінансових ринках визначається, насамперед, пануванням у глобальній фінансовій системі кількох десятків найбільших фінансових концернів та конгломератів [191, с.123]. На сьогодні в світовій економіці сформувались американські та західноєвропейські фінансові концерни та конгломерати, які є глобальними як за масштабами банківської, страхової та інвестиційної діяльності, так і за рівнем проникнення в основні сегменти світового фінансового ринку. Їх диверсифікована діяльність, значна вартість активів, ринкова капіталізація та чисельність персоналу перетворює на впливових гравців глобального фінансового ринку.

Про високий рівень диверсифікації діяльності сучасних фінансових концернів та конгломератів свідчить, зокрема, той факт, що їх бізнес поширюється нині не менше, ніж на дві з п'яти основних сфер фінансових послуг (банківські операції, страхування, корпоративні фінанси, підписка і розміщення цінних паперів, довічне управління, обслуговування або консультування інвестиційних фондів, роздрібні інвестиційні послуги) і об'єднує фінансові інституції, які не пов'язані між собою технологічним ланцюгом [191, с. 126].

Ще одна доволі поширена на сьогодні організаційна форма диверсифікації фінансових ринків - це транснаціональні фінансові групи (ТФГ), які також масштабно представлені на фондовому, банківському і страховому ринках. ТФГ виникли на основі транснаціонального фінансового капіталу та є

інституційною формою зрощування фінансово-кредитних ТНК з великими компаніями інших сфер і галузей економіки (промисловими, транспортними, будівельними, консультативними, страховими тощо) [191, с. 128]. Так, сумарна ринкова капіталізація ТОП - 10 найбільших банківських установ світу станом на початок 2018 року становила майже 2,2 трлн доларів США, сукупна вартість їхніх активів – більше 28 трильйонів доларів США, загальна сума прибутків – 225 мільйонів доларів США, а загальна сума продажів банківських продуктів – майже мільярд доларів США (табл. 2.9 і 2.10).

Таблиця 2.9

ТОП-10 Банківських установ-мейджорів станом на 01.01.2018

№ п.п	Фінансова установа (банк)	Країна походження	Загальна сума доходів (млн доларів США) Revenues (\$M)	Загальна сума прибутків (млн доларів США) Profits (\$M)	Вартість активів (млн доларів США) Assets (\$M)	Ринкова капіталізація (млн доларів США) Total Stockholder Equity (\$M)
1.	Industrial and Commercial Bank of China	Китай	153 021,0	42 323,7	4 005 995,5	326 703,2
2.	China Construction Bank Corporation	Китай	138 594,0	35 845,2	3 397 479,0	273 305,0
3.	Bank of America	США	100 264,0	18 232,0	2 281 234,0	267 146,0
4.	JPMorgan Chase & Co.	США	113 899,0	24 441,0	2 533 600,0	255 693,0
5.	Bank of China	Китай	115 423,0	25 509,2	2 989 469,0	229 732,0
6.	Agricultural Bank of China	Китай	122 366,0	28 550,4	3 233 013,0	219 044,0
7.	Wells Fargo	США	97 741,0	22 183,0	1 951 757,0	206 936,0
8.	BNP Paribas	Франція	117 375,0	8 746,1	2 353 808,8	122 458,0
9.	Mitsubishi UFJ Financial Group	Японія	54 769,0	8 932,5	2 886 649,0	121 140,0
10.	HSBC Holdings PLC	Велико-британія	79 637,0	10 798,0	2 521 771,0	190 250,0
Усього			1 093 089,0	225 561,1	28 154 776,3	2 212 407,2

Джерело: [192]

Таблиця 2.10

**Кількість банків, що входять до ТОП-1000 світових банків за показником
ринкової капіталізації за регіонами світу протягом 1990-2030 рр.**

Регіон/країна	1990	2000	2009	2010	2020*	2030*
1	2	3	4	5	6	7
Західні країни, у тому числі:	778	703	621	588	500	475
Європа	444	388	365	319	285	270
США	222	199	159	169	140	135
Японія	112	116	97	100	75	70
Країни Близького сходу	58	77	88	90	90	95
Країни Латинської Америки	40	50	49	44	40	45
Країни Азії	104	150	193	221	300	320
Інші країни світу	20	20	49	57	70	65
Країни БРІК, у тому числі:	33	43	130	146	200	215
Бразилія	18	18	13	10	20	20
Російська Федерація	-	4	33	21	30	30
Індія	7	12	32	31	40	45
Китай	8	9	52	84	100	110

*Прогнозовані дані

Джерело: [193]

Під їх впливом на світовому фінансовому ринку за кілька останніх десятиліть суттєво посилилася конкурентна боротьба транснаціональних фінансових мереж, в яких превалує фінансовий та віртуальні капітал. Інтеграційні стратегії ТФГ забезпечують їм достатньо високі конкурентні переваги для динамічного зростання і розвитку бізнесу, нарощування капіталізації, а також спрощення процедур диверсифікації і консолідації бізнесу [154].

Серед глобалізаційних імперативів, які справили вагомий вплив на масштаби і динаміку диверсифікації національних фінансових ринків, слід назвати, по-перше, посилення процесів транснаціоналізації фінансово-господарської діяльності, яка виявляється у зростанні масштабів діяльності транснаціональних структур. Саме динамічний розвиток транснаціонального бізнесу став матеріальною основою диверсифікаційних процесів інтеграції банків у світову фінансову систему, універсальності їх діяльності та поглиблення їх співробітництва з небанківськими фінансовими інституціями. Так, за останні роки стрімко зростає частка коштів населення, залучених

небанківськими фінансовими установами, яка в США наближається до 50% [194].

У ТОП-30 найбільших міжнародних фінансових груп за даними «Global Fortune - 500», половина компаній з найвищими фінансовими показниками належать до ринку страхування, решта 50% - до ринку банківських послуг. Серед компанії списку, що діють на ринку страхування, більше половини спеціалізуються на страхуванні життя [195, с.168]. Крім того, колосальні масштаби транснаціонального бізнесу і його проникнення в дедалі більшу кількість країн і регіонів вимагають гнучкого пристосування до його потреб місцевих фінансових ринків, а відтак - їх диверсифікації. Водночас високий рівень стандартизації і уніфікації транснаціональної діяльності вимагає, щоб в усіх країнах, де розміщені дочірні підрозділи ТНК, банківські та небанківські інститути функціонували за правилами і нормами розвинутих країн (табл. 2.11).

Таблиця 2.11

Рейтинг ТОП-15 світових фінансових центрів за видами фінансових послуг у 2018 році

Місце в рейтингу	Види фінансових послуг				
	Банківські послуги	Інвестиційний менеджмент	Страхування	Професійні послуги	Управління і регулювання
1	Лондон	Гонконг	Лондон	Нью-Йорк	Лондон
2	Гонконг	Нью-Йорк	Нью-Йорк	Лондон	Гонконг
3	Нью-Йорк	Лондон	Сінгапур	Гонконг	Нью-Йорк
4	Шанхай	Шанхай	Гонконг	Сінгапур	Сінгапур
5	Сінгапур	Сінгапур	Шанхай	Шанхай	Цюріх
6	Токіо	Токіо	Токіо	Токіо	Токіо
7	Пекін	Торонто	Цюріх	Сідней	Шанхай
8	Дубай	Сідней	Шеньчжень	Цюріх	Сан-Франциско
9	Франкфурт	Пекін	Сан-Франциско	Дубай	Франкфурт
10	Чикаго	Цюріх	Сідней	Бостон	Бостон
11	Сідней	Бостон	Франкфурт	Сан-Франциско	Торонто
12	Бостон	Шеньчжень	Париж	Лос-Анджелес	Ванкувер
13	Цюріх	Сан-Франциско	Бостон	Торонто	Люксембург
14	Шеньчжень	Мельбурн	Пекін	Франкфурт	Сеул
15	Торонто	Дубай	Дубай	Шеньчжень	Сідней

Джерело: [196]

Ще одним проявом диверсифікації національних фінансових ринків є загострення конкуренції між його операторами (насамперед, між банками, а також банками та небанківськими інститутами) за глобальний інвестиційний фінансово-кредитний капітал, споживачів фінансових послуг та ринкові сегменти [191, с. 134]. Це спричиняє постійне зростання попиту на фінансові ресурси, загострення конкурентної боротьби за можливість продукувати фінансові послуги, а також спекуляції фінансовими ресурсами замість прямого інвестування у виробництво [191, с. 135].

Загострення конкурентної боротьби на глобальному ринку фінансових послуг стимулює зміцнення конкурентних позицій агентів фінансових ринків лише на основі максимальної мобілізації ними внутрішнього потенціалу розвитку та використання його екзогенних факторів, з-поміж яких важливу роль відіграють злиття і поглинання. Світовий досвід засвідчує, що ЗіП є одним з найефективніших механізмів концентрації та централізації капіталу фінансових посередників; перерозподілу між ними ринкових сегментів; об'єднання банків з незалежними фінансовими компаніями; проведення стратегічної переорієнтації їх діяльності; сек'юритизації корпоративних кредитів; міжнародній диверсифікації своїх активів та емісії корпоративних облігацій; механізмами прискорення й уповільнення платежів ТНК за внутрішньо-корпоративними кредитами; звичайно, економії трансакційних витрат та зниження бар'єрів виходу на нові ринки фінансових послуг. Так, вартісний обсяг випуску європейськими транснаціональними корпораціями сек'юритизованих цінних паперів становив у 2017 р. 235 млрд євро, американських – 1,7 трлн євро; а глобальна вартість угод злиттів і поглинань ТНК – 3,7 трлн дол. США, що забезпечує їм широкий доступ до нових ринків з одночасним досягненням ефекту низької вартості капіталу (табл. 2.12).

Тож, в результаті фінансової консолідації й універсалізації інституційних учасників фінансових ринків клієнтам надається повний спектр послуг у сфері розрахунково-платіжного, кредитно-депозитного, інвестиційного і страхового

обслуговування на основі взаємодоповнюючих інноваційних фінансових технологій, досягаючи при цьому їх максимальної надійності.

Таблиця 2.12

Обсяг і кількість світових угод злиттів і поглинань за секторами в 2015-2017 рр.

Сектор	2015		2016		2017	
	Кількість угод	Обсяг угод (млн дол. США)	Кількість угод	Об'єм угод (млн дол. США)	Кількість угод	Об'єм угод (млн дол. США)
Банківський	1 936	359 272	2 279	212 691	2 023	311 973
Страховий бізнес	1 553	177 888	1 387	78 151	1 264	172 370
<i>Разом фінансовий сектор</i>	3 489	537 160	3 666	290 842	3 287	484 343
Усього за всіма секторами	103 966	5 866 143	96 198	4 868 485	87 211	4 722 993
Частка фінансового сектора в загальному обсязі	3,4%	9,2%	3,8%	6,0%	3,8%	10,3%

Джерело: [197]

Внаслідок такої інтеграції й універсалізації на ринку фінансових послуг формуються інститути, що утворюють мережу філій за принципом матричних структур (“Merrill Lynch”, “Goldman Sachs”, “Solomon Brothers”, “First Boston” та ін.), де клієнт отримує повномасштабний фінансовий сервіс [198, с. 389].

Окремої уваги заслуговує такий глобалізаційний імператив диверсифікації фінансових ринків, як посилення процесів регіональної економічної інтеграції, результатом якої є лібералізація міждержавних торговельних, інвестиційних та кредитно-фінансових відносин, що має своїм закономірним наслідком зниження трансакційних витрат на проведення фінансових операцій. Функціонування європейського фінансового ринку в останні десятиліття модифікувало торгівлю фінансовими активами на світовому фінансовому ринку, зокрема, майже на 40% зросла кількість операцій, номінованих у євро. Крім того, інтеграція національних фінансових

систем 28 європейських країн призвела до появи нових операцій і більше динамічного зростання всіх його секторів. Одним з болючих питань такої інтеграції сьогодні є уникнення подвійного оподаткування доходів і капіталу та, так званий, «шопінг податкових угод». Все більше країн залучені до міжнародних угод щодо ліквідації подвійного оподаткування. Так, першими такою угоду підписали Франція та Бельгія, станом на сьогодні їх налічується близько 400. Подібні інтеграційні процеси у фінансовій, валютній і монетарній сферах охопили й інші регіони світу (Північну Америку, Південно-Східну Азію, Африку, Близький і Середній Схід), де на сьогодні розробляються проекти створення регіональних валютно-фінансових об'єднань [191, с.140].

Узагальнюючи вищенаведене, слід підкреслити, що охарактеризовані інструменти забезпечують ТНК широкий доступ до нових ринків, досягнення ефекту низької вартості капіталу, глобальну орієнтацію корпоративної фінансової системи, максимізацію консолідованих прибутків, мінімізацію глобальних податкових платежів, а також оптимізацію грошових потоків і фінансових ресурсів у відповідності з потребами найбільш прибуткового їх вкладення. У результаті досягаються усталені конкурентні переваги ТНК над місцевими фірмами та зміцнюються їх лідерські позиції на всіх сегментах глобального ринку.

Характеризуючи міграційний механізм глобалізаційної трансформації середовища бізнес-діяльності транснаціональних корпорацій, слід зауважити, що їх участь у формуванні сучасної інтернаціональної вартості робочої сили також суттєва і масштабна. У період 1982-2017 рр. загальна зайнятість у зарубіжних підрозділах ТНК зростає з 21,5 до 70,7 млн осіб, а контроль з їх боку світової зайнятості через механізми міжнародного виробництва, не пов'язаного з участю у капіталі (підрядного промислового виробництва, аутсорсингу послуг, франчайзингу, ліцензування, управлінських контрактів), становить нині близько 20 млн осіб. Це забезпечує перерозподіл на користь ТНК доходів від національних інвестицій у людський капітал та привласнення доходів від його використання. Так, за окремими даними індекс аутсорсингу в автомобільній

промисловості становить нині близько 90%, у виробництві високотехнологічної продукції – від 30 до 100%. Завдяки технологіям аутсорсингу та аутстафінгу ТНК вдається скоротити витрати на оплату праці на 75% [199]. Обсяги світового ринку аутсорсингу становлять 85,6 млрд доларів США (2018 рік). Найбільша частка доходу від використання аутсорсингу належить корпораціям США, далі слідує ТНК країн Європи, Близького Сходу та Африки. У 2018 році аутсорсинг бізнес-процесів становив значно меншу частку глобального доходу галузі, ніж аутсорсинг інформаційних технологій, генеруючи 23,6 млрд доларів США і 62 млрд доларів США відповідно [200].

Сучасні дослідження позицій країн та регіонів у глобальному бізнес-середовищі дозволяють посилити загальне уявлення про ключові тренди його розвитку. Так, з огляду на динаміку позицій країн, у рейтингу за рівнем глобалізації країн (табл. 2.13) з 2010 року лідери, в переважній більшості, залишаються незмінними.

Таблиця 2.13

**Країни-лідери рейтингу за рівнем глобалізації країн,
2010-2017 рр.**

Позиція в рейтингу	Значення індексу у 2010 р.		Значення індексу у 2015 р.		Значення індексу у 2017 р.	
	Країна	Індекс	Країна	Індекс	Країна	Індекс
1	Бельгія	89,70	Бельгія	90,47	Нідерланди	92,84
2	Нідерланди	88,35	Нідерланди	90,24	Ірландія	92,15
3	Швеція	88,07	Швейцарія	89,70	Бельгія	91,75
4	Швейцарія	88,04	Швеція	88,05	Австрія	90,05
5	Великобританія	87,95	Австрія	87,91	Швейцарія	88,79
6	Данія	86,99	Данія	87,85	Данія	88,37
7	Австрія	86,86	Франція	87,34	Швеція	87,96
8	Німеччина	86,40	Великобританія	87,23	Великобританія	87,26
9	Франція	86,37	Німеччина	86,89	Франція	87,19
10	Фінляндія	84,72	Фінляндія	85,98	Угорщина	86,55

Джерело: [71; 198; 201]

Найбільш глобалізованими країнами на сьогодні залишаються Нідерланди, Ірландія (яка увійшла до лідерів рейтингу в останні роки), Бельгія. Слід зауважити, що погіршилися позиції Швеції, Швейцарії, Великобританії. Німеччина опинилася поза десяткою лідерів, натомість Угорщина увійшла до групи. Оскільки цей комбінований показник дозволяє оцінити масштаб інтеграції тієї чи іншої країни в глобальний простір і порівняти різні країни за його компонентами - економічними, соціальними та політичними,- то очевидним є й те, що групу лідерів формують найбільш розвинуті країни, які також є лідерами більшості інших рейтингів (так, Данія, Канада, Нідерланди, Австралія, Великобританія та Німеччина формують групу лідерів світового рейтингу за Індексом соціального розвитку 2017 року [202], скандинавські країни й Канада є лідерами за Рейтингом свобод [203]). Натомість США, в останні роки не входить до 10-ки лідерів, незважаючи на потужний геополітичний вплив та багатство країни, що пояснюється політичними змінами в країні, незадовільними показниками розвитку соціальної сфери та економічними трансформаціями [202]. Більшість фахівців схильні вважати, що покращення позицій країн у ключових рейтингах залежить, у першу чергу, від покращення ділового середовища, відповідно від реформ і стратегій глобального розвитку країни.

Для аналізу сучасних трендів розвитку глобального бізнес-середовища та його регіональних особливостей доцільно зупинитися на дослідженні ряду індексів. Так, рейтинг країн світу за показником економічної конкурентоспроможності за версією Всесвітнього економічного форуму (World Economic Forum) [204] (табл. 2.14) свідчить про наступне: найбільш конкурентоспроможними економіками світу є, як правило, розвинуті країни з динамічним бізнес-середовищем, сприятливим бізнес-кліматом, поміркованими реформами та відносно прогнозованими темпами розвитку.

Таблиця 2.14

Країни-лідери рейтингу за індексом глобальної конкурентоспроможності (за WEF), 2010-2018 роки

Позиція в рейтингу	Значення індексу у 2010-2011рр.		Значення індексу у 2015 - 2016 рр.		Значення індексу у 2017-2018 рр.	
1	Швейцарія	5,63	Швейцарія	5,76	Швейцарія	5,86
2	Швеція	5,56	Сингапур	5,68	США	5,85
3	Сингапур	5,48	США	5,61	Сингапур	5,71
4	США	5,43	Німеччина	5,53	Нідерланди	5,66
5	Німеччина	5,39	Нідерланди	5,50	Німеччина	5,65
6	Японія	5,37	Японія	5,47	Гонгконг, САР	5,53
7	Фінляндія	5,37	Гонгконг, САР	5,46	Швеція	5,52
8	Нідерланди	5,33	Фінляндія	5,45	Великобританія	5,51
9	Данія	5,32	Швеція	5,43	Японія	5,49
10	Канада	5,30	Великобританія	5,43	Фінляндія	5,49

Джерело: узагальнено автором на основі [204; 205; 206]

Більшість з цих країн входить до лідерів інших рейтингів вже тривалий період, у тому числі, і до рейтингу за індексом економічної свободи (табл. 2.15), тобто до країн, де «відсутнє урядове втручання або перешкоджання виробництву, розподілу і споживання товарів і послуг, за винятком необхідного громадянам захисту і підтримки свободи як такої», The Heritage Foundation [206].

Таблиця 2.15

Країни-лідери рейтингу за індексом економічної свободи (Heritage Foundation), 2010 -2017 роки

Позиція в рейтингу	Значення індексу у 2010 р.		Значення індексу у 2015 р.		Значення індексу у 2017 р.	
1	Гонгконг, САР	89,7	Гонгконг, САР	88,6	Гонгконг, САР	90,2
2	Сингапур	87,2	Сингапур	87,8	Сингапур	88,8
3	Австралія	82,5	Нова Зеландія	81,6	Нова Зеландія	84,2
4	Нова Зеландія	82,3	Швейцарія	81,0	Швейцарія	81,7
5	Швейцарія	81,9	Австралія	80,3	Австралія	80,9
6	Канада	80,8	Канада	78,0	Ірландія	80,4
7	Ірландія	78,7	Чилі	77,7	Естонія	78,8
8	Данія	78,6	Ірландія	77,3	Великобританія	78,0
9	США	77,8	Естонія	77,2	Канада	77,7
10	Бахрейн	77,7	Великобританія	76,4	ОАЕ	77,6

Джерело: узагальнено автором на основі [207; 208; 209]

Рейтинг ведення бізнесу, а саме - кількісні показники, розраховані Групою Світового банку, що все частіше використовуються для аналізу економічних результатів і для виявлення успішних реформ у сфері регулювання бізнесу, а також для визначення причин їх ефективності,- дозволяє оцінити рівень сприятливості правових норм для підприємницької діяльності та захисту прав власності в 190 країнах (табл. 2.16). За час проведення моніторингу умов ведення бізнесу в усьому світі проведено 3188 реформ ділового клімату [210].

Таблиця 2.16

Лідери рейтингу ведення бізнесу

	2010	2015	2017
1	Сінгапур	Сінгапур	Нова Зеландія
2	САР, Гонконг (Китай)	Нова Зеландія	Сінгапур
3	Нова Зеландія	Данія	Данія
4	Великобританія	Республіка Корея	Республіка Корея
5	США	САР, Гонконг (Китай)	САР, Гонконг (Китай)
6	Данія	Великобританія	США
7	Канада	США	Великобританія
8	Норвегія	Швеція	Норвегія
9	Ірландія	Норвегія	Грузія
10	Австралія	Фінляндія	Швеція

Джерело: [211; 212; 213]

Лідери рейтингу в останні роки майже незмінні: Нова Зеландія, Сінгапур, Данія, Республіка Корея, Гонконг, США, Великобританія, Норвегія, Швеція і в цьому році – Грузія. Така тенденція свідчить про те, що в останні роки саме ці країни домоглися й утримують найкращі результати щодо створення сприятливого ділового середовища. Хоча, протягом останнього року, що аналізувався, уряди 119 країн провели 264 реформи для створення робочих місць, залучення інвестицій і покращення умов розвитку бізнес-середовища (табл. Д.1, дод. Д) [214].

У дослідженні «Ведення бізнесу 2017: Рівні можливості для всіх» зазначено, що за «останній рік 137 країн світу - рекордна кількість - провели ключові реформи з метою спростити створення і ведення малого і середнього бізнесу». З червня 2015 року по липень 2016 року, у доповіді, що охоплює дані

190 країн, зафіксовано 283 реформи в сфері регулювання бізнесу. Як і в минулому році з числа реформ, спрямованих на спрощення та зниження вартості, дотримання правових норм, найбільш частими в 2015-2016 роках були реформи зі спрощення процедури «Створення підприємств». Так, сьогодні створити нове підприємство в світі займає в середньому всього 21 день, в порівнянні з 46 днями 10 років тому.

Наступні за популярністю були реформи в сфері «Оподаткування», «Отримання кредитів» і «Міжнародної торгівлі» [115]. З 2004 року, коли був запущений проект «Ведення бізнесу», всього було відзначено 443 реформи по індикатору «Оподаткування», це друге за кількістю число реформ, включаючи 46 реформ, прийнятих за минулий рік. На Філіппінах ще 10 років тому сплата податків включала 48 платежів, на даний час - 28. У Руанді для того, щоб зареєструвати передачу власності, 10 років тому було потрібно 307 днів, сьогодні - всього 12.

Країни у всіх регіонах здійснюють реформи, спрямовані на поліпшення бізнес-середовища, але Європа і Центральна Азія залишається регіоном з найбільшою кількістю країн, які здійснили щонайменше одну реформу - 96% країн цього регіону. За 2016 рік країни, що розвиваються, провели більше 75 відсотків від усіх 283 реформ, і понад чверть усіх реформ були впроваджені в країнах Африки на південь від Сахари [215].

За сукупною оцінкою ефективності ведення бізнесу в дослідженні «Ведення бізнесу 2017» перше місце зайняла Нова Зеландія, друге - Сінгапур, третє - Данія; далі - Республіка Корея; Спеціальний адміністративний район КНР Гонконг; США; Великобританія; Норвегія; Грузія і Швеція [216].

Якщо зупинитися на узагальнених показниках ведення бізнесу в регіонах або групах країн в останній досліджуваній рік, які визначають ключові параметри ділового середовища (табл. 2.17), то отримуємо наступні тренди розвитку:

Таблиця 2.17

Позиції регіонів в рейтингу ведення бізнесу у 2010 та 2017 роках

Регіон	2009/ 2010 рр. Середній рейтинг по регіону, 183 країни	Дані по регіону у 2017 році			
		Кількість країн	Найвища позиція країни з регіону в рейтингу	Найнижча позиція країни з регіону в рейтингу	Середній рейтинг по регіону, 190 країн
Європа та Центральна Азія	72	24	9	123	53
Близький Схід та Північна Африка	96	20	21	186	115
Латинська Америка та Карибський басейн	96	32	49	188	110
ОЕСР	30	33	1	67	27
Південна Азія	117	8	75	183	129
Африка (до півдня від Сахари)	137	48	25	190	142
Східна Азія та Тихоокеанський регіон	87	25	2	178	93

Джерело: узагальнено автором на основі [211; 214; 215]

Загалом, крім Європи та Центральної Азії й ОЕСР, середній рейтинг по регіону погіршився, незважаючи на досягнення окремих країн у регіоні щодо поліпшення умов ведення бізнесу. В Європі та Центральній Азії різниця в позиціях країн в рейтингу становить 114, проте, більшість країн входять до лідерів за показниками розвитку ділового середовища, 5 – до перших десяти, що дає підстави регіону мати найкращі позиції серед інших регіонів, проте, поступитися на 26 позицій позиціям ОЕСР. За останній рік у даному регіоні реалізовано 44 реформи (за останні 15 років – 673) [215].

Аналізуючи зведену таблицю розвитку бізнес-середовища в різних країнах та регіонах (табл. Д.2, дод. Д), необхідно відзначити наступне: для відкриття бізнесу (тобто реєстрації підприємства, як правило - ТОВ) найбільш привабливими країнами, серед виділених для аналізу, є Канада, Австралія та країни ОЕСР – кількість процедур від 2 до 4,9 відповідно, кількість днів –1,5 в Канаді, 2,5 в Австралії, 5,6 в США, найтяжче відкрити бізнес у країнах Латинської Америки (8,4 процедури та 31,7 днів), Африці (7,6 та 24,1

відповідно) та Китаї (7 та 22,9). найдешевше зареєструвати підприємство в Канаді, найдорожче – в країнах Африки, на південь від Сахари.

Найменша кількість процедур для отримання дозволу на будівництво (як правило, це стосується будівництва складу) має місце в Австралії (11), Канаді (12) та ЄС (ОЕСД) (12,5), проте, найменше днів для цього потрібно в США (80,6), найбільше – у Китаї та Канаді (247,1 та 249). Ці показники значно покращилися порівняно з 2010 роком, коли в Китаї, наприклад, для отримання такого дозволу потрібно було 336 днів.

Не зважаючи на приблизно однакову кількість процедур для підключення побудованого складу до системи енергопостачання – 4,7-7, найменша кількість днів для цього потрібно в країнах Латинської Америки і Карибського басейну – 66, найбільша – в Китаї – 143,2.

Проте, у Китаї найменша кількість процедур та небагато днів, порівняно з іншими країнами, для того, щоб зареєструвати власність – 4 та 19,5 відповідно, в США – 4,4 та 15,2, Канаді, Австралії та країнах ОЕСР – 5, ЄС – 5,3. Якщо в Канаді та Австралії потрібно 4-4,5 дні, то в Європі та країнах ОЕСР для узаконення власності знадобиться 20,4-23,8 дні. У країнах Африки та Латинської Америки для цього потрібно близько двох місяців – 59,3 і 63,3 відповідно.

Схожі тенденції по країнам спостерігаються й при отриманні кредитів та захисті міноритарних інвесторів.

У сфері оподаткування серед країн, що аналізуються, Китай має лідерські позиції за кількістю платежів на рік – 9 – слідує після Канади (8 платежів), в той час, як в країнах Європи таких платежів 16,5, Латинській Америці – 28, Африці – 37,2. Проте, ставка податків та внесків (% від прибутку) в КНР найвища – 67,3, в Канаді найнижча – 20,9, Європі – 33, і більше 46 % в країнах Латинської Америки та Африки, а також Австралії. Слід зазначити, що у 2010 році в Китаї було 7 платежів при загальній ставці оподаткування 63,5, що свідчить про негативні зміни в економічній складовій середовища бізнес-

діяльності. У той час, як в інших країнах за цей час спостерігались позитивні тенденції.

Аналізуючи міжнародну торгівлю як складову середовища бізнес-діяльності міжнародних корпорацій, необхідно зазначити, що найменше часу на проведення експортної операції, а саме проходження прикордонного і митного контролю, потрібно в США (1,5 години), Канаді (2 години) та ЄС (8 годин). При цьому вартість експорту за цією складовою найнижча в тих же країнах. Найскладніше і найдорожче експортування відбувається в Латинській Америці та Африці. Така ж тенденція і в процесах щодо витрат часу на оформлення документів – країни-лідери за цими показниками – ЄС, Канада, США та Австралія. Щодо витрат часу на прикордонний і митний контроль та оформлення документів, то країни-лідери серед тих, що визначені для порівняння, незмінні. Хотілося б зауважити, що в Китаї витрати часу на процедурні моменти дуже суттєві та й вартість імпорту (прикордонного і митного контролю) найвища серед визначених країн. Тоді, як у 2010 році ці показники в Китаї були нижчими, ніж у США, ЄС, Канади та Австралії. У той же час, у Китаї необхідно сплатити великий % від вартості об'єкта нерухомості при закритті бізнесу (вищий лише в країнах Африки), хоча індекс ефективності нормативно-правової бази є достатньо високим – вище, ніж в країнах ЄС, Канаді та Австралії.

У той же час, лідерами по кількості проведених реформ у 2017 році є країни, що розвиваються - 206 реформ (або 78 % всіх реформ в країнах, що аналізуються). Так, в країнах Африки на південь від Сахари проведено 83 реформи - рекордний показник для регіону другий рік поспіль, в Південній Азії - 20. Більшість з цих реформ було направлено на поліпшення доступу до кредитних ресурсів, покращення умов реєстрації нових підприємств та транскордонної торгівлі. У той же час, найбільш помітних результатів у розвитку бізнес-середовища досягли такі країни, як: Бруней-Даруссалам (другий рік підряд); Таїланд, Малаві, Косово, Індія, Узбекистан, Замбія, Нігерія,

Джібуті і Сальвадор. У той же час, різниця в позиціях країн у рейтингу найбільша в даному регіоні - від 25 (Маврикій) до 190 (Сомалі) [218].

У країнах Східної Азії та Тихоокеанського регіону за останній рік реалізовано 45 реформ. Крім того, цей регіон представляють дві з 10 країн з найвищим рейтингом - Сінгапур і Гонконг,- а також дві країни, які продемонстрували найбільш помітні успіхи щодо покращення умов розвитку бізнесу в цьому році - Бруней-Даруссалам і Таїланд. За останні 15 років в регіоні проведена 371 реформа. У країнах Латинської Америки і Карибського басейну, в цілому, проведено 26 реформ (за останні 15 років - 398). В економіках Близького Сходу і Північної Африки проведено 29 реформ (за останні 15 років- 292 реформи).

Південна Азія – єдиний регіон, країни якого не представлені в топ-50. У той же час, в шести з восьми економік регіону було реалізовано 20 реформ. В Індії проведено 8 реформ - найбільший показник для однієї країни за рік. За останні 15 років у регіоні реалізовано 127 реформ [218; 219].

На думку фахівців Світового банку, з якою ми не можемо не погодитись, виключно державна політика виступає рушієм реформ та стимулом для розвитку всіх складових бізнес-середовища. І уряди країн, зацікавлені в розвитку національних економік, активно впроваджують реформи, що безпосередньо відображається на значенні індексу та позиціях в рейтингу.

За версією американського журналу Forbes, який публікує щорічні рейтинги найкращих та найгірших 153 країни для ведення бізнесу за 15 критеріями (право власності, ступінь впровадження інновацій, рівень оподаткування, технології, рівень корупції, свобода (особиста, торговельна та фінансова), бюрократизм і захищеність інвесторів), найкращими для ведення бізнесу в 2017 році було визнано Швецію, Нову Зеландію та Гонконг. У 2018 році цей список очолили Великобританія, Нова Зеландія, Нідерланди, Швеція та Канада (табл. 2.18) [220]. Знову ж таки, підтверджуючи результати попередніх досліджень, відображених у рейтингах.

Таблиця 2.18

Рейтинг найпривабливіших для ведення підприємницької діяльності країн (журнал "Форбс")

	2012 рік	2015 рік	2017 рік
1	Нова Зеландія	Данія	Великобританія
2	Данія	Нова Зеландія	Нова Зеландія
3	Гонконг Сингапур	Норвегія Ірландія	Нідерланди Швеція
5	Канада	Швеція	Канада
6	Ірландія	Фінляндія	Гонконг
7	Швеція	Канада	Данія
8	Норвегія	Сингапур	Ірландія
9	Фінляндія	Нідерланди	Сингапур
10	Великобританія	Великобританія	Швейцарія

Джерело: [221; 222; 223]

Більшість цих країн формують десятку лідерів у рейтингах за індексом сприяння торгівлі (табл. 2.19) – Сингапур, Нідерланди, Гонконг, Люксембург, Швеція, Фінляндія, Австрія, Великобританія, Німеччина, Бельгія (2016 рік) [224].

Таблиця 2.19

Рейтинг країн за індексом сприяння торгівлі (значення індексу)

	2010		2014		2016	
1	Сингапур	6,06	Сингапур	5,9	Сингапур	5,97
2	Гонгконг, САР	5,70	Гонгконг, САР	5,5	Нідерланди	5,70
3	Данія	5,41	Нідерланди	5,3	Гонгконг, САР	5,66
4	Швеція	5,41	Нова Зеландія	5,2	Люксембург	5,63
5	Швейцарія	5,37	Фінляндія	5,2	Швеція	5,61
6	Нова Зеландія	5,33	Великобританія	5,2	Фінляндія	5,60
7	Норвегія	5,32	Швейцарія	5,2	Австрія	5,52
8	Канада	5,29	Чилі	5,1	Великобританія	5,52
9	Люксембург	5,28	Швеція	5,1	Німеччина	5,49
10	Нідерланди	5,26	Німеччина	5,1	Бельгія	5,45

Джерело: [224; 225; 226]

Таблиця 2.20

Рейтинг країн за індексом сприйняття корупції (значення індексу)

	2010 рік		2015 рік		2017 рік	
1	Данія	9,3	Данія	91	Нова Зеландія	89
2	Нова Зеландія	9,3	Фінляндія	90	Данія	88
3	Сингапур	9,3	Швеція	89	Фінляндія	85
4	Фінляндія	9,2	Нова Зеландія	88	Норвегія	85
5	Швеція	9,2	Нідерланди	87	Швейцарія	85
6	Канада	8,9	Норвегія	87	Сингапур	84
7	Нідерланди	8,8	Швейцарія	86	Швеція	84
8	Австралія	8,7	Сингапур	85	Канада	82
9	Швейцарія	8,7	Канада	83	Люксембург	82
10	Норвегія	8,6	Німеччина	81	Нідерланди	82

Джерело: [227; 228; 229]

За індексом сприйняття корупції (Transparency International) (табл. 2.20) – Нова Зеландія, Данія, Фінляндія, Норвегія, Швейцарія, Сингапур, Швеція, Канада, Люксембург, Нідерланди [227]; індексом логістичної ефективності (Світовий банк) (табл. 2.21) – Німеччина, Люксембург, Швеція, Нідерланди, Сингапур, Бельгія, Австрія, Великобританія, Гонконг, США [230].

Таблиця 2.21

Рейтинг країн за індексом логістичної ефективності (значення індексу)

	2010		2014		2016	
1	Німеччина	4,11	Німеччина	4,12	Німеччина	4,23
2	Сингапур	4,09	Нідерланди	4,05	Люксембург	4,22
3	Швеція	4,08	Бельгія	4,04	Швеція	4,20
4	Нідерланди	4,07	Великобританія	4,01	Нідерланди	4,19
5	Люксембург	3,98	Сингапур	4,00	Сингапур	4,14
6	Швейцарія	3,97	Швеція	3,96	Бельгія	4,11
7	Японія	3,97	Норвегія	3,96	Австрія	4,10
8	Великобританія	3,95	Люксембург	3,95	Великобританія	4,07
9	Бельгія	3,94	США	3,92	Гонгконг, Китай	4,07
10	Норвегія	3,93	Японія	3,91	США	3,99

Джерело: [230]

Проте, за рейтингом податкового навантаження (табл. 2.22) [231; 232, с. 89-91; 233] найбільш привабливими є такі країни, як: ОАЕ, Катар, Бахрейн, Кувейт і, навіть Маврикій. Хоча в десятку входять Гонконг, Ірландія, Сингапур, Данія та Нова Зеландія.

Таблиця 2.22

Рейтинг податкового навантаження

	2010		2015		2017	
1	Тимор-Лешті	0,2	ОАЕ	99,44	ОАЕ	99,44
2	Вануату	8,4	Катар	99,44	Катар	99,44
3	Мальдиви	9,3	Саудовская Аравія	99,23	Гонгконг, САР, Китай	98,82
4	Намібія	9,6	Гонгконг, САР, Китай	98,71	Ірландія	94,46
5	Македонія	10,6	Сінгапур	96,56	Бахрейн	93,89
6	Катар	11,3	Ірландія	94,97	Кувейт	92,48
7	ОАЕ	14,1	Македонія	94,17	Сінгапур	91,58
8	Саудовская Аравія	14,5	Бахрейн	93,88	Данія	91,22
9	Бахрейн	15,0	Канада	93,00	Нова Зеландія	91,08
10	Грузія	15,3	Оман	92,91	Маврикій	90,85

Джерело: [231; 232, с. 11; 233]

Типовим для більшості рейтингів є відсутність Китаю в десятці лідерів. Справді, стагнація економіки та всіх пов'язаних з цим процесів в економічній складовій середовища ведення бізнесу змінила позиціонування країни, що впливає на подальший розвиток регіону в цілому. Так, за прогнозами Світового банку зростання економік розвинутих країн становитиме 2,2%, у той час, коли зростання країн, що розвиваються, очікується на рівні 4,5% у 2018 році. Проте, корпоративні борги в країнах, що розвиваються, у середньому зросли з 60% ВВП у 2006 р. до 86% ВВП у 2017 р. Це зростання було особливо виражено в Китаї, де корпоративний борг сягнув більше 160 % ВВП до 2017 року [234]. У той же час, у Східній Азії та Тихоокеанському регіоні зростання зменшиться з 6,3 відсотка в 2018 році до 6,1 в 2019 році, що відображає уповільнення темпів зростання в Китаї і частково компенсується збитками в решті регіонів. Тим не менше, Китай входить до сімки найбільших ринків, що розвиваються (EM7-Бразилія, Китай, Індія, Індонезія, Мексика, Російська Федерація, Туреччина), власне, які визначають тенденції світового споживання металів та енергії. Починаючи з 2010 року, EM7 забезпечили зростання світової економіки більше, ніж на 50 %, світової торгівлі - на 19% та на 18% зростання обсягів світових потоків прямих іноземних інвестицій. Разом ці економіки сьогодні складають

близько 25 % світового ВВП та 50 % світового населення. На товарних ринках EM7 споживає приблизно 60% металів і 40% енергії та продуктів харчування [234].

На думку експертів Світового банку [234], незважаючи на те, що глобальне зростання споживання енергії може залишатися загалом стабільним, зростання світового попиту на метали та продукти харчування може скоротитись на третину протягом наступного десятиліття. Це, вочевидь, послабить глобальні ціни на сировину. Китай, імовірно, залишатиметься єдиним найбільшим споживачем багатьох товарів, хоча зростання споживання в інших країнах EM7 може прискоритися. Для двох третин країн, що розвиваються, та які залежать від державних та експортних надходжень від продажу сировини, ці перспективи актуалізують необхідність економічної диверсифікації та посилення політичної стабільності.

Європа та Центральна Азія збережуть помірковані темпи розвитку на рівні 3,2-3,1 %, що пояснюється сповільненням темпів торгівлі сировиною в регіоні, скороченням видобутку нафти та підвищенням цін на неї, невизначеністю щодо економічних санкцій до РФ. У країнах Латинської Америки та Карибського басейну прискоряться темпи економічного розвитку до 1,7 - 2,3 відсотку, що зумовлено поживавленням інвестиційних надходжень, зростанням експорту сільськогосподарської продукції з Центральноамериканського регіону та стабілізацією імпорту, збільшенням надходжень від туризму.

На Близькому Сході та в Північній Африці прогнозується зростання на рівні 3% - 3,3%, в основному, за рахунок стабілізації цін на нафту. Експерти прогнозують суттєве покращення бізнес-клімату в країнах даного регіону. У Південній Азії очікується зростання на 6,9 - 7,1 відсотка, в основному, за рахунок стабілізації бізнес-клімату в Індії. Тенденції зростання на рівні 3,1-3,5 % матимуть місце й у країнах Африки на південь від Сахари за рахунок збільшення обсягів експорту продукції видобувної промисловості та

стабілізації цін на метали, стабілізації цін на нафту, покращення ділового клімату та споживчих настроїв [235].

Країни, що розвиваються, беззаперечно, суттєво впливатимуть на розвиток товарних ринків, хоча важливість окремих країн зміниться. Очікується, що глобальні трансформації все більше будуть стимулюватися економіками, які в даний час набагато слабкіші, ніж Китай.

З огляду на розміри країн та роль в міжнародних інтеграційних процесах, EM7 можуть призвести до суттєвих змін в глобальній економіці. Згідно з оцінками експертів, збільшення економічного зростання EM7 на 1 відсотковий пункт призводить до збільшення зростання економік інших розвинутих країн на 0,9 відсоткового пункту та країн, що розвиваються, на 0,6 відсоткового пункту через два роки [236].

Окремі країни EM7 можуть мати як глобальний, так і регіональний вплив. Так, Китай відіграє надзвичайно важливу роль серед EM7. Зростання темпів розвитку Китаю матимуть глобальний ефект, тоді як зміна трендів розвитку інших членів EM7, більшою мірою, визначатимуть регіональний розвиток. Так, Бразилія та Мексика є найбільшими країнами Латинської Америки та Карибського басейну (ЛАК) - 60 % регіонального ВВП. Зокрема, зміни економічного розвитку в Бразилії мають статистично значущий вплив на сусідні економіки. Росія дає 46% ВВП Європи та Центральної Азії тощо [234].

Отже, в результаті аналізу позицій країн та регіонів у глобальному бізнес-середовищі нами визначено, що станом на сьогодні групу лідерів більшості ключових глобальних рейтингів формують найбільш розвинуті країни з динамічним бізнес-середовищем, сприятливим бізнес-кліматом, поміркованими реформами та відносно прогнозованими темпами розвитку. У той же час, США та Китай в останні роки не входять до 10-ки країн-лідерів більшості рейтингів, незважаючи на потужний геополітичний та регіональний вплив, що пояснюється: а) політичними змінами в США, незадовільними показниками розвитку соціальної сфери та економічними трансформаціями; б) стагнацією економіки Китаю та пов'язаних з цим процесів після останньої кризи.

Досліджуючи рейтинг ведення бізнесу в регіональних площинах, слід зазначити, що окрім Європи, Центральної Азії та ОЕСР, де більшість країн входять до лідерів за показниками розвитку ділового середовища, 5 – до перших десяти, середній рейтинг по регіонах погіршився, незважаючи на досягнення окремих країн щодо поліпшення умов ведення бізнесу. У той же час, лідерами по кількості проведених реформ є країни, що розвиваються - 78 % всіх реформ в країнах, що аналізуються, більшість з яких були направлені на поліпшення доступу до кредитних ресурсів, покращення умов реєстрації нових підприємств та транскордонної торгівлі.

За прогнозами Світового банку найактивніше в найближчі роки розвиватимуться країни Східної Азії та Тихоокеанського регіону, Європа та Центральна Азія збережуть помірковані темпи розвитку, натомість темпи економічного розвитку прискоряться в країнах Латинської Америки та Карибського басейну, на Близькому Сході, в Північній Африці та у Південній Азії. В цілому, за оцінками експертів, зростання економік розвинутих країн становитиме 2,2%, у той час, коли зростання країн, що розвиваються очікується на рівні 4,5% у 2018 році. Країни, що розвиваються, беззаперечно, суттєво впливатимуть на розвиток товарних ринків, хоча важливість окремих країн зміниться. Очікується, що глобальні трансформації все більше будуть стимулюватися економіками, які в даний час набагато слабкіші, ніж Китай.

Проведений аналіз показує основні трансформаційні тренди глобального бізнес-середовища діяльності ТНК та визначає ключові потенційні зміни в умовах ведення бізнесу, що впливатиме на стратегії всіх рівнів у компаніях.

2.3. Аналітична оцінка регіональних специфік ведення транснаціонального бізнесу

Враховуючи фактори, які сьогодні впливають на трансформації глобального бізнес-середовища, узагальнені в підрозділі 1.3, можна зробити

оцінку можливих регіональних трансформацій та тих, що вже мали місце та вплинули на ключових суб'єктів світового ринку.

Процеси, що сьогодні мають місце на політичній карті світу, а саме: послаблення верховенства права, політичної толерантності та політичних свобод, у першу чергу, у Сполучених Штатах та Західній Європі, суттєво впливають на процеси демократії у всіх країнах. Часто, суперечливі позиції та рішення в дискусійних питаннях щодо імміграції, расової справедливості, біженців та глобальних проблем людства породжують нові труднощі щодо забезпечення безпеки в країнах, їх економічного розвитку та підвищення рівня життя суспільства.

Рівень довіри до влади протягом останнього десятиліття суттєво знизився в різних країнах. У дослідженні інституту Gallup політичного середовища країн ОЕСР у 2015 році довіра до національних урядів у всіх країнах організації зменшилась на 3,3 процентного пункту, з 45,2 до 41,8% протягом 2007-2014 років, на понад 25 відсоткових пунктів у Словенії, Фінляндії та Іспанії, на 20 пунктів з 2004 року у США, але зросла більш ніж на 20 пунктів у Німеччині, Ізраїлі та Ісландії. Неспроможність урядів забезпечити економічний розвиток та гідний рівень життя впливатимуть і в подальшому на суспільні настрої. За даними Transparency International, 68 % країн у всьому світі, включаючи деякі країни G20, мають серйозні проблеми з корупцією, тому корупція та безкарність залишаються одними з головних проблем в більшості країн світу.

За результатами дослідження політичних ризиків в умовах турбулентності глобального бізнес-середовища компанія BMI Research [237] зробила наступні прогнози:

- з початком президенства Трампа в січні 2017 р. зміни в зовнішній політиці США стали дещо непередбачуваними, що в подальшому може призвести й до зміни у структурі світової торгівлі, оскільки США активно застосовують протекціоністські заходи.

- Сьогодні експерти підвищують оцінки політичного ризику в країнах Латинської Америки, включаючи Бразилію, Колумбію, Мексику, Парагвай та Венесуелу через останні президентські вибори та невизначеність в політичному середовищі, та країнах ЄС, ризики яких пов'язані з виходом Великобританії з Європейського Союзу, політичною нестабільністю в Іспанії (питання незалежності Каталонії) та терористичними атаками в крупних містах і неможливістю попередити їх.

- Політичне середовище країн Африки має високі ризики, що, як правило, пов'язано з суперечливими результатами виборів, громадянськими війнами та внутрішніми конфліктами. Загроза активізації Ісламської держави, дипломатична криза в Катарі, підвищена напруженість у відносинах між Саудівською Аравією та Іраном, інші регіональні ризики, обумовлені конфліктом між Ізраїлем та Ліваном, між Ізраїлем та Сектором Газа - суттєво впливають на економічний розвиток регіону та глобальну економіку в цілому.

- Позиція Північної Кореї в зовнішній політиці щодо глобальних лідерів посилює політичні ризики азійського регіону в цілому і за прогнозами експертів BMI Research така тенденція посилюватиметься й надалі. Крім того, невизначеність щодо спірних територій посилюють напруженість між Китаєм, Південною Кореєю, Японією та В'єтнамом, що також впливає на рейтинги політичної стабільності в Азії [237].

Слід ще раз підкреслити, що сьогодні політичні ризики посилюються на тлі релігійних конфліктів і зіткнень, що має негативний вплив на всі процеси в бізнес-середовищі. Аналізуючи сучасну структуру населення світу за сповідуваними релігіями, станом на сьогодні більше ніж 80 відсотків людей сповідують певну релігію (за даними дослідницького центру Pew) (див. табл. 1.7, розділу 1).

Так, з 199 країн, що аналізувалися агенцією, 43 країни (22% з усіх) мають офіційну релігію, 40 країн (20%) – найбільш розповсюджену, у 106 країнах (53%) не визначено ні офіційної, ні найбільш розповсюдженої релігії, 10 країн (5%) ворожо ставляться до релігійних інститутів. З 43 країн, що мають офіційну

релігію, 27 визнають такою іслам, 13 – християнство, 2 – буддизм, 1 – іудаїзм. Серед всіх країн, в яких визначено найбільш розповсюджену релігію, у 70 % країн такою є християнство [238].

Як зазначалося в підрозділі 1.3, особливо актуальними тенденціями для країн Центральної і Східної Африки та Близького Сходу є сьогодні збільшення населення в «молодих» за віком державах, а також масові міждержавні та міжрегіональні міграції, що породжує потоки економічних мігрантів в більш розвинуті країни, і, як результат, - проблеми як для країн походження мігрантів, так і для країн призначення не лише економічного характеру, а й політико-правового, соціального та культурного. Як зазначалося, до 2060 року кількість мусульман у світі майже дорівнюватиме кількості християн, що означатиме зміну не лише культурного середовища багатьох країн, а й соціальних стандартів, споживацьких переваг, що впливатиме на структуру світового виробництва й розподілу, правого середовища та багатьох інших процесів в бізнес-середовищі. Найгіршим підтвердженням цього сьогодні є Сирія, воєнні дії на території якої впливають на політичні позиції багатьох країн, відповідно й на економіку та зовнішні зв'язки в цілому.

Таким чином, зростаюча політизація економічних відносин, економічний націоналізм та регіональний протекціонізм, збереження міжцивілізаційних крос-культурних диференціацій, які спричиняють виникнення міжнаціональних конфліктних ситуацій, політичної дисгармонії, ментальних непорозумінь, наростання релігійних протиборств,- не можуть бути подолані тільки економічними, політичними засобами і важелями, а вимагають встановлення конструктивного діалогу між країнами, що належать до різних світових цивілізацій.

В останні десятиліття глобальна економіка суттєво трансформувалася, що, у свою чергу, значно вплинуло на зміни регіонального середовища бізнес-діяльності. Більшість міжнародних організацій почали виділяти в країнах, що розвиваються, «нові країни – нові індустріальні економіки, які мають значні

результати економічного розвитку, тим самим, змінюючи глобальну структуру виробництва і споживання» [97].

Так, у 70-х роках ХХ ст. в США, Японії та Німеччині формувалось понад половини світового ВВП, то у 2016 р. на них припадало лише близько 30%, натомість Китай, Індія та Бразилія – країни, що входять до десятки лідерів країн з виробництва світового ВВП, у 2016 році – створюють майже 20% світового ВВП [239]. У той же час, враховуючи прогнози відомих міжнародних компаній, до 2050 року картина світу суттєво зміниться.

В останні роки на теренах США відбуваються процеси і події, які в подальшому можуть суттєво вплинути на бізнес- середовище більшості країн світу. У першу чергу, мове йде про впровадження в країні нових заходів економічної політики, які вже прозвали «трампономікою» - сукупність реформ в регуляторній та податковій сферах, інвестиційному середовищі, «ініційованих Президентом США Д.Трампом і спрямованих на економічне зміцнення і прискорення темпів розвитку економіки країни» [97]. Такі зміни можуть значно вплинути на діяльність американських ТНК, а, зважаючи на їх позиції в міжкраїнових зв'язках – це суттєво позначиться на глобальній економіці в цілому [97, с. 132-201]. Так, США за новими законами зможуть обмежити надходження китайських капіталів до тих секторів національної економіки, до яких є обмежений доступ американським інвесторам – у першу чергу, це високотехнологічні галузі. Зміна режиму корпоративного оподаткування, очікується і матиме суттєвий вплив на потоки міжнародного інвестування, оскільки такі реформи сприяють утриманню капіталів у США або заохочують повернення коштів до США, інвестованих за кордон [97, с. 139].

Щодо так званого «ефекту стійкого стимулювання» (trickle down effect), тобто збільшення прибутків корпорацій, суттєво впливатиме на економічний розвиток через підвищення доходів і добробуту домогосподарств США, то це залишається під питанням, оскільки збільшення прибутків ТНК не означає одночасного підвищення оплати праці та створення нових робочих місць [240]. І хоча у країнах Азії, що розвиваються, упродовж останніх років рівень оплати

праці підвищився, проте, витрати ТНК на робочу силу залишаються у 2-3 рази меншими, порівняно із США. Тому, малоймовірно, що американські ТНК розширюватимуть власне виробництво в країні [97].

Так, за розрахунками PWC, - слід зазначити, що сьогодні й більшість експертів поділяють таку думку, - Китай випередить США за виробництвом ВВП до 2028 року – його частка сягне 20%, США зменшиться до 12% з 16%, хоча вже на сьогодні ця країна лідирує за інтенсивністю впровадження технологій (витрати у ДіР сягнули 2,1% ВВП, що дозволило збільшити експорт високотехнологічної продукції до 24-27% загального експорту товарів (\$524 млрд), та випередить США (частка експорту високотехнологічних товарів 20% або \$280 млрд) за залученням інвестицій.

Частка Індії в світовому ВВП сягне 15 % і до 2050 року може випередити економіку США також. Збільшення населення в цих країнах суттєво впливатиме на вартість робочої сили та зростання внутрішнього попиту. Країна має найбільший потенціал для посилення глобальної присутності через розвинутий технологічний сектор, але для прискорення темпів зростання необхідно буде покращити енергетичну, транспортну та виробничу інфраструктуру.

До 2030 року Індонезія та Мексика увійдуть до десятки країн-лідерів по виробництву ВВП, змістивши Японію, Німеччину та Великобританію.

Через старіння населення та повільні темпи зростання економіки країни Європи втратять свої позиції в глобальній економіці. Їх частка у світовому ВВП становитиме менше 10%. Найбільше втратять Франція та Великобританія, економіці Польщі, натомість, прогнозують розвиток. Питання незаконної міграції, потоки офіційних мігрантів та етно-релігійні конфлікти породжуватимуть ряд проблем у всіх сферах. Нерівномірність темпів зростання в ЄС та боргові виклики в Греції, Іспанії та Італії вже сьогодні розділяють Союз, а нездатність ЄС провадити грошово-кредитну та фіскальну політику, що сприяє зростанню економіки на всій її території, може бути руйнівним

фактором. Посилення антиглобалістських рухів в ЄС все більше посилюватиме протекціоністські наміри угруповання.

Новими лідерами азійського регіону, цілком імовірно, стануть Індонезія, В'єтнам та Бангладеш за рахунок високих темпів зростання економіки, збільшення кількості населення та впровадження новітніх технологій. Позиції в рейтингу таких країн, як - Нігерія, Філіппіни, Колумбія, Мексика та Бразилія, залежатиме від політичної стабільності та дій уряду [241].

Потенціал зростання Африки, значною мірою, залежить від коливання цін на сировинні товари. Демографи прогнозують, що протягом найближчих двох десятиліть Африка матиме найбільший відсоток зростання населення працездатного віку (15-64 років), що може бути або економічним благом, або причиною великої нестабільності, якщо уряди не зможуть створити належні умови використання продуктивного потенціалу працездатного населення.

Водночас, експерти запевняють, що в XXI столітті ключову роль в розвитку світової економіки відіграватимуть країни, що розвиваються.

Аналізуючи регіональні трансформації в міжнародній торгівлі, ми лиш підтверджуємо тренди, що сформувалися за останні роки (рис. 2.2, табл. 2.23 та 2.24).

Рис .2.2. Динаміка регіональної структури світової торгівлі, 2006-2017 роки, млн дол.

Джерело: [242]

Таблиця 2.23

Динаміка світового експорту за регіонами та окремими економіками, 2006-2017 роки, %

	2006	2010	2014	2015	2016	2017
Світ (млн доларів США)	15062095	19148164	24083073	21278998	20763092	23009353
Північна Америка	14,23	13,58	13,81	14,69	14,72	14,14
Сполучені Штати Америки	9,45	9,52	9,73	10,49	10,53	10,03
Південна та Центральна Америка та Карибський басейн	3,54	3,71	3,47	3,22	3,16	3,21
Європа	43,50	39,37	38,55	38,56	39,45	39,16
Європейський Союз (28)	-	35,98	34,87	34,87	35,73	35,60
Експорт поза ЄС	-	13,25	13,61	13,62	13,72	13,61
Співдружність незалежних держав (СНД), включаючи асоційованих та колишніх держав-членів	3,25	3,52	3,51	2,79	2,46	2,70
Африка	2,90	3,19	2,72	2,29	2,10	2,26
Середній Схід	4,90	5,28	6,04	4,78	4,55	5,07
Азія	27,68	31,34	31,90	33,67	33,56	33,46
Австралія	1,04	1,35	1,22	1,11	1,17	1,28
Китай	7,05	9,17	10,63	11,70	11,10	10,82
Індія	1,27	1,79	1,99	1,99	2,05	2,09
Японія	5,01	4,71	3,53	3,68	3,92	3,82

Джерело: [242]

З початку століття частка країн Азії суттєво зросла в міжнародній торгівлі. Сьогодні регіонами-лідерами є Європа та Азія, які в сукупності реалізують 72,6% світового експорту та забезпечують 70,03% світового імпорту. Незважаючи на кризові роки, обсяги світової торгівлі поступово зростають. У той же час, зменшилася частка країн Європи, Центральної Америки, СНД та Японії. США мають 9,5-10% світового експорту протягом тривалого періоду, проте, частка імпорту зменшилася з 19% до 17%. Китай

суттєво збільшив частку в світовій торгівлі – з 7,05 до 10,82 % в світовому експорті та 5,83 до 9,98% в світовому імпорті. Індія за цей час не швидко, але стабільно збільшувала свою частку.

Таблиця 2.24

**Динаміка світового імпорту за регіонами та окремими економіками,
2006-2017 роки, %**

	2006	2010	2014	2015	2016	2017
Світ, млн доларів США	15292633	19209972	24040430	21385086	20918828	23098514
Північна Америка	19,30	16,56	16,23	17,55	17,57	17,07
Сполучені Штати Америки	14,59	12,22	11,94	13,01	13,07	12,67
Південна та Центральна Америка та Карибський басейн	2,98	3,79	3,92	3,73	3,34	3,27
Європа	43,25	39,21	37,00	36,69	37,77	37,52
Європейський Союз (28)	-	35,95	33,45	33,14	34,12	33,93
Імпорт поза ЄС (28)	-	13,70	12,64	12,50	12,72	12,54
СНД (з асоц. та колишніми членами)	2,30	2,74	2,81	2,21	2,14	2,32
Африка	2,54	3,23	3,39	3,29	3,04	2,96
Середній Схід	3,26	4,03	4,42	4,61	4,45	4,34
Азія	26,37	30,44	32,22	31,92	31,68	32,51
Австралія	1,12	1,31	1,25	1,24	1,20	1,28
Китай	5,83	8,27	9,94	9,88	9,74	9,98
Індія	1,66	2,42	2,46	2,41	2,35	2,60
Японія	4,70	4,46	4,17	3,86	3,77	3,73

Джерело: [242]

Одним з трендів глобального економічного бізнес-середовища сьогодні є оновлення інтеграційних регіональних блоків у Північній Америці, Європі та Азійському регіоні. Концентруючись навколо економік-локомотивів, вони формують, так звані, «виробничі хаби» [243], які в перспективі посилюватимуть своє домінування [244]. Сьогодні ключовими особливостями цих утворень є те, що ЄС та НАФТА все більше посилюють протекціоністські заходи, АСЕАН, навпроти, «послідовно відпрацьовує і запроваджує експансіоністські напрями економічної політики» [97].

Взагалі, сьогодні в світі нараховується 459 регіональні торговельні угоди – майже в 5 разів більше ніж у 2000 році. Проте, активно діючими є 287 (табл. 2.25).

Таблиця 2.25

Динаміка кількості регіональних торговельних угод у світі

Загальна кількість	1980	1990	2000	2010	2018
Нотифіковані регіональні торговельні угоди (Cumulative Notifications of RTAs in force)	15	25	94	309	459
Діючі регіональні торговельні угоди (Cumulative Number of Physical RTAs in force)	12	19	79	206	287

Джерело: [245]

Якщо аналізувати в регіональному розрізі еволюцію торговельних угод, то станом на сьогодні найбільша їх кількість підписана в Європі (97), Східній Азії (83) та Південній Америці (59), далі слідують країни СНД (45), Північної (42) та Центральної Америки (39), Африки (34), Середнього Сходу (28), Океанії (24), Західної Азії (22) та Карибського басейну (9).

Аналізуючи участь регіональних торговельних угруповань у світовій торгівлі (табл. 2.26), слід зазначити, що лідером за часткою в світовій торгівлі до 2015 року залишалися Європейський Союз – 32,2%, НАФТА – 16,4% та АСЕАН – 6,8%. Якщо частка перших двох угруповань поступово зменшувалася, то частка азійського угруповання за 10 років зростає з 5,9 % до 6,8%, що, в цілому, підтверджує сучасні тренди регіональної торгівлі.

Зростання частки Китаю в світовій торгівлі через завоювання ринків багатьох країн, у тому числі й США, в останні роки обумовили високий попит на сучасні комплектуючі матеріали, сировину та напівфабрикати, що збільшило обсяги торгівлі АСЕАН та Китаю. Якщо процеси інтеграції АСЕАН+3 (АСЕАН+ Китай, Південна Корея, Японія) прискоряться, то це угруповання має шанси стати найбільшим торговельним блоком в перспективі [247], що суттєво впливатиме на розвиток діяльності корпорацій, особливо щодо створення і використання ланцюгів доданої вартості.

Таблиця 2.26

**Динаміка частки регіональних торговельних угруповань
у світовій торгівлі, %**

	2005 рік, % від обсягу світової Торгівлі	темп росту, %	2010 рік, % від обсягу світової торгівлі	темп росту, %	2015 рік, % від обсягу світової торгівлі
Весь світ, млрд дол.	32 250,1	44,1	15 511,1	7,8	16 725,0
Північна Америка та Європа					
САВТ	2,0	38,5	1,9	24,6	2,2
Європейський Союз (28)	39,0	27,3	34,4	0,9	32,2
НАФТА	17,6	23,6	15,1	17,2	16,4
Південна та Центральна Америка					
Андське співтовариство	0,5	100,3	0,6	11,9	0,7
ЦАСП	0,3	38,0	0,3	23,2	0,3
КАРИКОМ	0,2	21,1	0,1	-5,2	0,1
МЕРКОСУР	1,7	82,4	2,1	-9,6	1,8
Африка					
ЕМСЦА	0,1	80,4	0,2	15,0	0,1
СРСЦА	0,6	93,3	0,8	-7,5	0,7
ЕСКЦА	0,3	94,8	0,4	-11,7	0,4
ЕСКЗА	0,5	79,3	0,6	-8,9	0,5
СРПА	0,9	75,2	1,1	1,7	1,1
ЗАЕВС	0,1	61,7	0,1	14,4	0,2
Близький Схід та Азія					
АСЕАН	5,9	59,1	6,5	12,5	6,8
GCC	2,7	72,7	3,3	12,7	3,4
SARPA	1,5	118,1	2,3	17,3	2,5
Члени СОРТ (162)	98,0	43,6	97,6	8,4	98,1

Джерело: [246, с. 132-133]

Як наголошувалося в Розділі 1, наразі, активно розвиваються процеси трансрегіоналізації і до 80% вартості сучасних товарів і послуг створюються в глобальних ланцюгах доданої вартості та реалізуються у формі внутрішньофірмової торгівлі, що дозволяє корпоративним структурам активно використовувати трансфертні ціни, що забезпечує високу динаміку транскордонного руху їх грошових ресурсів і прибутків та ефективно управління ризиками бізнес-діяльності.

У звіті щодо промислового розвитку ЮНІДО (Організація Об'єднаних Націй з промислового розвитку) (2018) виділено кілька ключових напрямів

розвитку світової промисловості: світове виробництво продукує нові товари, які стають доступними за рахунок швидкого зростання продуктивності виробництва та постійного зниження відносних цін. Все більша екологізація суспільного споживання стимулює виробництво екологічних товарів та підтримку корпораціями концепції сталого розвитку. У той же час, зростання обсягів експорту продукції є ключовим фактором стимулювання економічного зростання країн через зміну доданої вартості виробництва, особливо в країнах, що розвиваються.

Глобальне зростання доданої вартості у сфері виробництва товарів мало місце з 1990 року, за виключенням кризового 2009 (табл. 2.27). Так, обсяги виробничої доданої вартості збільшились більш ніж удвічі з 1990 по 2016 рр. і досягли 12 316 млрд дол. США (при незмінних цінах 2010 р.)

Таблиця 2.27

Динаміка обсягів виробничої доданої вартості, створеної в країнах, що розвиваються та нових індустріальних економіках, 1990, 2000 та 2016 рр.

Групи країн/ регіони	Виробнича додана вартість (мільярди, постійні ціни 2010 року, \$)			Виробнича додана вартість (у %)		
	1990	2000	2016 (пр-з)	1990	2000	2016 (пр-з)
1	2	3	4	5	6	7
Світ	5 643,0	7 535,0	12 316,0	100,0	100,0	100,0
За рівнем індустріалізації						
Індустріальні економіки	4 417,0	5 539,0	6 822,0	78,3	73,5	55,4
Країни, що розвиваються, та нові індустріальні країни	1 226,0	1 997,0	5 494,0	21,7	26,5	44,6
Нові індустріальні країни	1 017,0	1 738,0	4 926,0	83,0 *	87,0*	89,7*
Інші країни, що розвиваються	179,0	228,0	478,0	14,6	11,4	1,6
Найменш розвинуті країни	30,0	30,0	91,0	2,4	1,5	8,7

Продовження табл. 2.27

1	2	3	4	5	6	7	
За регіонами (країни, що розвиваються, і нові промислові економіки)							
Африка		113,0	129,0	240,0	9,2	6,5	4,4
Азія і Тихий океан		474,0	1 085,0	4 177,0	38,6	54,3	76,0
Європа		196,0	197,0	365,0	16,0	9,9	6,6
Латинська Америка		444,0	586,0	712,0	36,2	29,3	13,0
За рівнем доходів							
З високим доходом		4 482,0	5 607,0	6 971,0	79,4	74,4	56,6
З доходом вище середнього		853,0	1 511,0	4 282,0	15,1	20,1	34,8
З доходом нижче середнього		270,0	383,0	980,0	4,8	5,1	8,0
З низьким доходом		39,0	34,0	84,0	0,9	0,6	1,2

* - від загального обсягу доданої вартості, створеної в країнах, що розвиваються.

Джерело: [248, с.158]

Протягом цього періоду частка нових промислових економік у виробництві доданої вартості зросла з 21,7% до 44,6%, сягнувши 5 494 млрд дол., при чому, майже 90% цієї вартості створюється в, так званих, нових індустріальних країнах. У регіональному розрізі частка доданої вартості, створеної в країнах Азії і Тихого океану, суттєво зросла до 76% на тлі суттєвого зменшення частки доданої вартості у виробництві в інших регіонах.

Аналізуючи середньорічні темпи зростання обсягів доданої вартості у виробництві в різних країнах та регіонах (табл. 2.28), найвищі темпи були спрогнозовані для нових індустріальних економік – 6,7%, найменші – для індустріальних економік 1,3%; в регіональному розрізі – для Азії і Тихоокеанського регіону та Африки.

Китай має найбільшу в світі частку доданої вартості у сфері виробництва товарів – 24,4 % у 2016 році (для порівняння – 12,6 % у 2006 р.). Сполучені Штати Америки, частка яких зменшилася з 20 % до 16 за цей період, мають другу за величиною частку доданої вартості, далі слідують Японія, Німеччина, Індія, Південна Корея, Італія, Франція, Бразилія, Великобританія, Індонезія, Мексика, РФ, Канада та Іспанія [248].

Таблиця 2.28

Середньорічні темпи зростання обсягів доданої вартості у виробництві в різних країнах та регіонах, 1990-2016 роки (у %)

	1990-2000 рр.	2000-2016 рр. (прогноз)
Світ	2,9	3,1
Країни за рівнем індустріалізації		
Індустріальні економіки	2,3	1,3
Країни, що розвиваються, та нові індустріальні економіки	5,0	6,5
Нові індустріальні економіки	5,5	6,7
Інші країни, що розвиваються	2,4	4,7
Найменш розвинуті країни	0,2	7,1
За регіонами (країни, що розвиваються, та нові індустріальні економіки)		
Африка	1,4	4,0
Азія і Тихоокеанський регіон	4,6	5,9
Європа	1,0	1,3
Латинська Америка	2,9	1,2
За рівнем доходів		
З високим доходом	2,3	1,4
З доходом вище середнього	5,9	6,7
З доходом нижче середнього	3,6	6,1
З низьким доходом	-1,4	5,8

Джерело: [248, с.159]

Китай виробляє більше половини виробничої доданої вартості, що виробляється в країнах, які розвиваються, та нових промислових економіках. У той час, як середньорічне зростання обсягів доданої вартості, виробленої в Китаї, сповільнилося з 12,8% у 1990-2000 роках до 10,3% у 2000-2016 роках, інші країни, що розвиваються, та нові промислові економіки демонстрували різкий приріст у темпах зростання доданої вартості (за винятком Бразилії, частка якої скоротилася з 14,9 % у 1990 році до 4,1 відсотка в 2016 році) (рис. 2.3.).

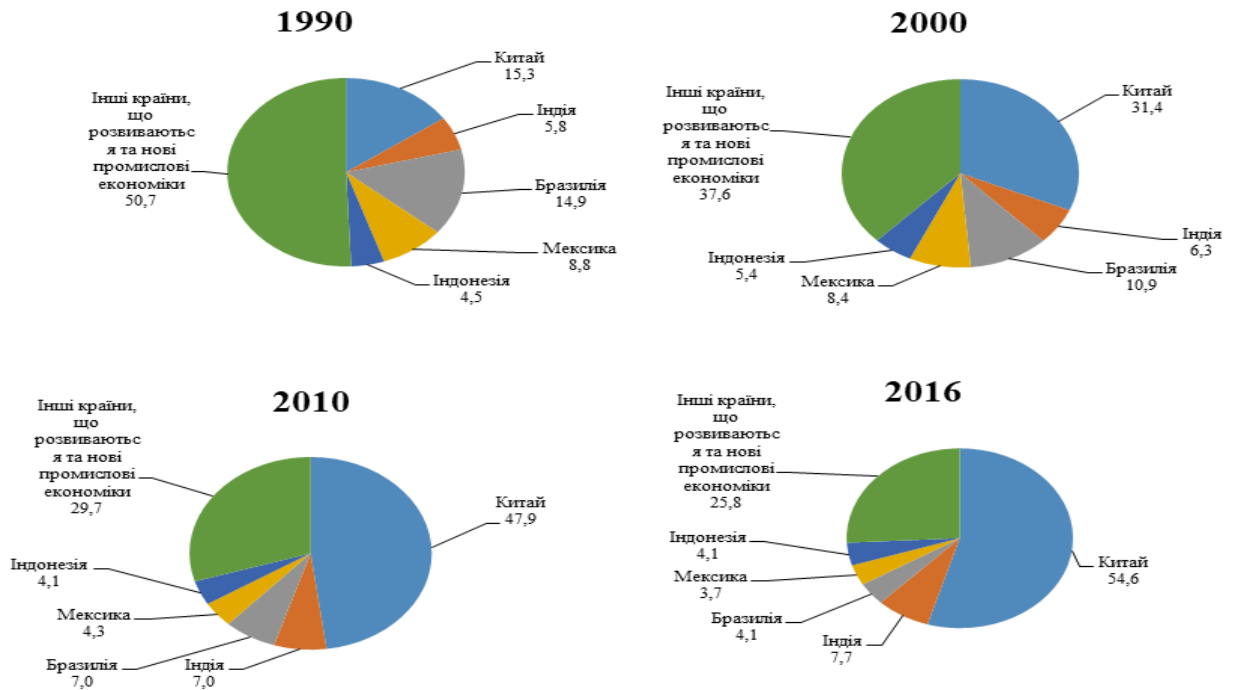

Рис. 2.3. Динаміка частки доданої вартості у виробництві в окремих країнах та групах країн, що розвиваються %

Джерело: [248, с.160]

Обсяги світової виробничої доданої вартості зростали трохи швидше, ніж світовий ВВП, що, власне, і вплинуло суттєво на високі темпи зростання доданої вартості у виробництві в країнах, що розвиваються, та нових промислових економіках (рис. 2.4.). У промислово розвинених країнах частка виробничої доданої вартості у ВВП скоротилася з 14,7 % у 1991 році до 13,9 % у 2014 році, оскільки збільшились обсяги загальносвітової торгівлі послугами. У країнах, що розвиваються, та нових промислових економіках, навпаки, частка зростає з 15,4% до 20,3%, головним чином, завдяки переміщенню виробництва продукції з промислово розвинених країн до країн, що розвиваються.

Європа колись була найбільшим у світі виробничим регіоном, в якому частка доданої вартості становила 40,3% ВВП у 1990 р. та 33,4% у 2000 році. Проте, за останні роки Азійсько-Тихоокеанський регіон поглинув частину виробництва, збільшивши свою частку в загальносвітовому обсязі доданої вартості до 44,1% у 2010 році та до 49,5 % 2016 році.

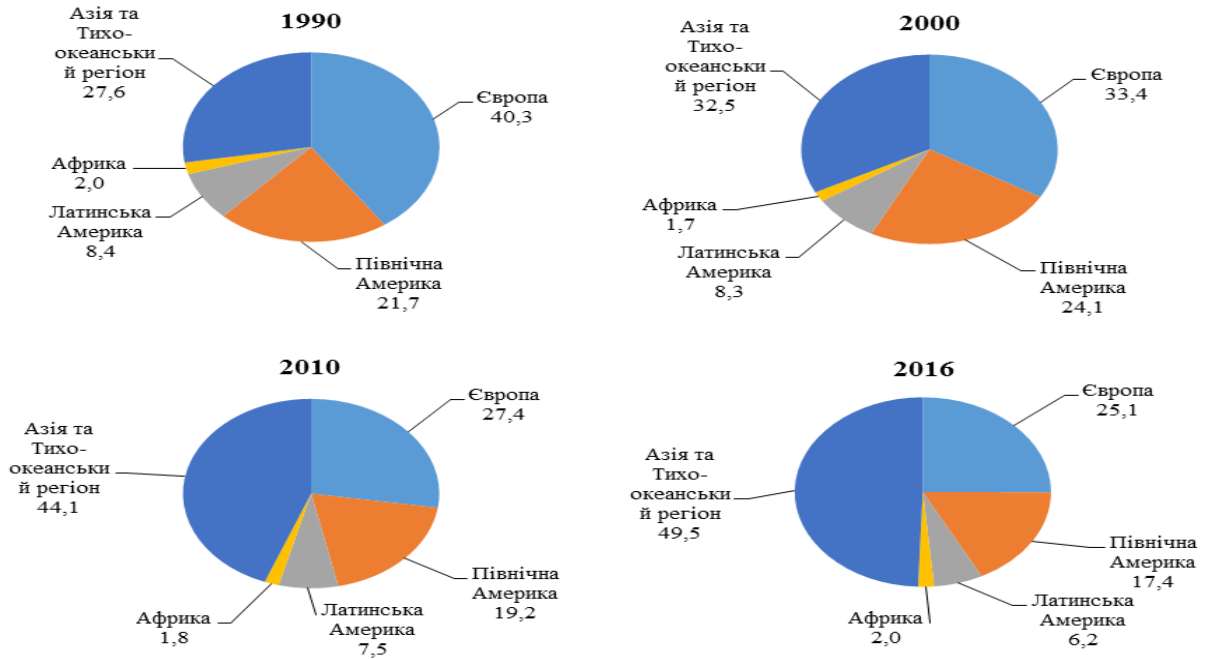

Рис. 2.4. Динаміка частки виробничої доданої вартості регіонів у загальносвітовій виробничій доданій вартості, %

Джерело: [248, с.162]

Річні середні темпи зростання обсягів виробничої доданої вартості в Азійсько-Тихоокеанському регіоні зросли майже до 6 % у 2000-2006 роках, переважно за рахунок збільшення обсягів доданої вартості у Китаї. Незважаючи на зростання частки виробничої доданої вартості в Африці з 1,4 % в 1990-2000 роках до 4,0 % у 2000-2006 роках, обсяги доданої вартості, що виробляються в регіоні, залишаються дуже низьким - 2% від загальносвітової виробничої доданої вартості у 2016 році, а частка виробничої доданої вартості у ВВП скоротилася з 12,8 % у 1990 році до 10,5 % в 2016 році [248].

У країнах Латинської Америки щорічне зростання частки доданої вартості у виробничій сфері скоротилося з 2,9 % у 1990-2000 роках до 1,2 % у 2000 -2016 роках, а загальна частка доданої вартості зменшилась з 8,3% у 2000 році до 6,2% у 2016 році. Найшвидше сьогодні обсяги доданої вартості зростають в Аргентині, Чилі та Перу.

Обсяги виробничої доданої вартості на душу населення зросли у всіх групах країн (включаючи промислово розвинені країни) в період між 1990 та

2016 роками. І, незважаючи на більш швидкі темпи середньорічного зростання виробничої доданої вартості на душу населення в країнах, що розвиваються, та нових промислових економіках, обсяги на душу населення в промислово розвинених країнах залишаються в багато разів більшим [248].

Виробничими галузями в 2015 році, в яких створювалися найбільші обсяги доданої вартості, були: виробництво харчових продуктів та напоїв; хімічна промисловість та виробництво хімічних продуктів; комп'ютерні, електронні та оптичні вироби; машини та обладнання, що не класифіковані в інших газуях; автомобілі, причепи та напівпричепи (табл. 2.29). Найбільше зростання частки глобальної виробничої доданої вартості мало місце у виробництві комп'ютерної, електронної та оптичної продукції, частка якої зросла з 6,8 % у 2005 році до 8,5% у 2015 році. Найбільше падіння частки доданої вартості зафіксовано в деревообробній промисловості та виробництві з деревини та пробки, меблів; друці та відтворенні записів на носіях.

Таблиця 2.29

Динаміка частки доданої вартості у виробництві за галузевими групами, рівнем індустріалізації країн та в загальносвітових обсягах, 2000, 2005 та 2015 роки (у %)

Підсектор	Індустріалізовані економіки			Країни, що розвиваються та нові індустріальні економіки			Світ		
	2005	2010	2015	2005	2010	2015	2005	2010	2015
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
Виробництво харчових продуктів та напоїв	12,3	13,0	12,8	16,7	15,8	15,6	13,5	14,0	13,9
Виробництво тютюнових виробів	0,9	0,8	0,6	2,3	2,2	2,1	1,3	1,3	1,3
Виробництво текстилю	1,7	1,2	1,1	4,6	4,3	4,1	2,5	2,3	2,4
Виробництво одягу; вичинка та фарбування хутра	1,2	0,9	0,7	3,4	3,1	3,0	1,8	1,7	1,6
Виробництво деревини та виробів з дерева та пробки, крім меблів; виробництво виробів з соломки та плетінки	2,1	1,7	1,6	1,6	1,3	1,3	2,0	1,5	1,5

Продовження табл. 2.29

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
Виробництво паперу та паперової продукції	3,1	2,9	2,8	2,8	2,7	2,6	3,0	2,9	2,7
Видання, друк та відтворення записаних носіїв	2,5	2,3	2,0	1,2	1,1	1,0	2,1	1,9	1,6
Виробництво коксу, нафтопродуктів та ядерного палива	3,2	3,4	3,4	7,2	5,9	4,9	4,3	4,3	4,0
Виробництво хімікатів та хімічних продуктів	12,6	13,3	13,0	11,1	11,4	12,1	12,2	12,6	12,6
Виробництво гумових та пластмасових виробів	4,9	4,7	4,7	4,0	3,8	3,6	4,7	4,4	4,3
Виробництво інших неметалевих мінеральних виробів	4,0	3,4	3,3	5,2	5,5	5,5	4,3	4,1	4,2
Виробництво основних металів	4,9	4,9	4,6	9,8	10,1	10,7	6,3	6,7	7,1
Виробництво готових металевих виробів, крім машин та обладнання	8,5	7,9	8,0	4,6	4,6	4,8	7,5	6,7	6,7
Виробництво машин та устаткування	9,7	9,4	9,8	4,7	5,8	5,8	8,3	8,1	8,2
Виробництво комп'ютерних, електронних та оптичних виробів	7,5	9,5	9,8	5,1	5,9	6,7	6,8	8,2	8,5
Виробництво електричних машин та апаратів	4,3	4,3	4,0	3,4	4,0	4,1	4,1	4,2	4,1
Виробництво автомобілів, причепів та напівпричепів	8,5	8,0	9,1	6,4	6,9	6,8	7,9	7,6	8,1
Виробництво іншого транспортного устаткування	3,3	3,9	4,1	2,1	2,1	1,9	2,9	3,3	3,2
Виробництво меблів	4,3	4,1	4,1	2,5	2,3	2,3	3,8	3,5	3,3
Загальне виробництво	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Джерело: [248, с.164]

Промислово розвинуті країни мають найбільшу частку світової виробничої доданої вартості, в основному, за рахунок випуску середньо та високотехнологічної продукції, у той час, як економіки, що розвиваються та нові промислові економіки виробляють більшість товарів народного споживання, хоча й частка у виробництві середньо та високотехнологічної продукції різко зросла між 2005 та 2015 роками. З 2015 року Китай займає

лідуючі позиції у всіх секторах виробництва, за ним слідує Індія, Бразилія, Індонезія та Мексика [248].

Зростання частки середньо- та високотехнологічного виробництва у загальному обсязі доданої вартості вказує на технологічну інтенсивність виробництва в країні та її здатність впроваджувати нові технології в інші галузі. У 2015 році частка доданої вартості такого виробництва становили 44,7 % від загальних обсягів доданої вартості (табл. 2.30).

Таблиця 2.30

Динаміка структури інтенсивності технології виробництва доданої вартості за країнами та регіонами, 2005, 2010 та 2015 рр. (%)

Групи країн/ країни	2005			2010			2015		
	Низькотехно-логічні	Середньотехно-логічні	Середньо-високо та високо-техно-логічні	Низькотехно-логічні	Середньотехно-логічні	Середньо-високо та високо-техно-логічні	Низькотехно-логічні	Середньотехно-логічні	Середньо-високо та високо-техно-логічні
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
Світ	30,8	27,0	42,2	29,8	26,3	43,9	29,0	26,3	44,7
За рівнем індустріалізації									
Індустріальні економіки	26,8	25,6	45,8	27,4	24,3	48,3	26,1	24,1	49,9
Північна Америка	32,8	24,2	43,0	30,9	22,9	46,2	28,7	23,0	48,3
Європа	28,4	27,1	44,4	27,9	25,7	46,4	26,4	25,1	48,5
Східна Азія	22,1	23,8	54,1	21,2	22,4	56,5	20,8	22,1	57,1
Країни, що розвиваються та нові індустріальні економіки	36,4	30,8	32,8	34,0	29,9	36,1	33,2	29,5	37,3
Нові індустріальні економіки	35,0	30,8	34,2	32,6	29,7	37,7	31,4	29,9	38,8
Інші країни, що розвиваються	45,3	31,4	23,4	43,7	32,6	23,8	46,2	26,9	26,9
Найменш розвинуті країни	61,4	25,9	12,7	70,2	20,8	9,0	73,3	19,4	7,3
За регіонами (країни, що розвиваються та нові індустріальні економіки)									
Африка	49,4	29,8	20,8	49,6	31,2	19,2	58,2	22,6	19,2
Південна Африка	42,4	29,9	27,8	43,9	28,6	27,5	44,5	26,8	28,7
Азія і Тихоок. регіон	32,0	30,8	37,3	29,9	30,1	40,0	29,1	30,1	40,8

Продовження табл. 2.30

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
Китай	29,9	30,5	39,6	28,5	30,0	41,5	27,5	30,3	42,2
Індія	26,5	40,0	33,5	22,8	38,8	38,4	23,9	40,7	35,4
Європа	42,5	27,9	29,6	40,9	27,9	31,2	38,9	27,9	33,2
Польща	41,9	26,1	32,0	37,2	27,9	34,9	36,8	29,2	34,0
Туреччина	41,2	27,2	31,6	40,6	27,4	32,0	38,2	26,9	35,0
Латинська Америка	39,9	32,3	27,7	40,0	29,8	30,2	41,4	29,4	29,2
Мексика	33,0	33,7	33,3	34,0	30,9	35,1	32,1	28,1	39,9
За рівнем доходів									
З високим доходом	29,0	25,6	45,4	27,7	24,4	47,9	26,4	24,2	49,3
З доходом вище середнього	34,7	31,3	34,0	32,4	30,1	37,5	30,8	30,1	39,1
З доходом нижче середнього	38,4	29,6	32,0	36,6	29,5	33,9	39,1	27,1	33,8
З низьким доходом	63,2	24,9	11,8	71,4	20,3	8,3	73,8	19,5	6,7

Джерело: [248, с.166]

Найбільша частка доданої вартості в середньо-високо та високотехнологічних товарах створюється в індустріальних економіках, майже 50 %, в регіональному розрізі – серед країн, що розвиваються, найбільший відосток у даному секторі створюється в Китаї, Індії, Польщі, Туреччині та Мексиці.

У більшості країн, що розвиваються і нових промислових економіках продуктивність праці в 1991-2014 роках була вищою у виробництві, ніж у загальній економіці. На противагу цьому, у промислово розвинених країнах реальна додана вартість на одного працівника була меншою у виробництві, ніж у загальній економіці [248].

Таким чином, проведений аналіз підтверджує те, що сьогодні продовжується формування гомогенізованого глобального бізнес-середовища діяльності ТНК з достатньою уніфікацією у стратегічному, процесному й інституційному вимірах. Незважаючи на узагальнюючі риси глобального розвитку, такі, як: технологізація, діджиталізація, віртуалізація, мереживізація, екологізація і соціалізація, політизація і регуляторно-інституційна уніфікація, мають місце регіональні диспропорції та специфіки ведення транснаціонального бізнесу.

Висновки до розділу 2

1. Комплексне дослідження глобальних трендів транснаціоналізації бізнес-діяльності (зростання частки ТНК у глобальному ВВП й експортно-імпортних операціях, формування корпоративних структур глобального типу та стратегічних альянсів, мереживізація і географічна фрагментація транснаціонального виробництва, поглиблення міжфірмового співробітництва у науково-технічній сфері) дає можливість стверджувати про її глобальний характер.

2. Основними конкурентними перевагами ТНК нині можна визначити: володіння і доступ до зарубіжних природних ресурсів, капіталу, результатів досліджень і розробок, горизонтальна диверсифікація і вертикальна інтеграція господарської діяльності, відносно низька вартість її фінансування, високий рівень інформованості про кон'юнктуру глобальних ринків, можливості оперативної географічної релокації капітальних ресурсів. Саме великомасштабна і диверсифікована бізнес-діяльність сучасних ТНК спричиняє в глобальних умовах поліструктурний характер трансформацій її середовища, а їх рушійними силами є діючі механізми інноваційно-технологічної, виробничо-інвестиційної, фінансової та міграційної діяльності транснаціональних корпорацій.

3. Ключовими рушійними силами інноваційно-технологічної трансформації середовища бізнес-діяльності ТНК сьогодні можна назвати: інтернаціоналізацію корпоративних досліджень і розробок, формування транснаціональних мереж ДіР та стратегічних альянсів, розвиток корпоративних платформ «відкритих інновацій», нарощування корпоративних патентних портфелів, міжнародне венчурне фінансування ТНК. За умов техноглобалізму, концентрація нових поколінь інноваційних розробок відбувається переважно на підрозділах ТНК держав-лідерів. Вони відіграють вирішальну роль у глобальному обміні технологій та формують якісно нові умови світового інноваційного процесу на основі нарощування своїх патентних портфелів,

використання неакціонерних форм участі у капіталі, відходу від традиційної централізованої моделі організації корпоративних ДіР до складної міжнародної спеціалізації у технологічній сфері, активного формування інноваційних мереж ТНК та глобально розподілених мереж знань. Це забезпечує уніфікацію середовища інноваційної діяльності транснаціональних корпорацій з урахуванням особливостей локальних ринків і місцевих інноваційних підрозділів, а також формуванням розподіленої системи технологічного розвитку.

4. Аналіз виробничо-інвестиційних механізмів глобалізаційної трансформації середовища бізнес-діяльності ТНК на основі формування глобальних вартісних ланцюгів, корпоративного розподілу ринків, стандартизації й уніфікації виробничих процесів, трансфертного ціноутворення показав, що на сьогодні близько 80% глобального експорту пов'язані з міжнародними виробничими мережами ТНК і реалізуються у формі внутрішньофірмової торгівлі, а активне використання корпоративними структурами трансфертних цін забезпечує високу динаміку транскордонного руху їх грошових ресурсів і прибутків та ефективне управління ризиками бізнес-діяльності.

5. Фінансовий механізм глобалізаційної трансформації середовища бізнес-діяльності транснаціональних корпорацій реалізується через сек'юритизацію корпоративних кредитів, реструктуризацію транснаціональних банківських мереж, злиття і поглинання ТНК, міжнародну диверсифікацію ними своїх активів та емісії корпоративних облігацій, механізми прискорення й уповільнення платежів ТНК за внутрішньо-корпоративними кредитами, рух комісійних, винагород, роялті. Саме ці інструменти забезпечують ТНК широкий доступ до нових ринків, досягнення ефекту низької вартості капіталу, глобальну орієнтацію корпоративної фінансової системи, максимізацію консолідованих прибутків, мінімізацію глобальних податкових платежів, а також оптимізацію грошових потоків і фінансових ресурсів у відповідності з потребами найбільш прибуткового їх вкладення. У результаті досягаються усталені конкурентні

переваги ТНК над місцевими фірмами та зміцнюються їх лідерські позиції в усіх сегментах глобального ринку.

6. Характеризуючи міграційний механізм глобалізаційної трансформації середовища бізнес-діяльності транснаціональних корпорацій через їх участь у формуванні інтернаціональної вартості робочої сили, корпоративні стратегії аутсорсингу та аутстафінгу, глобальну уніфікацію умов відтворення людського капіталу, очевидним є те, що контроль з боку ТНК світової зайнятості через механізми міжнародного виробництва, не пов'язаного з участю у капіталі (підрядного промислового виробництва, аутсорсингу послуг, франшизингу, ліцензування, управлінських контрактів), становить нині близько 20 млн осіб. Це забезпечує перерозподіл на користь ТНК доходів від національних інвестицій у людський капітал та привласнення доходів від його використання.

7. Синергійний вплив вищезазначених механізмів формує гомогенізоване глобальне бізнес-середовище діяльності ТНК та уніфікує її у стратегічному, процесному й інституційному вимірах. Конвергенція норм і правил національних податкових, бюджетних і фінансових систем, інструментів грошово-кредитного і валютного регулювання, національних політик у сфері іноземного і зарубіжного інвестування лежить в основі становлення глобальної конструкції середовища бізнес-діяльності з такими його узагальнюючими рисами, як: технологізація, діджиталізація, віртуалізація, мереживізація, екологізація і соціалізація, політизація і регуляторно-інституційна уніфікація. Контртенденцією глобальної уніфікації і стандартизації політико-правового, економічного й інфраструктурного середовища бізнес-діяльності ТНК є зростаюча політизація економічних відносин, економічний націоналізм та регіональний протекціонізм, а також збереження міжцивілізаційних крос-культурних диференціацій, що спричиняє виникнення міжнаціональних конфліктних ситуацій, політичної дисгармонії, ментальних непорозумінь, наростання релігійних протиборств, які не можуть бути подолані тільки економічними і політичними засобами й важелями, а вимагають встановлення конструктивного діалогу між країнами, що належать до різних світових цивілізацій.

Узагальнення найбільш поширених країнових рейтингів, що оцінюють якісні умови бізнес-середовища транснаціональної діяльності дає змогу стверджувати, що найсприятливіше бізнес-середовище діяльності ТНК мають сьогодні держави ОЕСР та країни з новостворюваними ринками, які характеризуються найбільш ліберальними умовами реєстрації підприємств, оподаткування і кредитування економічної діяльності, отримання дозволів на будівництво, підключення до системи енергопостачання, реєстрації і захисту прав

Основні результати розділу опубліковано у наукових працях автора [249; 250; 251].

РОЗДІЛ 3

СЕРЕДОВИЩНИЙ ПОТЕНЦІАЛ ЕФЕКТИВНОЇ БІЗНЕС- ДІЯЛЬНОСТІ ТНК В УКРАЇНІ

3.1. Сучасні параметри та критичні негативи національного бізнес-середовища

Сучасні умови глобального розвитку не лише впливають, а й формують вектори розвитку бізнес-середовища кожної країни. Протягом останніх років політичні фактори визначали основні тренди розвитку економіки України, що, у свою чергу, вплинуло на ключові показники розвитку національного середовища бізнес-діяльності. Моніторинг таких показників, визначення основних факторів, що призвели до змін позицій України в глобальних рейтингах, а також аналіз сучасних трансформаційних процесів в національному бізнес-середовищі дозволять спрогнозувати потенційні зміни для визначення стратегій розвитку компаній.

Для аналізу сучасного стану розвитку середовища бізнес-діяльності в Україні нами було обрано та досліджено динаміку наступних показників та рейтингів (табл. 3.1).

Індекс рівня глобалізації країн світу дозволяє оцінити масштаб інтеграції тієї чи іншої країни в глобальний простір і порівняти різні країни за його компонентами - економічними, соціальними та політичними. Україна в 2017 році за цим індексом змістилася на 45 позицію з 41 (з 207), що свідчить про погіршення показників залученості до глобальних процесів. На думку фахівців, у першу чергу, це пов'язано з повільністю трансформаційних процесів в політико-правовому середовищі, що негативно впливає як на економічну, так і на соціальну сфери [71].

Таблиця 3.1

**Динаміка ключових показників та позицій України
в глобальних рейтингах**

№	Індекси/рейтинги	2010 рік (значення індексу/ позиція в рейтингу)	2015 рік (значення індексу/ позиція в рейтингу)	2016 рік (значення індексу/ позиція в рейтингу)	2017-2018 рік (значення індексу/ позиція в рейтингу)
1	Індекс рівня глобалізації країн світу	85,55 (41)	69,50 (42)	70,71 (41)	70,24 (45)
2	Індекс економічної свободи	46,4 (162)	46,85 (162)	48,1 (166)	51,9 (150)
3	Індекс глобальної конкурентоспроможності	3,90 (89)	4,03 (79)	4,00 (85)	4,11 (81)
4	Рейтинг конкурентоспроможності	57	60	59	60
5	Рейтинг найпривабливіших країн для ведення підприємницької діяльності (по версії журналу "Форбс")*	98	61	74	80
6	Рейтинг легкості ведення бізнесу	145	83	80	76
7	Індекс залученості країни в міжнародну торгівлю	3,84 (81 з 121)	-	4,0 (95 з 136)	-
8	Індекс логістичної ефективності	2,57 (102)	-	2,74 (80)	-
9	Глобальний індекс інновацій	3,06 (61)	36,45 (64)	35,72 (56)	37,62 (50)
10	Індекс сприйняття корупції	134,00	130	131	130
11	Індекс людського розвитку	0,73 (67)	0,747 (81)	0,743 (84)	-
12	Міжнародний індекс захисту прав власності	4,10	3,9 (109)	-	3,424 (123)
13	Індекс екологічної ефективності (стійкості)	58,2 (87)	-	79,69 (44)	52,87 (109)
14	Рейтинг податкового навантаження	149	70,69 (107)	72,72 (84)	80,77 (43)

*- значення окремих індексів та рейтингів у 2017 році наведено відповідно до методики розрахунку (2016-2017, 2017-2018 р. або як за 2018 рік)

Джерело: розроблено на основі [71; 73; 217; 224; 227; 252- 267]

У рейтингу за рівнем економічної свободи американського дослідницького центру «The Heritage Foundation» і газети «The Wall Street Journal» Україна посідає 150 місце з 180, піднявшись на 16 позицій порівняно з

попереднім роком. Експерти The Heritage Foundation визначають економічну свободу як «відсутність урядового втручання або перешкоджання виробництву, розподілу і споживання товарів і послуг, за винятком необхідного громадянам захисту і підтримки свободи як такої» [252]. Оскільки ступінь економічної свободи розраховується за середнім арифметичним десяти показників: свобода бізнесу, торгівлі, фінансового сектора, інвестицій, праці, монетарна та фіскальна свободи, гарантії прав власності, розмір бюрократичного апарату і ступінь захисту від корупції,- то покращення середньосвітового значення Індексу було обумовлено, в основному, поліпшенням свободи торгівлі, грошово-кредитної свободи і зниженням корупційного навантаження [253].

Натомість в Україні, загальна оцінка економічної свободи зростає на 3,8 пункту, що свідчить про покращення 8 з 12 показників економічної свободи, особливо, у сфері монетарної свободи та свободи інвестицій. Україна займає останню позицію серед 44 країн регіону Європи, а її загальна оцінка нижча за регіональні та середньосвітові [254].

За Індексом глобальної конкурентоспроможності Україна піднялася на 4 позиції у 2017 році – з 85 на 81 (з 137 країн світу). Найбільш проблемними факторами, які негативно впливають на позицію країни в даному рейтингу, можна визначити інфляцію, корупцію, політичну нестабільність, рівень оподаткування та податкове законодавство. Хоча, в цілому, фахівці позитивно оцінюють зміни в бізнес-середовищі країни, проте, вони відбуваються дуже повільно і не мають суттєвого ефекту [73].

У щорічному рейтингу глобальної конкурентоспроможності, за версією Інституту розвитку менеджменту (Institute of Management Development), серед країн, конкурентоспроможність яких аналізуються, Україна займає найнижчі позиції поряд з Аргентиною, Хорватією, Бразилією, Монголією та Венесуелою.

У рейтингу найкращих та найгірших країн для ведення бізнесу за версією американського журналу Forbes (країни оцінюються за 15 критеріями: право власності, ступінь впровадження інновацій, рівень оподаткування, технології, рівень корупції, свобода (особиста, торговельна та фінансова), бюрократизм і

захищеність інвесторів) найкращою для ведення бізнесу в 2017 році було визнано Швецію, Нову Зеландію та Гонконг. Україна займала 74-е місце зі 139-ти у 2017 році. У 2018 році список найкращих країн для ведення бізнесу очолили Великобританія, Нова Зеландія, Нідерланди, Швеція та Канада. Україна опинилася на 80 позиції, опустившись на 6 позицій. Вперше за 10 років Форбс змінив певні критерії для оцінки, припинивши враховувати показники розвитку фондового ринку, але додавши такі категорії, як «робоча сила», «інфраструктура», «розмір ринку», «якість життя» і «політичний ризик». Саме за останніми показниками Україна займає не найкращі позиції [217].

Аналізуючи показники рейтингу легкості ведення бізнесу за останні роки (табл. 3.2), слід наголосити, що з 2013 року Україна піднялася з 137 позиції до 76 (за новою методологією підрахунку серед 190 країн).

Таблиця 3.2

**Динаміка позицій України в Рейтингу ведення бізнесу
за 2013-2018 роки**

	ДВ 2013 Рейтинг	ДВ 2015 Рейтинг	ДВ 2016 Рейтинг	ДВ 2017 Рейтинг	ДВ 2018 Рейтинг	Зміни в рейтингу (2018/2017)
Місце в загальному рейтингу	137	96	83	80	76	4
Реєстрація підприємств	50	76	30	20	52	-32
Отримання дозволів на будівництво	183	70	140	140	35	105
Підключення до системи енергопостачання	166	185	137	130	128	2
Реєстрація власності	149	59	61	63	64	-1
Отримання кредиту	23	17	19	20	29	-9
Захист прав інвесторів	117	109	88	70	81	-11
Оподаткування	165	108	107	84	43	41
Міжнародна торгівля	145	154	109	115	119	-4
Забезпечення виконання контрактів	42	43	98	81	82	-1
Закриття бізнесу (вирішення неплатоспроможності)	157	142	141	150	149	1

Джерело: складено автором на основі [256; 257; 258; 259; 260]

Основними здобутками у створенні умов розвитку бізнесу можна назвати наступні: суттєво покращилися умови реєстрації власності – Україна змістилася з 149 на 64 позицію (сьогодні ця процедура потребує 17 днів, тоді як у 2013 році – 69); змінилися правові засади захисту прав інвесторів – країна піднялася на 47 сходинок; у сфері оподаткування - піднялася з 165 до 43 позиції (кількість податкових платежів зменшилося з 28 до 5, тоді як в Європі та Центральній Азії їх кількість становить в середньому 16,5); тримає попередні позиції по забезпеченню виконання контрактів [255].

За даними Світового банку, протягом останніх років у сфері легкості започаткування ведення бізнесу Україна займала 30-е місце з 189, у звіті 2018 році країна опустилася на 32 позиції. Сьогодні за 6,5 днів (ЄС – 10,4, Китай – 22,6, США – 5,6) можна зареєструвати підприємство, кількість процедур, необхідних для цього – 6 (ЄС – 5,3, Китай – 7, США – 6). Країні вдалося скоротити час, необхідний для реєстрації платників податків ПДВ, був також скасований збір за реєстрацію бізнесу.

Україна є лідером за кількістю процедур та термінами для отримання дозволів на будівництво серед вищезгаданих країн - 10 і 76 (ЄС– 12,5 та 168,7 днів, Китай– 23 і 247,1 день, США– 15,8 та 86 днів). Крім того, Україна піднялася зі 185-го на 128 місце за показником доступності електроенергії: на сьогодні підключення бізнесу до електромереж займає 281 день (в Європі в середньому 113), хоча, це й найдовше серед країн, що аналізувалися. Також відносно непогані показники по реєстрації власності. Приблизно на однакових позиціях в рейтингу – 81-82 – наша країна за показниками захисту прав інвесторів та забезпечення виконання контрактів. Найгірші позиції в рейтингу – за показниками вирішення неплатоспроможності та міжнародної торгівлі (табл. Е.1, дод. Е). За останній рік Україна піднялася в рейтингу на 4 позиції, що дозволяє, все ж таки, зробити висновки про певне покращення умов ведення бізнесу в країні. Проте, інвестори, у першу чергу, враховують реальну ситуацію в економіці країни, а не її позиції в рейтингах [255].

За середніми підрахунками експертів Світового банку, покращення позицій в Рейтингу Doing Business на один пункт, приносить державі до 600 млн доларів інвестицій. Проте, інвестори, у першу чергу, враховують реальну ситуацію в економіці країни, а не її місце в рейтингах [73].

Більшість представників міжнародних організацій вважають, що сьогодні найбільшою проблемою нашої країни є відсутність «свободи економіки» через високий рівень корупції. У рейтингу економічних свобод Україна на 162-му місці серед 178 країн. У той же час, Україна й досі не провела земельну реформу з 2004 року, хоча в сучасному глобальному просторі немає розвинених економік, де не сформований ліберальний ринок землі. Така реформа дозволить збільшити обсяг інвестицій в країну на 2-3 млрд доларів та стабілізувати національну валюту. Можливий дефіцит торгового балансу буде перекриватися за рахунок стабільного і постійного притоку інвестицій в земельний ринок [262].

У 2017 році на українську економіку впливали як глобальні, так і локальні чинники. Глобальне економічне середовище в основному було стабільним і помірно позитивним для України. Інфляція, порівняно з минулими роками, трохи зросла і така тенденція продовжувалася у 2017 році (споживча інфляція була на рівні 12,4%, зумовлена зростанням тарифів та, так званою, поточною інфляцією). При цьому процентні ставки залишалися досить низькими у більшості країн, за винятком США, де Федеральна резервна система планувала їх піднімати, що може привести до зміцнення долара. Для України, як і для будь-якої країни з економікою, що розвивається, зміцнення долара - не дуже хороша перспектива і негативно впливала на курс. Це, у свою чергу, призводить до девальвації гривні по відношенню до долара та інших валют і незначного прискорення інфляції [262].

Експерти визначають наступні тренди розвитку бізнес-середовища України в найближчій перспективі: зростання експортно орієнтованих індустрій- сільського господарства і ІТ; розвиток всередині країни онлайн-економіки і інтернет-маркетингу; поступове відродження частини галузей

(електроніки, автомобілебудування), які суттєво постраждали під час кризи 2014 року тощо.

За індексом залученості країн світу до міжнародної торгівлі Всесвітнього економічного форуму у 2015 році Україна займала 95 позицію, що пов'язано з низькою залученістю до світових експортно-імпортних операцій – лише 0,22% світової торгівлі припадає на Україну. Аналізуючи субіндекси, доцільно відмітити, що за таким критерієм, як доступ до ринку, наша країна займає 80 позицію, при чому, 24 позицію в доступі до національного ринку та 110 в можливості доступу до зовнішніх ринків, що підтверджує суттєву імпортозалежність України. На 95 позиції Україна за кількістю формальностей з перетину кордону, на 69 – за якістю транспортної інфраструктури та послуг щодо забезпечення зовнішньої торгівлі, за якістю операційного середовища взагалі - на 125 серед 136 країн[263].

Якщо порівнювати позиції України у 2010 та 2016 роках за Індексом ефективності логістики (LPI), який розраховується для визначення ризиків та можливостей при здійсненні міжнародних логістичних операцій на основі шести показників (ефективність процедур оформлення, у т.ч. митних і прикордонних; якість інфраструктури, пов'язаної з торгівлею та транспортом; простота організації постачань товарів за конкурентними цінами; якість логістичних послуг; можливість відслідковувати та відстежувати партії вантажів; своєчасність доставки у місця призначення в межах запланованого або очікуваного строку) Світовим банком кожні два роки, то вони суттєво покращились, змістившись з 102 на 80 сходинку. Проте, у порівнянні з 2014 роком позиції погіршилися на 19 пунктів, [227] що пояснюється військовим конфліктом на Сході України та анексією Криму, які впливають на всі логістичні показники, що формують індекс.

За глобальним індексом інновацій за версією міжнародної бізнес-школи INSEAD Україна поступово піднімається в рейтингу, з минулого року позиції покращилися на 6 пунктів, сьогодні країна на 50-й позиції [264]. Основною причиною таких позитивних змін є людський капітал, ефективне застосування

якого є основною конкурентною перевагою країни [265]. Проте, на жаль, порівняно з 2016 роком позиції в рейтингу змінилися за рахунок скорочення державних витрат на освіту та науку. Основним фактором, який стримує інноваційний розвиток України є низький рівень витрат на R&D, що змушує шукати інші джерела фінансування та призводить до міграції науковців за межі України.

Цього року Україна посіла 130 місце в рейтингу індексу сприйняття корупції з 30 балами у 2017 році (у минулому році 29 балів, 131 місце зі 176 країн) тоді, як більш ніж дві третини з 180 країн оцінені менше, чим 50, середній бал 43 [224]. Серед причин, які дозволили піднятися Україні в рейтингу, основними є: робота Антикорупційних органів (САП/НАБУ) у 2017 році, реєстрація електронних декларацій, реформа державних закупівель та обов'язкового використання системи ProZorro, реформа ринку газу, зниження рівня корупції в поліції та зменшення кількості випадків, коли представники бізнесу змушені давати хабарі [266].

Однак, сучасні масштаби зумовленої тіньовою економікою корупції досягають у державі 14% валового внутрішнього продукту, частка тіньового сектору – майже 50% ВВП. Хоча нині в Україні функціонує близько 70 різного роду контролюючих органів з владними повноваженнями перевірки фінансово-господарської діяльності бізнес-структур, вартісний обсяг реально повернутих до державного бюджету коштів не перевищує 7% загальної суми накладених фінансових санкцій. Національному антикорупційному бюро, згідно опитувань громадської думки, довіряють нині 17,1% українських громадян, Національному агентству з питань запобігання корупції – 12,5 %, а Спеціалізованій антикорупційній прокуратурі – 13,5%. Ці та ряд інших проблем і неспішність їх вирішення підтверджують, що корупція залишається для бізнесу та звичайних громадян однією з головних проблем.

Індекс людського розвитку характеризує розвиток людини у трьох основних сферах: тривалість життя та здоров'я в суспільстві, доступ до знань та достойний рівень життя (розраховується як ВНД на душу населення). За

підсумками минулого року Україна посіла 84-е місце, що на 3 пункти нижче, порівняно з попереднім роком, і тепер її позиція - одна з найнижчих серед країн регіону та Європи. Найбільш песимістичні результати стосуються рівня життя в країні. Хоча протягом останніх років значення ІРЛ України зросло на 5,2%, проте, валовий національний дохід на сьогодні нижчий ніж на початку 90-х років. Протягом 1990-2015 років очікувана тривалість життя при народженні зростає на 1,3 року, очікувана тривалість навчання - на 2,9 року, середня кількість років навчання - на 2,2 року, але ВНД на душу населення впав на 31,9% [267; 268]. У порівнянні з країнами зі схожими умовами розвитку бізнес-середовища, які поступово підвищують свої позиції в рейтингу, ситуація в Україні є несприятливою й досі.

Міжнародний індекс захисту права власності вимірює досягнення країни з точки зору захисту прав приватної власності за трьома основними категоріями: правове і політичне середовище (незалежність судової системи та неупередженість судів, верховенство закону, політична стабільність, рівень корупції); права на фізичну власність (захист фізичних прав власності, реєстрація власності, доступність позик); права на інтелектуальну власність (захист прав інтелектуальної власності, захист патентного права, рівень «піратства») [269].

У 2017 р. показник України в рейтингу ІРІ знизився на 0,51 до 3,42 в порівнянні з попереднім роком, країна посіла 24 місце в регіоні Східної Європи та Центральної Азії та 123 місце у світі з 127 (у 2015 році країна була на 109 позиції, у 2016 р. відзначалося невелике зростання більшості показників захисту право власності в Україні, включаючи «захист прав інтелектуальної власності» та «контроль над корупцією» [269]. Однак, зниження показника «політична стабільність» призвело до того, що загальний показник залишився незмінним). Фахівці наголошують, що Україні потрібно спрямувати зусилля на зміцнення правового і політичного середовища для захисту прав на фізичну та інтелектуальну власність, оскільки саме ці питання залишаються досі не врегульованими.

Україна в рейтингу країн за індексом екологічної ефективності посіла 109 сходинку з 180 (52,87 бали) і опинилась між Туреччиною (108) та Гватемалою (110). Найгірше значення отримав показник, який оцінює втрати лісового покриву (14,08). Крім того, ряд показників оцінено менше ніж на 50 балів – біорізноманіття та середовище проживання, ліси, зміни клімату та проживання, забруднення повітря, що свідчить про негативні тенденції в екологічній складовій бізнес-середовища України [270; 271].

У рейтингу податкового навантаження Україна піднялася на 43 позицію з 190 країн в порівнянні з 84 місцем у 2017 році (поліпшивши свої позиції майже вдвічі – на 41 відсотковий пункт). На думку фахівців, найбільше вплинуло на поліпшення позицій в рейтингу зниження єдиного соціального внеску.

Загальне податкове навантаження в Україні оцінено в 37,8%, в ЄС – 40,5%, при значенні загально світового показника 39,6%. Сьогодні в Україні п'ять податків, при середньому показнику в світі – 24, в ЄС – 12. Проте, ще й досі Україна суттєво поступається іншим країнам у вимогах і правилах заповнення податкової звітності [272].

Для формування загального висновку про оцінку національного бізнес-середовища резидентами нами використано результати аналітичного звіту «Щорічна оцінка ділового клімату в Україні: 2016 рік» в рамках Програми USAID "Лідерство в економічному врядуванні" (USAID ЛЕВ) [273], який було підготовлено за результатами опитування 1851 представника малого та середнього бізнесу, у тому числі, керівників 1324 підприємств-юридичних осіб та 527 фізичних осіб-підприємців в усіх регіонах України, крім АР Крим, м. Севастополя та окремих районів Донецької та Луганської областей, а також за результатами опитування 84 експертів з 25-ти регіонів країни та результатів 10 фокус-груп, проведених у Вінницькій, Київській, Львівській, Тернопільській, Херсонській областях та місті Києві [273, с.16].

В цілому, порівняно з 2015 роком, опитувані відмітили певні покращення в діловому кліматі завдяки позитивним змінам у всіх його складових, за винятком довгострокових планів економічної активності, що свідчить про

впевненість у тому, що кризовий період для МСП минув і має перспективи зростання за умов сталості та результативності реформ, спрямованих на розвиток бізнесу. Дослідження показало, що розмір підприємств-юридичних осіб впливає на оцінку ними середовища ведення бізнесу – чим більше підприємство, тим більш позитивно воно оцінює стан бізнес-середовища. Значна частка компаній залишились з тими ж показниками розвитку, що 2 роки назад, що засвідчує здатність бізнесу адаптуватися до змін у діловому середовищі.

56% опитаних представників МСП наголосили про впровадження певних інновацій впродовж останніх двох років, серед яких найпоширенішими були: виробництво нових продуктів або надання принципово нових послуг, інновації доставки товарів або послуг, нові методи просування або збуту товарів та управління підприємством. При цьому 50% підприємств наголосили, що впровадили інновації, розроблені самостійно, 7% МСП повністю запозичили новації, 42% – частково запозичили технології, частково розробили самі.

Основними перешкодами для розвитку бізнесу в Україні опитувані визначили: недостатній попит у зв'язку з низькою купівельною спроможністю населення, несприятливу політичну та економічну ситуації, високі ставки оподаткування та складне адміністрування податків, непередбачувані зміни економічного законодавства, суттєвий регуляторний тиск та корупцію. Найбільш проблемними сферами було визначено валютну, питання землекористування та регулювання цін [273, с.19].

Рівень довіри представників бізнесу до влади залишається низьким. Кожний другий опитаний представник малого та середнього бізнесу вважає, що органи влади створюють перешкоди для бізнесу. У той же час, вони наголошують, що створення сприятливих умов бізнес-середовища є більш важливим, ніж пряма державна підтримка бізнесу. Серед умов покращення середовища бізнес-діяльності визначають зменшення кількості документів, необхідних для ведення бізнес-діяльності, спрощення податкових процедур та полегшення доступу до інформації, необхідної для організації та ведення

бізнесу через створення окремого єдиного інформаційного ресурсу. Задля підвищення поінформованості необхідно, У першу чергу, підвищити зацікавленість в участі малих та середніх підприємств у бізнес-асоціаціях, оскільки лише 15% таких є членами хоча б однієї асоціації (включаючи торгово-промислові палати та інші ділові об'єднання) [273, с.164].

Щодо зовнішньої діяльності, то аналітики відзначили, що більшість МСП не планують виходити на нові зарубіжні ринки в найближчі два роки через недостатнє фінансування, відсутність партнерів за кордоном та непередбачуваність торговельної політики України [273, с.22]. Близько 50% таких підприємств мають у своїй структурі або відділ маркетингу, або окремого співробітника, який повністю або частково займається маркетинговою діяльністю. Лише 57% МСП мають бізнес-план або стратегію розвитку на перспективу. Приблизно 10% опитаних представників МСП підтвердили, що підприємство займається імпортом або експортом. З них 43,1% імпортували продукцію для власного виробництва, 36,3% - для перепродажу, 22,1% імпортували послуги, 4,9% - давальницьку. Частка імпортерів серед МСП змінюється в залежності від розміру підприємства: серед мікропідприємств 8,8% займаються імпортом, серед малих – 12,7%, середніх – 18,8%. При цьому середні підприємства імпортують переважно для власного виробництва, мікропідприємства – для перепродажу.

Оцінюючи процедури та формальності імпорту, від 30,6% до 75,7% МСП засвідчили відсутність перешкод. Основними проблемами реалізації імпортової діяльності визначено: непередбачуваність умов конкретної імпортової операції, високе ввізне мито та проблеми з проходженням митниці.

У 2016 році експортну діяльність здійснювали 12,0% МСП, що на 3% більше показника попереднього року. Частка експортерів збільшилася у всіх групах підприємств і становить 24,5% для середніх, 14,8% малих та 8,5% мікропідприємств. Найбільше експортерів серед промислових підприємств (24,0%) та підприємств сфери послуг (13,6%). Середні та малі підприємства

експортують переважно власну продукцію (69,6% та 58,3% респондентів відповідно), тоді як мікропідприємства – послуги (72,6%) [273, с.97].

Загалом, МСП експортують до 3 країн, а мікропідприємства – до 2. Основні країни призначення експорту: країни ЄС, СНД, США, Китай та інші країни Азії. Порівняно з попереднім роком, частота здійснення експортних операцій значно збільшилася. Оцінюючи різні аспекти експортування, представники малого та середнього бізнесу все частіше повідомляють про відсутність конкретних перешкод, окрім несприятливого валютного регулювання, недостатньою розвиненістю транспортної інфраструктури та непрозорим механізмом відшкодування ПДВ [273, с.102]. Більшість респондентів наголосили, що умови здійснення експортної діяльності за останні роки не змінилися, проте, від держави чекають зменшення адміністративного тиску на ціноутворення та покращення захисту внутрішнього ринку від імпортової продукції. Більшість респондентів зацікавлені у тренінгах та консультаціях з питань організації експортної діяльності та започаткування і розвитку бізнесу [273, с.144].

Таким чином, дослідження ключових показників та позицій України в глобальних рейтингах дозволяє зробити висновки про сучасний стан розвитку середовища бізнесу, а саме: погіршення показників залученості до глобальних процесів, що пов'язано з повільністю трансформаційних процесів в політико-правовому середовищі та негативно впливає як на економічну, так і на соціальну сфери; низькі позиції в рейтингу за рівнем економічної свободи як на регіональному, так і світовому рівнях; найбільш проблемними факторами, які негативно впливають на позиції України в рейтингу за індексом глобальної конкурентоспроможності, є - інфляція, корупція, політична нестабільність, рівень оподаткування та податкове законодавство. Зміни в бізнес-середовищі відбуваються дуже повільно і не мають суттєвого ефекту; не найкращі позиції країни для ведення бізнесу за такими складовими, як «робоча сила», «інфраструктура», «розмір ринку», «якість життя» і «політичний ризик»; за

показником рейтингу легкості ведення бізнесу Україна піднялася в рейтингу за рахунок покращення умов реєстрації власності, змін правових засад захисту прав інвесторів, позитивних змін у сфері оподаткування (скорочення часу, необхідного для реєстрації платників податків ПДВ, скасування збору за реєстрацію бізнесу) та забезпеченні виконання контрактів; за індексом залученості країн світу до міжнародної торгівлі Україна займає 95 позицію з 136, що пов'язано з низькою залученістю до світових експортно-імпортних операцій; незважаючи на позитивні зрушення в рейтингу за індексом ефективності логістики, основні проблеми залишаються актуальними й до сьогодні – стан доріг, процедури перетину кордону та митного оформлення, неможливість доставки на Схід України та в Крим; у рейтингу глобального індексу інновацій позиції України покращилися, проте, виключно за рахунок скорочення державних витрат на освіту та науку та R&D, що змушує шукати інші джерела фінансування та призводить до міграції науковців за межі України; за індексом сприйняття корупції Україна посіла 130 місце в рейтингу з 180 країн і територій, що підтверджує, що корупція залишається для бізнесу та звичайних громадян однією з головних проблем; не зважаючи на покращення позицій в рейтингу Індексу людського розвитку, у порівнянні з країнами зі схожими умовами розвитку бізнес-середовища, в Україні ситуація є несприятливою й досі, потенціал суспільства не використовується належним чином, на 123 позиції з 127 країна знаходиться у рейтингу за Міжнародним індексом захисту права власності, що свідчить про значні проблеми, як і в рейтингу за індексом екологічної ефективності; в рейтингу податкового навантаження Україна піднялася на 43 позицію з 190 країн за рахунок зниження єдиного соціального внеску.

3.2. Конкурентний профіль вітчизняних компаній у глобальному бізнес-середовищі

Сучасні особливості розвитку бізнес-середовища України вимагають від компаній постійної адаптації до умов та факторів останнього, що часто призводить до змін їх позицій як на вітчизняному, так і на зарубіжних ринках.

Аналізуючи статистичні дані щодо структури суб'єктів господарювання в Україні (табл. 3.3), а слід відзначити, що з 2010 року кількість підприємств в Україні зменшилося майже на 15%, при цьому кількість великих підприємств зменшилась на 35%, середніх – на 30%, малих – майже на 18%.

Таблиця 3.3

Показники структурної статистики по суб'єктах господарювання з розподілом за їх розмірами¹

	Підприємства			
	Усього	великі	середні	малі
Кількість суб'єктів господарювання, одиниць				
2010	2 183 928	586	20 983	357 241
2011	1 701 620	659	20 753	354 283
2012	1 600 127	698	20 189	344 048
2013	1 722 070	659	18 859	373 809
2014	1 932 161	497	15 906	324 598
2015	1 974 318	423	15 203	327 814
2016	1 865 530	383	14 832	291 154
Обсяг реалізованої продукції, (товарів, послуг), млн грн				
2010	3 596 646,4	1 401 596,8	1 396 364,3	568 267,1
2011	4 202 455,2	1 775 829,0	1 607 628,0	607 782,4
2012	4 459 818,8	1 761 086,0	1 769 430,2	672 653,4
2013	4 334 453,1	1 717 391,3	1 662 565,2	670 258,5
2014	4 459 702,2	1 742 507,9	1 723 151,5	705 000,5
2015	5 556 540,4	2 053 189,5	2 168 764,8	937 112,8
2016	6 726 739,8	2 391 454,3	2 668 695,7	1 177 385,2

¹ Дані наведено без урахування результатів діяльності банків, бюджетних установ, тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим, м. Севастополя та частини зони проведення антитерористичної операції

Джерело: складено автором на основі [274]

Кількість зайнятих працівників на підприємствах зменшилася на 25%. У той же час, обсяг реалізованої продукції (товарів і послуг) цими підприємствами збільшився на 87% або на 3 130 093,4 млн грн.

Так, кількість іноземних підприємств, зареєстрованих на території України, суттєво зменшилась – з 925 у 2011 році до 676 у 2016 році (на 27%). Така ж тенденція й із прямими інвестиціями в економіку України – 39 824,5 млн доларів у 2010 році та 36 154,5 у 2016 році (падіння на 10%) [275].

Сукупний дохід двохсот найбільших компаній України в 2016 році становив 2,3 трлн грн (65 млрд дол.), що у порівнянні з 2015 роком більше на 14%, або на 281 млрд грн. Перші місця в рейтингу ТОП-200 компаній України посіли державні компанії – НАК "Нафтогаз України" та ДП "Енергоринок", на третьому місці - найбільший гірничо-металургійний комбінат країни - "Арселор Міттал Кривий Ріг" (табл. 3.4) [276].

Таблиця 3.4

Компанії-лідери на вітчизняному ринку у 2016 році за обсягами доходів

№	Компанія (власність)	Вид діяльності	Виручка (млрд грн)	Прибуток/Збиток (млн грн)
1	НАК "Нафтогаз України" (державна)	Енергетика: імпорт та продаж природного газу	161,38	26 528,99
2	ДП "Енергоринок" (державна)	Енергетика: Планує роботу системи ОЕС, здійснює розрахунки	131,02	1 283,49
3	ПАТ "Укргазвидобування" (державна)	Енергетика: видобуток газу та виробництво нафтопродуктів	55,04	12 083,94
4	ПрАТ "Арселор Міттал Кривий Ріг" ArcelorMittal (Індія)	ГМК: виплавка сталі, виробництво прокату	52,96	2 704,12
5	ТОВ "АТБ-Маркет" (приватна)	Рітейл: продаж продуктів через власні супермаркети	48,38	1 605,43
6	ТОВ "Кернел-трейд" (приватна)	АПК: експорт зернових	42,61	185,33
7	ТОВ "Тедіс Україна" (приватна, Великобританія)	Дистрибуція: продаж тютюнових виробів	42,42	-1 224,42
8	ПАТ "Укртрансгаз" (державна)	Енергетика: транзит, зберігання та постачання газу	38,39	-3 074,28
9	ТОВ "ДТЕК Трейдінг" (приватна)	Енергетика: продаж вугілля	37,1	-620,26
10	ДП "НАЕК "Енергоатом" (державна)	Енергетика: виробництво електроенергії	36,07	187,13

Джерело: [276]

У розрізі галузей економіки перше місце за обсягом доходів традиційно посів енергетичний сектор – 886 млрд грн, на другій позиції – гірничо-металургійний сектор з сукупним доходом в 416 млрд грн (на 38 млрд грн більше ніж в попередньому), на третій (352 млрд грн) – агропромисловий (на 54 млрд грн більше ніж в 2015 році). Середні позиції в рейтингу займають сектори ритейлу та дистрибуції з результатами 248 та 150 млрд грн відповідно. Найменші сектори за обсягами сукупного доходу підприємств – хімічна промисловість (58 млрд грн), телекомунікації/ІТ (43 млрд грн) та машинобудування (18 млрд грн) [276].

Найприбутковішими компаніями в 2016 році були: НАК "Нафтогаз України" – 26,5 млрд грн прибутку; Південний гірничо-збагачувальний комбінат, що входить в гірничо-металургійний холдинг "Метінвест" (5,9 млрд грн прибутку); приватна газовидобувна компанія "Нафтогазвидобування" (5,4 млрд грн); металургійний завод "Запоріжсталь" з "Метінвесту" та держпідприємство "Адміністрація морських портів України" (3,8 млрд грн прибутку) [276].

Проаналізувавши діяльність більше 3,5 тисяч компаній-експортерів у 2014- 2016 роках, фахівці виділили лідерів з постачання товарів та послуг на закордонні ринки (табл. 3.5).

Таблиця 3.5

Компанії-лідери за обсягами експорту товарів у 2014-2016 роках

Назва компанії	Галузь	місце в рейтингу		
		2014	2015	2016
«АрселорМіттал Кривий Ріг»	металургія	1	1	1
ММК ім. Ілліча	металургія	2	5	3
«Кернел-Трейд»	АПК	3	2	2
ІСД	металургія	4	-	-
«Азовсталь»	металургія	5	4	4
«Запоріжсталь»	металургія	6	3	5
Алчевський металургійний комбінат	металургія	7	-	-
Полтавський ГЗК	металургія	8	7	6
Єнакієвський металургійний завод	металургія	9	-	-
«Каргілл»	АПК	10	6	7

Джерело: узагальнено на основі [277; 278; 279]

У 2014 році 25 компаній забезпечувало 41% українського експорту. Серед основних експортних товарів були чорні метали, зерно та олійно-жирова продукція. У 2015 році 27% експорту припало на 10 компаній. І хоча в 2014 році продукція АПК вперше зайняла лідируючі позиції в структурі експорту, обігнавши металургію, в десятці найбільших експортерів домінували саме підприємства ГМК. Серед аграрних підприємств, крім компанії «Кернел», до ТОП- 10 увійшли АТ «Каргілл», ДПЗКУ та ТОВ СП «Нібулон», зайнявши 6, 9 та 10 місця відповідно [277; 278].

За підсумками 2016 року обсяги експорту ТОП-100 найбільших експортерів перевищили 450 млрд грн, продемонструвавши зростання щодо торішнього рейтингу більш ніж вдвічі (у 2015 закордонні продажі склали 210,7 млрд грн) [276]. Загальні тенденції зовнішньої торгівлі України зазначено на рис.3.1. Більше ніж на 10 млрд доларів зросли обсяги національного експорту, майже на 7 млрд доларів– обсяги імпорту у 2017 році порівняно з 2016 р.

Рис. 3.1. Динаміка обсягів ЗТО, експорту та імпорту України у 2005-2017 роках, млрд доларів США

Джерело: складено автором на основі [280; 281; 282; 283; 284; 285]

Україна експортувала продукцію до 169 країн світу. В українському експорті домінували продовольчі товари та сировина для їх виробництва та чорні та кольорові метали та вироби з них (рис. 3.2.). Слід зазначити, що обсяги експорту продовольчих товарів та сировини для їх виробництва зросли і в абсолютному, і у відносному вимірах на тлі покращення показників зовнішньої торгівлі порівняно з 2016 роком.

Рис. 3.2. Динаміка товарної структури експорту України, млн дол. США

Джерело: складено автором на основі [280; 281; 282; 283; 284; 285]

Основними статтями імпорту залишились мінеральні продукти, машини та електротехнічне обладнання, продукція хімічної галузі (рис.3.3.)

Рис. 3.3. Динаміка товарної структури імпорту України, млн дол. США

Джерело: складено автором на основі [280; 281; 282; 283; 284; 285]

У регіональній структурі вітчизняного експорту лідируючі позиції займають країни Європи та Азії, частка країн СНД з кожним роком зменшується (рис.3.4.).

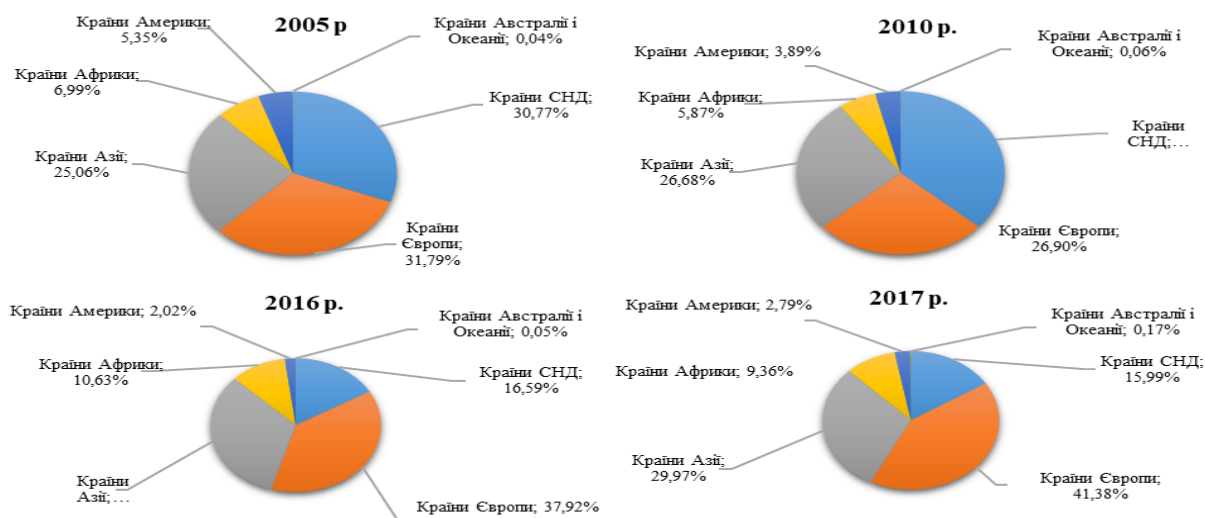

Рис. 3.4. Динаміка регіональної структури експорту України, 2005-2017 рр., %

Джерело: складено автором на основі [286]

Основними постачальниками товарів та послуг в Україну залишаються країни СНД, Європи та Азії. Більше того, за останній рік обсяги імпорту з країн Співдружності збільшилися майже на 1,5 % (рис. 3.5.).

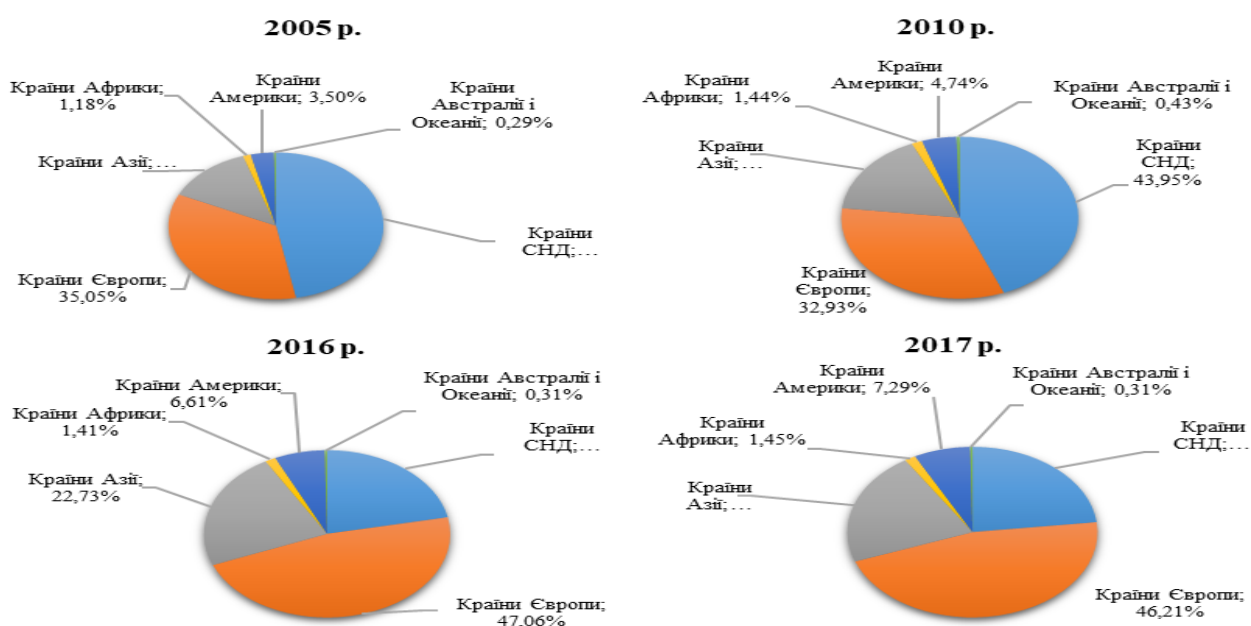

Рис. 3.5. Динаміка регіональної структури імпорту в Україну, 2005-2017 рр., %

Джерело: [286]

1. З урахуванням не розподілених обсягів товарів.
2. Без урахування тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим, м.Севастополя та частини тимчасово окупованих територій у Донецькій та Луганській областях.

Крім традиційних статей експорту, вітчизняні компанії шукають нові ніші на зарубіжних ринках. Так, Україна продовжує завойовувати світові ринки в секторі курятини. За інформацією World's Top Exporters, у 2017 році наша країна увійшла в десятку світових експортерів курятини, посівши 8 позицію [287].

Так, експорт курятини за 7 місяців 2018 року у грошовому виразі зріс на 22% до 290 млн доларів у порівнянні з аналогічним періодом минулого року (226,4 млн доларів). У натуральному виразі поставки зросли на 8,2% до 184,6 тис. тон (проти 169,5 тис. тон).

Ключовими країнами-імпортерами курятини з 63 країн стали Нідерланди – 16,5%, Ірак – 12,7%, Словаччина – 9%, Азербайджан – 5,7%, ОАЕ – 4,9%, Саудівська Аравія – 4,6% [288].

За підсумками 2017 року основними компаніями- експортерами курятини визнано: «Миронівський хлібопродукт» (МХП) - 85,6% загального експорту; АПК «Дніпровська» - 5,6%; «Пан Курчак» - 3,1%; «Агро-Овен» - 2,1%; «Агромарс Ексім» - 0,5%. Ці компанії забезпечують 97% усього експорту, що свідчить про значний рівень монополізації поставок [289; 290].

За даними Міністерства агрополітики України кількість вітчизняних підприємств, які мають право постачати свою продукцію на світові ринки, становить 1693, експортувати продукти харчування тваринного походження - 734 станом на липень 2017 року (667 у 2016 році) [291].

Більше того, вітчизняні компанії готові збільшувати частку світового продовольчого ринку. Враховуючи світові демографічні тенденції та темпи збільшення чисельності населення в країнах Африки та Азії, а також потенціал України в експорті курятини (шосте місце серед найбільших світових експортерів), популяризацію здорового способу життя в розвинутих країнах та вживання органічної продукції, вітчизняні компанії мають перспективи розширити свою присутність на різних регіональних ринках.

Основними споживачами вітчизняної сільськогосподарської продукції є: Індія, Китай, Єгипет, Іран, Туреччина, Іспанія, Нідерланди, Італія, Польща та

Білорусь,- загальна частка яких в експорті України становить близько 60 % (понад 5,9 млрд доларів). Понад 40 % експорту споживається країнами Азії, майже 32 % - країнами ЄС, 17 % - африканськими країнами [292].

Нещодавно Україна заявила про себе на світовому ринку ще в одній сфері. Уже декілька років поспіль вітчизняні ІТ-компанії входять до глобального рейтингу 100 аутсорсинг-компаній, сьогодні в рейтингу вже майже п'ята частина - вітчизняні компанії (18 компаній). У 2017 році дохід ІТ-сектору склав \$3,6 млрд (3% ВВП), піднявшись на 20% порівняно з минулим, випередили його лиш аграрний сектор і металургія.

Найперспективнішими напрямками ІТ-сфери сьогодні вважаються штучний інтелект, інтернет речей, а також робота з великими даними в хмарних технологіях та розробка кінцевих продуктів.

Сьогодні активно розвивається співпраця компаній ІТ-сектору з державами щодо розвитку інфраструктури та створення розумних і безпечних міст - розумні будинки, розумні заміри, споживання електроенергії, освітлення вулиць, безпечне місто. Загалом, фахівці прогнозують зростання доходів ІТ-галузі України на рівні 15-20% щороку [293].

Крім того, вітчизняні стартапи сьогодні мають світове визнання та фінансування. Так, в табл. 3.6 зазначено найуспішніші стартапи у 2017 році.

Таблиця 3.6

Найуспішніші стартапи України 2017 року

№	Назва	Характеристика
1	2	3
1.	PassivDom	Перший у світі цілком автономний будинок, що працює винятково на сонячній енергії
2.	Електровелосипеди Delfast	Можуть подорожувати далі, ніж Tesla Model 3, на одному заряді батареї – 367 кілометрів - світовий рекорд
3.	Grammarly (головний офіс – у Кремнієвій долині)	Заснований у Києві, зібрав 110 мільйонів доларів інвестицій. Пропонує онлайн-програму, коректор для англійських текстів. Більше 600 провідних університетів та корпорацій використовують Grammarly. Усього в програмі майже сім мільйонів активних користувачів
4.	Еко- стартап Go To-U	Бізнес- ідея увійшла до десятка кращих на конкурсі чистих технологій Climate Launchpad, що проходив на Кіпрі. Проект обіцяє революціонізувати інфраструктуру зарядних пристроїв для електромобілів

Продовження табл. 3.6

1	2	3
5.	Стартап Ugears/ «Юкрейніан Гears»	Виробляє незвичайні механічні 3Д-пазли з фанери для дорослих і дітей. Має запатентоване з'єднання без клею
6.	UniExo	UniExo переміг у міжнародному конкурсі інновацій та роботехніки Robot Launch 2017. Представлені екзоскелети – пристрої, що дають людям, які мають проблеми з опорно-руховим апаратом, можливість повноцінно пересуватися. На відміну від конкурентів, екзоскелет є модульною конструкцією, що управляється за допомогою нейрошолома або нейробраслетів та коштує в рази дешевше закордонних аналогів
7.	Пристрій Helmfon	Обіцяє стати рішенням для компаній, в яких працівникам доводиться часто проводити телефонні конференції: шолом, оснащений телефоном, блокує звуки зовні та зсередини, таким чином, людина може розмовляти вголос і нікому цим не заважати
8.	Модний кулон Senstone	Виконує унікальну функцію перетворення голосових записів у текстові нотатки
9.	Стартап People.ai	Зібрав інвестицій на суму 7 мільйонів доларів. Пропонує вирішення на основі штучного інтелекту для управління відділами продажів. Програмне забезпечення, створене в People.ai, допомагає підвищити ефективність команд, аналізуючи їхню продуктивність і надаючи рекомендації щодо закриття угод
10.	Petcube	Виробник популярних у світі відеокамер для власників домашніх тварин, здобув в 2017- му престижну нагороду на технологічному шоу «розумних» аксесуарів (Wearable Technology Show) у Лондоні. Відеокамера Petcube, що дозволяє власникам домашніх тварин спілкуватися та гратися з їхніми улюбленицями дистанційно з допомогою мобільного додатка, у час своєї появи в 2013- му році стала новинкою на міжнародному ринку. Влітку компанія випустила новий продукт – пристрій Petcube Bites - це камера, за допомогою якої людина може почастиувати свого собаку, перебуваючи далеко від дому.

Джерело: узагальнено на основі [294]

Очевидно, що серед пріоритетних сфер реалізації успішних українських стартапів на міжнародному ринку слід відзначити: енергозбереження, охорону здоров'я, «розумний будинок», ІТ- галузь.

Говорячи про інвестиції, залучені в Україну, то їх обсяги дуже невеликі на тлі падіння у 2013 та 2017 роках (рис. 3.6.).

Рис. 3.6. Динаміка надходжень та вкладення прямих інвестицій, Україна, млн доларів США

Джерело: складено автором на основі [295]

Домінуючим механізмом концентрації іноземними ТНК капіталу в економіці України є злиття і поглинання вітчизняних компаній, що дає їм змогу посилити конкурентоспроможний вплив практично на всі ринкові сегменти. Це підтверджується даними щодо вартісних обсягів ЗіП в Україні, які після падіння інтересу іноземних інвесторів до купівлі українських активів у 2014-2016 рр. вже у 2017 р. досягнули 1 млрд дол. США. Їх лівова частка концентрується в секторі АПК, металургійному і гірничодобувному секторі, енергетиці і секторі інформаційних технологій, що генерують стабільні фінансові потоки і не потребують масштабних інвестицій у стратегічний розвиток й інноваційно-технологічну модернізацію.

Основними країнами - реципієнтами вітчизняних інвестицій уже багато років поспіль є Кіпр, РФ та Латвія (табл. Ж.1 та Ж.2, дод. Ж). Так, станом на початок 2018 р., вартісний обсяг нагромаджених зарубіжних інвестицій вітчизняних підприємницьких структур становили лише 6,3 млрд дол. США, з яких 5,9 млрд (або 93,7% загального обсягу) було інвестовано в економіку Кіпру, що ще раз підтверджує високий рівень офшоризації бізнес-операцій.

Основними країнами-донорами сьогодні виступають Кіпр, Нідерланди, Російська Федерація, Великобританія, Німеччина, Віргінські острови (Брит),

Швейцарія, Франція, Австрія, Угорщина, США, Швеція (табл. дод. Ж). Завдяки капіталовкладенням з зазначених країн, економіка України має можливість розвитку. Найбільшими іноземними компаніями на українському ринку сьогодні є: Mercedes-Benz, Chevrolet, Samsung, Coca-Cola, Pepsi, Volkswagen, Toyota, Nissan, Nestlé, Danone, Procter&Gamble, Hewlett-Packard, Metro Cash&Carry та багато інших. Багато компаній розглядають Україну як перспективний ринок збуту власної продукції та послуг. Так, в останні роки General Electric, Bombardier, Siemens, Hutchinson Post, DP World, всесвітньо відомий лоукостер Ryanair, De SPAR – увійшли на ринок. Україна веде перемовини із компанією Tesla про відкриття ланки виробництва електромобілів. Найбільш привабливими галузями для інвестування залишаються харчова промисловість, сільське господарство, фінансова сфера, машинобудування, інформаційні технології, хімічна та фармацевтична промисловість, хоча перспективними фахівці вважають і військово-промисловий комплекс, авіаційну та ракетно-космічну промисловість, енергетичну галузь та легку промисловість [289].

Формування інвестиційного клімату ґрунтується на основі різних факторів, що визначають економічну привабливість держави, можливість та бажання внутрішніх та іноземних інвесторів вкладати кошти в розвиток підприємств різних сфер та обсягів виробництва товарів і послуг. Результуючим показником сприятливого інвестиційного клімату є обсяг прямих іноземних інвестицій (ПІІ) всього і на душу населення, що корелює цей показник відповідно до обсягу країни. Для України дані показники є надзвичайно низькими (880,9 дол. на душу населення у 2017 р.) і відповідають рівню країн з низьким рівнем залучення зовнішніх ресурсів. Це засвідчує низький рівень активності іноземних інвесторів та визначення факторів, які позитивно впливатимуть на нарощення обсягів ПІІ. Враховуючи кількісні параметри визначення сприятливого інвестиційного клімату для іноземних інвесторів важливо врахувати такі макроекономічні параметри системи, як: валове нагромадження основного капіталу, інвестиції в основний капітал, ВВП

на душу населення, сукупні ресурси домогосподарств, сукупні витрати домогосподарств, витрати та заощадження на 1 особу, наявний дохід у розрахунку на 1 особу, податки за виключенням субсидій на продукти (табл. 3.7).

Таблиця 3.7

Вихідні дані для побудови багатофакторної регресії по ПШ

Рік	Прямі іноземні інвестиції, млн грн	Прямі іноземні інвестиції, млн дол.	Інвестиції в основний капітал, млн грн усього	Валове нагромадження основного капіталу, млн грн	ВВП на душу населення, грн	Сукупні ресурси домогосподарств, грн у місяць	Сукупні витрати домогосподарств, усього, грн у місяць	Витрати та заощадження на 1 особу, грн	Наявний дохід у розрахунку на 1 особу, грн	Податки за виключенням субсидій на продукти, млн грн
	Y1	Y2	X1	X2	X3	X4	X5	X6	X7	X8
2001	20808,8	3875,0	32573	40211	4317,0	520,8	607,0	3434,3	2224,6	23700
2002	24234,2	4555,3	37178	43289	4831,1	608,1	658,3	3819,3	3389,0	24616
2003	29164,7	5471,8	51011	55075	5778,7	708,6	736,8	4492,8	4414,7	27127
2004	36078,3	6794,4	75714	77820	7507,0	911,8	903,5	5758,7	5551,6	32067
2005	46320,6	9047,0	93096	96965	9672,0	1321,4	1229,4	8066,8	6332,1	52851
2006	85294,5	16890,0	125254	133874	12039,3	1611,7	1442,8	10058,9	7771,0	70030
2007	109116,9	21607,3	188486	198348	16102,1	2012,1	1722,0	13362,1	10126,0	85937
2008	155394,6	29542,7	233081	250158	21366,0	2892,8	2590,4	18235,8	13716,3	123880
2009	277451,8	35616,4	151777	167644	20522,8	3015,3	2754,1	19380,5	14372,8	116864
2010	309213,7	38992,9	180576	195927	24380,5	3481,0	3073,3	23957,9	18485,6	128410
2011	361598,9	45370,0	241286	241785	29472,4	3853,9	3458,0	27671,4	21637,9	182278
2012	385098,8	48197,6	273256	283116	31974,2	4144,5	3592,1	31947,2	25206,4	196939
2013	413125,3	51705,3	249873	263661	33427,0	4470,5	3820,3	33998,5	26719,4	186293
2014	638540,6	53704,0	219420	224327	34933,6	4563,3	4048,9	33389,7	26782,1	204196
2015	889442,7	40725,4	273116	269422	46320,3	5231,7	4952,0	41277,5	31803,1	299157
2016	923747,5	36154,5	326164	368691	55733,7	6238,8	5720,4	47972,6	37079,9	362139
2017	998236,9	37513,6	448462	470327	68293,2	6046,8	5407,3	62278,1	47269,7	464321

Джерело: складено автором

Врахування відповідних параметрів національної економічної системи та визначення їх впливу, дасть змогу оцінити загальний економічний розвиток країни та схильність внутрішніх суб'єктів і домогосподарств до інвестування, що слугуватиме позитивним імпульсом для зростання обсягів міжнародних фінансових потоків.

Ми можемо розглядати вплив факторів з часовим лагом на інвестиційні ресурси з-за кордону, оскільки інвестори не можуть швидко реагувати на зміну макросередовища. Важливо здійснити регресійний аналіз з урахуванням девальвації національної валюти, оскільки відображення ролі прямих іноземних інвестицій відбувається саме за рахунок переведення їх в національну та відповідним витратам у різних сегментах економіки. Відповідно, використання програмних продуктів дало змогу визначити такі рівняння багатофакторної моделі залежності ПІІ від макроекономічних показників з урахуванням девальвації національної валюти та у вартісних показниках іноземної номінальної вартості (табл. 3.8).

Таблиця 3.8

Результати багатофакторного рівняння регресії для значимих показників

Назва фактору	Ідентифікація фактору у рівнянні	Коефіцієнти для рівняння залежності ПІІ в млн грн	Коефіцієнти для рівняння залежності ПІІ в млн дол.
	Вільний член	-45325,31268	4093,675
Інвестиції в основний капітал, млн грн	Змінна X 1	1,648468053	0,3058
Валове нагромадження основного капіталу, млн грн	Змінна X 2	-3,687935826	-0,28904
ВВП на душу населення, грн	Змінна X 3	41,7427576	-2,99819
Сукупні ресурси домогосподарств, грн у місяць	Змінна X 4	98,14491384	38,5525
Сукупні витрати домогосподарств, грн у місяць	Змінна X 5	-35,44266529	-22,4836
Витрати та заощадження на 1 особу, грн	Змінна X 6	-14,39541648	2,603932
Наявний дохід у розрахунку на 1 особу, грн	Змінна X 7	-5,193271718	-1,23778
Податки за виключенням субсидій на продукти, млн грн	Змінна X 8	-0,14824854	0,044701

Джерело: складено автором

Рівняння багатофакторної залежності ПІІ в млн грн має вигляд:

$$Y_1 = 1,6484 * X_1 - 3,6879 * X_2 + 41,7427 * X_3 + 98,1449 * X_4 - 35,4427 * X_5 - 14,3954 * X_6 - 5,19327 * X_7 - 0,14825 * X_8 - 45325,3$$

Рівняння багатофакторної залежності ПІІ в млн дол. має вигляд:

$$Y_2 = 0,3058 * X_1 - 0,28904 * X_2 - 2,99819 * X_3 + 38,5525 * X_4 - 22,4836 * X_5 + 2,6039 * X_6 - 1,23777 * X_7 + 0,0447 * X_8 + 4093,675$$

Перевіряючи достовірність моделі на основі множинних коефіцієнтів кореляції (R) та детермінації (R²) ми бачимо, що вони близькі до 1, що свідчить про адекватність моделі та її відповідність до використання у подальшому аналізі (дод. 3). Найбільш суттєвий коефіцієнт у моделях взаємозалежності ПП від макроекономічних показників як в гривневому, так і доларовому еквіваленті належить фактору «Сукупні ресурси домогосподарств». Саме тому, проведемо детальний кореляційно-регресійний аналіз за цим фактором.

У парній регресії ідентифікованими змінними будуть такі показники: «Сукупні ресурси домогосподарств, грн у місяць» – незалежна змінна або фактор (X) та «Прямі іноземні інвестиції, млн дол.» – залежна змінна або показник (Y). Детальний аналіз та опис використання економіко-математичного моделювання у 2001–2017 рр. наведений у табл. 3.9.

Таблиця 3.9

Емпіричні дані для побудови кореляційної моделі

	Сукупні ресурси домогосподарств, грн у місяць	Прямі іноземні інвестиції, млн дол.	<i>У розрахунку</i>	Коеф. еласт.
2001	520,8	3875,0	712,89	15,80
2002	608,1	4555,3	1155,16	11,15
2003	708,6	5471,8	3257,14	4,49
2004	911,8	6794,4	7348,54	2,43
2005	1321,4	9047,0	14950,67	1,55
2006	1611,7	16890,0	19816,44	1,30
2007	2012,1	21607,3	25816,86	1,09
2008	2892,8	29542,7	36115,45	0,76
2009	3015,3	35616,4	37232,08	0,71
2010	3481,0	38992,9	40773,15	0,55
2011	3853,9	45370,0	42804,90	0,40
2012	4144,5	48197,6	43892,72	0,28
2013	4470,5	51705,3	44596,45	0,13
2014	4563,3	53704,0	44696,89	0,09
2015	5231,7	40725,4	44112,76	-0,31
2016	6238,8	36154,5	38896,03	-1,25
2017	6046,8	37513,6	40293,11	-1,02
Разом	51633,0525	485763,2	485045,47	6,57

Джерело: складено автором

Визначимо вид рівняння, яке описує статистичні дані з використанням графічних можливостей програми Microsoft Excel.

Розглянемо експотенціальну, лінійну, логарифмічну, поліноміальну 2-го степеня, степеневу й лінійну фільтрацію лінії тренду (рис. 3.7. – 3.11.).

Критерієм вибору виду функції, тобто форми залежності, слугує значення коефіцієнта детермінації (R^2). Чим ближче значення цього показника до 1, тим краще задана функція описує статистичні дані.

Аналіз засвідчив, що найбільш оптимальну форму залежності подано на рис. 3.9. Поліноміальна лінія тренду 2-го степеня, оскільки величина достовірності апроксимації набуває найбільшого значення з розглянутих варіантів залежностей ($R^2= 0,93424$).

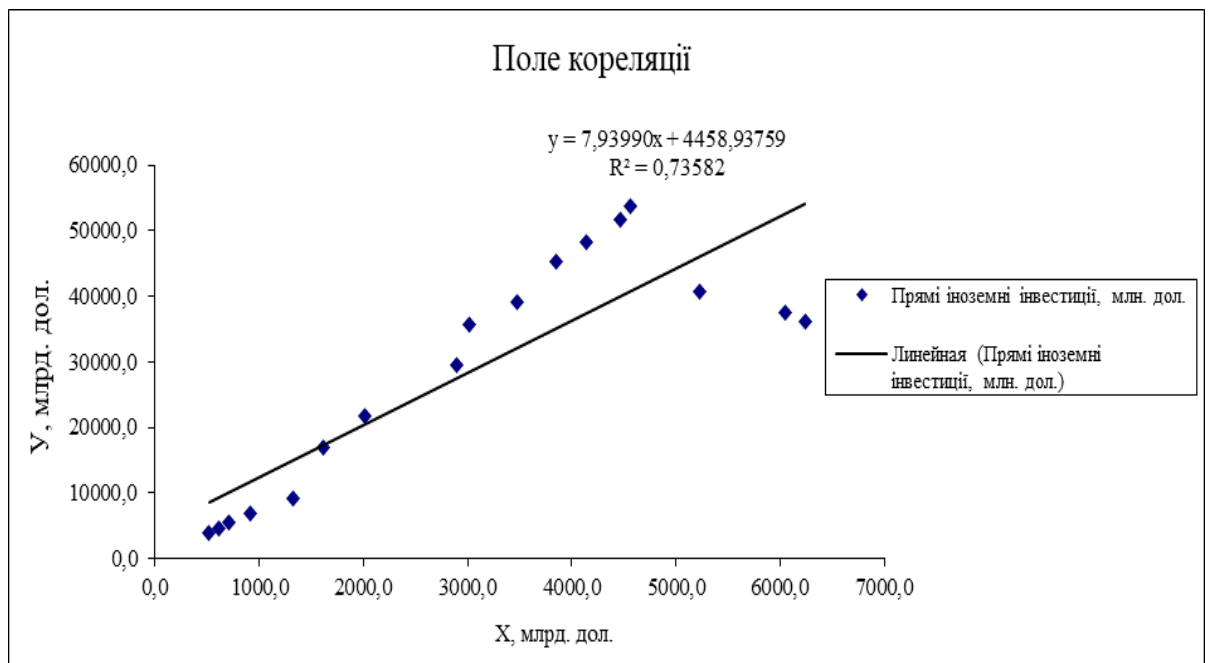

Рис. 3.7. Лінійна лінія тренду

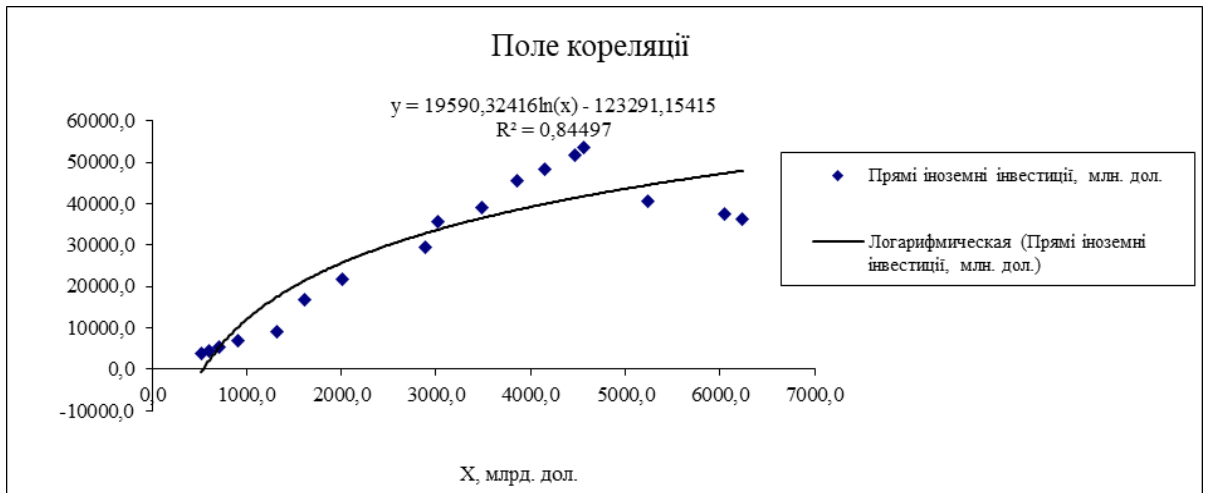

Рис. 3.8. Логарифмічна лінія тренду

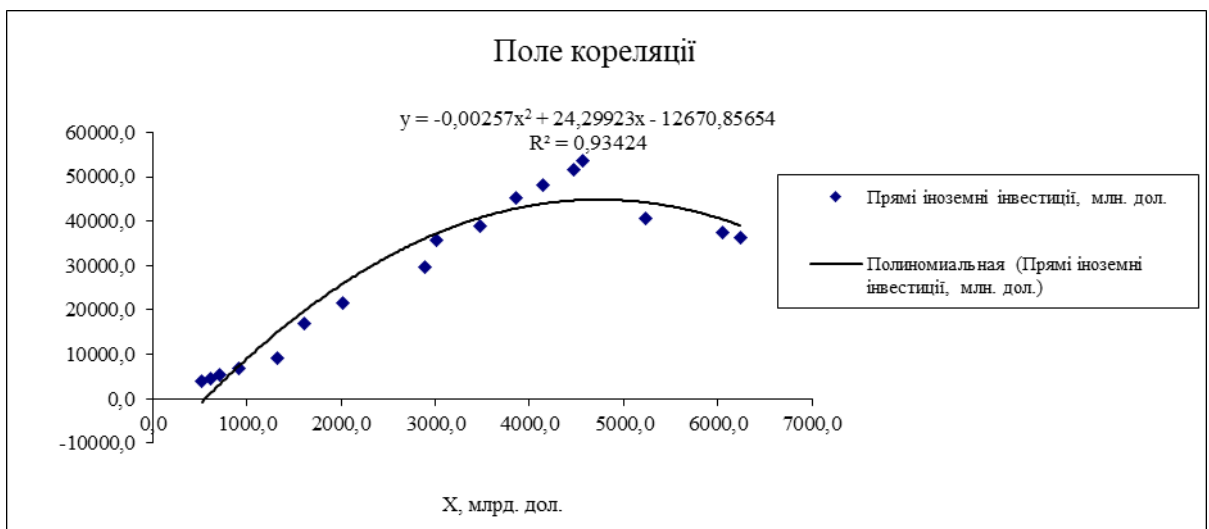

Рис. 3.9. Поліноміальна лінія тренду 2-го степеню

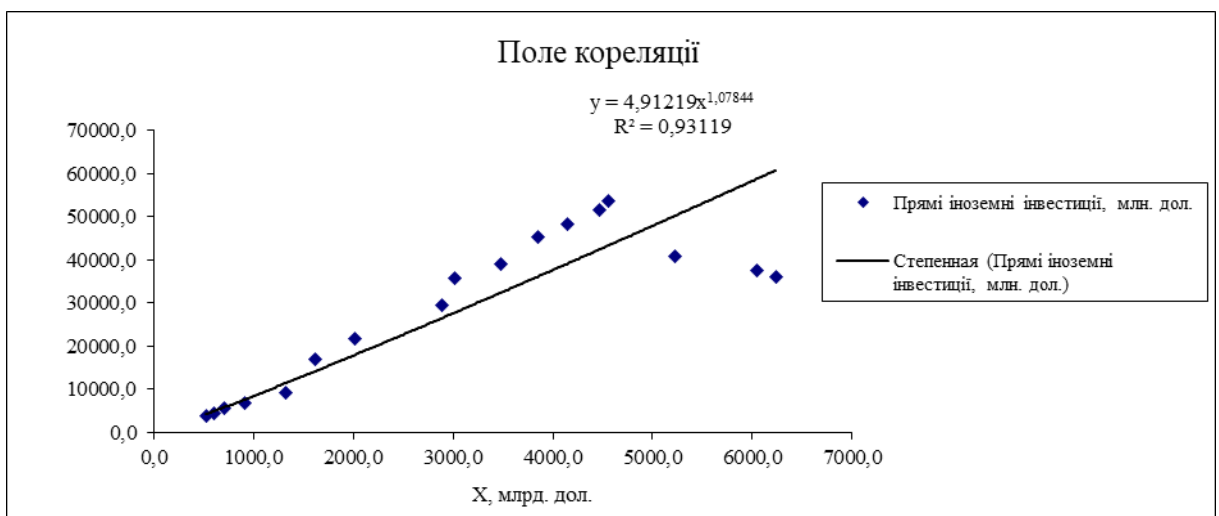

Рис. 3.10. Степенева лінія тренду

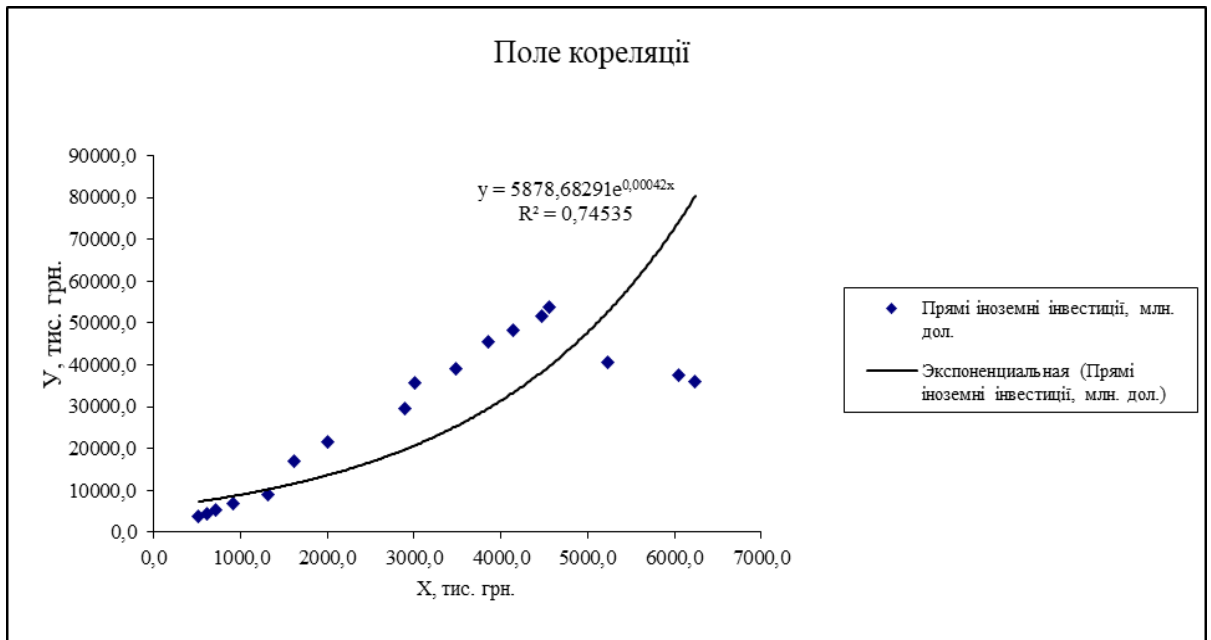

Рис. 3.11. Експоненціальна лінія тренду

Отже, модель залежності прямих іноземних інвестицій ВВП від сукупних ресурсів домогосподарств, на основі зібраних нами статистичних даних, набуває форми поліноміальної лінії тренду 2-го степеня:

$$y = -0,00257x^2 + 24,29923x - 12670,85654 \quad (3.1)$$

Підставивши значення незалежної змінної в рівняння (3.1), обчислимо розрахункове значення показника. Як свідчать дані табл. 3.9, суми статистичних і розрахункових значень показника практично однакові (485763,2 та 485045,47 млн дол.) і їх динаміка збігається, що підтверджує достовірність та правильність вибраного рівняння, яке описує залежність.

Проведемо аналіз відповідності побудованої моделі, зокрема, перевіримо її адекватність статистичним даним, використовуючи критерій Фішера. Для цього обчислимо розрахункове значення критерію за формулою:

$$F_{\text{розрах}} = \frac{R^2}{1 - R^2} * \frac{n - m - 1}{m}. \quad (3.2)$$

$$F_{\text{розр}} = \frac{(0,93424)}{1 - (0,93424)} * \frac{17 - 1 - 1}{1} = 213,102190$$

Табличне значення критерію Фішера розраховуємо із заданою ймовірністю p ($p=0,95$) і числом ступенів рівності $k_1=m$ і $k_2=n-m-1$. Для зібраних нами статистичних даних кількість спостережень $n=17$, тому число ступенів вільності $k_1=1$ і $k_2=15$. Табличне значення критерію Фішера: $F_{\text{табл.}}=4,54$.

Оскільки виконується нерівність $F_{\text{розр.}} > F_{\text{табл.}}$ ($213,102190 > 4,54$), то з ймовірністю $p=0,95$ стверджуємо, що побудована модель адекватна статистичним даним і придатна для подальшого аналізу й прогнозування.

Оцінимо тісноту та напрям зв'язку між X та Y , використавши коефіцієнт кореляції, формула якого має вигляд:

$$K_{\text{корел}}[X, Y] = \frac{\sum_{i=1}^n (X_i - \bar{X}) * (Y_i - \bar{Y})}{\sqrt{\sum_{i=1}^n (X_i - \bar{X})^2 * \sum_{i=1}^n (Y_i - \bar{Y})^2}} \quad (3.3)$$

Коефіцієнт кореляції розрахуємо з використанням вбудованої функції програми Microsoft Excel. Для цього використаємо функцію категорії КОРЕЛЛ.

Отримали таке значення коефіцієнт та кореляції $r [x;y]=0,8578$.

За отриманим значення робимо висновок: оскільки $r [x; y] > 0$, то зв'язок між X та Y прямий, тобто при збільшенні сукупних ресурсів домогосподарств збільшаться і ПШ; оскільки $0,7 < |r [x;y]| < 1$, то зв'язок між X і Y сильний.

Оцінимо вплив варіації фактора X на варіацію показника Y , використавши коефіцієнт детермінації, що становить: $R^2 = 0,93424$, тобто варіація показника на 93,42 % зумовлена варіацією фактора.

Дослідимо за допомогою коефіцієнта еластичності, як змінюється показник У (ПШ, млн дол.) при зміні фактора Х (сукупні ресурси домогосподарств, грн у місяць) на 1 %.

Загальна формула для визначення коефіцієнта еластичності має вигляд:

$$K_{ел.заг.} = \frac{Uxv.^1 * X}{Uxv.} \quad (3.4)$$

Оскільки $y = -0,00257x^2 + 24,29923x - 12670,85654$, то похідна $U' = -0,00514 * x + 24,29923$

й отримаємо формулу для коефіцієнта еластичності:

$$K_{ел.} = \frac{(-0,00514 * x + 24,29923) * x}{Uxv.} \quad (3.5)$$

Для кожного заданого значення фактора розрахуємо відповідне йому значення коефіцієнта еластичності, використовуючи програму Microsoft Excel.

Обчислюємо також коефіцієнт еластичності для середнього значення фактору й показника за допомогою можливостей Microsoft Excel:

$$K_{ел.сеп.} = 0,44.$$

Отже, при збільшенні сукупних ресурсів домогосподарств на 1%, ПШ зростуть на 0,44 %.

Зведений аналіз усіх показників за визначеними функціями, що описують взаємозалежності макроекономічних показників та результуючого фактору ПШ наведено у дод. И та табл. 3.10.

Таблиця 3.10

**Типи рівнянь, що описують залежності впливу факторів на ПШ, та коефіцієнти перевірки моделей
(Критерій Фішера, коефіцієнти кореляції й детермінації)**

Фактори	Лінійне		Логарифмічне		Поліноміальне		Степеневе		Експотенціальне	
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
Інвестиції в основний капітал, млн грн	$y = 0,12058x + 5874,33817$	$R^2 = 0,58780$	$y = 19513,99296 \ln(x) - 203957,24199$	$R^2 = 0,72561$	$y = -0,00000x^2 + 0,34656x - 11363,58881$	$R^2 = 0,80865$	$y = 0,03215x^{1,12361}$	$R^2 = 0,87485;$ $\Phi_{роз} = 104,86;$ $Корел = 0,767$	$y = 5923,72053e^{0,00001x}$	$R^2 = 0,66394$
Валове нагромадження основного капіталу, млн грн	$y = 0,11261x + 6180,42560$	$R^2 = 0,56425$	$y = 20322,34939 \ln(x) - 214960,67637$	$R^2 = 0,72414$	$y = -0,00000x^2 + 0,34669x - 13144,35467$	$R^2 = 0,81290$	$y = 0,01722x^{1,16939}$	$R^2 = 0,87195;$ $\Phi_{роз} = 102,14;$ $Корел = 0,751$	$y = 5974,46551e^{0,00001x}$	$R^2 = 0,64608$
ВВП на душу населення, грн	$y = 0,69115x + 11227,54198$	$R^2 = 0,52491$	$y = 18264,53167 \ln(x) - 150895,28779$	$R^2 = 0,78477$	$y = -0,00003x^2 + 2,68304x - 9653,20900$	$R^2 = 0,92702;$ $\Phi_{роз} = 190,53;$ $Корел = 0,7245$	$y = 1,08091x^{1,00488}$	$R^2 = 0,86385$	$y = 8290,64197e^{0,00004x}$	$R^2 = 0,54743$

Продовження табл. 3.10

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
Сукупні ресурси домогосподарств, грн у місяць	$y = 7,93990x + 4458,93759$	$R^2 = 0,73582$	$y = 19590,32416 \ln(x) - 123291,15415$	$R^2 = 0,84497$	$y = -0,00257x^2 + 24,29923x - 12670,85654$	$R^2 = 0,93424;$ $\Phi_{\text{роз}} = 213,1;$ $\text{Корел} = 0,8578$	$y = 4,91219x^{1,07844}$	$R^2 = 0,93119$	$y = 5878,68291e^{0,00042x}$	$R^2 = 0,74535$
Сукупні витрати домогосподарств, грн у місяць	$y = 8,70661x + 4648,23101$	$R^2 = 0,69821$	$y = 21258,17474 \ln(x) - 134740,53619$	$R^2 = 0,83997$	$y = -0,00355x^2 + 29,77912x - 16708,75649$	$R^2 = 0,94546;$ $\Phi_{\text{роз}} = 260,02;$ $\text{Корел} = 0,83559$	$y = 2,85192x^{1,15898}$	$R^2 = 0,90794$	$y = 5934,86072e^{0,00046x}$	$R^2 = 0,70778$
Витрати та заощадження на 1 особу, грн	$y = 0,79486x + 10381,31856$	$R^2 = 0,59448$	$y = 17365,29220 \ln(x) - 139800,68268$	$R^2 = 0,82851$	$y = -0,00003x^2 + 2,70322x - 6554,91037$	$R^2 = 0,93841;$ $\Phi_{\text{роз}} = 228,55;$ $\text{Корел} = 0,771$	$y = 2,17852x^{0,94607}$	$R^2 = 0,89429$	$y = 8069,08403e^{0,00004x}$	$R^2 = 0,59700$
Наявний дохід у розрахунку на 1 особу, грн	$y = 1,04941x + 9877,42014$	$R^2 = 0,60434$	$y = 17737,03350 \ln(x) - 139266,25506$	$R^2 = 0,81778$	$y = -0,00006x^2 + 3,63269x - 7970,67949$	$R^2 = 0,93865;$ $\Phi_{\text{роз}} = 229,49;$ $\text{Корел} = 0,7774$	$y = 2,28561x^{0,96433}$	$R^2 = 0,87906$	$y = 7912,24789e^{0,00005x}$	$R^2 = 0,59846$
Податки за виключенням субсидій на продукти, млн грн	$y = 0,09451x + 14226,88404$	$R^2 = 0,45437$	$y = 16292,05746 \ln(x) - 159688,11997$	$R^2 = 0,77021$	$y = -0,00000x^2 + 0,39125x - 4802,72762$	$R^2 = 0,90187;$ $\Phi_{\text{роз}} = 137,86;$ $\text{Корел} = 0,674$	$y = 0,66670x^{0,89631}$	$R^2 = 0,84774$	$y = 9692,32053e^{0,00001x}$	$R^2 = 0,47932$

Більшість рівнянь, що найбільш точно описують взаємозалежність результуючого показника (прямі іноземні інвестиції) та факторів, що на нього впливають, відображають гіперболічний характер зв'язку. Така тенденція склалася внаслідок падіння як макроекономічних показників залежних змінних, так і показника результатів у 2013-2017 роках у порівнянні з висхідною тенденцією 2001-2012 рр. Хвилеподібний розвиток світової економіки, в цілому, та економіки України, зокрема, під впливом різних факторів відображений математичною функцією квадратичного рівняння.

Отже, аналітико-методичний підхід до інтегральної оцінки ступеня впливу економічного середовища України на інвестиційну діяльність на її території іноземних ТНК дозволив розробити кореляційно-регресійну модель його факторів у розрізі сукупності цільових індикаторів щодо динаміки подушового валового внутрішнього продукту і валового національного доходу, кінцевих споживчих витрат домашніх господарств, валового нагромадження основного капіталу, інвестицій в основний капітал, сплачених податків за виключенням субсидій на продукти, сукупних доходів і витрат населення тощо у період 2001-2017 рр.

На основі перевірки достовірності моделі через множинні коефіцієнти кореляції (R) і детермінації (R^2) з використанням експотенціальної, лінійної, логарифмічної, поліноміальної 2-го степеня, ступеневої й лінійної фільтрації лінії тренду встановлено найбільший вплив на масштаби іноземного інвестування української економіки показників подушового ВВП, сукупних ресурсів і сукупних витрат домогосподарств; подушових витрат і заощаджень, а також наявного доходу у розрахунку на 1 особу, що підтвердило домінування в системі показників інвестиційного клімату в Україні тих індикаторів, що визначають рівень споживчого попиту населення.

У той же час, поряд з позитивним впливом транснаціоналізації на структурну динаміку економіки України (приплив прямих іноземних інвестицій (39,2 млрд дол. США на початок 2018 р.), зростання капіталовкладень в основний капітал, технологічна модернізація національного виробництва,

підключення вітчизняних підприємницьких структур до глобальних вартісних ланцюгів тощо) спостерігається загалом незначний вплив іноземних транснаціональних корпорацій на економіку держави. Це виявляється, зокрема, у невеликій кількості представлених на вітчизняному ринку іноземних ТНК (35 корпорацій), заниженні ними податкових платежів до бюджету, виведенні прибутків за кордон, обмеженості країн-донорів іноземного інвестиційного капіталу, концентрації діяльності ТНК у секторах економіки третього і четвертого технологічних укладів, а також галузях зі швидким обігом капіталу (харчова і нафтогазова промисловість, виробництво тютюнових виробів, хімічна промисловість, оптова і роздрібна торгівля, будівництво, фінансовий і фармацевтичний сектори) та ін.

3.3. Стратегічні пріоритети розбудови в Україні ефективного бізнес-середовища транснаціональної діяльності

Розбудова в Україні ефективної моделі конкурентного, інноваційного й соціально-орієнтованого розвитку в глобальному економічному просторі передбачає в якості обов'язкового компоненту створення сприятливих умов для мобілізації національного економічного ресурсу і бізнес-діяльності на найбільш пріоритетних напрямках економічного прогресу, системної інтеграції вітчизняних економічних агентів у глобальні вартісні ланцюги, а також розширення можливостей використання ними переваг міжнародного поділу праці. Реалізація цього стратегічно важливого завдання є запорукою не тільки системної диверсифікації національного виробництва, активізації процесів іноземного інвестування вітчизняної економіки, її включення до міжнародного науково-технічного співробітництва, але й підвищення конкурентного статусу нашої держави на світових ринках, зростання матеріального добробуту

українських громадян та розбудови цілісного народногосподарського комплексу держави.

Виходячи з цього, ключовим стає питання розбудови в Україні високоефективного і сприятливого для функціонування транснаціональних корпоративних структур бізнес-середовища, що вимагає реалізації системи адміністративно-правових, організаційно-економічних, фінансових й інфраструктурних механізмів. Головні вектори їх синергійного впливу на бізнес-середовище транснаціональної діяльності в Україні мають бути зорієнтовані, насамперед: на подолання корупції, докорінне реформування системи державного управління, впровадження електронного урядування, створення ефективного конкурентного середовища, перетворення національної економіки на привабливий виробничий майданчик західних ТНК, стимулювання умов вільної конкуренції, забезпечення сприятливого інвестиційного клімату, диверсифікацію джерел зовнішнього фінансування економічної діяльності та глибоку інтеграцію вітчизняних суб'єктів господарювання у міжнародні виробничі й вартісні ланцюги.

У системі адміністративно-правових важелів розбудови в Україні ефективного бізнес-середовища діяльності ТНК першочергового значення набувають реформаторські зусилля у царині формування ефективної й вільної від корупції системи економічної діяльності та державного управління. Ні для кого не секрет, що корупція в нашій державі не тільки «пронизує» соціальну, економічну, політико-правову, гуманітарну та моральну площину суспільного життя, але й уже давно «роз'їдає» його через панування олігархічного й монополізованого корупційного устрою економічної діяльності, тісне переплетення приватних бізнес-інтересів з державною регуляторною політикою, підкупність і продажність посадових осіб, неправомірне використання ними своїх владних повноважень і реалізацію власних інтересів, а також вчинення корупційних правопорушень. Це є головним блокуючим гальмом розбудови в нашій державі повноцінних ринкових інститутів власності, конкуренції та підприємництва.

Так, за оцінками авторитетних експертів, сучасні масштаби зумовленої тіньовою економікою корупції досягають у нашій державі 14% валового внутрішнього продукту, частка тіньового сектору – майже 50% ВВП [300], а за результатами оцінки Індексу сприйняття корупції Transparency International 2017 р. Україна посіла 130 місце серед 180 країн світу зі значенням індексу 30 зі 100 [301]. Цілком зрозуміло, що корупція вкрай негативно впливає не тільки на інвестиційну привабливість України, позбавляючи її можливостей щодо залучення на свою територію великого транснаціонального бізнесу, але й підриває загальну довіру вітчизняного і міжнародного транснаціонального бізнесу до України як надійного стратегічного партнера, її судової системи, принципу верховенства права і захищеності прав і свобод громадян.

Ще одна загрозна для суспільного життя особливість корупції в нашій державі полягає в такому: в міру її викорінення витрати на боротьбу з нею зростають у такому розмірі, що її кінцева ліквідація потребуватиме витрат, які значно перевищують втрати економіки від самої корупції [302]. Підтвердженням цього є, зокрема, дані щорічного аналітичного огляду Федерації роботодавців України «Вплив контролюючих органів на роботу бізнесу». Достатньо сказати, що нині в Україні функціонує близько 70 різного роду контролюючих органів з владними повноваженнями перевірки фінансово-господарської діяльності бізнес-структур. І це при тому, що обсяг реально повернутих до державного бюджету коштів не перевищує 7% загальної суми накладених фінансових санкцій, а середній обсяг бюджетних надходжень від однієї перевірки становить близько 180 грн за вартості одного візиту представника контролюючих органів на рівні 11,6 тис. грн бюджетних витрат [303]. З огляду на це, цілком закономірним, є вкрай низький рівень суспільної довіри до вітчизняних антикорупційних органів, зокрема, Національному антикорупційному бюро, згідно опитувань громадської думки, довіряють нині 17,1% українських громадян, Національному агентству з питань запобігання корупції – 12,5 %, а Спеціалізованій антикорупційній прокуратурі – 13,5% [304].

Таким чином, докорінна зміна ситуації у сфері корупції в Україні потребує розроблення й впровадження дієвих антикорупційних дій, стратегічна орієнтація яких пов'язана з такими комплексними заходами:

- запровадження повноцінної системи цифрового урядування та електронної демократії в системах розподілу державних коштів, електронного бюджетування, електронних державних закупівель, електронних консультацій, електронних петицій, електронних адміністративних послуг на основі інтеграції існуючих програмних інтерфейсів окремих продуктів та розширення ресурсного забезпечення оновлення чи повної заміни програмного забезпечення, що обслуговує різні органи державної влади;

- об'єднання в єдину національну реєстраційну систему всіх розрізнених нині електронних реєстрів, що стосуються підприємницької діяльності, на основі проведення повного аудиту адміністративних даних та їх інтеграції через стандартизацію програмних інтерфейсів та розбудову цілісної архітектури організації даних та взаємозв'язків між інформаційними даними;

- фронтальний перехід системи державних закупівель на практику публічних тендерів з одночасним запровадженням чітких кваліфікаційних вимог до підприємницьких структур, що будуть брати участь у тендерах, з метою недопущення корупційних схем та викривлення конкурентних умов;

- запуск системи регулярного спілкування урядових органів різного рівня з громадськістю на платформі соціальних мереж з поширенням корисного для громадян контенту в доступній формі, одночасним затвердженням рамкового стандарту урядово-суспільної комунікації через соціальні мережі та підготовкою відповідальних за це осіб з числа представників прес-служб усіх органів влади;

- формування кожним українським громадянином власного електронного кабінету (де можна буде отримувати усі необхідні адміністративні послуги та інформацію) з можливостями авторизації на основі приєднаних до мобільних додатків чи комп'ютера кардрідера чи ID-карти та подальшим об'єднанням й

уніфікацією всіх електронних кабінетів громадян у розрізі кожної державної установи;

- реальне розмежування суспільних, державних і комерційних інтересів влади і бізнесу на основі істотного доопрацювання Закону України «Про державну службу», насамперед, у частині формування транспарентної системи добору кадрів незалежними комісіями, підвищення по службі виключно на основі критеріїв професійної придатності, впровадження системи регулярної ротації кадрів на посадах, пов'язаних зі значними корупційними ризиками [305];

- докорінне реформування прокуратури, судової і правоохоронної системи на засадах посилення відповідальності за вчинені корупційні злочини та реалізації принципу невідворотності покарання за правопорушення з обов'язковим застосуванням довгострокових термінів ув'язнення, повною конфіскацією майна корупціонерів і членів його сім'ї, заборобою займатись певним видом діяльності тощо;

- забезпечення незалежного й достатнього за обсягами фінансування вітчизняної антикорупційної системи та її представників в органах державної влади, на підприємствах, у компаніях та організаціях з одночасною їх підпорядкованістю безпосередньо центральному антикорупційному органу;

- удосконалення вітчизняного антикорупційного законодавства в частині його конвергенції з європейськими та євроатлантичними критеріями, оптимізації структури і штатної чисельності антикорупційних органів, забезпечення ефективного суспільного контролю за їх діяльністю, подальшого впровадження світових стандартів демократії у службову діяльність працівників антикорупційних органів [305].

Сучасна специфіка корупційної системи України полягає в тому, що ключову роль в її поширенні в економіці та політиці відіграє людський фактор і бюрократичні перепони з надмірним підприємницької діяльності та загалом низькою якістю регуляторної системи. З огляду на це, важливим драйвером боротьби з корупцією у нашій державі може стати технологія блокчейн з

об'єднанням на її платформі усіх можливих державних сервісів та розміщенням тут усіх урядових даних. Ідеться, насамперед, про переведення у режим блокчейн усіх існуючих державних реєстрів, пов'язаних з нерухомим майном та правами власності на всі майнові об'єкти. Завдяки реалізації цих заходів, окрім забезпечення прозорості всіх операцій у сфері ринкового обігу майнових об'єктів, інформаційної достовірності і гарантованості їх консолідованого реєстру, буде досягнута ще одна стратегічна ціль – кількісна і функціональна оптимізація мережі державних інституцій, що адмініструють різні державні реєстри. Так, виконувати усі функціональні обов'язки в цій сфері зможе один-єдиний адміністратор консолідованого реєстру, наділений достатнім рівнем автономності та спектром функціональних повноважень.

Доволі обнадійливим, з погляду формування сприятливого бізнес-середовища транснаціональної діяльності, є широке використання блокчейн-технологій і на вітчизняному фінансовому ринку. Вони мають бути широко застосованими у сфері грошових переказів, наданні платіжних, кредитних, інвестиційних та страхових послуг. Це дасть змогу забезпечити не тільки високу транспарентність здійснюваних на вітчизняному ринку фінансових операцій, але й створить умови фінансової інклюзивності українських громадян та результативної протидії всіх можливих схем фінансування тероризму й відмивання брудних грошей. Таким чином, на часі сьогодні – вжиття рішучих заходів у сфері:

- розроблення загальнонаціональної програми застосування блокчейн-технологій для системи державного урядування за участі всіх зацікавлених сторін з боку держави, бізнес-спільноти та представників технологічного сектору;

- чіткого визначення найбільш перспективних сфер застосування блокчейну та запуску в дію спеціального механізму компенсування економічним суб'єктам збитків, які вони понесли в результаті реалізації угод з нерухомим майном, що ґрунтувались на помилковій інформації Реєстру прав на нерухомість;

- розроблення спеціального механізму розгляду скарг громадян і суб'єктів господарювання щодо інформації Державного земельного кадастру [304].

Одним з вагомих негативних факторів, що справляють украй негативний вплив на транснаціональну діяльність в Україні, є відносна складність рамок умов ведення бізнес-діяльності. Ідеться, насамперед, про доволі складну нормативно-правову базу, що її регулює, а отже – складність для кожного підприємства розібратись не тільки з регуляторними умовами провадження своєї підприємницької діяльності, але й переліком необхідних дозвільних документів та ліцензій. З огляду на це, удосконалення середовища фінансово-господарської діяльності транснаціонального бізнесу передбачає в якості обов'язкового елемента реалізацію комплексу заходів, спрямованих на дерегуляцію з боку держави підприємницької діяльності, а саме:

- кардинального зменшення кількості дозвільної документації на право здійснення підприємницької діяльності із запровадженням системи критеріїв її оцінки з точки зору впливу на стан національної безпеки;

- скасування застарілих і дублюючих норм регулювання бізнес-діяльності зі скасуванням чи передачею приватному сектору неефективно здійснюваних чи невластивих державним органам функціональних повноважень;

- заснування на базі КВЕД загальнонаціональної інформаційної бази з усіх адміністративних і регуляторних питань у сфері провадження підприємницької діяльності. Тут по кожному виду бізнес-діяльності має бути узагальнена повна і релевантна інформація щодо діючих дозвільних правил, систем оподаткування, державного регулювання, умов започаткування і припинення бізнесу з обов'язковим посиланням на відповідні законодавчо-нормативні акти, що регулюють певний вид фінансово-господарської діяльності;

- формування розгалуженої системи інтернет-ресурсів, де в режимі дистанційного доступу буде сконцентровано всі необхідні для бізнес-діяльності звітні форми в електронній формі, а отже – забезпечуватиметься проведення

всіх необхідних для звітності операцій та раціоналізація всього процесу звітування, ліцензування, сертифікації та збору інформації.

Спираючись на міжнародний досвід щодо розбудови ефективного бізнес-середовища транснаціональної діяльності, можемо стверджувати, що важливу роль у його формуванні в Україні відіграє створення належної системи захисту прав інтелектуальної власності. Так, одним з найбільш негативних факторів, що визначають сучасний імідж України як економічного партнера в очах світової громадськості, є вкрай низький рівень захисту інтелектуальної власності економічних суб'єктів. Це не тільки суттєво знижує мотивацію іноземних товаровиробників продавати свою продукцію на українському ринку, де існує висока загроза збитків від незаконного використання їх інноваційних розробок, але й звужує процеси іноземного інвестування української економіки та погіршує інвестиційний конкурентний статус нашої держави.

Достатньо сказати, що наша держава, на жаль, посідає верхні сходинки в міжнародних рейтингах держав-піратів у сфері програмного забезпечення та країн з найбільшими обсягами торгівлі підробленою продукцією. Це підтверджують, зокрема, експертні дані міжнародної дослідницької асоціації BSA, згідно яких частка неліцензійного програмного забезпечення, встановленого на комп'ютерах, становить нині близько 82%. І це при тому, що станом на 2015 р. відповідний світовий показник не перевищував 39%, у Північній Америці – 17%, у країнах Європи – від 28 до 58% [306]. Нині, майже 70% українських громадян регулярно споживає фальсифіковану продукцію, марковану загальновідомими товарними знаками і трендами та не більше 20% населення жодного разу не купувала такої продукції. Крім того, для 40% українських споживачів відзначають цілковиту прийнятність якісних кондицій підроблених товарів [180].

Своєю чергою, оцінки Українського альянсу по боротьбі з підробками і піратством засвідчують колосальні обсяги торгівлі підробками в нашій державі. Її щорічна вартість перевищує 1,3 млрд дол. США, а загалом сегмент підробок і піратської продукції досягає нині 33% обсягу вітчизняного «чорного ринку».

Такий стан речей не тільки завдає економіці України загальних збитків на суму понад 710 млн дол. у рік [307], але й украї негативно позначається на результативності фінансово-господарської діяльності транснаціональних корпорацій як вітчизняних, так і іноземних. Достатньо сказати, що згідно країнового рейтингу щорічного звіту Торговельного представництва США «Special 301 Report 2018» за підсумками 2017 р. Україна посіла 11 місце. При цьому наголошується на трьох підставах її включення до списку держав - так званої - «Особливо пильної уваги»: непрозоре адміністрування системи, що відповідає за збір роялті на користь американських власників об'єктів інтелектуальної власності та інших власників їх прав; широке використання неліцензійного програмного забезпечення українськими державними установами; брак ефективних засобів боротьби з порушенням авторських прав в Україні [308]. У результаті наша держава була виключена з Генералізованої системи преференцій США з метою примушення її до поліпшення ситуації у сфері захисту прав інтелектуальної власності.

Виходячи з цього, одним з ключових напрямів розбудови в Україні ефективної охоронної системи об'єктів інтелектуальної власності є, насамперед, її приведення у відповідність до міжнародних стандартів у цій сфері. Ідеться, зокрема, про повну імплементацію норм Розділу 9 Угоди про Асоціацію між Україною і Євросоюзом на основі:

- суттєвого спрощення діючої процедури комерціалізації результатів інноваційних розробок з активізацією процесу укладення ліцензійних і субпідрядних угод на їх використання та динамічним розвитком міждержавного технологічного трансферу;

- створення в Україні загальнодоступної електронної бази з інформаційними даними щодо зареєстрованих у нашій країні і державах Європейського Союзу торговельних марок;

- суттєве посилення системи запобігання протидії онлайн-піратству з імплементацією механізму виключень до об'єктів авторського права;

- поглиблення співпраці України з державами Євросоюзу у сфері правової охорони торговельних марок – брендів, що не потребують офіційної реєстрації;

- значне розширення наявної в Україні бази зареєстрованих географічних зазначень з подальшим обслуговуванням і компенсуванням українським товаровиробникам (у тому числі, за рахунок кредитних ресурсів ЄБРР, Європейського інвестиційного банку та ін.) витрат, пов'язаних зі зміною назв продуктів, які співпадають з офіційно зареєстрованими в країнах Євросоюзу географічними зазначеннями [180];

- запровадження кримінальної й адміністративної відповідальності за порушення діючого законодавства у сфері правової охорони об'єктів інтелектуальної власності з обов'язковим наділенням спеціальних органів державної влади особливими регуляторно-контрольними повноваженнями;

- удосконалення діючого порядку розгляду судових спорів на предмет ринкового обігу об'єктів інтелектуальної власності, активізація процесу підготовки спеціально підготовлених суддів з питань правової охорони прав інтелектуальної власності.

У контексті розбудови в Україні ефективної системи захисту інтелектуальної власності в число пріоритетних напрямів висувається конвергенція вітчизняної законодавчої бази із захисту прав інтелектуальної власності з нормами міжнародного та європейського права. Ідеться, насамперед, про приєднання України до договірної бази Всесвітньої організації інтелектуальної власності та ратифікацію таких міжнародних конвенцій й угод, як: Сінгапурський договір про право з торговельних марок 2006 р.; Локарнська угода про заснування Міжнародної класифікації промислових зразків 1968 р.; Страсбурзька угода про Міжнародну патентну класифікацію 1971 р.

У системній розбудові в нашій державі ефективної системи правової охорони об'єктів інтелектуальної власності важко переоцінити значення імплементації в Україні діючих в Європейському Союзі норм щодо передачі підприємницькому сектору інноваційних розробок, створених за рахунок коштів державного бюджету; колективного управління авторськими і

суміжними правами; підвищення рівня правового захисту комерційної інформації; системи організаційно-фінансового й юридично-правового супроводження інтеграції вітчизняної наукової і винахідницької спільноти у європейську патентну систему [309]. Ключовим механізмом досягнення цієї стратегічної мети має стати надання державним науково-дослідним організаціям, інституціям і лабораторіям права на укладення угод про коопераційне співробітництво з підприємницькими структурами у сфері досліджень і розробок. У таких угодах має бути зафіксована норма щодо передачі останнім права власності на інноваційні продукти, згенеровані на основі спільних ДіР. Таким чином, завдяки реалізації вищеперерахованих заходів стане можливим не тільки значне підвищення споживання вітчизняними споживачами якісних товарів і послуг за адекватними цінами, але й зростання рівня правової охорони об'єктів інтелектуальної власності корпоративних структур, а отже – суттєве поліпшення якості бізнес-середовища транснаціональної діяльності в Україні.

Характеризуючи організаційно-економічні важелі розбудови ефективного бізнес-середовища діяльності ТНК, слід відзначити, що головну стимулюючу роль здатне відіграти, на нашу думку, реформування вітчизняної податкової системи. Так, незважаючи на те, що за період 2000-2018 рр. вона стала потужним джерелом наповнення державного бюджету, забезпечуючи нині понад 70% його консолідованої суми його надходжень, однак, розбудова високоефективного бізнес-середовища діяльності ТНК вимагає її подальшого реформування. Ідеться, насамперед, про подальше зменшення кількості податків та податкових ставок, оптимізацію податкових пільг, спрощення системи податкового адміністрування бізнес-діяльності та запровадження в Україні визнаних світовою практикою податкових пільг.

Якщо характеризувати сучасну структуру вітчизняної податкової системи, то для в нашій державі функціонують нині 9 загальнодержавних і 4 місцевих податки, що повною мірою відповідає податковій практиці країн континентальної Європи. Разом з тим, з урахуванням 5 видів акцизів та 10 видів

рент з докорінно відмінними оподатковуваними базами, податковими ставками і системами податкового адміністрування, а також 37 обов'язкових зборів і платежів (так званих квазі-податків) [304] загальна кількість податків в Україні автоматично збільшується до 65. І це без урахування різного роду платних адміністративних послуг, що ще більшою мірою тиснуть на бізнес-сектор, «вимивають» з нього колосальні обсяги обігових коштів, а також суттєво гальмують економічну діяльність та погіршують якість бізнес-середовища транснаціональної діяльності.

Своєю чергою, аналіз структури доходів державного бюджету нашої держави дає підстави стверджувати про домінування в ній єдиного соціального внеску та податку на додану вартість, завдяки яким забезпечується лівова частка доходів консолідованого бюджету. Зокрема, єдиний соціальний внесок, розмір якого становить нині 41% податку з загального фонду заробітної плати, генерує нині близько 14% валового внутрішнього продукту, загальний обсяг надходжень від податку на додану вартість та акцизних податкових платежів – ще 14% ВВП, тоді як податок з доходів фізичних осіб, податок на прибуток підприємств та податкові надходження від міжнародної економічної діяльності вітчизняних суб'єктів господарювання – лише 5%, 4% і 1% відповідно. Водночас розмір неподаткових надходжень до бюджету головним чином у формі податків з отриманих у державних компаніях дивідендів і доходів від приватизації – ще 5,5% валового внутрішнього продукту [310].

Подібна структура податкових надходжень до державного бюджету жодним чином не кореспондується з європейською практикою. Достатньо сказати, що у країнах ЄС частка податків з індивідуальних доходів громадян акумулюють 8,8% валового внутрішнього продукту, а ПДВ – 7,7% ВВП [311]. Це свідчить про загалом низький рівень фіскальної ефективності вітчизняної системи оподаткування і її нездатність виконувати традиційні функції щодо наповнення доходної частини державного бюджету. Так, за підсумками першого півріччя 2018 р. найбільш провальними виявились такі статті податкових надходжень до державного бюджету України як: акцизний податок

з вироблених вітчизняних товарів (недоотримано 7,6 млрд грн), податок на додану вартість з імпортованих товарів (5,1 млрд), а також рентні платежі за користування надрами у сфері видобування природного газу (2,2 млрд відповідно) [312].

Закономірним результатом довготривалого нагромадження у вітчизняній економіці глибоких фіскальних дисбалансів є неухильне зростання вартісного обсягу дефіциту державного бюджету, який станом на початок 2018 р. становив 47,8 млрд [313]. Водночас за оцінками авторитетних експертів, за збереження нинішньої ситуації у вітчизняній податковій системі середньостроковий фіскальний розрив на період 2018-2025 р. становитиме в Україні близько 2,4% валового внутрішнього продукту [314]. Такі колосальні обсяги фіскального дисбалансу є результатом украй низького рівня сплати суб'єктами господарювання прибуткового податку. Його сплачують нині не більше 1% загальної кількості зареєстрованих в Україні підприємницьких структур, при цьому близько 85% загальної суми виплат припадає лише на 0,5% усіх зареєстрованих платників [315], решта ж компаній декларують або нульову прибутковість, або збитки від фінансово-господарської діяльності. Водночас, з метою ухилення від оподаткування, середні та великі компанії активно користуються послугами ФОПів, які, сплачуючи лише 5%-й фіксований податок, ефективно «пом'якшують» податковий тиск великого бізнесу, що мав би сплачувати 18%-й прибутковий податок.

Стратегічними напрямками удосконалення вітчизняної податкової системи в контексті стимулювання розвитку великого бізнесу мають стати заходи, спрямовані на:

- відновлення призупиненої у 2016 р. системи фіскальної консолідації з послідовним скороченням відносного розміру державного і гарантованого державою боргу до цільового рівня не більше 60% валового внутрішнього продукту до кінця 2020 р. [312];
- запровадження системи оподаткування виведеного з підприємств капіталу з повним звільненням від податкових зобов'язань реінвестованих

прибутків для великих платників з метою недопущення відтоку капітальних ресурсів за каналами сплати процентів іноземним компаніям за користування фіктивними кредитами;

- лібералізація системи оподаткування, послаблення податкового тиску на бізнес на основі радикального зменшення кількості обов'язкових платежів, зниження ставок оподаткування і запровадження податкових пільг;

- забезпечення стабільності вітчизняного податкового законодавства, уніфікація податкових правил на всіх суб'єктів господарювання та спрощення системи адміністрування податків на основі впровадження системи електронного адміністрування податку на додану вартість;

- послаблення податкового тиску на фонд оплати праці підприємницьких структур на основі зменшення податкової ставки єдиного соціального внеску до рівня 15% із внесенням відповідних змін до Закону України про державний бюджет;

- розбудова ефективної системи жорсткого податкового контролю із запровадженням невідворотності покарання за вчинення податкових правопорушень та кримінальної відповідальності за використання підприємницьким сектором тіньових податкових схем та наймання працівників без укладання трудових угод;

- легалізація фінансово-господарської діяльності підприємницьких структур та їхніх реальних доходів минулих періодів на основі надання стимулів тим, хто ухилявся від податкових платежів та проведення разової податкової амністії за зниженими податковими ставками (у формі так званої нульової декларації) з можливістю перевірки джерел походження доходів та подальшим застосуванням непрямих методів податкового контролю за діяльністю бізнес-структур;

- всебічне стимулювання переходу вітчизняних економічних агентів зі спрощеної системи оподаткування на загальну з віднесенням до умовно розподіленого прибутку платежів на спрощенців [300].

В обґрунтуванні стратегічних пріоритетів розбудови ефективного для транснаціонального бізнесу податкового середовища особливої уваги заслуговують заходи податкового стимулювання інноваційного бізнесу. Основні податкові інструменти і механізми податкового стимулювання інноватизації виробничих процесів у вітчизняній економіці мають бути пов'язані, насамперед, із запровадженням 5-річних податкових канікул для інноваційних компаній. До їх переліку мають бути включені ті бізнес-структури, що здійснюють дослідження і розробки за найбільш пріоритетними напрямками наукового пошуку, особливо у випадку виробництва й експорту ними високотехнологічних й інноваційно-містких товарів і послуг.

Високої актуальності набувають сьогодні і запровадження для таких підприємств податкових пільг у формі зниження ставок прибуткового податку, надання компаніям дозволу при розрахунку оподаткованого прибутку включати в загальну суму виробничих витрат певну частку витрат на дослідження і розробки, а також їх звільнення від сплати імпортного мита, податку на додану вартість та інших обов'язкових податкових платежів на обладнання, витратні матеріали, комплектувальні, реактиви та інші імпортні товари, необхідні для здійснення інноваційної діяльності. При цьому вітчизняні бізнес-структури мають користуватись правом обов'язкового зарахування податкових сум на спеціальні рахунки, з яких будуть формуватись корпоративні інвестиційні фонди на здійснення компаніями ДіР та інвестування ними дослідно-експериментальної бази за програмами і проектами, що реалізуються на інституційних платформах вільних економічних зон, технологічних і наукових парків [316].

Вагомий стимулюючий вплив на створення сприятливого для транснаціональної діяльності податкового середовища в Україні здатне справити удосконалення діючої системи амортизаційних відрахувань. Ідеться, насамперед, про запровадження їх диференційованих ставок і термінів залежно від типу основних фондів і нематеріальних активів бізнес-структур. За рахунок прискореної амортизації вони отримують широкі можливості швидкого акумулювання фінансових ресурсів на спеціальних рахунках з їх подальшим

цільовим використанням на дослідження і розробки. Своєю чергою, запровадження підвищених ставок прибуткового оподаткування корпоративних структур, що експлуатують морально застарілі, енергомісткі й екологічно небезпечні технології, дасть змогу примусити їх до здійснення техніко-технологічної модернізації своїх виробничих потужностей. Одночасно має бути передбачена можливість отримання такими компаніями пільгових податкових кредитів на впровадження у виробництві енергоощадних й енергоефективних технологій [316], а отже – переведення його на якісно вищий щабель розвитку.

Динамічні процеси фінансиалізації господарської діяльності та об'єктивна необхідність забезпечення міжгалузевого переміщення капітальних ресурсів висуває фінансові механізми у число пріоритетних у формуванні сприятливого бізнес-середовища транснаціональної діяльності. Ідеться, насамперед, про удосконалення діяльності банківського сектору і фондового ринку України у контексті диверсифікації джерел фінансування господарської діяльності ТНК, ефективної організації їх фінансово-господарської діяльності, забезпечення достатності її фінансування, а також реалізації великомасштабних корпоративних проектів в економічній і соціальній царині.

Характеризуючи функціонування вітчизняного банківського сектору, слід, насамперед, відзначити його значні проблеми з капіталізацією і ліквідністю, структурою капіталу, стрімким зростанням вартісних обсягів зобов'язань банків з іноземним капіталом, а також недостатніми, з позицій фінансової стійкості, показниками ефективності й результативності діяльності українських банківських установ. Саме ці риси обумовлюють наростання впродовж 2014-2017 рр. таких загрозливих тенденцій у розвитку вітчизняної банківської системи, як: 80% інфляції і 300% девальвації гривні [316], а отже – нищівного руйнування досягнутого на кінець 2013 р. рівня матеріального добробуту громадян України.

Не слід скидати з рахунків і цілої низки негативних тенденцій у банківській системі, пов'язаних з їх функціонуванням: ліквідацію токсичних і неплатоспроможних банків, а також банківських установ з тимчасовими

проблемами з ліквідністю, що зазнали потужного тиску з боку регулятора. Достатньо сказати, що з 1998 р. до 2013 р. з вітчизняного ринку банківських послуг вийшли 34 неплатоспроможні банки (вкладники яких отримали компенсації від Фонду гарантування внесків фізичних осіб на загальну суму 5,8 млрд грн [316]), тоді як упродовж 2010-2017 рр. загальна кількість діючих в Україні банків зменшилась зі 175 до 81 [316], з них загальна кількість банків з іноземним капіталом зменшилась з 49 до 38, а банків зі 100% часткою іноземного капіталу – з 19 до 18 відповідно [316].

Дані, подані у табл. 3.11, демонструють зростання власного капіталу банківської системи України впродовж 2002-2017 рр. майже у 18,5 разу – з 8,9 до 164 млрд грн, у тому числі, статутного капіталу – у 93,4 разу – з 5,3 до 495 млрд грн. При цьому частка власного капіталу в банківських пасивах становила на кінець періоду 12,2%, а відношення банківських активів до власного капіталу – 8,1 відповідно.

Таблиця 3.11

**Динаміка основних показників капіталу банківських установ
України у 2002-2017 рр.**

Показник	2002	2005	2007	2009	2011	2013	2015	2017
Власний капітал банків, млрд грн	8,9	18,4	42,6	119,3	137,7	169,3	148,0	164,0
у тому числі статутний капітал	5,3	11,6	26,3	82,5	145,9	175,2	180,2	495,0
Відношення власного капіталу до статутного	1,7	1,6	1,6	1,5	0,9	1,0	0,8	0,3
Частка власного капіталу у банківських пасивах, %	14,2	13,7	12,5	12,9	14,6	15,0	11,2	12,2
Відношення банківських активів до власного капіталу	7,1	7,3	8,0	7,8	6,8	6,7	8,9	8,1
Регулятивний капітал, млрд грн	8,0	18,2	41,1	123,1	160,9	178,9	188,9	112,0
Співвідношення власного капіталу банків до ВВП, %	3,9	4,2	5,9	13,1	10,5	11,6	7,5	5,5
Відношення депозитів до власного капіталу банків	...	7,3	6,7	2,8	3,6	4,0	4,8	5,5

Джерело: складено автором на основі [318; 320; 321; 322; 323; 324]

У характеристиці вітчизняної банківської системи важливо також наголосити на ще одній важливій рисі структурної динаміки капіталу

вітчизняних банків - з 2011 р. вартість їх статутного капіталу стабільно перевищує вартість власного. Так, якщо у 2002 р. відношення власного капіталу банків до їх статутного капіталу становило 1,7, то у 2017 р. – тільки 0,3. Це свідчить про усталену тенденцію щодо регулярної докапіталізації банківської системи України. Окрім цього, в останні роки спостерігається також зменшення вартості регулятивного капіталу українських банків з 188,9 млрд грн у 2015 р. до 112 млрд у 2017 р., що підтверджує загальний тренд щодо погіршення фінансової стійкості українських банків та звуження їх можливостей щодо покриття ризиків банківської діяльності. Даний висновок підтверджує також динаміка співвідношення власного капіталу банків до валового внутрішнього продукту: якщо у період 2002-2013 рр. він зріс з 3,9 до 11,6%, то на кінець 2017 р. знизився до 5,5% валового внутрішнього продукту.

Результуючим підсумком функціонування вітчизняної банківської системи стає наростання її системних ризиків і структурних диспропорцій, що суттєво ускладнює функціонування транснаціонального бізнесу, а отже – вимагає вжиття рішучих заходів у сфері нарощування потенціалу її конкурентного розвитку. Таким чином, ключові заходи у сфері реформування вітчизняної банківської системи мають бути спрямовані на переведення функцій українських банків у режим головного кредитора, масштабне фінансування структурної модернізації економіки України, її переведення на інноваційну модель розвитку та розширення сегменту транснаціонального бізнесу. Це вимагає вжиття рішучих заходів, спрямованих на:

- значне розширення доступу бізнес-структур до банківських послуг та кредитного фінансового обслуговування на основі диверсифікації асортименту пропонованих їм послуг, усунення цінових і нецінових бар'єрів у їх отриманні;

- кардинальне нарощування рівня капіталізації вітчизняної банківської системи до рівня, визначених Національним банком України, вимог щодо достатності капіталу (згідно Постанови правління НБУ № 242 від 07.04.2016 р.) до 500 млн грн до 11.07.2024 р.) [323];

- трансформація діючих механізмів нарощування й управління ліквідністю банківської системи з моделі панування інструментів овернайт та операцій з депозитними сертифікатами НБУ з надвисокими процентними ставками на користь операцій РЕПО, тендерних операцій та інших трансакцій Національного банку України на відкритому ринку;

- адаптація вітчизняного банківського законодавства до європейських стандартів у частині управління кредитними ризиками; якості корпоративного управління; регулювання банківської діяльності; захисту прав кредиторів, позичальників та інвесторів; реалізації процедур санації, реорганізації та ліквідації банків;

- впровадження в банківську практику нормативних вимог управління банківським капіталом згідно стандартів Базель III, формування транспарентної системи критеріальної ідентифікації неплатоспроможних банків, удосконалення нормативно-правової бази з питань реструктуризації боргів банківських установ з одночасним поглибленням співробітництва вітчизняних і іноземних органів у сфері нагляду за діяльністю банків, обміну банківською інформацією, конвергенції національних стандартів роботи регуляторних органів;

- запровадження в практику діяльності вітчизняних банківських установ їх функціональної спеціалізації на основі виділення у їх структурі чотирьох груп банків з якісно відмінними функціями в економічній системі суспільства: ощадних банків (що мають спеціалізуватись на захисті банківських вкладів населення і кредитуванні уряду і комерційних банків за згодою НБУ); експортно-імпортних банків (фінансове забезпечення виробництва високотехнологічних товарів експортної групи та імпортних поставок товарів критичного імпорту); інвестиційних банків розвитку (зорієнтованих на фінансування програм і проектів регіонального, муніципального й інфраструктурного розвитку); земельних банків (фінансово-кредитна підтримка аграрного сектору).

Характеризуючи фінансовий механізм розбудови в Україні ефективного бізнес-середовища транснаціональної діяльності, не можна оминати увагою вітчизняний фондовий ринок. Загалом, він має низький рівень капіталізації і ліквідності, недостатньо розвинутий біржовий сегмент, а також характеризується глибокою структурною фрагментарністю біржової і депозитарної інфраструктури, браком ліквідних й інвестиційно привабливих фінансових інструментів. Як показують дані, наведені на рис. 3.12., динаміка торгів цінними паперами на вітчизняному фондовому ринку характеризується загальним позитивним трендом нарощування вартісних обсягів здійснюваних операцій.

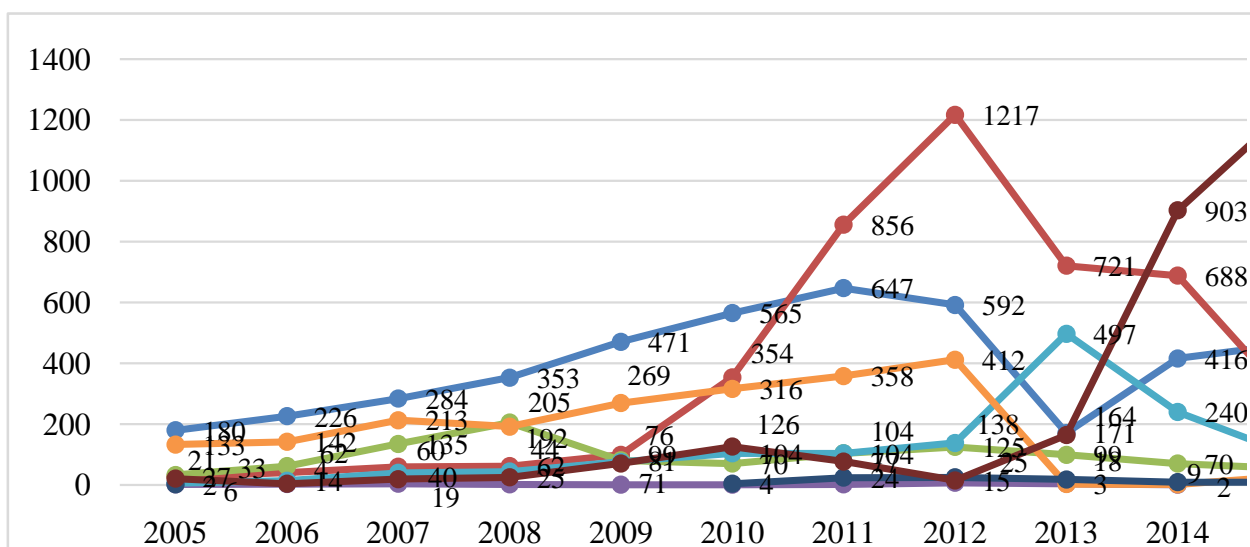

Рис. 3.12. Загальний обсяг операцій з цінними паперами на фондовому ринку України в розрізі фондових інструментів у 2005-2015 рр., млрд грн

Джерело: складено автором на основі [323]

Зокрема, упродовж 2005-2015 рр. їх загальний вартісний обсяг зріс майже вшестеро – з 404 млрд до 2,2 трлн грн, у тому числі, вартість операцій з акціями збільшилась з 180 до 463 млрд, з державними облігаціями – з 27 до 283 млрд, а з цінними паперами інститутів спільного інвестування (ІСІ) – з 6 до 102 млрд грн відповідно.

Водночас останні роки характеризуються також усталеною тенденцією зменшення вартості операцій з корпоративними облігаціями: з 2012 р. до 2015 р. вона зменшилась зі 125 до 54 млрд грн, що «віддзеркалює» загалом низький рівень ліквідності корпоративних боргових зобов'язань та їх значно нижчу, порівняно з облігаціями внутрішньої державної позики, інвестиційну привабливість. Не слід скидати з рахунків і невисокий внутрішній платоспроможний попит на облігаційні інструменти корпоративного сектору, що знижує мотивацію інвесторів щодо купівлі даного виду фондочивих активів.

Важливою характеристикою українського фондового ринку є і його суб'єктна структура, що включає нині доволі значний спектр професійних учасників – торговців цінними паперами, депозитарних установ, компаній з управління активами. Як показують дані рис. 3.13, у період 2001-2017 рр. відбулось зменшення кількості торговців цінними паперами з 839 до 270 за одночасного зростання кількості компаній з управління активами – з 32 у 2004р. до 299 у 2017 р.

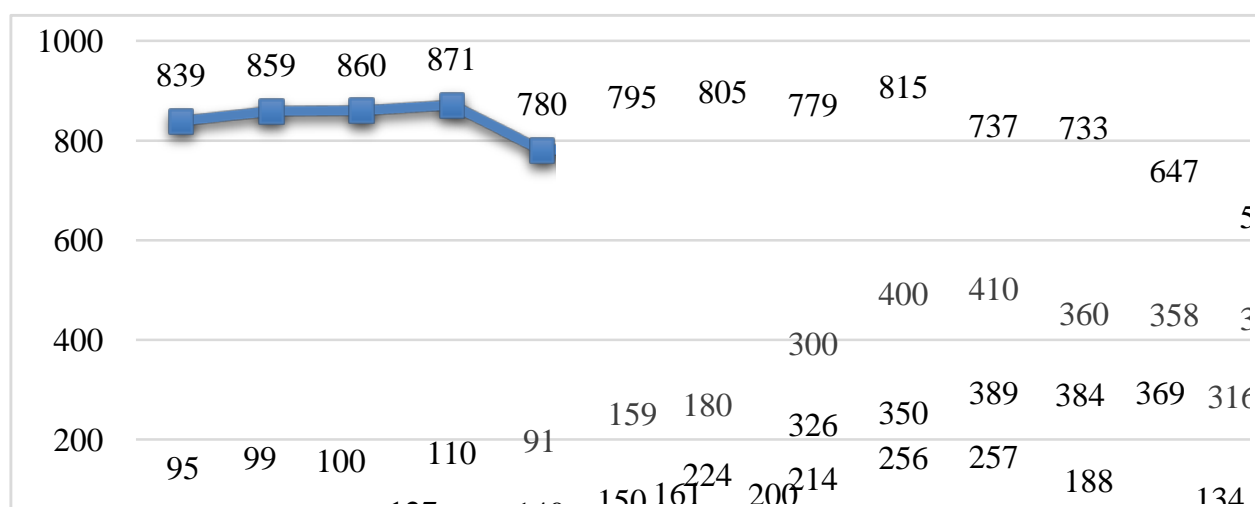

Рис. 3.13. Кількість суб'єктів, які мають ліцензії на провадження операцій на фондовому ринку України за видами професійної діяльності у 2001-2017 рр.

Джерело: складено автором на основі [325; 326; 327; 328]

Однак, навіть збільшення кількісної структури професійних учасників українського фондового ринку не є запорукою ефективної реалізації операцій з купівлі-продажу цінних паперів. Навпаки – активізуються процеси децентралізації попиту і пропозиції на фондові активи і як результат – широко

поширена практика щодо маніпулювання цінами на фондові інструменти, встановлення диференційованих правил укладення і виконання біржових контрактів та ін.

Ще одна притаманна фондовому ринку України риса – це дуже низький рівень інтеграції вітчизняного фондового ринку до світового ринку капіталу. Це набуває свого концентрованого вираження у вкрай незначному залученні українських емітентів єврооблігацій до операцій на глобальних фондових майданчиках. І це при тому, що у багатьох країнах світу ці операції вже давно засвідчили свою високу ефективність в якості потужного джерела акумулювання міжнародного позичкового капіталу, а отже – структурної диверсифікації зовнішнього фінансування національних економік. Таким чином, незначні обсяги капіталізації вітчизняного фондового ринку, низький рівень розвитку його інструментальної структури, домінування розподільчо-спекулятивних операцій дають підстави стверджувати про його нездатність повною мірою виконувати свої іманентні за фінансовою природою інституційні функції в частині забезпечення ефективного ринкового обігу цінних паперів.

Таким чином, у розбудові цивілізованого фондового ринку України необхідно буде докласти чимало зусиль для реалізації комплексних заходів у сфері:

- переорієнтації функцій фондового ринку з перерозподілу прав власності на майнові об'єкти на акумулювання й перерозподіл інвестиційного капіталу на основі приватизації державних компаній способом їх прямого продажу на відкритих і прозорих конкурсах, або їх акціонування з продажем на фондовій біржі державних пакетів акцій розміром менше 25% статутного капіталу [329];

- розбудови національної депозитарно-клірингової системи через об'єднання діючих на сьогодні інститутів фондового ринку в загальнонаціональну фондову біржу та єдиний центральний депозитарій корпоративних цінних паперів;

- формування нормативно-правової бази для реалізації операцій сек'юритизації фінансових активів з метою забезпечення ефективною конверсії портфелів однорідних зобов'язань суб'єктів господарювання в цінні папери та

управління їх кредитними ризиками та диверсифікації джерел фінансування своєї діяльності [331];

- широкого запровадження в інвестиційну практику якісно нових фінансових інструментів – похідних цінних паперів, фінансових інструментів хеджування ризиків, похідних інструментів на іноземні валюти для страхування інвесторами валютних ризиків та ін.;

- розроблення нормативно-правової бази щодо посилення захисту прав міноритарних інвесторів та власників корпоративних боргових цінних паперів, надання власникам облігацій права погоджувати рішення емітента щодо операцій з його активами у випадку наростання проблем з виконанням зобов'язань за такими облігаціями у відносинах з емітентом;

- практичне впровадження нормативно-методичного інструментарію емісії приватних інвестиційних цінних паперів для роздрібного продажу індивідуальним інвесторам, а також емісії державних боргових цінних паперів для їх роздрібного продажу з цільовим спрямуванням коштів на реалізацію цілей збалансованого розвитку;

- реорганізація діючої системи оподаткування операцій з фондовими інструментами способом впровадження інструменту сальдування операцій між спотовим та строковим ринками [331];

- приведення у відповідність до європейських стандартів вітчизняної системи корпоративного управління в частині практики злиттів і поглинань акціонерних товариств через впровадження механізмів «сквіз-аут» та «сел-аут»; зобов'язань акціонера, який володіє понад 75% голосуючих акцій компанії щодо купівлі решти простих акцій в акціонерів [332];

- удосконалення системи фінансової звітності вітчизняних емітентів цінних паперів та її конвергенція з міжнародними стандартами фінансової звітності та ін.

У розбудові цивілізованого фондового ринку Україні необхідно буде докласти чимало зусиль. Загальновідомо, що одним з головних драйверів транснаціонального виробництва є наявність високорозвиненої та розгалуженої матеріально-технічної інфраструктури. З огляду на це, пріоритетного значення

в розбудові в нашій державі якісного бізнес-середовища діяльності ТНК набувають інфраструктурні механізми, зорієнтовані на забезпечення інтеграції в єдиний процес усіх його структурних ланок – від виробництва продукції до їх збуту кінцевих споживачам. Загальновідомо, що інфраструктура, навіть не виробляючи кінцевого продукту у матеріально-речовій формі, посідає центральне місце в національній економічній системі будь-якої країни, оскільки формує необхідні умови для виробництва. Кількісні і структурні параметри інфраструктури відбивають стан розвитку не тільки продуктивних сил, але й територіального поділу праці та сфери матеріального виробництва. Водночас рівень розвитку самої інфраструктури детермінується специфікою галузевосекторальної і географічно-територіальної структури національної економіки, справляючи безпосередній вплив на результативність фінансово-господарської діяльності підприємницького сектору як безпосереднього продуцента товарів і послуг, а отже – сукупної доданої вартості в економіці.

Якщо характеризувати нинішній стан розвитку інфраструктурного забезпечення економічної діяльності в Україні, то слід відзначити, що практично за всіма його компонентами (базова, технологічна, логістична, ринкова, соціальна) спостерігається наявність цілої низки вузьких місць. Це набуває свого концентрованого вираження, насамперед, у відносно незначній, порівняно з провідними державами світу, частці автомобільних доріг з твердим покриттям першої та другої категорій; недостатній щільності шляхів сполучення загального користування; невисокому рівні покриття української території Інтернет-мережею; значному браку протяжності інженерних комунікацій, транспортної інфраструктури, громадського транспорту; значному відставанні темпів будівництва об'єктів соціальної інфраструктури від темпів будівництва житлових об'єктів; низькому рівні розвитку об'єктів житлово-комунального господарства.

Так, у період 2000-2017 рр. експлуатаційна довжина залізничних колій зменшилась з 22,3 до 19,8 тис. км, річкових судноплавних шляхів – з 2,4 до 2,1 тис.; автомобільних доріг – з 169,5 до 163,1 тис. (з них з твердим покриттям – з 163,8 до 159,6 тис. км відповідно). Загальний обсяг перевезення вантажів

залізничним транспортом зменшився за вказаний період з 357 до 339 млн т; морським – з 6,3 до 2 млн т; річковим – з 8,3 до 4 млн т відповідно [333]. Далеко від ідеального стану дотепер залишаються й якісні кондиції вітчизняної портової інфраструктури, а наявні перевантажувальні потужності українських морських портів хоча й досягають нині 240 млн т у рік, однак вони не забезпечені необхідною наземною інфраструктурою. Тож, згідно оцінок Всесвітнього економічного форуму, у 2016 р. за показником якості портової інфраструктури Україна набрала лише 3,2 бали з 7 максимальних. Відтак – актуалізується питання не тільки модернізації і створення нових потужностей, але й їх синхронізації з розбудовою під'їзних шляхів до морських портів (причалів, внутрішньопортових автомобільних доріг і залізничних шляхів, підкранових колій, комунікаційних систем) [334].

Що ж стосується поширення Інтернет-мережі, то рівень проникнення фіксованого широкопasmового доступу до мережі Інтернет становить в Україні 11,81 абонентів на 100 осіб, тоді як у Швейцарії – 44,79; Німеччині – 37,19; Білорусі – 31,35; Угорщині – 27,43; Словаччині – 23,34; Румунії – 19,77; Польщі – 19,47; Молдові – 15,55 абонентів на 100 осіб відповідно [335]. Загалом, недостатній рівень розвитку в Україні інфраструктурного забезпечення економічної діяльності підтверджує конкурентна диспозиція нашої держави в країновому рейтингу Індексу ефективності логістики, що його регулярно розраховують експерти Світового банку з метою оцінки рівня розвитку логістичної інфраструктури, визначення її вузьких місць та розроблення ефективних механізмів підвищення її продуктивності.

Як показують дані табл. 3.12, станом на 2018 р. Україна посідає 69 місце у світовому рейтингу зі значенням індексу на рівні 2,83. При цьому найкраща ситуація спостерігається за субіндексом «Своєчасність» (3,42) та «Відслідковування платежів» (3,11), тоді як за субіндексами «Логістика» (2,84), «Міжнародні перевезення» (2,83), «Інфраструктура» (2,22) та «Митниця» (2,49) наша держава суттєво відстає від держав – світових лідерів у сфері розвитку логістичного комплексу.

**Динаміка індексу ефективності логістики (ІЕЛ) України
у 2007-2018 рр.**

Рік	Місце у рейтингу	Значення ІЕЛ	Митниця	Інфраструктура	Міжнародні перевезення	Логістика	Відслідковування вантажів	Своєчасність
2007	73	2,55	2,22	2,35	2,53	2,41	2,53	3,31
2010	102	2,57	2,02	2,44	2,79	2,59	2,49	3,06
2012	66	2,85	2,41	2,69	2,72	2,85	3,15	3,31
2014	61	2,98	2,69	2,65	2,95	2,84	3,20	3,51
2016	80	2,74	2,30	2,49	2,59	2,55	2,96	3,51
2018	69	2,83	2,49	2,22	2,83	2,84	3,11	3,42

Джерело: [336]

Таким чином, нарощування масштабів і структурна диверсифікація транснаціональної діяльності в Україні вимагає докорінного реформування вітчизняного інфраструктурного комплексу. У реалізації цієї стратегічної мети ключову роль мають відіграти системні заходи, спрямовані на:

- системне відновлення єдиної транспортної системи України, її орієнтація на обслуговування великомасштабних транспортних вантажопотоків у напрямку схід-захід та південь-північ, а також конвергенція національного транспортного ресурсу зі створеною на мультимодальній основі інноваційною логістичною інфраструктурою [304];

- системну інтеграцію України до спільної митної і транзитної системи Європейського Союзу на основі її приєднання до базованої на електронному документообігу загальноєвропейської комп'ютеризованої системи управління транзитними вантажами (NCTS – New Computerized Transit System) та повний запуск «єдиного вікна»;

- розбудову загальнонаціональної системи автоматичного обміну інформацією з митними службами іноземних держав, поширення інтегрованого управління кордонами на всі пункти пропуску [300];

- системний розвиток на території України авіаційного хабу та нарощування масштабів вантажних карго-перевезень на основі заснування

спеціальної митної зони (як інституційного ядра національних логістичних комплексів мульти- й інтермодального типу), одночасної реалізації великомасштабних програм і проектів державної підтримки літакобудування та лізингових операцій у сфері авіаперевезень;

- системна гармонізація вітчизняної транспортної інфраструктури з європейськими стандартами, її орієнтація на підвищення інтегрованості, у тому числі, на основі запровадження в українську практику європейських організаційно-економічних інструментів TAIEХ та TWINNING [337];

- розбудова в Україні газового хабу на основі анбандлінгу НАК «Нафтогаз України» (з розділенням функцій продажу, видобутку та транзиту природного газу), приведення у відповідність до вимог Третього енергетичного пакету Євросоюзу національних ринків електроенергії та природного газу, а також системної інтеграції вітчизняної енергетичної інфраструктури з об'єднаною європейською газотранспортною системою (ENTSO-G) та технологічної синхронізації об'єднаної енергосистеми України з європейською об'єднаною енергосистемою (ENTSO-E);

- формування транспарентного і конкурентного середовища функціонування газової інфраструктури на основі надання державних гарантій щодо вільного доступу трейдерів до ключових інфраструктурних систем (що збалансує запаси газу у хабі і його відбір), їх відокремлення від роздрібного продажу газу, а також укладення двосторонніх угод з європейськими партнерами України на закачування природного газу у хаб і постачання аналогічного обсягу покупцям [304];

- електронізація і діджиталізація матеріально-технічного забезпечення функціонування вітчизняних транспортних коридорів, розбудова нових транзитних коридорів з Євросоюзу до Азії, створення нового міжнародного транспортного коридору Балтійське море – Чорне море – Каспійське море [335];

- перепрофілювання не задіяних у виробничому процесі інфраструктурних потужностей на логістичні комплекси, що

спеціалізуватимуться на переробці вантажів, генеруванні доданої вартості і залучатимуть приватне фінансування на умовах державно-приватного партнерства;

- державна підтримка формування в межах діючих інфраструктурних об'єктів міжнародних інвестиційних майданчиків із залученням нерухомого майна і земель державної, комунальної і приватної форми власності;

- динамічний розвиток внутрішніх водних шляхів України, інноватизація вітчизняних портових потужностей та підвищення ефективності їх використання на основі впровадження в діяльність портової галузі передових і захищених від кіберзагроз інформаційних систем (Safe Sea Net, Морське єдине вікно та ін.); поліпшення екологічної ситуації в морських портах; вихід держави з сегмента стивідорної діяльності; формування умов можливості впровадження європейської моделі управління «порт-ленлорд»; запровадження концесійної та/ або приватизаційної форми діяльності стивідорних компаній; забезпечення чіткого розмежування та усунення дублювання функціональних повноважень Адміністрації морських портів України та Морської адміністрації, імплементація положень Закону України «Про морські порти» та ін. [334].

Підбиваючи підсумок, відзначимо, що на сьогодні основні інституційні зусилля в Україні мають бути спрямовані на розбудову ефективного середовища бізнес-діяльності як національних, так і зарубіжних транснаціональних корпорацій. Це вимагає не тільки тісної коопераційної взаємодії державних і приватних інститутів, населення і громадських організацій щодо стимулювання транснаціональної діяльності, але й масового впровадження в усі сфери людської життєдіяльності європейських стандартів і норм функціонування органів державної влади.

Висновки до розділу 3

1. Сьогодні ТНК мають дуалістичний вплив на динаміку макроекономічного зростання економіки України, а основною метою виходу іноземних ТНК на вітчизняний ринок є доступ до дешевих ресурсів, участь у приватизаційних процесах, завоювання масштабного і споживчо невибагливого ринку, а також реалізація своєї продукції на занепадаючих стадіях її життєвого циклу. Поряд з позитивним впливом транснаціоналізації на структурну динаміку економіки України (приплив прямого іноземного інвестування, зростання капіталовкладень в основний капітал, технологічна модернізація національного виробництва, підключення вітчизняних підприємницьких структур до глобальних вартісних ланцюгів тощо) спостерігається загалом незначний вплив іноземних транснаціональних корпорацій на економіку держави. Це виявляється, зокрема, у невеликій кількості представлених на вітчизняному ринку іноземних ТНК, зниженні ними податкових платежів до бюджету, виведенні прибутків за кордон, обмеженості країн-донорів іноземного інвестиційного капіталу, концентрації діяльності ТНК у секторах економіки третього і четвертого технологічних укладів, а також галузях зі швидким обігом капіталу (харчова і нафтогазова промисловість, виробництво тютюнових виробів, хімічна промисловість, оптова і роздрібна торгівля, будівництво, фінансовий і фармацевтичний сектори) та ін.

2. Головною причиною, що спричиняє загалом низький економічний ефект функціонування транснаціональних структур в Україні та звужує інвестиційні можливості держави, є: несприятливе національне бізнес-середовище, критичні негативи якого виявляються у високій монополізації національної економіки, закритості ринків, процедурній бюрократії і корумпованості всіх гілок влади, відсутності гарантій захисту інвестицій, складному адмініструванні податків, наявності рейдерських захоплень бізнесу та ін.

3. Домінуючим механізмом концентрації іноземними ТНК капіталу в економіці України є злиття і поглинання вітчизняних компаній, що дає їм змогу посилити конкурентоспроможний вплив практично на всі ринкові сегменти. Левова частка вартісних обсягів ЗіП концентрується у секторі АПК, металургійному і гірничодобувному секторі, енергетиці і секторі інформаційних технологій, що генерують стабільні фінансові потоки і не потребують масштабних інвестицій у стратегічний розвиток й інноваційно-технологічну модернізацію.

4. За результатами 2017-2018 рр. Україна посіла 45 місце в глобальному рейтингу Індексу рівня глобалізації; 150 місце за Індексом економічної свободи; 81 місце за Індексом глобальної конкуренто-спроможності; 50 місце за глобальним індексом інновацій; 123 місце за міжнародним індексом захисту прав власності; 43 місце у рейтингу податкового навантаження; 60 місце у рейтингу конкурентоспроможності; 80 місце у рейтингу найпривабливіших країн для ведення підприємницької діяльності за версією журналу «Форбс»; 76 місце в рейтингу легкості бізнесу та 130 місце за Індексом сприйняття корупції. При цьому найбільше відставання України спостерігається за такими складовими якості національного бізнес-середовища, як: політичні й економічні ризики, якість робочої сили й інфраструктури, місткість внутрішнього ринку, платоспроможний попит, якісні кондиції життя населення, захист прав власності та виконання економічними агентами своїх контрактних зобов'язань.

5. Аналіз конкурентного профілю вітчизняних компаній у глобальному бізнес-середовищі в розрізі моніторингових параметрів щодо кількості суб'єктів господарювання, обсягу сукупного доходу, реалізованої продукції й експортних операцій, масштабів прямого і портфельного зарубіжного інвестування, товарної і регіональної структури зовнішньоекономічних операцій і стартапів дозволяє стверджувати, що навіть неухильне нарощування масштабів і диверсифікація міжнародних економічних операцій вітчизняних промислово-фінансових груп не надали їх діяльності повноцінного транснаціонального формату. Дотепер фінансово-господарські

операції вітчизняних корпоративних структур не позбавлені цілої низки структурних дисбалансів (високий рівень офшоризації бізнес-операцій, незначна активність на міжнародних фондових ринках, загалом низький рівень розвитку корпоративних систем зарубіжного збуту товарів і послуг (дилерських і торговельно-роздрібних мереж, зарубіжних представництв і відділень), незначне використання інструментарію підтримки зв'язків з клієнтами), які не тільки обумовлюють загалом низький рівень ефективності здійснюваних міжнародних операцій, але і посилюють потенційні загрози втрати зарубіжних активів.

6. Розбудова в Україні ефективної моделі конкурентного, інноваційного й соціально-орієнтованого розвитку у глобальному економічному просторі передбачає в якості обов'язкового компоненту створення сприятливих середовищних умов для транснаціональної діяльності. Вони мають бути зорієнтовані, насамперед: на реалізацію комплексу адміністративно-правових, організаційно-економічних, фінансових й інфраструктурних заходів щодо подолання корупції, докорінного реформування системи державного управління, запровадження повноцінної системи цифрового урядування та електронної демократії, об'єднання в єдину національну реєстраційну систему всіх електронних реєстрів, створення ефективного конкурентного середовища, перетворення національної економіки на привабливий виробничий майданчик західних ТНК, стимулювання умов вільної конкуренції, забезпечення сприятливого інвестиційного клімату, диверсифікацію джерел зовнішнього фінансування економічної діяльності та глибоку інтеграцію вітчизняних суб'єктів господарювання у міжнародні виробничі й вартісні ланцюги.

Основні результати розділу опубліковано у наукових працях автора [339; 340; 341; 342; 343; 344].

ВИСНОВКИ

У дисертаційній роботі здійснено теоретичне узагальнення та запропоновано нове вирішення наукової задачі щодо розробки теоретичних засад глобальних трансформацій середовища бізнес-діяльності ТНК та обґрунтування на цій основі інституційно-фінансових механізмів формування в Україні ефективного середовища бізнес-діяльності ТНК.

1. Глобальний економічний розвиток справляє безпрецедентний вплив на функціонування транснаціональних корпорацій і результативність їх фінансово-господарської діяльності. Реалізація ними стратегій глобальної експансії вмотивовує їх до ґрунтовного вивчення конкурентного середовища та його ключових політико-правових, економічних, соціально-культурних й інфраструктурних параметрів у країновому та регіональному розрізах. Від рівня розуміння транснаціональними корпораціями бізнес-середовища своєї діяльності напряду залежить їх спроможність як до нарощування присутності на глобальних ринках товарів, послуг, капіталу і фінансових ресурсів, так і вмілого пристосування до його вимог. У сучасних глобальних умовах прослідковується найтісніший зв'язок політики й економіки, коли рівень міждержавної політичної довіри лежить в основі формування режимів економічного співробітництва між країнами – від торговельних преференцій та економічної інтеграції з метою зближення та узгодження правил економічної діяльності до запровадження жорстких тарифних і нетарифних бар'єрів, ембарго, бойкотів, блокад і ведення торгових війн. Водночас політичні мотиви можуть спричиняти самоізоляцію держав або їх груп, здатну зіштовхнути їх на узбіччя світогосподарських процесів.

2. У глобальну епоху діяльність транснаціональних корпорацій досягнула свого найвищого рівня і охопила практично всі національні економіки і всі стадії відтворення суспільного продукту. Її структурна динаміка значною мірою залежить від дії емерджентних, нелінійних і непередбачуваних факторів, що трансформують як кількісно-якісні параметри міжнародного економічного

співробітництва, так і діючі правила і норми взаємодії економічних агентів різної національної належності. Основними передумовами глобальних трансформаційних змін бізнес-середовища діяльності ТНК є: системна конвергенція національних податкових, бюджетних і фінансових систем, динамічна лібералізація міжнародних економічних відносин, інституціоналізація світового господарства, міжнародна стандартизація, уніфікація й офшоризація глобального бізнесу та національних політик у сфері іноземного і зарубіжного інвестування.

3. У сучасних методичних підходах до оцінки якісних параметрів бізнес-середовища діяльності ТНК, що використовуються ними при ухваленні управлінських рішень у сфері комерційної, виробничо-інвестиційної і фінансової діяльності, переважають якісні показники й експертні оцінки. Вони дають змогу ідентифікувати ті чинники макросередовища, що впливають чи потенційно можуть вплинути на діяльність компаній на світових ринках, а також характеризують якісні аспекти середовища бізнес-діяльності ТНК і їх здатність здійснювати прибуткові фінансово-господарські операції у будь-якій локальній точці світового господарства. Натомість, турбулентні умови глобального бізнес-середовища вимагають від ТНК використання декількох моделей аналізу з метою визначення найбільш адекватних ухваленню ефективних управлінських рішень аналітичних моделей. Результатом дослідження бізнес-середовища ТНК є підвищення рівня поінформованості менеджерів про його зміни, оптимізація стратегічного планування й ухвалення управлінських рішень, що стосуються урядових і законодавчих питань, а також підвищення загальної результативності бізнес-діяльності та поліпшення розподілу ресурсної бази.

4. Домінуючими тенденціями у формуванні політико-правового середовища транснаціональної діяльності є демократизація суспільних відносин, високий рівень політичної стабільності в різних країнах світу, законодавчі гарантії збереження капіталу і власності іноземних інвесторів. У політичних передумовах економічної взаємодії країн вирішальну роль

відіграють процеси регіональної економічної інтеграції, що лежать в основі регіональної податкової конкуренції, реалізації горизонтальних і секторальних політик держав-членів інтеграційних блоків та їх політичної конвергенції.

5. Визначальною рисою сучасного етапу світогосподарського розвитку є наростаюча стратегічна, процесна й інституційна уніфікація середовища бізнес-діяльності транснаціональних корпорацій. Це проявляється в інтернаціоналізації корпоративних досліджень і розробок, формуванні транснаціональних мереж ДіР та глобальних вартісних ланцюгів, корпоративному розподілі ринків, стандартизації виробничих процесів, міжнародній диверсифікації активів ТНК, глобальній уніфікації умов відтворення людського капіталу. Їх синергійний вплив формує гомогенізоване глобальне бізнес-середовище діяльності ТНК, коригує їх корпоративні стратегії та модернізує архітектуру взаємовідносин з національним і регіональним бізнес-середовищем.

6. Низький інвестиційний рейтинг України, високий рівень корупції і політичних ризиків, надмірне податкове навантаження на бізнес украї негативно впливають на якість бізнес-середовища транснаціональної діяльності. Формування сприятливого інвестиційного клімату в державі та прискорена інтеграція національних суб'єктів господарювання у транснаціональні вартісні ланцюги мають включати системні заходи щодо: лібералізації національного інвестиційного режиму, формування ефективної і вільної від корупції системи державного управління, спрощення процедури одержання бізнес-структурами дозволів і ліцензій, запровадження повноцінної системи цифрового урядування та електронної демократії, реального розмежування суспільних, державних і комерційних інтересів влади і бізнесу, широкого використання блокчейн-технологій, податкового стимулювання інноваційного бізнесу, оподаткування виведеного з підприємств капіталу, повного звільнення від податкових зобов'язань реінвестованих прибутків, запровадження диференційованих ставок податків залежно від типу основних фондів і нематеріальних активів бізнес-структур.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. World Investment Report 2018. Investment and New Industrial Policies . Transnational Corporations Division on Investment and Enterprise UNCTAD . URL: https://unctad.org/en/PublicationsLibrary/wir2018_en.pdf (дата звернення: 24.12.2018).
2. Kim C., Mauborgne R. Blue Ocean Strategy: How to Create Uncontested Market Space and Make Competition Irrelevant. Harvard Business School Press, 2005.
3. Ламбен Ж.-Ж. Стратегический маркетинг. Санкт-Петербург, 1996.
4. Дэй Д. Стратегический маркетинг. Москва: Изд-во ЭКСМО-Пресс, 2002. 640 с.
5. Фатхутдинов Р.А. Стратегический маркетинг: Учебник. Москва, 2000. 640 с.
6. Дмитрук М.М., Устенко А.О. Стратегічний маркетинг в системі управління підприємством. *Розбудова держави: Духовність. Екологія. Економіка* : зб. матеріалів VI Загальноукр. студ. конф. Київ: Фонд ім. Т. Шевченка, 2000. С. 193-195.
7. Дибб С., Симкин Л., Брэдлі Дж. Практическое руководство по маркетинговому планированию. Санкт-Петербург, 2001. 256 с.
8. Балабанова І.В. Управління конкурентною раціональністю: монографія. Донецьк: ДонНУЕТ, 2008. 537 с.
9. Стэн Рэпп, Томас Л. Коллинз. Новый максимаркетинг. Челябинск, 1997. С. 19-20
10. Кондратьев А. Маркетинг: концепции и решения. Москва, 2003. 160 с.
11. Taylor F.W. Принципы научного менеджмента . New York, Harper & Brothers, 1911 г.

12. Fayol H. Administration industrielle et générale. Paris, Dunod et Pinat, 1917. 174 p.
13. Гой І.В., Смелянська Т.П. Підприємництво: навч. посіб. Київ, 2013. 368 с.
14. Кантильон Р. Эссе о природе торговли в общем плане. Мирская экономическая мысль. Сквозь призму веков : в 5 т.
15. Шумпетер Й.А. Теория экономического развития. Москва: Прогресс, 1982.
16. Маршалл А. Принципы экономической науки: в 3 т. Москва: Издательская группа «Прогресс», «Универс», 1993. Т. 1 - 3.
17. Хизрич Р., Питерс М. Предпринимательство, или как завести собственное дело и добиться успеха. Вып. 1: Предприниматель и предпринимательство: пер. с англ. Москва: Прогресс, 1990. С. 193.
18. Бусыгин А.В. Предпринимательство: учебник. Москва: Бусыгин, 2003. 614 с.
19. Асаул А.Н. Организация предпринимательской деятельности: учебник. Санкт-Петербург: АНО ИПЭВ, 2009. 336 с.
20. Варналій З.С. Основи підприємництва: навч. посіб. Київ: Знання-Прес, 2002. 239 с.
21. Мочерний С.В., Устенко О.А., Чеботар С.І. Основи підприємницької діяльності: навч. посіб. Київ, 2005. 280 с.
22. Шваб Л.І. Основи підприємництва: навч. посіб. Вид. 2-ге. Київ : Каравела, 2007. 386 с
23. Виноградська А.М. Основи підприємництва: навч. посіб. Вид. 2-ге., переробл. і допов. – Київ: Кондор, 2007. 544 с.
24. Колот В.М., Щербина О.В. Підприємництво. навч.-метод. посіб. для самоств. вивч. дисц. Київ, 2003. 160 с.
25. Coase, Ronald. The Nature of the Firm. *Economica*. 1937. Vol. 4. P. 386-405.

26. Alchian A., Demsetz H. The Property Right Paradigm. *The Journal of Economic History*. 1973. Vol. 33.
27. Pejovich S. Fundamentals of economics: a properly rights approach. Dallas, 1981.
28. Commons J. Institutional Economics. *American Economic Review*. 1931. Vol. 21. P. 652.
29. Уильямсон О. Экономические институты капитализма: Фирмы, рынки, «отношенческая» контрактация / пер. с англ. Санкт-Петербург: Лениздат; CEV Press, 1996. 702 с.
30. Норт Д. Інституції, інституційна зміна та функціонування економіки / пер. з англ. І. Дзюб. Київ : Основи, 2000. 198 с.
31. Гэлбрейт Дж.К. Экономические теории и цели общества. Москва: Прогресс, 1976. 408 с.
32. Нельсон Р., Уинтер С. Дж. Эволюционная теория экономических изменений / пер. з англ. М. Каждан, В. Макаров. Москва: Дело, 2002. 536 с.
33. Сілверберг Дж., Верспаген Б. Економічна динаміка та адаптація поведінки. Додаток до однієї еволюційної моделі ендогенного зростання. Еволюційний підхід і проблеми перехідної економіки. М.: ЦЕМІ, 1995.
34. Alchian A., Demsetz H. Production, Information Costs, and Economic Organization. 1972. Vol. 62. Issue 5. P. 777-795.
35. Arrow K.J. The Organization of Economic Activity: Issues Pertinent to the Choice of Market Versus Nonmarket Allocation. *The Analysis and Evaluation of Public Expenditures: The PPB System*. U.S. Joint Economic Committee, 91st Congress, 1st session. Wash., DC: U.S. Government Printing Office, 1969. Vol.1. P. 62.
36. Barnard C. The Functions of the Executive Cambridge. MA, Harvard University Press, 1938. 334 p.
37. Клейнер Г.Б. Системно-интеграционная теория предприятия и эволюционный поход. URL : <http://www.kleiner.ru/sistemno-integratsionnaya-teoriya-predpriyatiya-i-evolyutsionnyiy-podhod/>. (дата звернення: 25.12.2018).

38. Рубин Ю.Б. Основы бизнеса. Изд. 4-е, перераб. и доп. Москва: МФПА, 2003. 839 с.
39. Котлер Ф. Маркетинг в третьем тысячелетии: как создать, завоевать и удержать рынок; пер. с англ. В.А. Гольдича и А.И. Оганесовой. Москва: ООО «Издательство АСТ», 2001. 272 с.
40. Павленко А.Ф., Войчак А.В. Маркетинг: підруч. Київ: КНЕУ, 2003. 246 с.
41. Мазаракі А.А., Чаюн Т., Мельник Т.М. Міжнародний маркетинг: підруч. Київ, 2000 . 306 с.
42. Циганкова Т.М. Міжнародний маркетинг: навч.-метод. посіб. для самот. вивч. дисц. Київ: КНЕУ, 2005. 236 с.
43. Панченко Є.Г. Міжнародний менеджмент: навч.-метод. посіб. для самот. вивч. дисц. Київ: КНЕУ, 2004. 468 с.
44. Дятлов А.Н., Плотников М.В. Внешняя среда бизнеса. *Экономика. Социология. Менеджмент*. 2004. URL: [http://www/ecsocman.hse.ru/text/19185255/](http://www.ecsocman.hse.ru/text/19185255/). (дата звернення 15.01.2019).
45. Драчева Е.Л., Юликов Л.И. Менеджмент: учебн. пособ. Изд. 2-е. Москва, 2002. 288 с
46. Краткий внешнеэкономический словарь. Москва: Международные отношения, 1984. С.220-221.
47. Щетинин В.Д. Экономическая дипломатия: учебн. пособ. Москва: Международные отношения, 2001. 280 с.
48. Майер Дж. М. «Международный маркетинг». Санкт-Петербург: Питер, 2000. 378 с.
49. Грибов В.Д. Основы бизнеса: учебн. пособ. Москва: Финансы и статистика, 2000. 159 с.
50. Churchman C.W. *The System Approach*. New York, Delacorte Press, 1968.
51. Європейська інтеграційна політика: навч. посіб. / А.М. Поручник та ін.; за заг. ред. д-ра екон. наук, проф. В.І. Чужикова. Київ, 2010. 451 с.

52. Куликова Н.Н. Концептуальные положения стратегического анализа в условиях турбулентности экономического развития. *Научные исследования и их практическое применение. Современное состояние и пути развития* : сб. научн. труд. по материалам Междунар. научн.-практ. конф., 2011 г. Одесса: Издательство «Черноморье», 2011. С. 62-64.
53. Kotler P. *Chaotics: The Business of Managing and Marketing in the Age of Turbulence*. AMACOM Div American Mgmt Assn, 2009.
54. Міжнародний Менеджмен: навч. посіб. / Юхименко П. І. та ін. Київ, 2011. 488 с.
55. Ансофф И. Стратегический менеджмент. Классическое издание. / пер. с англ. под ред. А.Н. Петрова. Санкт-Петербург: Питер, 2009. 344 с.
56. Петрова Ю.А., Ансофф И. Лисебрук. Много книг. URL: <http://www.booksonline.com.ua/view.php?book=124466>. (дата звернення: 12.12.2018).
57. Каслионе Джон А. Chaotics. Искусство управления в эпоху турбулентности. Ernst & Young. URL: <http://performance.ey.com/wp-content/uploads/downloads/2011/10/Chaotics.pdf>. (дата звернення: 24.11.2018).
58. Бейкер, М. Дж. Маркетинг– философия или функция? Санкт-Петербург : Питер, 2002. С. 293-310.
59. Фроленко О.М. Бізнес-середовище підприємства: методичні підходи до його стратегічного аналізу. *Формування ринкових відносин в Україні*. 2012. № 9 (136). С. 145-150.
60. Diffenbach J. Corporate Environmental Analysis and Large US Corporations. *Long Range Planning*. 1983. Vol. 16. № 3. P. 107–116.
61. Грибов В.Д. Основы бизнеса: учебн. пособ. Москва: Финансы и статистика, 2000. 159 с.
62. John D. Daniels. *International Business: Environments and Operations*. Mass.: Addison-Wesley, 1976.
63. Циганкова, Т.М. Управління міжнародним маркетингом : навч. посіб. Київ: КНЕУ, 2001. 132 с.

64. Циганкова, Т.М. Міжнародний маркетинг: теоретичні моделі та бізнес-технології: монографія. Київ: КНЕУ, 2004. 400 с.
65. Полонець В. Чи варто використовувати PEST- і SLEPT-аналізи у стратегічному маркетингу? *Маркетинг в Україні*. 2006. № 4. С. 47-50.
66. Маркова В.Д., Кузнецова С.А. Стратегический менеджмент : курс лекцій. Москва, 1999. 288 с.
67. Роузфілд С. Порівнюємо економічні системи: культура, багатство та влада в ХХІ столітті. / пер. В. Вишенська. Київ: К.І.С., 2005. 370 с.
68. Ламбен Ж.-Ж. Менеджмент, ориентированный на рынок / пер. с англ. под ред. В.Б. Колчанов. Санкт-Петербург: Питер, 2004. 800 с.
69. Новый иллюстрированный энциклопедический словарь. Москва: Большая российская энциклопедия, 2000. 912 с.
70. Євдоченко О.О. Європейське бізнес-середовище в розвитку міжнародної економічної діяльності: дис... канд. екон. наук: 08.05.01/ Київський національний економічний ун-т. Київ, 2005. 235 с.
71. KOF Globalisation Index. Eidgenössische Technische Hochschule Zürich. URL : <https://www.kof.ethz.ch/en/forecasts-and-indicators/indicators/kof-globalisation-index.html> . (дата звернення: 28.10.2018).
72. The Heritage Foundation : веб-сайт. URL: <https://www.heritage.org/index/> . (дата звернення: 12.11.2018).
73. World Economic Forum : веб-сайт. URL:<http://www.reports.weforum.org/global-competitiveness-index/>. (дата звернення: 12.11.2018).
74. International Institute for Management Development : веб-сайт. URL : <https://www.imd.org/> . (дата звернення: 12.11.2018).
75. Best Countries for Business. Forbes Media LLC : веб-сайт. URL:<https://www.forbes.com/best-countries-for-business/list/#tab:overall> . (дата звернення: 12.11.2018).
76. The World Bank Group : веб-сайт. URL: <https://www.doingbusiness.org/> . (дата звернення: 12.11.2018).

77. World Economic Forum : веб-сайт. URL: http://www.reports.weforum.org/global-enabling-trade-report-2014/?doing_wp_cron=1535900206.6702580451965332031250 . (дата звернення: 12.10.2018).
78. The LPI methodology. *The World Bank Group* : веб-сайт. URL: <https://wb-lpi-media.s3.amazonaws.com/LPI%20Methodology.pdf>. (дата звернення: 12.10.2018).
79. The Global Innovation Index : веб-сайт. URL: <https://www.globalinnovationindex.org/>. (дата звернення: 12.10.2018).
80. Corruption Perceptions Index. *Transparency International* : веб-сайт. URL : <https://www.transparency.org/research/cpi/overview>. (дата звернення: 12.10.2018).
81. Technical notes. *United Nations Development programme* : веб-сайт. URL: http://hdr.undp.org/sites/default/files/hdr2018_technical_notes.pdf . (дата звернення: 12.10.2018).
82. International Property Right Index 2017. *Property Rights Alliance* : веб-сайт. URL: https://ipri2017.herokuapp.com/admin/elfinder/connector?_token=&cmd=file&target=fls2_SVBSSV9FU18yMDE3X0ZfRmluYWwucGRm. (дата звернення: 12.10.2018).
83. Yale University : веб-сайт. URL: <https://epi.envirocenter.yale.edu/2018-epi-report/methodology> . (дата звернення: 12.10.2018).
84. Paying Taxes 2018. *The World Bank Group* : веб-сайт. URL : https://www.pwc.com/gx/en/paying-taxes/pdf/pwc_paying_taxes_2018_full_report.pdf . (дата звернення: 12.10.2018).
85. Гайдаенко Т.А. Маркетинговое управление. Москва: ЭКСМО, 2006. 496 с.
86. Kaplan Robert S., Norton D. P. The Balanced Scorecard: Translating Strategy into Action. Boston, MA.: Harvard Business School Press, 1996.

87. 8 Strategic Planning Models To Consider. веб-сайт. URL:<https://www.clearpointstrategy.com/strategic-planning-models/> . (дата звернення: 12.10.2018).
88. Записки маркетолога : веб-сайт. URL: http://www.marketch.ru/marketing_dictionary/marketing_terms_g/goluboy_okean_strategiya/ . (дата звернення: 12.10.2018).
89. Aguilar F.J. Scanning the Business Environment. MacMillan Co., New York, 1967.
90. Томсон А.А., Стрикленд А. Дж. Стратегический менеджмент. Искусство разработки и реализации стратегии. Москва, 1998. С. 194-198.
91. Балабанова Л.В. SWOT-аналіз – основа формування маркетингових стратегій. Київ: Знання, 2005. 301 с.
92. Томпсон, А.А., Стрикленд А.Д. Стратегический менеджмент: концепции и ситуации для анализа / пер. с англ. А.Р. Ганиева, Э.В. Кондукова. Москва: Вильямс, 2013. 928 с.
93. Kaplan R.S., Norton David P. Using the Balanced Scorecard as a Strategic Management System. *Harvard usiness Review*. January-February, 1996. P. 75—85.
94. Porter Michael E. The Five Competitive Forces that Shape Strategy. *Harvard Business Review*. January, 2008. P.86.
95. Климова С.В. Политология: учебн.-практ. пособие. Москва: Московский государственный университет управления и технологии, 2007. Ч. 1. 105с.
96. Rodrik D. The Globalization Paradox: Democracy and the Future of the World Economy. URL: <https://www.amazon.com/Globalization-ParadoxDemocracy-Future-Economy/dp/0393341283> . (дата звернення: 26.10.2018).
97. Юрчишин В. Глобальні тенденції і перспективи: світова економіка та Україна. Київ: Заповіт, 2018. 202 с. URL

[:http://www.razumkov.org.ua/uploads/article/2018_global_trends.pdf](http://www.razumkov.org.ua/uploads/article/2018_global_trends.pdf) . (дата звернення: 26.10.2018).

98. Яковлев П. «Фактор Трампа» и меняющийся облик глобализации. *Мировая экономика и международные отношения*. 2017. №7. С. 5 - 14.

99. Political Risk Map 2018: Tensions and Turbulence Ahead : веб-сайт. URL:<https://www.marsh.com/content/dam/marsh/Documents/PDF/US-en/political-risk-map-2018.pdf>. (дата звернення: 26.10.2018).

100. Economic Prospects JUNE 2018. The Turning of the Tide? A World Bank Group Flagship Report. *International Bank for Reconstruction and Development* : веб-сайт. URL: <https://www.worldbank.org> . (дата звернення: 26.10.2018).

101. Райс К., Зигарт Э. Управление политическими рисками в XXI веке. *Гарвард бизнес ревью в России* : веб-сайт. URL: <https://hbr-russia.ru/biznes-i-obshchestvo/fenomeny/771146>. (дата звернення: 26.10.2018).

102. Фактори макроекономічної нестабільності в системі моделей економічного розвитку : колект. моногр. / В. М. Геєць, В. Р. Сіденко, М. І. Скрипниченко, І.В.Крючкова, О. І. Черняк; за ред. М. І. Скрипниченко. Київ, 2012. 717 с.

103. Поручник А.М. Національний інтерес України: економічна самодостатність у глобальному вимірі: монографія. Київ: КНЕУ, 2008. с. 330.

104. Столярчук Я.М. Глобальні асиметрії економічного розвитку: монографія. Київ: КНЕУ, 2009. с. 252.

105. Франция в глобальном мире: поиск конкурентной стратегии: монографія / Я.М. Столярчук, Н.А. Татаренко, А.М. Поручник, К.И. Звиргзде. Київ, 2017. С.32-66.

106. PwC. The long view: how will the global economic order change by 2050? Price water house Coopers LLP, 2017. P. 5.

107. Citigroup, Inc. : веб-сайт. URL: <https://www.citigroup.com/citi/> . (дата звернення: 05.11.2018).

108. Кондратьев В.Б. Долгосрочные тенденции развития мировой экономики. Портал «Перспективы» : веб-сайт. URL: http://www.perspektivy.info/oykumena/ekdom/dolgosrochnyje_tendencii_razvitija_mirovo_j_ekonomiki_2015-09-10.htm. (дата звернення: 05.11.2018).
109. Экономика США в 2017 году : веб-сайт. URL: <http://www.webeconomy.ru/index.php>. (дата звернення: 05.11.2018).
110. Роуч С. Секрет экономической устойчивости Китая. РИА «Новости» : веб-сайт. URL: <http://www.inosmi.ru/economic/20170729/>. (дата звернення: 05.11.2018).
111. Шкель В. Прогноз развития мировой экономики до 2050 год. URL: <http://www.pwc.ru/ru/publications.html.2017/>. (дата звернення: 05.11.2018).
112. Уринсон Я.М. Промышленная революция и экономический рост. Москва: Либеральная миссия, 2018. 40 с.
113. Кондратьев В.Б. Глобальные цепочки добавленной стоимости в современной экономике. URL: [:http://www.perspektivy.info/oykumena/ekdom/globalnyje_cepochki_dobavlennoj_stoimosti_v_sovremennoj_ekonomike_2014-03-17.htm](http://www.perspektivy.info/oykumena/ekdom/globalnyje_cepochki_dobavlennoj_stoimosti_v_sovremennoj_ekonomike_2014-03-17.htm). (дата звернення: 05.11.2018).
114. Bair J. Global Capitalism and commodity chains: Looking back, going forward. *Competition and Change*. 2005. Vol. 9. No. 2. P.153-180.
115. Porter M. Competitive advantage: creating and Sustaining Superior Performance. New York: The Free Press, 1985.
116. Gereffi G, Humphrey J., Sturgeon T. The Governance of global value chains. *Review of International Political Economy*. 2005. Vol. 12. No 1. P. 78-104.
117. Варнавский В. Международная торговля в категориях добавленной стоимости: вопросы методологии. *Мировая экономика и международные отношения*. 2018. №1. С. 5-15.
118. Hummels D., Ishi J., Yi K.M. The nature and growth of vertical specialization in world trade. *Journal of International Economics*. 2001. Vol. 54. No 1. P.75-96.

119. De Backer K., Yamano N. The measurement of globalization using international input-output tables. *STI Working Paper*. 2008/8.
120. Miroudot S., Ragoussis A. Vertical Trade, Trade Costs and FDI. *OECD Trade Policy Working Papers*. 2009. No 89.
121. Koopman R., Powers W., Wang Z., Wei S.-J. Give credit to where credit is due: tracing value added in global production chains. NBER Working Papers Series 16426. September, 2010.
122. Dietzinbacher E., Romero I. Production Chains in an Interregional Framework: Identification by Means of Average Propagations Lengths. *International Regional Science Review*. 2007. No. 30. P. 362-83.
123. Fally T. Production Staging: Measurement and Facts. University of Colorado, 2012.
124. Antras P., Chor D., Fally T., Hillbery R. Measuring the Upstreamness of Production and Trade Flows. *American Economic Review*. 2012. Vol. 102. No 3. P. 412-416.
125. Гужва І., Онищенко В. Глобальні ланцюги доданої вартості та інтеграція до них України. *Міжнародна економіка та менеджмент*. 2015. № 3. С. 10-18.
126. Руднев А. Глобализация социокультурных процессов в современном мире: минусы, плюсы. URL :http://www.socupr.blogspot.com/2009/11/blog-post_5502.html . (дата звернення: 18.12.2018).
127. Хейфец Б. Трансрегионализация глобального экономического пространства. *Общество и экономика*. №6. 2016. С. 20-42.
128. Топ-10 країн світу з найвищою середньою зарплатою : веб-сайт. URL: <https://www.tsikaviy-svit.com/топ-10-країн-світу-з-найвищою-середньою-зарплатою?findex=10.%20Бельгія#1> . (дата звернення: 18.12.2018).
129. The Future of World Religions: Population Growth Projections, 2010-2050. URL : <http://www.pewforum.org/2015/04/02/religious-projections-2010-2050/>. (дата звернення: 18.12.2018).

130. Средний класс составит 3 млрд населения Земли к 2050 году. *Информационная служба «Века»* : веб-сайт. URL: <https://www.wek.ru/srednij-klass-sostavit-3-mlrd-naseleniya-zemli-k-2050-godu>. (дата звернения: 18.12.2018).
131. Никифорова В. Обнищание стран Запада больше невозможно скрывать. *Взгляд. Деловая газета*. URL : <https://www.vz.ru/economy/2017/12/18/900031.html>. (дата звернения: 05.11.2018).
132. The Changing Global Religious Landscape. *Pew Research Center* : веб-сайт. URL : <http://www.pewforum.org/2017/04/05/the-changing-global-religious-landscape/>. (дата звернения: 05.11.2018).
133. The Shifting Geography of Global Value Chains: Implication for Developing Countries and Trade Policy. *World Economic Forum* : веб-сайт. URL : http://www3.weforum.org/docs/WEF_GAC_Global. (дата звернения: 18.12.2018).
134. Four-in-ten countries have official state religions or preferred religions. *Pew Research Center* : веб-сайт. URL : http://www.pewforum.org/2017/10/03/many-countries-favor-specific-religions-officially-or-unofficially/pf_10-04-17_statereligions-00/. (дата звернения: 18.12.2018).
135. Global Economic Prospects JUNE 2018. The Turning of the Tide? A World Bank Group Flagship Report. *International Bank for Reconstruction and Development* : веб-сайт. URL : <https://openknowledge.worldbank.org/handle/10986/29801>. (дата звернения: 18.12.2018).
136. Шваб К. Четвертая промышленная революция. Москва : Эксмо, 2016.
137. Клейнер Г.Б. От «экономики физических лиц» к системной экономике. *Вопросы экономики*. 2017. №8.
138. «Цифровая экономика» трансформирует бизнес. *АО «Коммерсантъ»*. URL : <https://www.kommersant.ru/doc/3496172>. (дата звернения: 14.12.2018).
139. Что такое биткойн : веб-сайт. URL : <https://coinspot.io/beginners>. (дата звернения: 27.09.2018).

140. Genesis: Как появился биткоин : веб-сайт. URL: <https://www.bitcointalk.org/bitcoin/>. (дата звернення: 27.09.2018).
141. Оверченко М. Регулятор США одобрил фьючерсы биткоин. *Ведомости*. 2017. 4 дек.
142. Adler J.R. The Cyberknife: a Frameless Robotic System for Radiosurgery. URL : http://www.med.stanford.edu/neurosurgery/patient_care/radiosurgery.html. (дата звернення: 27.09.2018).
143. Калюжный С.В. Quo vadis, мировая наноиндустрия? *Российские нанотехнологии*. 2016. Т. 11. № 3-4. С. 4-13. URL: <https://www.elibrary.ru/item.asp?id=27120174>. (дата звернення: 27.09.2018).
144. Население мира стареет, а старение феминизируется : веб-сайт. URL: <http://www.demoscope.ru/weekly/2003/0131/barom04.php>. (дата звернення: 27.09.2018).
145. Шамина О. Четыре тенденции, которые определяют судьбу человечества в XXI веке. URL : http://www.bg.ru/economy/chetyre_tendenzii_sudba_chelovechestva-21943/. (дата звернення: 27.09.2018).
146. World Population Prospects. The 2015 Revision. Department of Economic and Social Affairs Population Division. URL: https://www.esa.un.org/unpd/wpp/publications/files/key_findings_wpp_2015.pdf. (дата звернення: 17.10.2018).
147. Влияние цифровых технологий на урбанизацию : веб-сайт. URL: <https://www.wtcmoscow.ru/services/international-partnership/analitcy/vliyanie-tsifrovyykh-tekhnologiy-na-urbanizatsiyu/>. (дата звернення: 17.10.2018).
148. Хвесик М., Сундук А. Пока не поздно... (экономика— экология— человек). *Зеркало недели. Украина*. 2017. Вып. №41. URL: https://www.zn.ua/ECOLOGY/poka-ne-pozdno-ekonomika-ekologiya-chelovek-265040_.html. (дата звернення: 06.10.2018).

149. Пичугин С. "Зеленый" бизнес как тренд современности. URL: <http://www.vira.kz/2018/07/11/zelenyj-biznes-kak-trend-sovremennosti/>. (дата звернення: 06.10.2018).

150. Результаты опроса «Почему и как покупатели выбирают экотовары?». НП «Экологический союз» и Экобюро GREENS при поддержке Совета министров Северных стран. Москва, Санкт-Петербург, 2018. URL: <http://www.ecounion.ru/wp-content/uploads/2018/09/Issledovanie-Kak-potrebiteli-vybirayut-ekotovary-2018.pdf>. (дата звернення: 06.10.2018).

151. Пісна О.М. Сутність, складові та види середовища бізнес-діяльності ТНК. *Вісник Одеського національного університету. Сер. Економіка*. 2015. Вип. 3. Т. 20. С. 33-36.

152. Лук'яненко О.Д., Пісна О.М. Моделі аналізу середовища бізнес-діяльності ТНК. *Науковий вісник Полісся*. 2016. № 4 (8). С. 323-328.

153. Пісна О.М. Ключові показники розвитку міжнародного економічного середовища. *Economy and management: modern transformation in the age of globalization*: International scientific conference, March 24, 2017. Klaipeda, Lithuania: Baltija Publishing, 2017. Part 1. С. 33-35.

154. Глобальное экономическое развитие: тенденции, асимметрии, регулирование: монография / Д. Лукьяненко и др.; под научн. ред. профессор Д. Лукьяненко, А. Поручника, В. Колесова. Киев, 2013. 740 с.

155. Greer J., Kavaljit S. A Brief History of Transnational Corporations. Corpwatch, 2000. URL : <https://www.globalpolicy.org/empire/47068-a-brief-history-of-transnational-corporations.html>. (дата звернення: 06.10.2018).

156. John Dunning. *Multinational Enterprises and the Global Economy*. Addison-Wesley Publishing Company. Reading. Massachusetts, 1993. P. 112 & 114.

157. ТНК: история возникновения, этапы развития, механизмы функционирования. Роль ТНК в мировой политике : веб-сайт. URL:<http://www.uchebnik-online.com/131/2112.html>. (дата звернення: 06.10.2018).

158. Frederick Clairmonte & John Cavanagh. *The World in Their Web The Dynamics of Textile Multinationals*. London, 1981. P. 5-6.

159. Marcel Kordos, Sergej Vojtovic. *Transnational Corporations in the Global World Economic Environment. Social and Behavioral Sciences*. 2016. Vol. 230, 12. P. 150-158.

160. Rugman, Alan M. *International business / Alan M. Rugman, Simon Collinson, Richard M. Hodgetts-4et ed. p. cm.*

161. Чернова В.Ю. Сущность и развитие ТНК через призму эволюционной экономической теории. *Экономические науки*. 2016. URL: <https://www.research-journal.org/economical/sushhnost-i-razvitie-tnk-cherez-prizmu-evolyucionnoj-ekonomicheskoy-teorii/>. (дата звернення: 06.10.2018).

162. Фролова Е. Развитие ритейла в странах Центральной и Восточной Европы. *Маркетинг*. 2013. N 4. С.23-36.

163. Шаховская Л.С. *Мировая экономика и международные экономические отношения*. Москва: «КноРус», 2013. С. 28.

164. Дейнека Л.Н. *Мировая экономика: учебн. пособие*. Таганрог: изд. Центр Таганрог. гос. пед. ин-та, 2010. 199 с..

165. Трансформація процесу транснаціоналізації в умовах зростання невизначеності глобального економічного середовища: монографія / МакогонЮ. В. та ін.; під ред. Т. В. Орехової. Донецьк, 2011. 652 с.

166. FORTUNE Global 500. *Time Inc.* URL: <http://www.fortune.com/global500/list/filtered?non-us-cos-y-n=true> . (дата звернення: 06.10.2018).

167. Green D. The world's top 100 economies: 31 countries; 69 corporations. URL: <https://www.blogs.worldbank.org/publicsphere/world-s-top-100-economies-31-countries-69-corporations> . (дата звернення: 06.10.2018).

168. Рейтинг Forbes: Богатейшие компании мира в 2016 году. *Великая Эпоха*. URL: <https://www.epochtimes.ru/rejting-forbes-bogatejshie-kompanii-mira-v-2016-godu-99034651/> . (дата звернення: 06.10.2018).

169. FORTUNE Global 500. *Time Inc.* URL: <https://www.fortune.com/global500/list/filtered?sortBy=profits&first500> . (дата звернення: 06.10.2018).

170. FORTUNE Global 500. *Time Inc.* URL : <https://www.fortune.com/global500>. (дата звернення: 06.10.2018).

171. FORTUNE Global 500. *Time Inc.* URL: <https://www.fortune.com/global500/list/filtered?sortBy=profits> . (дата звернення: 06.10.2018).

172. FORTUNE Global 500. *Time Inc.* URL: <https://www.fortune.com/global500/list/filtered?sortBy=assets> . (дата звернення: 06.10.2018).

173. The World's Most Valuable Brands. *Forbes Media LLC.* URL: <https://www.forbes.com/powerful-brands/list/#tab:rank>. (дата звернення: 06.10.2018).

174. World Investment Report 2017. URL : https://www.unctad.org/en/PublicationsLibrary/wir2017_en.pdf . (дата звернення: 06.10.2018).

175. Global Value Chains and Development. Investment and Value Added Trade in the Global Economy. *United Nations Conference on Trade and Development.* URL : <https://www.unctad.org/en/PublicationsLibrary/> . (дата звернення: 06.10.2018).

176. World Investment Report 2018. *United Nations Conference on Trade and Development.* URL : https://www.unctad.org/en/PublicationsLibrary/wir2018_overview_en.pdf . (дата звернення: 06.10.2018).

177. World Investment Report: Annex Tables. *United Nations Conference on Trade and Development.* URL: <http://www.unctad.org/en/Pages/DIAE/World%20Investment%20Report/Annex-Tables.aspx> . (дата звернення: 28.10.2018).

178. Транснаціональні корпорації: список найбільших. URL : <https://www.businessman.ru/transnatsionalnyie-korporatsii-spisok-krupneyshih.html>. (дата звернення: 28.10.2018).
179. World Investment Report 1997: Transnational Corporations, Market Structure and Competition Policy. Geneva: UNCTAD, 1997.
180. Біленький О.Ю. Глобальний ринок інтелектуальної власності: масштаби, структура, інститути: монографія / О.Ю. Біленький, Я.М. Столярчук, О.М. Галенко, В.М. Столярчук. Київ, 2016. 363 с.
181. The 2018 Global Innovation 1000 study. URL: <https://www.strategyand.pwc.com/innovation1000>. (дата звернення: 06.10.2018).
182. 2017 Top 100 Global Innovators report. *Clarivate Analytics*. URL: <https://www.clarivate.com/wp-content/uploads/2018/01/Clarivate-Analytics-2017-Top-100-Global-Innovators.pdf>. (дата звернення: 06.10.2018).
183. Порошенко Ю. Большие корпорации vs динамичные стартапы: в чем интрига? 2018 URL: <https://www.nv.ua/opinion/bolshie-korporatsii-vs-dinamichnye-startapy-v-chem-intriha-2456651.html>. (дата звернення: 28.10.2018).
184. Валле В. Парадокси права інтелектуальної власності. Київ: Освіта України, 2010. 439 с.
185. Орехова Т.В. Вплив транскордонних злиттів і поглинань на конкурентне середовище. *Економіка і організація управління*. 2017. Вип. 2. С. 21-28.
186. Орехова Т.В. Вплив основних глобальних проблем сучасності на розвиток світової економіки. *Вісник Дніпропетровського університету. Сер. Світове господарство і міжнародні економічні відносини*. 2017. Т. 25. Вип. 9. С. 44-58.
187. Стратегія інноваційного розвитку України на 2010–2020 роки в умовах глобалізаційних викликів / Г.О.Андрощук та ін. Київ, 2009. 632 с.
188. Вергун В.А. Сучасні інноваційні стратегії ТНК і синергетичний ефект «технологізації». *Міжнародні відносини. Сер. Економічні науки*. 2014.

- № 3. URL : http://www.journals.iir.kiev.ua/index.php/ec_n/article/view/2310/2030 .
(дата звернення: 28.10.2018).
189. Економічна енциклопедія: у 3 т. / редкол.: ...С.В. Мочерний та ін. – Київ: Видавничий центр “Академія”, 2000. Т. 1. 864 с.
190. Міжнародна економіка: підручник / Д.Г. Лук'яненко, А.М. Поручник, Я.М. Столярчук. Київ, 2014. 650 с.
191. Фінансові ринки Південно-Східної Азії: диверсифікаційна панорама: монографія / О. М. Галенко, Я. М. Столярчук, А. В. Шлапак. Київ, 2016.
192. FORTUNE Global 500. *Time Inc.* URL: <http://www.fortune.com/global500/list/filtered?sortBy=assets§or=Financials> .
(дата звернення: 06.10.2018).
193. Timewell S. New World Order. *The Banker* URL: <https://www.thebanker.com/Banker-Data/Banker-Rankings/New-World-Order?ct=true> .
(дата звернення: 28.10.2018).
194. Хрысева А.А., О니кова Е.В. Степень влияния ТНБ на рынок финансовых услуг. *Экономика и юриспруденция*. 2013. № (1). URL: <http://www.7universum.com/ru/economy/archive/item/95>. (дата звернення: 28.10.2018).
195. Борисова С. Є. Розвиток світового фінансового ринку в умовах глобалізації: монографія. Вінниця: Нілан-ЛТД, 2015. 310 с.
196. The Global Financial Centres Index 24. *Financial Centre Futures*. 2018. URL:https://www.zyen.com/media/documents/GFCI_24_final_Report_7kGxEKS.pdf . (дата звернення: 28.10.2018).
197. Обзор глобального рынка M&A 2017. In Venture Investment Group. URL:<https://www.inventure.com.ua/analytics/investments/obzor-globalnogo-rynka-manda-2017> . (дата звернення: 28.10.2018).
198. Кравчук Н.Я. Дивергенція глобального розвитку: сучасна парадигма формування геофінансового простору. Київ: Знання, 2012. 782 с.

199. Горчаков А.Д, Старинов С.А. Использование аутсорсинговых технологий в системе управления транснациональными корпорациями. URL:<https://www.cyberleninka.ru/article/v/ispolzovanie-autsorsingovyh-tehnologiy-v-sisteme-upravleniya-transnatsionalnymi-korporatsiyami> . (дата звернення: 28.10.2018).
200. Global market size of outsourced services from 2000 to 2018 (in billion U.S. dollars). *Statista* 2019. URL:<https://www.statista.com/statistics/189788/global-outsourcing-market-size/> . (дата звернення: 28.10.2018).
201. KOF Swiss Economic Institute : веб-сайт. URL :https://www.ethz.ch/content/dam/ethz/special-interest/dual/kof-dam/documents/Globalization/rankings_2017.pdf . (дата звернення: 28.10.2018).
202. Индекс соціального розвитку 2017. URL: <https://www2.deloitte.com/ua/uk/pages/press-room/research/social-progress-index-2017.html> . (дата звернення: 28.10.2018).
203. Freedom in the world 2018. URL: https://www.freedomhouse.org/sites/default/files/FH_FITW_Report_2018_Final_SinglePage.pdf . (дата звернення: 03.10.2018).
204. World Economic Forum : веб-сайт. URL: http://www3.weforum.org/docs/WEF_GlobalCompetitivenessReport_2010-11.pdf . (дата звернення: 03.10.2018).
205. World Economic Forum : веб-сайт. URL: http://www3.weforum.org/docs/gcr/2015-2016/Global_Competitiveness_Report_2015-2016.pdf . (дата звернення: 03.10.2018).
206. World Economic Forum : веб-сайт. URL:<http://www3.weforum.org/docs/GCR2017-2018/05FullReport/TheGlobalCompetitivenessReport2017%E2%80%932018.pdf> . (дата звернення: 03.10.2018).

207. The Heritage Foundation : веб-сайт. URL: <https://www.heritage.org/index/pdf/2018/book/highlights.pdf> . (дата звернення: 03.10.2018).

208. The Heritage Foundation : веб-сайт. URL: <https://www.heritage.org/index/pdf/2016/book/executivehighlights.pdf> . (дата звернення: 03.10.2018).

209. Executive Highlights : веб-сайт. URL : http://www.thf_media.s3.amazonaws.com/index/pdf/2011/Index2011_ExecutiveHighlights.pdf . (дата звернення: 03.10.2018).

210. The World Bank Group : веб-сайт. URL: <http://www.russian.doingbusiness.org/rankings> . (дата звернення: 06.10.2018).

211. The World Bank Group : веб-сайт. URL: <http://www.doingbusiness.org/content/dam/doingBusiness/media/Annual-Reports/English/DB11-FullReport.pdf> . (дата звернення: 06.10.2018).

212. The World Bank Group : веб-сайт. URL: <http://www.doingbusiness.org/content/dam/doingBusiness/media/Annual-Reports/English/DB16-Full-Report.pdf> . (дата звернення: 06.10.2018).

213. The World Bank Group : веб-сайт. URL: <http://www.doingbusiness.org/content/dam/doingBusiness/media/Annual-Reports/English/DB2018-Full-Report.pdf> . (дата звернення: 06.10.2018).

214. Рейтинг стран. *Оценка бизнес регулирования.* URL: <http://www.russian.doingbusiness.org/ru/rankings> . (дата звернення: 06.10.2018).

215. Ведение бизнеса 2017. Равные возможности для всех. *Всемирный банк.* URL: <http://www.russian.doingbusiness.org/reports/global-reports/doing-business-2017> . (дата звернення 07.03.2017).

216. Группа Всемирного банка : веб-сайт. URL: <http://www.russian.doingbusiness.org/data/exploretopics/starting-a-business> . (дата звернення 07.03.2017).

217. Doing Business 2017. *Equal Opportunity for All Regional Profile 2017. European Union (EU).* URL:

<http://www.documents.vsemirnybank.org/curated/ru/150581478855572643/pdf/WP-regional-PUBLIC-ADD-SERIES-EU.pdf> . (дата звернення: 11.03.2018)

218. The World Bank Group : веб-сайт. URL:<http://www.doingbusiness.org/~media/WBG/DoingBusiness/Documents/Annual-Reports/English/DB18-Chapters/DB18-Overview.pdf> . (дата звернення: 06.02.2018).

219. Пресс-релиз №: 2018/049/DEC. URL: <http://www.vsemirnybank.org/ru/news/press-release/2017/10/31/doing-business-records-nearly-3200-reforms-in-15-years-to-improve-business-climate-worldwide> . (дата звернення: 14.02.2018).

220. Forbes опублікував рейтинг найкращих країн для ведення бізнесу в 2018 році : веб-сайт. URL: <https://www.news.finance.ua/ua/news/-/417414/forbes-opublikuvav-rejtyng-najkrashhyh-krayin-dlya-vedennya-biznesu-v-2018-rotsi> . (дата звернення: 14.02.2018).

221. ТОП-10 лучших стран для ведения бизнеса : веб-сайт. URL: <https://www.delo.ua/economyandpoliticsinukraine/top-10-luchshih-stran-dlja-vedeniya-biznesa-190045/> . (дата звернення: 14.12.2018).

222. Лучшие страны для ведения бизнеса по итогам 2015 : веб-сайт. URL: <http://www.forbes.net.ua/gallery/1534-luchshie-strany-dlya-vedeniya-biznesa-po-itogam-2015> . (дата звернення: 14.12.2018).

223. Лучшие страны для ведения бизнеса в 2018 году. Рейтинг Forbes : веб-сайт. URL : <http://www.forbes.ru/biznes/354709-luchshie-strany-dlya-vedeniya-biznesa-v-2018-godu-rejting-forbes> . (дата звернення: 14.12.2018).

224. World Economic Forum : веб-сайт. URL:http://www3.weforum.org/docs/WEF_GETR_2016_report.pdf . (дата звернення: 06.02.2018).

225. World Economic Forum : веб-сайт. URL: <https://www.oecd.org/trade/aft/46303735.pdf> . (дата звернення: 06.02.2018).

226. World Economic Forum : веб-сайт. URL : http://www3.weforum.org/docs/WEF_GlobalEnablingTrade_Report_2014.pdf . (дата звернення: 06.02.2018).

227. Transparency International Forum : веб-сайт. URL : https://www.transparency.org/news/feature/corruption_perceptions_index_2017#table . (дата звернення: 06.02.2018).

228. Transparency International Forum : веб-сайт. URL: https://www.transparency.org/whatwedo/publication/transparency_international_annual_report_2010 . (дата звернення: 06.02.2018).

229. Transparency International Forum : веб-сайт. URL: <https://www.transparency.org/cpi2015> . (дата звернення: 06.02.2018).

230. The World Bank Group : веб-сайт. URL: <https://www.lpi.worldbank.org/international/global> . (дата звернення: 06.02.2018).

231. Paying Taxes 2018. *World Bank Group*. URL : https://www.pwc.com/gx/en/paying-taxes/pdf/pwc_paying_taxes_2018_full_report.pdf . (дата звернення: 06.02.2018).

232. Paying Taxes 2011. *World Bank Group*. URL: <https://www.pwc.com/gx/en/paying-taxes/pdf/paying-taxes-2011.pdf> . (дата звернення: 06.02.2018).

233. Paying Taxes 2016. *World Bank Group*. URL: <https://www.pwc.com/gx/en/paying-taxes-2016/paying-taxes-2016.pdf> . (дата звернення: 06.02.2018).

234. Global Economic Prospects: The Turning of the Tide? *International Bank for Reconstruction and Development. The World Bank*. 2018. 184 p.

235. Global Economy to Expand by 3.1 percent in 2018, Slower Growth Seen Ahead. *The World Bank Group*. URL: <http://www.worldbank.org/en/news/press-release/2018/06/05/global-economy-to-expand-by-3-1-percent-in-2018-slower-growth-seen-ahead> . (дата звернення: 06.02.2018).

236. The World Bank Group : веб-сайт. URL: <http://www.worldbank.org/en/news/press-release/2018/06/05/global-economy-to-expand-by-3-1-percent-in-2018-slower-growth-seen-ahead> . (дата звернення: 06.02.2018).

237. Economic Prospects JUNE 2018. The Turning of the Tide? A World Bank Group Flagship Report. *International Bank for Reconstruction and Development*. URL: <https://elibrary.worldbank.org/doi/abs/10.1596/978-1-4648-1257-6#> . (дата звернення: 06.02.2018).

238. Many Countries Favor Specific Religions, Officially or Unofficially. *Pew Research Center*. URL: <http://www.pewforum.org/2017/10/03/many-countries-favor-specific-religions-officially-or-unofficially/> . (дата звернення: 06.02.2018).

239. Світовий ВВП – 2016. : веб-сайт. URL: <https://www.olza.com.ua/statistics/57> . (дата звернення: 30.04.2018).

240. Bryan B. Here's how the newly passed GOP tax bill will impact the economy, businesses, the deficit, and your wallet. URL: <http://www.businessinsider.sg/> . (дата звернення: 30.04.2018).

241. Букатюк У. Економічні монстри майбутнього. Які країни пануватимуть у світі в 2050 році. URL: https://www.espresso.tv/article/2017/07/13/yaki_krayiny_keruvatymut_svitovoyu_ekonomikoju_v_2050_roci . (дата звернення: 30.04.2018).

242. World Trade Statistical Review 2018. *The World Trade Organization*. URL: https://www.wto.org/english/res_e/statis_e/wts2018_e/wts18_toc_e.htm . (дата звернення: 22.02.2018).

243. Global Value Chain Development Report 2017. *Measuring and Analyzing the Impact of GVCs on Economic Development*. URL: https://www.wto.org/english/res_e/booksp_e/gvcs_report_2017.pdf . (дата звернення: 22.02.2018).

244. Ратувухери Т. Украинский выбор и азиатский вызов. URL: http://www.razumkov.org.ua/uploads/article/2018_global_trends.pdf . (дата звернення: 22.02.2018).

245. World Trade Organization : веб-сайт. URL: <http://www.rtais.wto.org/UI/charts.aspx#>. (дата звернення: 06.02.2018).
246. Statistical tables. *World Trade Organization*. URL: https://www.wto.org/english/res_e/statis_e/wts2016_e/WTO_Chapter_09_tables_e.pdf. (дата звернення: 06.02.2018).
247. ASEAN Plus Three. The ASEAN. URL: <http://www.asean.org/asean/external-relations/asean-3/>. (дата звернення: 06.02.2018).
248. Industrial Development Report 2018. *United Nations Industrial Development Organization*. URL: https://www.unido.org/sites/default/files/files/2017-11/IDR2018_FULL%20REPORT.pdf. (дата звернення: 16.02.2018).
249. Писна О. Н. Современные параметры экономической составляющей глобальной бизнес-среды. *Наукові розробки, передові технології, інновації*: зб. наук. праць та тез наук. доп. за матеріалами IV Міжнар. наук.-практ. конф., 6-8 травня 2017 р. Київ: НДІСР, 2017. С. 203-208.
250. Пісна О.М. ТНК в глобальному бізнес-середовищі. *Наукові підходи до модернізації економіки та системи управління*: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф., 15-16 грудня 2017 р. Київ: Таврійський національний університет імені В.І. Вернадського, 2017. С. 18-21.
251. Пісна О.М. Трансформаційні тренди в глобальному бізнес-середовищі. *Глобальні та національні проблеми економіки*. 2018. Вип. 23. С. 32-37. URL: <http://www.global-national.in.ua/archive/23-2018/9.pdf>. (дата звернення: 09.01.2018).
252. 2018 Index of Economic Freedom. *The Heritage Foundation*. URL: <https://www.heritage.org/international-economies/commentary/2018-index-economic-freedom>. (дата звернення: 16.02.2018).
253. The Heritage Foundation: Рейтинг экономической свободы стран мира 2016 года. *ІАА Центр гуманітарних технологій*. URL: <http://gtmarket.ru/news/2016/02/01/7293>. (дата звернення: 16.02.2018).

254. 2018 Index of Economic Freedom. Ukraine. *The Heritage Foundation*. URL: <https://www.heritage.org/index/country/ukraine>. (дата звернення: 16.02.2018).

255. Україна піднялася в рейтингу Doing Business до 80-ї позиції. URL: <https://dt.ua/ECONOMICS/ukrayina-pidnyalasya-v-reytingu-doing-business-do-80-yi-poziciyi-222687.html>. (дата звернення: 16.02.2018).

256. Doing business 2013. Smarter Regulations for Small and Medium-Size Enterprises. *International Bank for Reconstruction and Development. The World Bank*. URL: <http://www.doingbusiness.org/~media/WBG/DoingBusiness/Documents/Annual-Reports/English/DB13-full-report.pdf>. (дата звернення: 23.05.2018).

257. Doing Business 2015. Going Beyond Efficiency. *International Bank for Reconstruction and Development. The World Bank*. URL: <http://russian.doingbusiness.org/~media/WBG/DoingBusiness/Documents/Annual-Reports/English/DB15-Full-Report.pdf>. (дата звернення: 23.05.2018).

258. Doing Business 2016. Measuring Regulatory Quality and Efficiency. *International Bank for Reconstruction and Development. The World Bank*. URL: <http://russian.doingbusiness.org/~media/WBG/DoingBusiness/Documents/Annual-Reports/English/DB16-Full-Report.pdf>. (дата звернення: 23.05.2018).

259. Doing Business 2017. Equal Opportunity for All. *International Bank for Reconstruction and Development. The World Bank*. URL: <http://russian.doingbusiness.org/~media/WBG/DoingBusiness/Documents/Annual-Reports/English/DB17-Full-Report.pdf>. (дата звернення: 23.05.2018).

260. Doing Business 2018. Reforming to Create Jobs. *International Bank for Reconstruction and Development. The World Bank*. URL: <http://russian.doingbusiness.org/~media/WBG/DoingBusiness/Documents/Annual-Reports/English/DB18-Full-Report.pdf>. (дата звернення: 23.05.2018).

261. Doing Business 2010. *The International Bank for Reconstruction and Development. The World Bank*. URL: <http://adminportal.acci.gr/images/DOING%20BUSINESS%202010.pdf>. (дата звернення: 23.05.2018).

262. International Institute for Management Development. URL: <http://www.imd.org/> . (дата звернення: 23.05.2018).
263. The Global Enabling Trade Report 2016. Economy profiles. *Ukraine World Economic Forum*. URL: <http://reports.weforum.org/global-enabling-trade-report-2016/economy-profiles/#economy=UKR> . (дата звернення: 23.05.2018).
264. Cornell INSEAD WIPO. URL: <http://www.globalinnovationindex.org/>. (дата звернення: 23.05.2018).
265. Хоменко О. Україна піднялася на 6 позицій у Глобальному інноваційному індексі. 2017. URL: https://uifuture.org/uk/post/ukraina-pidnalasa-na-6-pozicij-u-globalnomu-innovacijnomu-indeksi_305 . (дата звернення: 23.05.2018).
266. Індекс корупції CPI-2017. *Transparency International Україна*. URL: <https://ti-ukraine.org/research/indeks-koruptsiyi-cpi-2017/> . (дата звернення: 17.08.2018).
267. Чела Б. Індекс людського розвитку: Україна падає, що робити. 2017. URL: <https://www.epravda.com.ua/columns/2017/04/13/623821/> . (дата звернення: 17.08.2018).
268. Україна опустилася на 3 пункти в рейтингу ООН за Індексом людського розвитку : веб-сайт. URL: <https://economics.unian.ua/other/1850374-ukrajina-opustilasya-na-3-punkti-v-reytingu-oon-za-indeksom-lyudskogo-rozvitku.html> . (дата звернення: 17.08.2018).
269. Андрощук Г. Міжнародний індекс захисту прав власності: місце України. URL: <https://www.pressreader.com/ukraine/yurydychna-gazeta/20180116/281831464139708> . (дата звернення: 17.08.2018).
270. Yale University : веб-сайт. URL: <https://epi.envirocenter.yale.edu/>. (дата звернення: 17.08.2018).
271. Позиції України в рейтингу екологічної ефективності у 2018 році. *Громадська спілка "Економічний дискусійний клуб"*. URL: <http://www.edclub.com.ua/analityka/pozyciyi-ukrayiny-v-reytyngu-ekologichnoyi-efektyvnosti-u-2018-roci> . (дата звернення: 08.12.2018).

272. Україна вдвічі покращила позицію в рейтингу оподаткування. ЧАО «Сьогодні». URL: <https://ukr.segodnya.ua/economics/business/ukraina-vdvoe-uluchshila-mesto-v-reytinge-nalogooblozheniya-1092015.html> . (дата звернення: 08.12.2018).

273. Аналітичний звіт: національний та регіональний виміри «Щорічна оцінка ділового клімату» (AnnualBusinessClimateAssessment, ABCA). Програма USAID "Лідерство в економічному врядуванні" (USAID ЛЕВ). URL: http://www.ier.com.ua/files/Projects/2015/LEV/ABCA2017/ABCA2016_full_report.pdf . (дата звернення: 08.12.2018).

274. Показники структурної статистики по суб'єктах господарювання з розподілом за їх розмірами : веб-сайт. URL: http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2012/fin/osp/osp_u/osp_u.htm . (дата звернення: 26.12.2018).

275. Комплексні статистичні публікації : веб-сайт. URL: http://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/publ1_u.htm. (дата звернення: 26.12.2018).

276. Сергій Головнєв, Юрій Віннічук. 200 найбільших компаній України 2016 року. URL: <https://biz.censor.net.ua/r3033764>. (дата звернення: 08.12.2018).

277. Топ-25 експортерів України: рейтинг Forbes. Український Медіа Холдинг. URL: <http://forbes.net.ua/ua/business/1384704-top-25-eksporteriv-ukrayini-renking-forbes>. (дата звернення: 24.04.2018).

278. ТОП-10 найбільших експортерів України. Agravery— аграрне інформаційне агентство. URL: <http://agravery.com/uk/posts/show/top-10-najbilsih-eksporteriv-ukraini>. (дата звернення: 24.04.2018).

279. ТОП-10 найбільших експортерів України за 2016 рік. Agravery— аграрне інформаційне агентство. URL: <http://agravery.com/uk/posts/show/top-10-najbilsih-eksporteriv-ukraini-za-2016-rik>. (дата звернення: 24.04.2018).

280. Товарна структура зовнішньої торгівлі України за 2005 рік. : вебсайт. URL : http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2005/zd/tsztt/tsztt_u/tszt1205.html. (дата звернення: 24.04.2018).

281. Товарна структура зовнішньої торгівлі за 2010 рік. : веб-сайт. URL:http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2010/zd/tsztt/tsztt_u/tsztt1210_u.htm. (дата звернення: 24.04.2018).
282. Товарна структура зовнішньої торгівлі у 2015 році. : веб-сайт. URL : http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2015/zd/tsztt/tsztt_u/tsztt1315_u.htm. (дата звернення: 24.04.2018).
283. Товарна структура зовнішньої торгівлі у 2016 році. : веб-сайт. URL : http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2016/zd/tsztt/tsztt_u/tsztt1216_u.htm. (дата звернення: 24.04.2018).
284. Товарна структура зовнішньої торгівлі у 2017 році. : веб-сайт. URL : http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2017/zd/tsztt/tsztt_u/tsztt1217_u.htm. (дата звернення: 24.04.2018).
285. Товарна структура зовнішньої торгівлі у січні-травні 2018 року : веб-сайт. URL : http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2018/zd/tsztt/tsztt_u/tsztt0518_u.htm. (дата звернення: 24.04.2018).
286. Динаміка географічної структури зовнішньої торгівлі товарами : веб-сайт. URL : http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2005/zd/zd_rik/zd_u/g_s_rik_u.html. (дата звернення: 24.04.2018).
287. Україна потрапила в ТОП-10 світових експортерів курятини. *Agro Review*. URL : <https://agroreview.com/news/ukrayina-potrapyla-v-top-10-svitovyh-eksporteriv-kuryatyny>. (дата звернення: 24.04.2018).
288. Україна збільшила експорт курятини більш ніж на 20%. *Agro Review*. URL: <https://agronews.ua/node/95039>. (дата звернення: 24.04.2018).
289. Latifundist Media : веб-сайт. URL: <https://latifundist.com/>. (дата звернення: 24.04.2018).
290. ТОП-5 експортерів курятини з України. *Agravery - аграрне інформаційне агентство*. URL: <http://agravery.com/uk/posts/show/top-5-eksporteriv-kuratini-z-ukraini>. (дата звернення: 24.04.2018).

291. Вихід на світовий ринок мають майже 1700 українських агрокомпаній. URL: [https:// biz.nv.ua/ukr/markets/vihod-na-svitovij-rinok-majut-majzhe-1700-ukrajinskih-agrokompanij-1471597.html](https://biz.nv.ua/ukr/markets/vihod-na-svitovij-rinok-majut-majzhe-1700-ukrajinskih-agrokompanij-1471597.html). (дата звернення: 24.04.2018).

292. Українські компанії готові розширити присутність на світовому продовольчому ринку агрокомпаній. URL: <http://www.visnuk.com.ua/uk/publication/100005808-ukrayinski-kompaniyi-gotovi-rozshiriti-prisutnist-na-svitovomu-prodovolchomu-rinku>. (дата звернення: 16.11.2018).

293. Напрацювалися. Українські ІТ-компанії захоплюють світовий ринок. URL: [https:// biz.nv.ua/ukr/publications/napratsjuvalisja-ukrajinski-it-kompaniji-zakhopljujut-svitovij-rinok--2469171.html](https://biz.nv.ua/ukr/publications/napratsjuvalisja-ukrajinski-it-kompaniji-zakhopljujut-svitovij-rinok--2469171.html). (дата звернення: 11.03.2018).

294. 10 стартапів, що змусили світ говорити про Україну в 2017-му. *Голос Америки* © 2018 VOA, Inc. URL: [https:// ukrainian.voanews.com/a/desiat-ukrainskykh-startapiv-2017/4179925.html](https://ukrainian.voanews.com/a/desiat-ukrainskykh-startapiv-2017/4179925.html). (дата звернення: 11.03.2018).

295. Економічна статистика. Зовнішньоекономічна діяльність. : веб-сайт. URL: [http:// www.ukrstat.gov.ua/operativ/menu/menu_u/zed.htm](http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/menu/menu_u/zed.htm). (дата звернення: 24.02.2018).

296. Прямі інвестиції (акціонерний капітал) з України в економіці країн світу (2010-2017) (без урахування тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим і м.Севастополя, за 2014–2017рр.–також без частини зони проведення антитерористичної операції) : веб-сайт. URL: http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2017/zd/inv_zd/pi_ak_ks_reg/pi_ak_ks_reg_u.xlsx. (дата звернення: 11.03.2018).

297. Прямі інвестиції (акціонерний капітал) з країн світу в економіці України (2010-2017) (без урахування тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим і м.Севастополя, за 2014–2017рр.–також без частини зони проведення антитерористичної операції) : веб-сайт. URL: http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2017/zd/inv_zd/pi_ak_ks_reg/pi_ak_u2010-2017.xlsx. (дата звернення: 11.03.2018).

298. Ковальчук В. Вхід міжнародних компаній на український ринок. *City Life*. URL: <http://www.citylife.net.ua/index.php/biznes/304-vkhid-mizhnarodnikh-kompanij-na-ukrajinskij-rinok>. (дата звернення: 11.03.2018).
299. Зовнішня торгівля України: XXI століття: монографія / А.А. Мазаракі та ін.; за заг. ред. д-ра екон. наук, проф. А.А. Мазаракі. Київ, 2016. 599с.
300. Україна 2030: Доктрина збалансованого розвитку. Львів: Кальварія, 2017. 164 с.
301. Ukraine Corruption Index 2017 : веб-сайт. URL : <https://tradingeconomics.com/ukraine/corruption-index>. (дата звернення: 26.07.2018).
302. Блистів І.Т. Корупція у сфері державного управління як загроза національній безпеці України (політичний аспект). *Наукові праці МАУП*. 2014. Вип. 43(4). С. 12 (с. 11–24).
303. Береза О.Д. Корупція у сфері державного управління як стримуючий фактор соціально-економічних реформ. *Державне управління: теорія та практика*. 2014. №1. С. 176 (с. 173-180).
304. Новий економічний курс України: стратегія інноваційного розвитку / за заг. ред. Ю.В. Тимошенко, В.А. Ломаковича. Київ, 2018. С. 56.
305. Шапка Б.В. Удосконалення антикорупційного законодавства на засадах світових стандартів. URL: <http://old.minjust.gov.ua/31896>. (дата звернення: 26.07.2018).
306. Обсяг піратського програмного забезпечення в Україні становить понад 80% - дослідження. *Уніан*. URL: <https://www.unian.ua/science/1360753-obsyag-piratskogo-programnogo-zabezpechennya-v-ukrajini-stanovit-ponad-80-doslidjennya.html>. (дата звернення: 10.07.2018).
307. Розвиток і захист інтелектуальної власності в Україні. Міжнародна торгова палата, 2014. С. 12.
308. 2018 Special 301 Report. Office of the United States Trade Representative, 2018. P. 9, 56.

309. Собкевич О.В., Шевченко А.В. Перспективи розвитку науково-технічного і виробничого співробітництва України з країнами ЄС. *Аналітична записка. Сер. Економіка*. 2015. № 49. С. 18-20.

310. Голядова Т.О. Необхідність удосконалення податкової системи України для покращення інвестиційного клімату. *Молодий учений*. 2017. №2 (42). С. 155 (с. 153-157).

311. Педченко Н.С., Лугівська Л.А. Напрями податкової політики України відповідно до євроінтеграційних процесів. URL:https://www.dspace.uccu.org.ua/bitstream/Lugivska_L.A._1.pdf. (дата звернення: 10.07.2018).

312. Богдан Т. Фіскальні дисбаланси і виклики для бюджетно-боргової політики України. *Дзеркало тижня*. 2018. Вип. 32. URL: <https://dt.ua/macrolevel/fiskalni-disbalansi-i-vikliki-dlya-byudzhethno-borgovoyi-politiki-ukrayini-287107.html>. (дата звернення: 03.12.2018).

313. Виконання державного бюджету України. *Мінфін*. URL: <https://index.minfin.com.ua/ua/finance/budget/gov/>. (дата звернення: 03.12.2018).

314. From Fiscal Austerity towards Growth Enhancing Fiscal Policy in Ukraine. *Research Report 417*. 2017. P. 66.

315. Семенуха Р. Чи зупинить податок на виведений капітал вимивання мільярдів з України. URL: https://24tv.ua/chi_zupinit_podatok_na_vivedeniy_kapital_vimivannya_milyardiv_z_ukrayini_n1010000. (дата звернення: 15.12.2018).

316. Очеретний Д.С. Ключові напрями розбудови в Україні ефективної моделі інноваційного підприємництва. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. 2017. Вип. 24. С. 25 (с. 23-26).

317. Міщенко В.І. Банківська система України: проблеми становлення та розвитку. *Фінанси України*. 2016. №5. С. 13 (с. 7-33).

318. Огляд банківського сектору. Національний банк України, 2018. С. 10.

319. Аналітичний огляд банківської системи України за 2017 рік. Національне рейтингове агентство «Рюрік». С. 6.
320. Іноземний капітал в банках України: статистика за 2000-2012 роки. URL: [http:// bankografo.com/inozemniy-kapital-v-bankah-ukrayini-statistika-za-2000-2012-roki.html](http://bankografo.com/inozemniy-kapital-v-bankah-ukrayini-statistika-za-2000-2012-roki.html) . (дата звернення: 15.12.2018).
321. Сумарні пасиви банків України. URL: [https:// index.minfin.com.ua/ua/banks/stat/passive/](https://index.minfin.com.ua/ua/banks/stat/passive/). (дата звернення: 15.12.2018).
322. Казарезов А.Я. Статистичний аналіз показників фінансової діяльності банку. С. 38. URL: [http:// lib.chdu.edu.ua/pdf/posibnuku/332/3.pdf](http://lib.chdu.edu.ua/pdf/posibnuku/332/3.pdf). (дата звернення: 09.12.2018).
323. Аналітичний огляд банківської системи України за 2017 рік. Національне рейтингове агентство «Рюрік». С. 17.
324. Валовой внутренний продукт Украины 2002-2017. *Минфин*. URL: [http:// index.minfin.com.ua/index/gdp/](http://index.minfin.com.ua/index/gdp/). (дата звернення: 15.12.2018).
325. Річний звіт Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку за 2015 рік. Ринок цінних паперів України: повне перезавантаження. Київ: НКЦПФР, 2016. С. 106.
326. Річний звіт Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку за 2016 рік: На шляху системних змін. Київ: НКЦПФР, 2017. С. 93-94.
327. Річний звіт Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку за 2017 рік. Київ: НКЦПФР, 2018. С. 92.
328. Чайковська В.П. Інфраструктура фондового ринку України: сучасний стан та тенденції розвитку. *Ефективна економіка*. 2014. № 1. URL: [file:/// C:/Users/Lenovo/Downloads/efek_2014_1_39.pdf](file:///C:/Users/Lenovo/Downloads/efek_2014_1_39.pdf) . (дата звернення: 15.12.2018).
329. Фінансова глобалізація і євроінтеграція / за ред. О.Г. Білоруса, Т.І. Єфименко. Київ: ДННУ «Академія фінансового управління», 2015. С. 381.
330. Білорус О.Г. Економічна глобалістика. Світ-система глобалізму : монографія. Київ: Ун-т “Україна”, 2016. 536 с.

331. Щекін О.Ю. Перспективи розвитку фондового ринку України в умовах посилення інтеграційних процесів. *Економічний часопис – XXI*. 2011. №11-12. С. 25 (с. 23-25).

332. Програма розвитку фондового ринку України на 2015-2017 роки. *Європейський вибір – нові можливості для прогресу та зростання*. URL: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/NT1039.html. (дата звернення: 28.12.2018).

333. Транспорт і зв'язок України – 2017: стат. збірн. Київ, Державна служба статистики України. 2018. С. 42, 107.

334. Стратегія розвитку морських портів України на період до 2038 року. Проект. С. 15.

335. Зелена книга «Регулювання ринку фіксованого широкосмугового доступу до мережі Інтернет». *Офіс ефективного регулювання*. 2017. С. 10.

336. Country Score Card: Ukraine 2016. *The World Bank*. URL: <https://ipi.worldbank.org/international/scorecard/radar/8/C/UKR/2016/C/UKR/2014/C/UKR/2012/C/UKR/2010/C/UKR/2007#chartarea>. (дата звернення: 04.12.2018).

337. Економічна асоціація України з Європейським Союзом: монографія / О.І. Шнирков, В.І. Муравйов, Р.О. Заблоцька та ін.; за ред. О.І. Шниркова, В. І. Муравйова. Київ, 2015. С. 181.

338. Розвиток інфраструктури та євроінтеграція. Міністерство інфраструктури України. URL: <https://mtu.gov.ua/content/rozvitok-infrastrukturi-ta-evrointegraciya.html?PrintVersion>. (дата звернення: 04.12.2018).

339. Пісна О.М. Ключові показники розвитку середовища бізнес-діяльності в Україні. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В.І. Вернадського. Сер. Економіка і управління*. 2018. №3. Т. 29 (68). С. 5-9.

340. Пісна О.М. Стратегічні пріоритети розбудови в Україні ефективного бізнес-середовища транснаціональної діяльності. *Економіка та підприємництво*. 2018. Вип. 41. С. 256-270.

341. Пісна О.М. Сучасні детермінанти розвитку середовища бізнес-діяльності в Україні. *Перспективи розвитку національної економіки в умовах*

змін ринкового середовища: зб. тез наук. робіт учасн. Всеукр. наук.-практ. конф., 11-12 серпня 2017 р. Одеса: ЦЕДР, 2017. С. 16-20.

342. Пісна О.М. Національні компанії в сучасних умовах розвитку бізнес-середовища України. *Теоретичні та практичні засади ефективного функціонування соціально-економічної сфери*: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф., 12 травня 2018 р. Дніпро: НО «Перспектива», 2018. С. 16-21.

343. Пісна О.М. Стратегічні пріоритети зовнішньоекономічної діяльності бізнес-структур України. *Напрями забезпечення сталого економічного розвитку країни: можливості та перспективи*: зб. матеріалів Всеукр. наук.-практ. конф., 10 листопада 2018 р. Київ: ГО «Київський економічний науковий центр», 2018. С. 20-24.

344. Пісна О.М. Напрями підвищення ефективності бізнес-середовища транснаціональної діяльності в Україні. *Сучасні тенденції в економіці та управлінні*: зб. матеріалів V Міжнар. наук.-практ. конф., 17 листопада 2018 р. У 2-х ч. Запоріжжя: ГО «СІЕУ», 2018. Ч. 1. С. 100-102.

ДОДАТКИ

Додаток А

Таблиця А.1

Ключові парадигми дослідження середовища бізнес- діяльності ТНК

Теорія	Представники	Змістовна ідея
1	2	3
<i>Маркетингові парадигми</i>		
Стратегія блакитного океану	Чан Ким, Рене Моборн	<p>Основна ідея – знайти можливість для розвитку компанії на "безперешкодному ринковому просторі" (тобто на синьому океані), а не на ринковому просторі, який є або вже розвиненим, або достатньо насиченим (тобто червоному океані)</p> <p>Спрямована на мінімізацію можливих ризиків. Базується на трьох принципах: мінімізація ризику пошуку - перегляд кордонів ринку; мінімізація ризику планування - концентрація на загальній картині, а не на цифрах; мінімізація ризику масштабу - вихід за межі існуючого попиту</p> <p>Основна мета стратегії Блакитного Океану - інновація цінності, тобто підвищення споживчих якостей і зниження витрат за рахунок балансу між користю, ціною і витратами [2]</p>
Концепції стратегічного маркетингу	<p>Ж-Ж. Ламбен</p> <p>Джордж Дей</p> <p>Р.А. Фатхудинов</p>	<p>“...постійний і систематичний аналіз потреб ринку, що сприяє розробці ефективних товарів, які призначені для конкретних груп споживачів і володіють особливими властивостями, які відрізняють їх від товарівконкурентів і, отже, забезпечують виробнику стійку конкурентну перевагу” [3, с.16]</p> <p>“... стратегічна маркетингова діяльність базується на основних чотирьох виборах (AAAA (arena, advantage, access, activities)). Arena (арена) — це та сфера, яку бізнес визначає для своєї діяльності, ті сегменти ринку, на яких він буде обслуговувати споживачів. Advantage (перевага) — це найбільш висока цінність для споживача, яка є лакмусовим папером для перевірки конкурентноздатності організації. Access (доступ) — це вихід на потрібний ринок через відповідні канали дистрибуції та комунікацій. Activities (діяльність) — це асортимент та масштаби, тобто, що саме та скільки бізнес буде пропонувати ринку”. Ще одне “А” (adapt — адаптування), означає необхідність адаптування перерахованих вище напрямків для васної організації, що дозволяє ефективніше долати перешкоди та використовувати можливості [4]</p> <p>“... діяльність по розробці нормативів конкурентноздатності організації і товарів, що нею виробляються на основі досліджень стратегічних потреб, цінностей, товарів і ринків. ... є першою стадією життєвих циклів об’єктів</p>

1	2	3
Концепції стратегічного маркетингу	Дмитрук М.М., Устенко А.О.	(соціально-економічних, виробничих, технічних, технологічних та інших систем) і першою загальною функцією управління (менеджменту)” [5, с.38] «...постійний аналіз потреб, сегментування ринку та розробка концепцій конкурентноспроможних товарів, вибір ринків та стратегій розвитку фірми». Завдання - забезпечення відповідності можливостей фірми вимогам ринку та формування її конкурентних переваг [6]
Конкурентної раціональності	Бредлі Дж., Дойль П., Штерн Ф., Котлер Ф., Ламбен Жан-Жак, Лянцевич М., Пітер Р. Діксон, Портер Майкл Е., Томпсон А.А., Стрикленд А.Дж. , Азоев Г.Л., Балабанова Л.В., Гаркавенко С.С., Голубков Є.П., Гордон Я. Х., Дібб С, Сімкін Л., Тарануха Ю.В., Фатхутдинов Р. А. і ін.	Вивчає послідовну маркетингову поведінку фірми, що взаємодіє із споживачем, у ході організації процесу обміну на висококонкурентному ринку, що постійно розвивається Маркетингові рішення в теорії конкурентної раціональності мають особливості: необхідність постійного задоволення потреб, які зростають, що вимагає від підприємства цілеспрямованої діяльності щодо вдосконалення товару, як щонайвищої споживацької цінності; необхідність скорочення витрат при збереженні якості, що вимагається споживачем; прагнення до вдосконалення процедури ухвалення рішень, пов'язаних із створенням відмітних конкурентних переваг Концепція конкурентної раціональності є науково обґрунтований задум (проект) підприємства, який ґрунтується на ухваленні обґрунтованих ефективних рішень, що забезпечують оптимальний конкурентний потенціал, адаптивну конкурентну поведінку і одержання довгострокових стійких конкурентних переваг[5, 7, 8]
Максімаркетинг	Стэн Рэпп, Томас Л. Коллінз	Максімаркетинг - провідна стратегія підвищення торгового обороту і прибутку шляхом вибіркового взаємодії з певними потенційними споживачами і спонукання їх до активної участі в цій взаємодії. Іншими словами, це процес маркетингу, який максимально використовує переваги сучасних засобів масових комунікацій і технологій. Продовженням максімаркетингу на сучасному етапі з'явився маркетинг взаємовідносин. Це нова маркетингова управлінська концепція, що базується на безпосередніх взаєминах виробників, споживачів та інших суб'єктів ринку. Маркетинг взаємовідносин - процес створення нових цінностей при тісній взаємодії виробників і споживачів і спільного використання, одержуваних від цього вигод. [9]

1	2	3
Прикладні концепції комерційного і некомерційного маркетингу	А.М. Кондратьєв	<p>Традиційно комерційною діяльністю займалися комерційні організації та фізичні особи з метою отримання прибутку. Некомерційну діяльність здійснювали бюджетні організації та фізичні особи з метою досягнення певного соціального ефекту (не пов'язаного з прибутком).</p> <p>Спочатку поняття маркетинг застосовувалося тільки в рамках діяльності комерційних організацій (комерційної діяльності). Інструменти маркетингу сприймалися як засіб просування товарів і послуг з єдиною метою - отримання прибутку (комерційний маркетинг). Основні види комерційної маркетингової діяльності - встановлення вимірюваних цілей продажів, вивчення кон'юнктури ринку, розробка продуктів та послуг на основі існуючих потреб, їх просування, реалізація стратегії ціноутворення.</p> <p>Ідея адаптувати методи комерційного маркетингу до специфіки некомерційного сектора з'явилася в США в 70-і роки ХХ століття як наслідок зростання числа некомерційних організацій та різкого загострення конкуренції між ними. У нових умовах від некомерційних організацій потрібні були такі навички як уміння чітко визначати позицію організації на ринку і розуміти потреби клієнтів; здатність поширювати свої переконання, знаходити прихильників і т.д. Концепція, згідно з якою принципи класичного маркетингу (маркетингу продажу товарів і послуг) можуть бути використані некомерційними організаціями для продажу ідей, відносин і поведінки отримала назву соціальний маркетинг (некомерційний маркетинг; маркетинг некомерційних організацій, бюджетний маркетинг).</p> <p>У сучасних умовах ринкової економіки класична теорія "комерційна організація - комерційна діяльність - комерційний маркетинг" і "некомерційна організація - некомерційна діяльність - некомерційний маркетинг" стає неприйнятною.</p> <p>Некомерційний маркетинг представляє собою діяльність некомерційних суб'єктів в конкурентному середовищі, засновану на принципах класичного маркетингу. Мета некомерційної діяльності - досягнення соціального ефекту, а некомерційного маркетингу - максимізація цього ефекту при раціональному використанні необхідних обмежених ресурсів суспільства. Прикладні концепції комерційного маркетингу - промисловий, торговий, банківський маркетинг, маркетинг готелів, підприємств масового харчування і інших комерційних суб'єктів. Прикладні концепції некомерційного маркетингу - передвиборний, релігійний, соціальний, маркетинг, макромаркетинг, глобальний маркетинг, маркетинг політичних партій і громадських рухів і інших некомерційних суб'єктів [10]</p>

1	2	3
Управлінська		
Теорія управління	Ф. Тейлор А. Файоль	<p>Теорія Тейлора - перша теорія організаційного управління.</p> <p>У центрі уваги досліджень Ф. Тейлора була робота, яка виконувалася в низовій ланці організації - на рівні виконавців. Запропонована ним система наукової організації праці, вперше була описана в книзі «Принципи наукового управління», що вийшла в 1911 р Основні положення даної теорії: спеціалізація праці, дослідження робіт і стандартизація, відрядно-преміальна система заробітної плати, відбір та навчання робітників [11]</p> <p>А. Файоль вперше запропонував розглядати управлінську діяльність як самостійний об'єкт дослідження і виділив п'ять основних елементів, з яких складаються функції управління: планування (передбачення), організація, розпорядництво, координування, контроль.</p> <p>Для кожної функції А. Файоль сформулював правила і техніку їх здійснення. Таким чином, головний внесок А. Файоля в теорію управління стало те, що він розглянув управління як універсальний процес, що складається з п'яти функцій управління. Розроблена ним концептуальна модель функцій виявилася настільки плідною, що дала життя багатьом сучасним шкіл і напрямків. Також А. Файоль сформулював 14 принципів управління, які, на його думку, можуть бути застосовані до будь-якої адміністративної діяльності. При цьому він зазначав, що принципи далеко не завжди вимагають жорсткого виконання.</p> <p>Принципи: 1. Поділ праці. 2. Влада. 3. Дисципліна. 4. Єдність розпорядження (єдиноначальність). 5. Єдність управління. 6. Підпорядкованість індивідуальних інтересів загальним. 7. Винагорода персоналу. 8. Централізація. 9. Скалярний ланцюг - владна вертикаль, що зв'язує всі рівні підпорядкування від вищої інстанції до нижчих щаблів і визначає «канали» комунікації і взаємодії. 10. Порядок - «наявність місця для кожної справи і кожної справи на своєму місці». 11. Справедливість. 12. Стабільність складу персоналу має відношення до проблем планування і плинності кадрів. 13. Ініціатива - здатність складати план власних дій і забезпечувати його виконання. 14. Корпоративний дух [12]</p>

1	2	3
Теорія підприємництва	Р. Кантільйон А. Сміт, Ж.Б. Сей, А. Маршалл , Й.Шумпетер, Ф. Хаєк, К. Макконнелл, С. Брю, Р. Хизрич, А. Бусигін, А. Асаул, З. Варналій, С. Мочерний, Л. Шваб, А. Виноградська, В.Колот, В.Подсолонко, В.Сизоненко	<p>Підприємницька модель суб'єкта господарювання ґрунтується на уявленні про підприємство як про сферу підприємницької ініціативи і наявних у підприємця ресурсів. Згідно з підприємницькою концепцією є три типи підприємців, дії яких впливають на діяльність підприємства:</p> <ul style="list-style-type: none"> — макropідприємці керують зовнішніми зв'язками підприємства; — мезопідприємці здійснюють управління матеріально-фінансовими потоками у внутрішній діяльності підприємства, в тому числі інноваційними заходами; — мікropідприємці – діють на рівні мікроланки підприємства, аж до організації робочих місць. <p>Варто підкреслити, що в підприємницькому варіанті теорії підприємства керівник суб'єкта господарювання при будь-яких умовах залишається підприємцем – людиною, метою і сферою професійного життя якої є організація виробничого процесу для задоволення наявної чи створюваної за допомогою підприємця потреби. [13; 14; 15; 16; 17; 18; 19; 20; 21; 22; 23; 24]</p>
<i>Інституційна парадигма</i>		
Інституційна теорія фірми	Р. Коуз А. Алчян, Г. Демсец, С. Пейович, А. Берлс , Г. Мінзон, Д. Норт, Дж. Коммонс, О. Вільямсон та інші	<p>Теорія власності, водночас, розглядає власність як право використовувати і контролювати об'єкт права власності. При цьому також вважається, що права власності містяться у контрактах, отже, захищені умовами контракту і що саме власність є інструментом подолання ризиків, які виникають у результаті недосконалості контрактів.</p> <p>Дана теорія наголошує, що інтереси власників і менеджерів є конфліктними. Причина конфлікту була обґрунтована американськими вченими А. Берлс і Г. Мінзон і полягає у відокремленні власності від поточного контролю.</p> <p>Для узгодження їхніх інтересів має бути здійснений трансфер прав власності, за якого менеджери наділяються акціями підприємства, а отже, матимуть таку саму економічну вигоду, але водночас і піддаватимуться ризику як і інші акціонери.</p>

1	2	3
		<p>Агентська теорія також базується на припущенні щодо наявності конфлікту інтересів між власниками і менеджерами: інтерес власників насамперед полягає у максимізації прибутку, тоді як мета менеджерів – задоволення особистих і професійних інтересів, прагнення до розкоші, мінімізація робочих зусиль.</p> <p>У розробку трансакційної теорії значний внесок крім Р. Коуза зробили Дж. Коммонс, О. Вільямсон, Д. Норт. Ця теорія вивчає організацію контрактних взаємовідносин з приводу обміну товарами, послугами чи правами. У ході такого обміну (трансакцій) виникають трансакційні витрати (витрати на пошук інформації про потенційних постачальників, витрати, пов'язані з укладанням контрактів і проведенням контролю за їх виконанням та ін. [25; 26; 27; 28; 29; 30])</p>
Теорія корпорації Дж. Гелбрейта	Дж. Гелбрейт	<p>Характерні риси індустріального суспільства: функціонування «індустріальної системи»; провідний інститут - корпорація; активна роль держави; використання планування; злиття великих корпорацій з державою</p> <p>Поняття «індустріальна система» означає «ту частину економіки, яка характеризується наявністю великих корпорацій. Корпорації - велике підприємство, що займає сильні, близькі до панівних, позиції в тій чи іншій господарській області. Велика корпорація трактується як олігополія, що здійснює «недосконалу конкуренцію». Корпорація розглядається Гелбрейтом як породження «недосконалої техніки»</p> <p>Об'єкти контролю з боку корпорацій - процеси капітало накопичення і капіталовкладення</p> <p>Особливістю економіки індустріальної системи є її плановий характер. З точки зору плануючої системи Гелбрейт виділяє дві стадії в розвитку корпорації:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Панування «підприємницької корпорації», яка ще дозволяє окремій особі, контролюючому її капіталі, користуватися економічною владою 2. Зріла корпорація, у якої влада перейшла до техноструктури («революція керуючих»). <p>Життєдіяльність корпорації проходить на трьох ринках: ринку товарів, підрозділяють на ринок сировини і устаткування і ринок її продукції; ринку капіталів і ринку праці. На всіх цих ринках розвитку корпорація повинна себе забезпечити від ризику невизначеності.</p> <p>На основі прагматичних позицій Гелбрейт розвиває ідею соціалізації економіки, яка найбільш властива сфера розподілу. Дану реформаторську демократичну альтернативу він оголошує «новим соціалізмом» [30]</p>

1	2	3
Теорія інституційних змін Д. Норта	Д. Норт	<p>Норт зробив спробу узагальнення економічних підходів до різних сфер неекономічної людської діяльності: культури, дозвілля, злочинності, спорту, соціальної активності та інших суспільних явищ та процесів. На його думку, означені інституції породжують багато суперечностей у суспільстві, утворюючи окремі галузі економічного дослідження: економіку освіти і охорони здоров'я, наркоманії і проституції, запобігання злочинності і заборони абортів, ризику і страхування тощо.</p> <p>Головною функцією створених людьми інституцій (законів, постанов, угод, прав власності тощо) є економія трансакційних витрат і вони всі разом утворюють інституційну структуру економіки і суспільства. Разом з тим, створені людьми інституції не можна відчутти, побачити і навіть виміряти. Інституції можуть бути формальними (конституції, закони, чинні норми права, судові прецеденти, адміністративні рішення, тощо) і неформальними різноманітні господарські договори та угоди, норми поведінки, кодекси честі та гідності, фахової самовідданості, звичаї і традиції, різноманітні соціальні умовності тощо.</p> <p>Крім інституцій, які створюють "правила гри", Норт обґрунтовує тезу, що в суспільстві існують і "гравці" за цими правилами – організації. Основною проблемою нової економічної історії є стан інституційної рівноваги в суспільстві, яка виникає тоді, коли ніхто незацікавлений у перебудові діючої інституційної структури. [30]</p>
Фірмова парадигма		
Еволюційна теорія фірми	Р. Нельсон (1930), С. Дж. Уінтер, Р. Сперте, Дж. Марч, Дж. Меткалф, Дж. Сілверберг, Д. Ленерт, Б. Верспаген, Й.Шумпетер	<p>Підприємство розглядається як один із суб'єктів у середовищі собі подібних. Поведінка підприємства визначається: по-перше, взаємовідносинами між членами спільноти, а, по-друге - деякими внутрішніми його характеристиками, наприклад правилами прийняття рішень з урахуванням дії тих або інших внутрішніх та зовнішніх факторів. У процесі функціонування підприємства та його взаємодії з контрагентами формуються відповідні традиції та розробляються процедури прийняття рішень, алгоритми реагування на зміни внутрішнього та зовнішнього середовища. Згідно з еволюційною концепцією ці правила загалом визначають "обличчя" фірми, відмінність одного підприємства від іншого в конкурентній боротьбі. На думку "еволюціоністів", саме правила, що склалися, а не сліпе прагнення до максимізації прибутку в усіх ситуаціях і за всіх умов визначають характер рішень, що приймаються. Ці правила змінюються (еволюціонують) відповідно до змін ділового середовища підприємства та несуть на собі відбиток як особистостей керівників підприємства, так і характеру взаємовідносин їх з партнерами.</p> <p>Поведінка підприємства це безпосередня та еволюційна його реакція на зміни внутрішнього і зовнішнього середовища. Еволюційна модель підприємства на відміну від неокласичної визнає, що у підприємства немає єдиного критерію оптимальності прийняття рішень.</p>

1	2	3
Еволюційна теорія фірми		Цей критерій має строго індивідуальний характер, який враховує історичний досвід діяльності підприємства. Тут мова йде не про постійний, як у неокласичній теорії, а про динамічний критерій, що змінюється час від часу. Характерним для еволюційної концепції є уявлення про підприємство як про двоїстий об'єкт: з одного боку, воно є членом ділової спільноти (популяції) й повною мірою відчуває на собі усі наслідки еволюції цього співтовариства, а з іншого керується власними традиціями у визначенні напрямків діяльності, обсягів і пропорцій факторів, які залучаються [15; 32; 33]
Контрактна модель фірми	О. Уильямсон. А. Алчан и Г. Демсец.	Фірма являє собою сукупність відносин між працівниками, які керують і власниками. Ці відносини часто виражаються договорами - контрактами (наприклад, трудовий договір між роботодавцем і працівником при вступі на роботу, контракт на поставку обладнання, підрядний договір на виконання певного виду послуг і т.д.). Крім того, навіть якщо відносини не представлені у вигляді формального договору, існують свої правила поведінки між працівниками фірми, працівниками та керівниками, між постачальниками і споживачами продукції. Ці правила поведінки можуть розглядатися в якості неформальних контрактів, так як вони досить стабільні протягом тривалих періодів часу. Крім того, їх порушення викликає формальні або неформальні санкції інших учасників (наприклад, моральний осуд працівника, який порушив «неписані правила» поведінки у фірмі, а іноді і звільнення), які, будучи не менше жорсткими для порушника, регулюють поведінку всіх учасників економічного процесу однозначним чином. Таким чином, виникає можливість контрактного підходу до фірми. [29; 34]
Мережева теорія фірми	Ч. Барнар, Д.Марч, К.Менар, К.Ерроу	Мережева теорія припускає розгляд підприємства як сукупності фірм-партнерів, об'єднаних в єдиний ланцюжок створення цінності і єдиних стратегічних цілей, пов'язаних з підвищенням стійкості мережі, що взаємодіють для досягнення необхідних результатів. Партнери в мережевих структурах спеціалізуються на здійсненні певних видів діяльності або наданні послуг, мають можливість нарощувати професіоналізм в цій сфері, що дозволяє на виході мати більш якісну і конкурентоздатну за ціною продукцію, оскільки виключено декілька етапів виробничо-комерційного процесу. Основним об'єктом процесу управління стають стосунки між суб'єктами, якість яких (довіра, задоволеність, ефективність комунікацій і т. ін.) визначають гнучкість та стійкість сформованої мережі, а також можливості її удосконалення. Це вимагає процес управління сконцентруватися на професіоналізмі співробітників, оскільки вони формують (або знищують) імідж такої фірми. На даний час теорія знаходиться в активній фазі зростання (розвитку) [35; 36]

1	2	3
Системно-інтеграційна теорія підприємства Г. Клейнера	Г. Клейнер	<p>Об'єднує різні теорії підприємства, зокрема й ті, що враховують ментальні, культурні, інституціональні, когнітивні, технологічні та інші фактори. Теорія розвиває, з одного боку, сформульовану Я. Корнаї системну парадигму в економічних дослідженнях (відповідно до якої соціально-економічний світ необхідно розглядати як сукупність підсистем, які взаємодіють, перетинаються та поширюють свій вплив на приналежних до них економічних агентів), з іншого – «подійний» підхід до діяльності підприємства, висунутий Й. Рюегг-Штюрмом. Відтак у системно-інтеграційній концепції одночасно відтворюються процесний, організаційно-інституційний та «подійний» аспекти функціонування і структури підприємства. Отже, відповідно до цієї теорії, підприємство функціонує у двох аспектах: неперервному (стаціонарному, рутинному) і дискретному (імпульсному, «подійному»). Підприємство розглядається як відносно стійка, цілісна та відгороджена від навколишнього середовища самостійна соціально-економічна система, що інтегрує процеси виробництва (реалізації) продукції і відтворення ресурсів для аналізу сумісного впливу різних чинників на поведінку підприємства як динамічної інформаційної системи, вивчення окремих аспектів якої співвідноситься із функціонуванням підприємства як цілого. В інтеграційній концепції економічна поведінка підприємства обумовлюється необхідністю прийняття рішень щодо розподілу ресурсів та зусиль підприємства між нарощуванням потенціалу і його використанням, між виробництвом та відтворенням, між реальним функціонуванням і майбутнім розвитком [37]</p>

Додаток Б

Таблиця Б.1

Основні показники розвитку країн та відповідні рейтинги

Показник	Характеристика показника	Організація/компанія, яка розраховує	Кількість країн (в останньому у звітному році)	Значення показника (від найгіршого до найкращого)
1	2	3	4	5
Індекс рівня глобалізації країн світу (KOF Index of Globalization)	Комбінований показник, який дозволяє оцінити масштаб інтеграції цієї чи іншої країни в світовий простір і порівнювати різні країни за його компонентами.	Швейцарський економічний інститут (KOF Swiss Economic Institute) за участю Федерального швейцарського технологічного інституту (Swiss Federal Institute of Technology)	193	23,98-98,84 від 1 до 100
Індекс економічної свободи (Index of Economic Freedom)	Комбінований показник і супроводжуваний його рейтинг, що оцінює рівень економічної свободи в країнах світу	Американський дослідницький центр The Heritage Foundation спільно з газетою The Wall Street Journal	178	2,3-88,6 від 0 до 100
Глобальний Індекс конкурентоспроможності (The Global Competitiveness Index)	Глобальне дослідження і супроводжуваний його рейтинг країн світу за показником економічної конкурентоспроможності	Всесвітній економічний форум/ World Economic Forum	137	2,9 -5,9 від 1 до 7
Рейтинг конкурентоспроможності (The IMD World Competitiveness Ranking)	Глобальне дослідження і супроводжуваний його рейтинг країн світу за показником економічної конкурентоспроможності	Інститут менеджменту/ Institute of Management Development	63	від 0 до 100

Продовження табл. Б.1

1	2	3	4	5
Рейтинг найпривабливіших для ведення підприємницької діяльності країн (журнал "Форбс") (Best Countries for Business)	Оцінюється країна за 15 критеріями: право власності, ступінь впровадження інновацій, рівень оподаткування, технології, рівень корупції, свобода (особиста, торговельна та фінансова), бюрократизм і захищеність інвесторів	Американський фінансово-економічний журнал Forbes	153	від 1 до 153
Рейтинг простоти ведення бізнесу (сприятливості бізнес середовища) (Doing Business)	Оцінюється сприятливість умов ведення бізнесу в країні	Світовий банк/ World Bank	190	від 1 до 190
Індекс сприяння торгівлі (The Global Enabling Trade Index)	Оцінюється залученість країни в міжнародну торгівлю	Всесвітній економічний форум/ World Economic Forum	138	2,5 - 5,9 від 1 до 7
Індекс логістичної ефективності (LPI index)	Розраховується на основі шести показників (ефективність процедур оформлення, у т.ч., митних і прикордонних; якість інфраструктури, пов'язаної з торгівлею та транспортом; простота організації постачань товарів за конкурентними цінами; якість логістичних послуг; можливість відслідковувати та відстежувати партії вантажів; своєчасність доставки у місця призначення в межах запланованого або очікуваного строку	Всесвітній банк/ World Bank	160	1,95-4,20 від 1 до 5
Глобальний інноваційний індекс (The Global Innovation Index)	Показник розвитку інновацій в країні	Міжнародна бізнес-школа INSEAD, Корнельський університет (Cornell University), Всесвітня організація інтелектуальної власності (World	127	15,64-67,69 Розраховується як зважена сума оцінок

Продовження табл. Б.1

1	2	3	4	5
		Intellectual Property Organization, WIPO)		двох груп показників
Індекс сприйняття корупції (The Corruption Perceptions Index)	Показник оцінює поширеність корупції в державному секторі	Transparency International	180	89-9 від 0 (максимальний рівень корупції) до 100 (відсутність корупції)
Індекс розвитку людського потенціалу (Human Development Index)	Комбінований показник, що характеризує всебічність розвитку людини в країнах і регіонах світу	Програма розвитку Організації Об'єднаних Націй (ПРООН) / United Nations Development Programme (UNDP)	188	0,348-0,944 від 0 до 1
Міжнародний індекс прав власності (Альянс прав власності) (The International Property Right Index)	Комбінований показник, який оцінює досягнення країн світу з точки зору захисту прав власності	Міжнародний Альянс прав власності / The Property Rights Alliance	129	3,4-8,5 від 0 до 10
Індекс екологічної ефективності (стійкості) (The Environmental Performance Index)	Комбінований показник, який оцінює досягнення країни з точки зору стану екології та управління природними ресурсами	Центр екологічної політики і права при Єльському університеті / Yale Center for Environmental Law and Policy	180	27,43-87,42 від 0 до 100
Рейтинг податкового навантаження (Paying Taxes)	Показник, який оцінює кількість податків і обов'язкових відрахувань, які повинна сплачувати чи утримувати у відповідному році компанія середнього розміру, а також вимірює адміністративний тягар, пов'язаний зі сплатою податків.	Всесвітній банк (World Bank)	190	15,18-99,44 від 0 до 100

Джерело: узагальнено автором на основі [71-84]

Додаток В

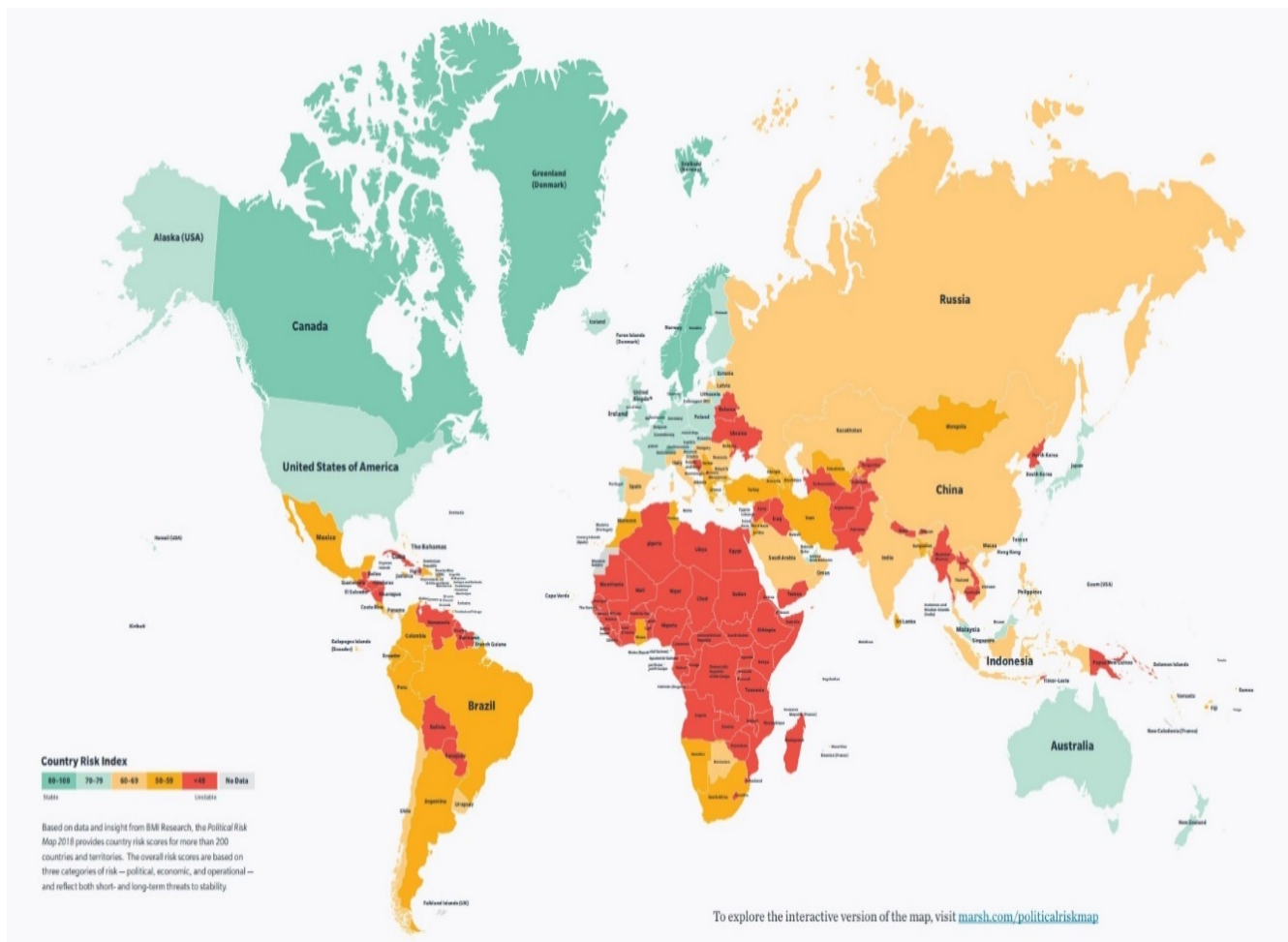

Рис. В.1. Индекс країнового ризику, 2017 р.

Джерело: [100]

Додаток Г

Таблиця Г.1

Корпорації-лідери за обсягами продажів, прибутку, активів та ринковою вартістю у 2016 році

№ п.п	Назва корпорації (галузь, країна)	Обсяги продажів (млрд \$)	Назва корпорації (галузь, країна)	Прибуток (млрд \$)	Назва корпорації (галузь, країна)	Активи (млрд \$)	Назва корпорації (галузь, країна)	Ринкова вартість (млрд \$)
1	2	3	4	5	6	7	8	9
1	Wal-Mart Stores (роздрібна мережа, США Walmart)	> 482	Apple (корпорація, США)	Близько 54	Банк ICBC (КНР)	> 3 420,3	Apple (корпорація, США)	586
2	Sinorec (нафтохімічна корпорація, КНР)	Близько 284	Комерційний банк ICBC	> 44	Будівельний банк «China Construction Bank	2 826	Alphabet (публична компанія, США)	> 500
3	PetroChina (нафтогазова корпорація, КНР)	Близько 275	Будівельний банк China Construction Bank (КНР)	> 36	Сільськогосподарський банк Agricultural Bank of China	2 740	Microsoft (транснаціональна компанія, США)	407
4	Royal Dutch Shell (нафтогазова компанія, Нідерланди)	Близько 265	Сільськогосподарський банк Agricultural Bank (КНР)	Близько 29	Банк Bank of China	2 589,60	Berkshire Hathaway (Холдинг, США)	> 360
5	«Фольксваген» (автомобільний концерн, Німеччина)	> 246	Банк Bank of China (КНР)	> 27	Банківсько-фінансовий холдинг Mitsubishi UFJ Financial (Японія)	2 459	Johnson & Johnson (холдинг, США)	> 312
6	ExxonMobil (приватна нафтова компанія, США)	До 237	Berkshire Hathaway (холдингова компанія, США)	> 24	Поштова (Японія) компанія Japan Post Holdings	2 451	General Electric (корпорація, США)	> 285
7	Toyota Motor (автомобільна корпорація, Японія)	Близько 236	Банк JPMorgan Chase (США)	> 23	Банк JPMorgan Chase (США)	2 423,80	Wells Fargo (США)	256
8	Apple (корпорація, США)	> 233	Банківська компанія Wells Fargo (діє в США, Канаде, Пуерто-Рико)	Близько 23	Фінансовий конгломерат HSBC Holdings (Великобританія)	2 410	China Mobile (КНР)	241

Продовження табл. Г.1

1	2	3	4	5	6	7	8	9
9	Berkshire Hathaway (холдингова компанія, США)	Близько 211	Toyota Motor (автомобільна корпорація, Японія)	> 19	Bank of America (США)	2 186	Nestle (виробник продуктів харчування, Швейцарія)	Близько 236
10	Samsung Electronics (транснаціональна компанія, Корея)	> 177	China Mobile Limited (оператор мобільного зв'язку, КНР)	> 17	BNP Paribas Франція)	2 166	Банк JPMorgan Chase (США) і телекому- нікаційна компанія AT&T (США)	По 234,2 кожна

Джерело: узагальнено автором на [168]

Додаток Д

Таблиця Д.1

Характеристика регіонів та окремих країн за ключовими елементами Індексу ведення бізнесу (2017 рік)

	Україна	Європа і Центральна Азія	ЄС	ОЕСР	Китай	США	Лат. Америка	Канада	Австралія	Африка
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
Реєстрація підприємств										
Процедури (кількість)	10	7		6	14	6	9	1	2	9
Термін (дні)	27	17		13	38	6	62	5	2	49
Вартість (% доходу на душу населення)	6,1	8		5	4,5	1,4	7	0,4	0,7	100
Мінімальний статутний капітал (% від доходу на душу населення)	2,2				118,3	0		0	0	
Отримання дозволів на будівництво										
Процедури (кількість)	22	23		15	37	19		14	16	
Термін (дні)	374	264,2		157	336	40		75	221	
Вартість (% від вартості товарного складу)	1737,6				523,4	12,8		101	11,7	
Реєстрація власності										
Процедури (кількість)	10	5,7		4,7	4	4		6	5	
Термін (дні)	117	59,7		25	29	12		17	5	
Вартість (% від вартості об'єкта нерухомості)	4,1	2,2		4,6	3,6	0,5		1,8	5	
Отримання кредиту										
Strength of legal rights index (0-10)	9				6	8		6	9	

Продовження табл. Д.1

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
Depth of credit information index (0-6)	3	4		5	4	6	3	6	5	1
Охоплення кредитним реєстром (% дорослого населення)	0	29,3		64	63,9	0	33,2	0	0	6,9
Охоплення кредитним бюро (% дорослого населення)	10,1				0	100		100	100	
Захист інвесторів										
Extent of disclosure index (0-10)	5				10	7		8	8	
Extent of director liability index (0-10)	2				1	9		9	2	
Ease of shareholder suits index (0-10)	7				4	9		8	7	
Strength of investor protection index (0-10)	4,7				5	8,3		8,3	5,7	
Оподаткування										
Платежі (кількість на рік)	135	46		13	7	11	33	8	11	38
Час (кількість годин на рік)	657	336		194	398	187	385	131	109	306
Загальна ставка податків та внесків (% від прибутку)	55,5	43,4		54,3	63,5	46,8		29,2	47,9	
Міжнародна торгівля										
Документів для експорту (кількість)	6	6,4		4,3	7	4		3	6	
Час на експорт (днів)	31	26,8		10,5	21	6		7	9	
Вартість експорту (США за контейнер)	1560	1581,8		1089,7	500	1050		1610	1060	
Документів для імпорту (кількість)	8				5	5		4	5	
Час на імпорт (днів)	36				24	5		11	8	
Вартість імпорту (США за контейнер)	1580				545	1315		1160	1119	

Продовження табл. Д.1

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
Забезпечення виконання контрактів										
Процедури (кількість)	30				34	32		36	28	
Час (днів)	345				406	300		570	395	
Вартість (% від суми позову)	41,5				11,1	14,4		22,3	20,7	
Закриття бізнесу (вирішення неплатоспроможності)										
Час (в роках)	2,9				1,7	1,5		0,8	1	
Вартість (% від вартості об'єкта нерухомості)	42				22	7		4	8	
Коефіцієнт повернення коштів (центів за долар)	7,9				36,4	81,5		91,2	81,8	
	Україна	Європа і Центральна Азія	ЄС	ОЕСР	Китай	США	Лат. Америка	Канада	Австралія	Африка
Ресстрація підприємств										
Процедури (кількість)	4	4,7	4,9	4,7	11	6	9,3	2	3	8
Термін (дні)	7	10,0	10,2	8,3	31,4	5,6	35,5	1,5	2,5	26,8
Вартість (% доходу на душу населення)	0,6	4,8	3,6	3,2	0,7	1,1	33,0	0,4	0,7	53,4
Мінімальний статутний капітал (% від доходу на душу населення)	0	3,8	10,7	9,6	0	0	1,8	0	0	45,1
Отримання дозволів на будівництво										
Процедури (кількість)	10	15,9	12,6	12,4	22	15,8	14,3	12	10	14,3
Термін (дні)	67	176,3	176,5	152,1	244,3	80,6	186,3	249	112	162,2
Вартість (% від вартості товарного складу)	15,2	4,4	2,1	1,7	7,2	1	2,8	1,3	0,5	6,6
Індекс якості контролю в будівництві (0-15)	8	11,2	11,5	11,4	9	10,6	8,5	14	14	6,9
Підключення до системи енергопостачання										
Процедури (кількість)	5	5,7	5,0	4,8	5,5	4,8	5,8	7	5	5,4

Продовження табл. Д.1

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
Термін (дні)	263	118,5	92,6	77,7	143,2	89,6	71,3	137	75	130,1
Вартість (% від вартості товарного складу)	795,3	440,2	134,3	65,1	413,3	24,6	459,4	126,1	8,4	4075,6
Індекс надійності електропостачання та «прозорості» тарифів (0-8)	5	4,7	7,1	7,2	6	7	4,3	6	7	0,9
Реєстрація власності										
Процедури (кількість)	7	5,4	5,0	4,7	4	4,4	7,0	6	5	6,2
Термін (дні)	23	22,0	23,0	21,8	19,5	15,2	46,3	16,5	4,5	57,5
Вартість (% від вартості об'єкта нерухомості)	2	2,6	4,5	4,2	3,4	2,4	4,5	3,3	5,2	8,3
Індекс якості системи управління земельними ресурсами (0-30)	15,5	19,4	22,5	22,7	17	17,6	12,4	21,5	20	8,4
Отримання кредиту										
Індекс рівня захисту кредитних операцій (0-12)	8	6,2	5,8	6,0	4	11	5,0	9	11	4,9
Індекс кредитної інформації (0-8)	7	6,3	6,0	6,5	6	8	6,4	8	7	2,3
Охоплення кредитним реєстром (% дорослого населення)	36,7	23,8	18,9	11,9	0	100	19,4	100	100	5,8
Охоплення кредитним бюро (% дорослого населення)	0	37,4	54,6	66,7	89,5	0	54,1	0	0	7,1
Захист міноритарних інвесторів										
Індекс зіткнення інтересів (0-10)	4	6,2	6,2	6,4	5	8,3	4,7	8,7	6	4,5
Індекс акціонерного управління (0-10)	6,7	6,1	5,9	6,3	3,7	4,6	4,8	6,7	5,3	4,9
Індекс захисту міноритарних інвесторів (0-10)	5,3	6,3	6,6	6,4	4,3	6,5	4,7	7,7	5,7	4,1
Оподаткування										
Платежі (кількість на рік)	5	19,2	10,9	11,1	9	10,6	27,5	8	11	38,6

Продовження табл. Д.1

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
Час (кількість годин на рік)	350	232,7	185,6	176,6	261	175	478,2	131	105	308,6
Загальна ставка податків та внесків (% від прибутку)	52,2	34,8	41,5	41,2	67,8	43,9	52,3	21,1	47,6	46,5
Міжнародна торгівля										
Час на експорт: оформлення документів (годин)	96	31	1	5	21,2	1,5	94	1	7	97
Час на експорт: прикордонний і митний контроль (в годинах)	26	28	8	15	25,9	1,5	116	2	36	108
Domestic transport (години)	5				6,7	48,4		2	4	
Вартість експорту: оформлення документів (дол. США)	292	144	16	36	84,6	60	135	156	264	542
Вартість експорту: прикордонний і митний контроль (дол. США)	75	219	95	160	522,4	175	511	167	749	246
Domestic transport (дол. США)	300				306	3222,9		324	525	
Час на імпорт: оформлення документів (годин)	168	27	1	4	65,7	7,5	128	1	3	123
Час на імпорт: прикордонний і митний контроль (в годинах)	52	23	2	9	92,3	1,5	139	2	37	160
Domestic transport (години)	5				6,7	77,8		2	4	
Вартість імпорту: оформлення документів (дол. США)	292	108	7	25	170,9	100	113	163	100	351
Вартість імпорту: прикордонний і митний контроль (дол. США)	100	202	37	123	776,6	175	561	172	525	643
Domestic transport (дол. США)	300				319,6	3396		268	525	

Продовження табл. Д.1

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
Забезпечення виконання контрактів										
Час (днів)	378	480,7	63,8	538,3	452,8	420	783,3	570	395	653,1
Вартість (% від суми позову)	46,3	26,2	2,0	21,1	16,2	30,5	29,9	22,3	21,8	44,9
Індекс якості системи судочинства (0-18)	8	10,5	10,3	11	14,1	13,8	7,6	10,5	15,5	6,4
Закриття бізнесу (вирішення неплатоспроможності)										
Час (в роках)	2,9	2,3	2,	1,7	1,7	1,5	3,1	0,8	1	3
Вартість (% від вартості об'єкта нерухомості)	42	13,2	10,3	9,0	22	8	16,8	7	8	23,1
Коефіцієнт повернення коштів (центів за долар)	8,3	38,3	63,8	72,3	36,2	80,4	31,1	87,3	82,1	19,9
Індекс ефективності нормативно-правової бази (0-16)	8,5	9,7	11,8	12,1	11,5	15	8,1	11	12	6,3

Джерело: [214]

Таблиця Д.2

Порівняльний аналіз основних складових індексу легкості ведення бізнесу в різних країнах та регіонах у 2017 році

	Європа і Центральна Азія	ЄС	ОЕСР	Китай	США	Латинська Америка і Карибський басейн	Канада	Австралія	Африка (на південь від Сахари)
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
Реєстрація підприємств									
Процедури (кількість)	5,2	5,3	4,9	7	6	8,4	2	3	7,6 (7,7 для жінок)
Термін (дні)	10,1	10,4	8,5	22,9	5,6	31,7 (31,8 для жінок)	1,5	2,5	24 (24,1 для жінок)
Вартість (% доходу на душу населення)	4,4	3,7	3,1	0,6	1,1	37,5	0,4	0,7	49,9

Продовження табл. Д.2

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
Мінімальний статутний капітал (% від доходу на душу населення)	3,4	10,9	8,7	0	0	2,1	0	0	25,6
Отримання дозволів на будівництво									
Процедури (кількість)	16	12,5	12,5	23	15,8	15,7	12	11	14,8
Термін (дні)	168,3	168, 7	154,6	247,1	80,6	191,8	249	121	147,5
Вартість (% від вартості товарного складу)	4	2	1,6	7,8	0,9	3,2	1,9	0,9	9,9
Індекс якості контролю в будівництві (0-15)	11,4	11,4	11,4	9,6	10	8,8	14	14	8
Підключення до системи енергопостачання									
Процедури (кількість)	5,4	5	4,7	5,5	4,8	5,5	7	5	5,3
Термін (дні)	113,7	90	79,1	143,2	89,6	66	137	75	115,3
Вартість (% від вартості товарного складу)	344,3	128, 5	63	356	23,7	927,4	125,3	12,4	3737
Індекс надійності електропостачання та «прозорості» тарифів (0-8)	5,3	7,4	7,4	6	7,2	4,2	7	7	0,9
Ресстрація власності									
Процедури (кількість)	5,3	5	4,6	4	4,4	7,2	5	5	6,2
Термін (дні)	20,4	23,8	22,3	19,5	15,2	63,3	4	4,5	59,3
Вартість (% від вартості об'єкта нерухомості)	2,5	4,8	4,2	3,4	2,5	5,8	2,9	5,2	7,8
Індекс якості системи управління земельними ресурсами (0-30)	19,8	22,7	22,7	18,3	17,6	12	21,5	20	8,6
Отримання кредиту									
Індекс рівня захисту кредитних операцій (0-12)	6,6	5,8	6	4	11	5,3	9	11	5,1

Продовження табл. Д.2

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
Індекс кредитної інформації (0-8)	6,3	6,2	6,6	8	8	4,8	8	7	3
Охоплення кредитним реєстром (% дорослого населення)	22,2	21,4	18,3	95,3	0	14	0	0	6,3
Охоплення кредитним бюро (% дорослого населення)	42,8	57,3	63,7	21,4	100	43,1	100	100	8,2
Захист міноритарних інвесторів									
Індекс зіткнення інтересів (0-10)	6,3	6,3	6,4	5	8,3	5,3	8,7	6	4,8
Індекс акціонерного управління (0-10)	6,6	5,9	6,4	4,7	4,6	4,1	7	6	4
Оподаткування									
Платежі (кількість на рік)	16,5	16,5	10,9	9	10,6	28	8	11	37,2
Час (кількість годин на рік)	218,4	218,4	160,7	207	175	332,1	131	105	280,8
Загальна ставка податків та внесків (% від прибутку)	33,1	33,1	40,1	67,3	43,8	46,6	20,9	47,5	46,8
Індекс процедур після подання звітності та сплати податків (0-100)	65,2	65,2	83,45	49,08	94,04	47,5	73,23	95,34	54,39
Міжнародна торгівля									
Час на експорт: прикордонний і митний контроль (в годинах)	28	8	12,7	25,9	1,5	62,5	2	36	100,1
Вартість експорту: прикордонний і митний контроль (дол. США)	191,4	85	149,9	484,1	175	526,5	167	749	592,1
Час на експорт: оформлення документів (годин)	27,9	1	2,4	21,2	1,5	53,3	1	7	87,8
Вартість експорту: оформлення документів (дол. США)	113,8	17	35,4	84,6	60	110,4	156	264	215,1

Продовження табл. Д.2

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
Час на імпорт: прикордонний і митний контроль (в годинах)	25,9	2	8,7	92,3	1,5	64,4	2	39	136,4
Вартість імпорту: прикордонний і митний контроль (дол. США)	185,1	29	111,6	745	175	684	172	525	686,8
Час на імпорт: оформлення документів (годин)	27,3	1	3,5	65,7	7,5	79,9	1	4	103
Вартість імпорту: оформлення документів (дол. США)	94,7	4	25,6	170,9	100	119,5	163	100	300,1
Забезпечення виконання контрактів									
Час (днів)	489,9	593,7	577,8	496,3	420	767,1	910	402	656,8
Вартість (% від суми позову)	26,2	22	21,5	16,2	30,5	31,4	22,3	23,2	44
Індекс якості системи судочинства (0-18)	10	11,3	11	15,1	13,8	8,4	9,5	15,5	6,5
Коефіцієнт повернення коштів (центів за долар)	38	65	71,2	36,9	82,1	30,8	87,5	82,5	20,3
Закриття бізнесу (вирішення неплатоспроможності)									
Час (в роках)	2,3	2	1,7	1,7	1	2,9	0,8	1	2,9
Вартість (% від вартості об'єкта нерухомості)	13,1	10,3	9,1	22	10	16,8	7	8	22,7
Кінцевий результат процесу (0 балів якщо активи підприємства продаються вроздріб і 1 бал якщо підприємство продовжує функціонувати)				0	1		1	1	
Індекс ефективності нормативно-правової бази (0-16)	10,8	11,9	12,1	11,5	15	7,2	11	11	6,2

Джерело: узагальнено автором на основі [216; 217]

Додаток Е

Таблиця Е.1

**Динаміка складових індексу легкості ведення бізнесу України,
2010-2018 рр.**

	2010	2015	2017	2018
1	2	3	4	5
Реєстрація підприємств				
Процедури (кількість)	10	6	4	6
Термін (дні)	27	21	5	6,5
Вартість (% доходу на душу населення)	5,8	1,2	0,5	0,8
Мінімальний статутний капітал (% від доходу на душу населення)	153,5	0,0	0,0	0,0
Отримання дозволів на будівництво				
Процедури (кількість)	30	8	10,0	10,0
Термін (дні)	476	64	67	76
Вартість (% від вартості товарного складу)	1449,3	10,2	15,2	3,1
Підключення до системи енергопостачання				
Процедури (кількість)	-	10	5	5
Термін (дні)	-	277	281	281
Вартість (% від вартості товарного складу)	-	165,5	637,6	525,2
Реєстрація власності				
Процедури (кількість)	10	7	7,0	7
Термін (дні)	93	27	23	18
Вартість (% від вартості об'єкта нерухомості)	2,6	2,0	1,9	1,8
Отримання кредиту				
Індекс рівня захисту кредитних операцій (0-12)		8	8	8
Індекс кредитної інформації (0-8)		7	7	7
Захист інвесторів				
Extent of disclosure index (0-10)	5		6	7
Extent of director liability index (0-10)	2		2	2
Ease of shareholder suits index (0-10)	7		6	6
Extent of shareholder rights index (0-10)			6	5
Extent of ownership and control index (0-10)			5	5
Extent of corporate transparency index (0-10)			9	8

Продовження табл. Е.1

1	2	3	4	5
Оподаткування				
Платежі (кількість на рік)	147	5	5	5
Час (кількість годин на рік)	736	350	355,5	327,5
Загальна ставка податків та внесків (% від прибутку)	57,2	52,9	51,9	37,8
Індекс процедур після подачі звітності та сплати податків (0-100)	-	-	79,26	85,95
Міжнародна торгівля				
Час на експорт: оформлення документів (годин)	-	-	96	96
Час на експорт: прикордонний і митний контроль (в годинах)	-	-	26	26
Вартість експорту: оформлення документів (дол. США)	-	-	292	292
Вартість експорту: прикордонний і митний контроль (дол. США)	-	-	75	75
Час на імпорт: оформлення документів (годин)	-	-	168	168
Час на імпорт: прикордонний і митний контроль (в годинах)	-	-	72	72
Вартість імпорту: оформлення документів (дол. США)	-	-	212	212
Вартість імпорту: прикордонний і митний контроль (дол. США)	-	-	100	100
Час (днів)	345	378	378	378
Вартість (% від суми позову)	41,5	46,3	46,3	46,3
Індекс якості системи судочинства (0-18)			9,0	9,0
Закриття бізнесу (вирішення неплатоспроможності)				
Час (в роках)	2,9	2,9	2,9	2,9
Вартість (% від вартості об'єкта нерухомості)	42	42	42,0	40,5
Коефіцієнт повернення коштів (центів за долар)	9,1	8,6	7,5	8,9
Індекс ефективності нормативно-правової бази (0-16)		8,5	7,5	7,5

Джерело: [257; 259; 260; 261]

Додаток Ж

Таблиця Ж.1

Прямі інвестиції (акціонерний капітал) з України в економіки країн світу (2010-2017) (без урахування тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим і м.Севастополя, за 2014–2017рр.–також без частини зони проведення антитерористичної операції)

Країни	Обсяги на 1 січня								На 31 грудня 2017	
	2010		2015		2016		2017		сума, млн дол. США	%
	сума, млн дол. США	%	сума, млн дол. США	%	сума, млн дол. США	%	сума, млн дол. США	%		
Усього	5 760,5	100	6 456,2	100	6 315,2	100	6 346,3	100	6 339,8	100
Кіпр	5 336,1	92,63	5 926,1	91,79	5 923,7	93,80	5 930,5	93,45	5 932,5	93,58
Російська Федерація	166,1	2,88	196,4	3,04	122,8	1,94	144,1	2,27	151,0	2,38
Латвія	31,9	0,55	85,0	1,32	69,8	1,11	68,4	1,08	75,2	1,19
Інші	226,4 (15 країн, 0,01%- 0,82%)	3,93	248,7 (16 країн, 0,01%- 0,83%)	3,85	198,9 (15 країн, 0,01%- 0,81%)	3,15	203,3 (16 країн, 0,01%- 0,91%)	3,20	181,1 (16 країн, 0,01%- 0,96%)	2,86

Джерело: [296]

Таблиця Ж.2

Прямі інвестиції (акціонерний капітал) з країн світу в економіку України (2010-2017) (без урахування тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим і м.Севастополя, за 2014–2017рр.–також без частини зони проведення антитерористичної операції)

Країни	Обсяги на 1 січня								На 31 грудня 2017	
	2010		2015		2016		2017		сума, млн дол. США	%
	сума, млн дол. США	%	сума, млн дол. США	%	сума, млн дол. США	%	сума, млн дол. США	%		
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
У С Ъ О Г О	38 992,9	100	40 725,4	100	36 154,5	100	37 513,6	100	39 144,0	100
Кіпр	8 603,1	22,06	12 769,4	31,35	10 239,5	28,32	9 690,1	25,83	10 008,6	25,57
Нідерланди	7 461,3	19,14	6 986,7	17,16	6 184,7	17,11	5 948,4	15,86	6 292,9	16,08
Російська Федерація	1 900,2	4,87	2 338,9	5,74	3 036,9	8,40	4 317,4	11,51	4 598,4	11,75
Великобританія	2 234,1	5,73	2 153,4	5,29	1 790,3	4,95	2 008,7	5,35	2 169,0	5,54
Німеччина	6 009,6	15,41	2 105,2	5,17	1 598,2	4,42	1 584,6	4,22	1 792,6	4,58
Віргінські острови (Брит)	1 283,6	3,29	1 988,3	4,88	1 715,0	4,74	1 683,1	4,49	1 601,8	4,09
Швейцарія	785,7	2,01	1 391,5	3,42	1 390,8	3,85	1 451,9	3,87	1 537,6	3,93

Продовження табл. Ж.2

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
Франція	1 381,1	3,54	1 394,6	3,42	1 305,4	3,61	1 294,5	3,45	1 346,6	3,44
Австрія	1 674,7	4,29	1 648,7	4,05	1 559,8	4,31	1 268,2	3,38	1 265,9	3,23
Угорщина	708,6	1,82	593,2	1,46	614,9	1,70	770,1	2,05	796,0	2,03
США	1 260,0	3,23	701,6	1,72	634,1	1,75	576,0	1,54	538,7	1,38
Швеція	674,2	1,73	360,2	0,88	328,9	0,91	322,1	0,86	353,6	0,90
Інші	5 016,7	12,87	6 293,7	15,45	5 756,0	15,92	6 598,5	17,59	6 842,3	17,48

Джерело: [297]

Додаток 3

Таблиця 3.1

Підсумки

Регресійна статистика	
Множинний R	0,997822
R-квадрат	0,99565
Нормований R-квадрат	0,991299
Стандартна помилка	31343,1
Спостереження	17

Таблиця 3.2

Дисперсійний аналіз					
	<i>df</i>	<i>SS</i>	<i>MS</i>	<i>F</i>	<i>Значимість F</i>
Регресія	8	1,79864E ⁺¹²	2,2483E ⁺¹¹	228,8598	1,24E ⁻⁰⁸
Залишок	8	7859119557	982389944,6		
Всього	16	1,8065E ⁺¹²			

Таблиця 3.3

	<i>Коефі- цієнти</i>	<i>Стандартна помилка</i>	<i>t- статистика</i>	<i>P- значення</i>	<i>Нижні 95%</i>	<i>Верхні 95%</i>	<i>Нижні 95%</i>	<i>Верхні 95%</i>
Y-перетин	-45325,3	45041,80136	-1,0062944	0,343737	-149192	58541,27	-149192	58541,27
Змінна X 1	1,648468	1,114466966	1,479153805	0,177362	-0,9215	4,218433	-0,9215	4,218433
Змінна X 2	-3,68794	1,353410643	-2,72492007	0,02605	-6,80891	-0,56697	-6,80891	-0,56697
Змінна X 3	41,74276	15,96347541	2,61489159	0,030895	4,930917	78,5546	4,930917	78,5546
Змінна X 4	98,14491	241,2357868	0,406842265	0,694791	-458,146	654,4356	-458,146	654,4356
Змінна X 5	-35,4427	245,1230323	-0,14459133	0,88861	-600,697	529,8121	-600,697	529,8121
Змінна X 6	-14,3954	15,49718567	-0,92890521	0,380112	-50,132	21,34116	-50,132	21,34116
Змінна X 7	-5,19327	19,29193392	-0,26919394	0,794593	-49,6806	39,29401	-49,6806	39,29401
Змінна X 8	-0,14825	1,733970066	-0,0854966	0,933968	-4,14679	3,850294	-4,14679	3,850294

Таблиця 3.4

Підсумки

Регресійна статистика	
Множинний R	0,992351
R-квадрат	0,984761
Нормований R-квадрат	0,969522
Стандартна помилка	3098,258
Спостереження	17

Таблиця 3.5

Дисперсійний аналіз					
	<i>df</i>	<i>SS</i>	<i>MS</i>	<i>F</i>	Значимість <i>F</i>
Регресія	8	4962451471	620306433,8	64,62061245	1,81942E ⁻⁰⁶
Залишок	8	76793631,05	9599203,882		
Всього	16	5039245102			

Таблиця 3.6

	Коефі- цієнти	Стандартна	<i>t</i> - статистика	<i>P</i> -значення	Нижні 95%	Верхні 95%	Нижні 95%	Верхні 95%
		помилка						
Y- перетин	4093,68	4452,371608	0,919437016	0,384751508	-	14360,863	-	14360,863
Змінна X 1	0,3058	0,110164801	2,775843424	0,024078518	0,051759752	0,5598407	0,0517598	0,5598407
Змінна X 2	-0,289	0,133784328	-	0,062742993	-	0,0194696	-	0,0194696
Змінна X 3	-2,9982	1,577985839	-	0,093966167	-	0,6406499	-	0,6406499
Змінна X 4	38,5525	23,84610152	1,616721133	0,144600586	-	93,541705	-	93,541705
Змінна X 5	-22,484	24,23035484	-	0,380598189	-	33,391712	-	33,391712
Змінна X 6	2,60393	1,531893206	1,69981323	0,127588932	-	6,1364844	-	6,1364844
Змінна X 7	-1,2378	1,907003189	-	0,534479917	-	3,1597816	-	3,1597816
Змінна X 8	0,0447	0,171402539	0,260793216	0,800839557	-	0,4399556	-	0,4399556

Додаток И

Визначені функції, що описують взаємозалежності макроекономічних показників та результуючого фактору ІІІ

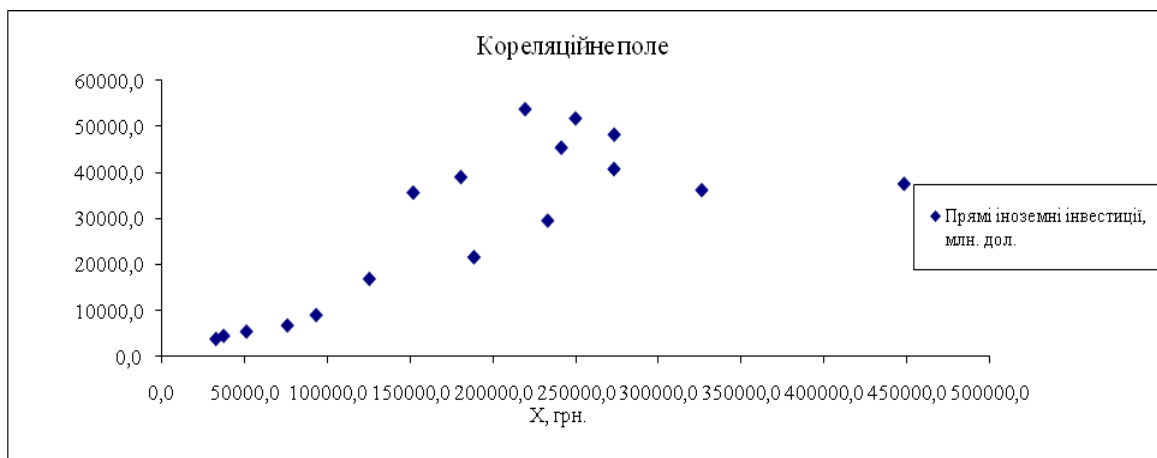

Рис. И.1.

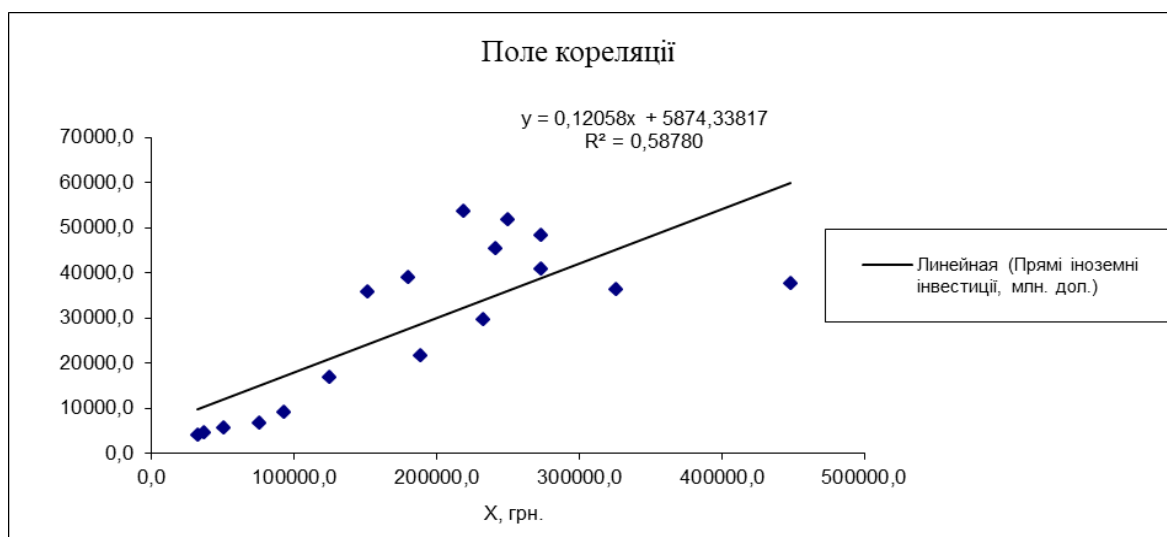

Рис. И.2.

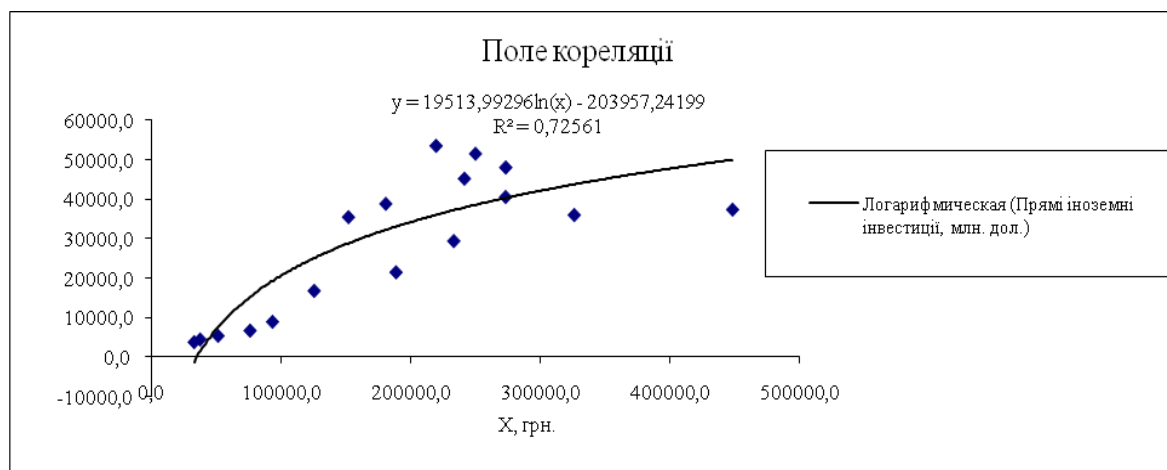

Рис. И.3.

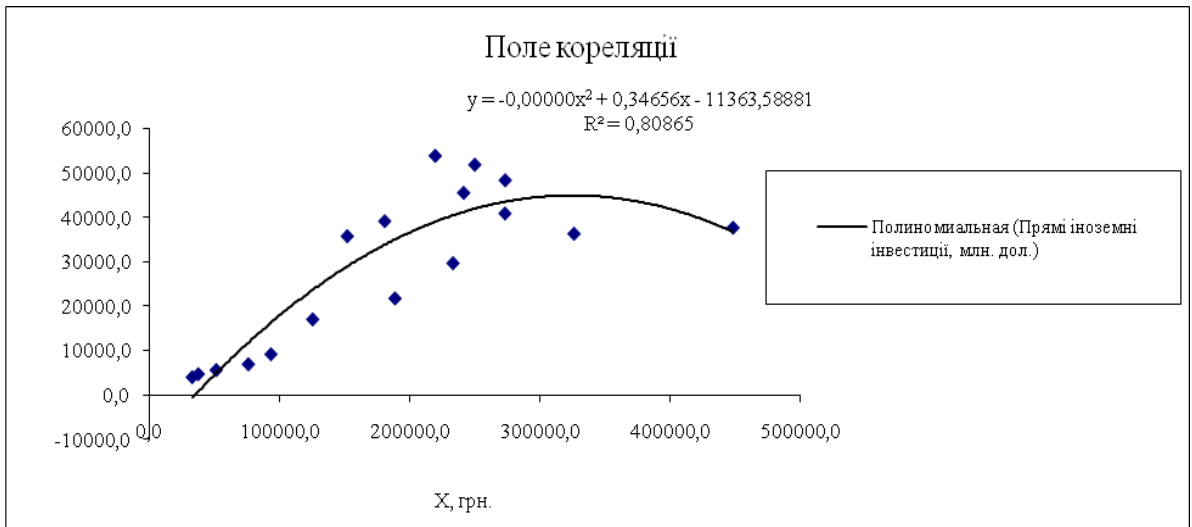

Рис. И.4.

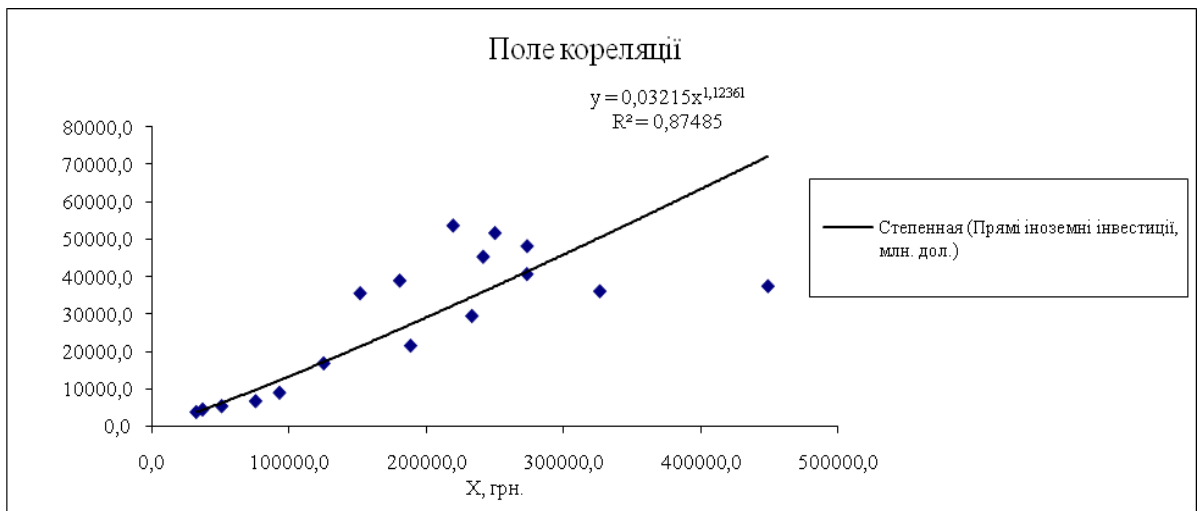

Рис. И.5.

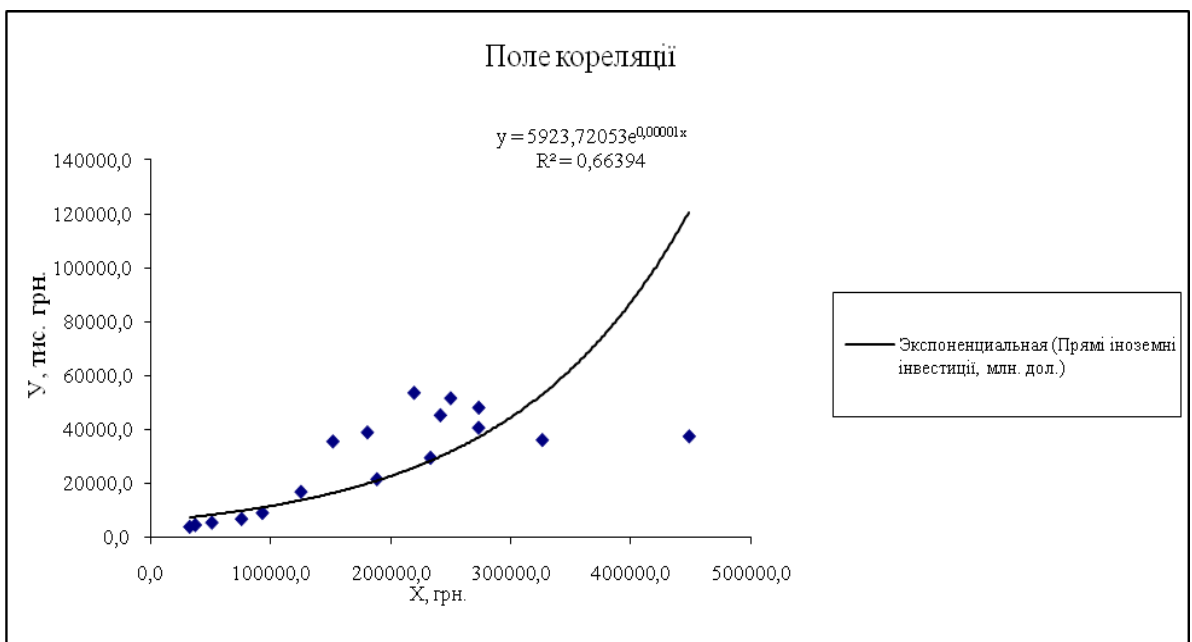
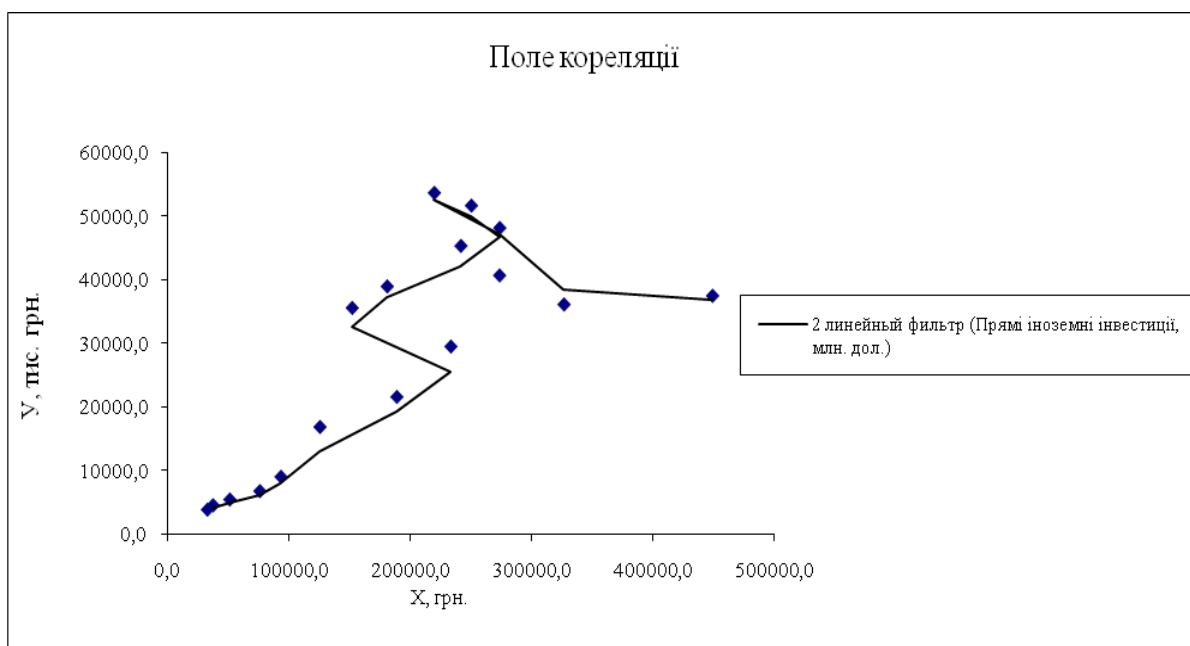

Рис. И.6.

Рис. И.7

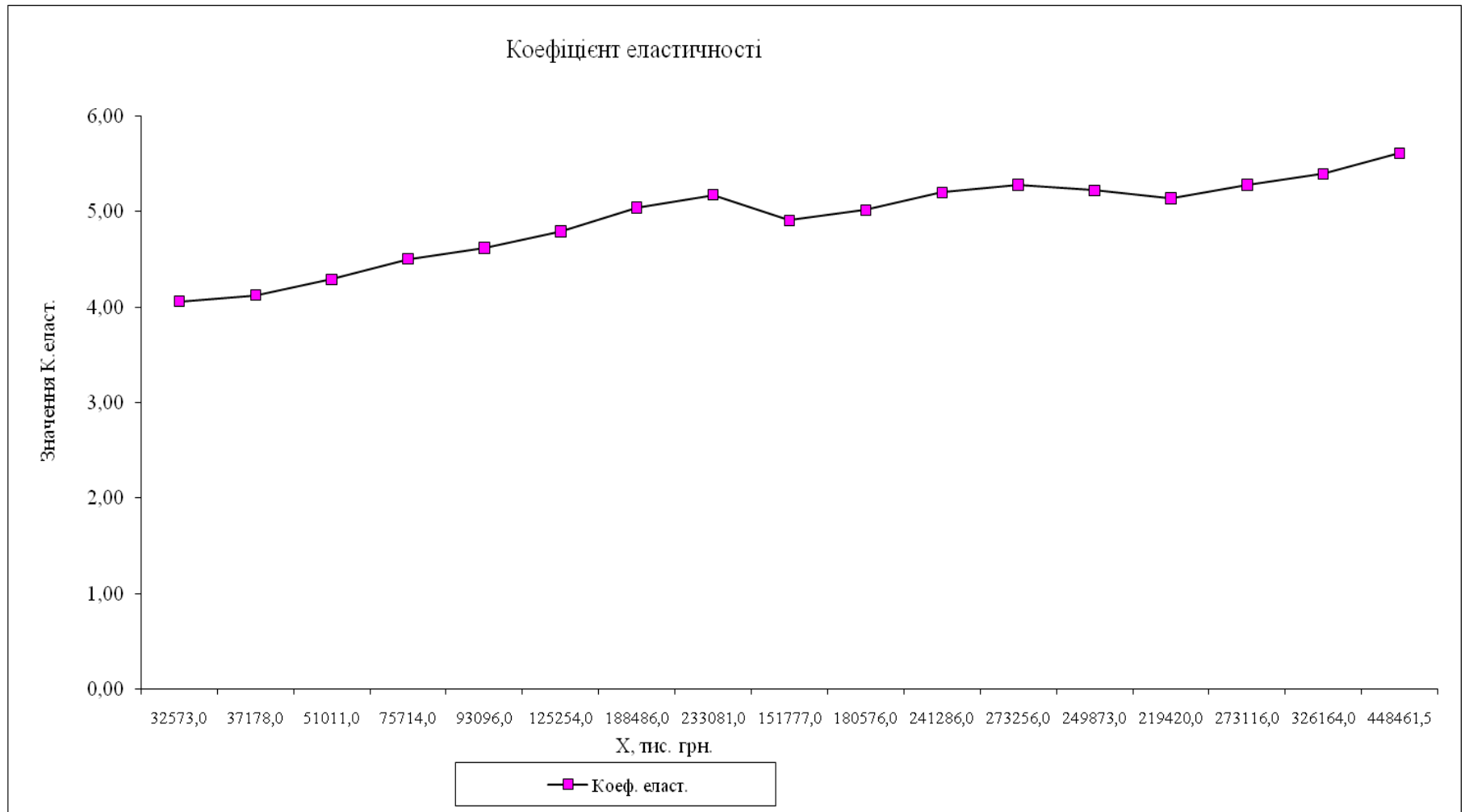
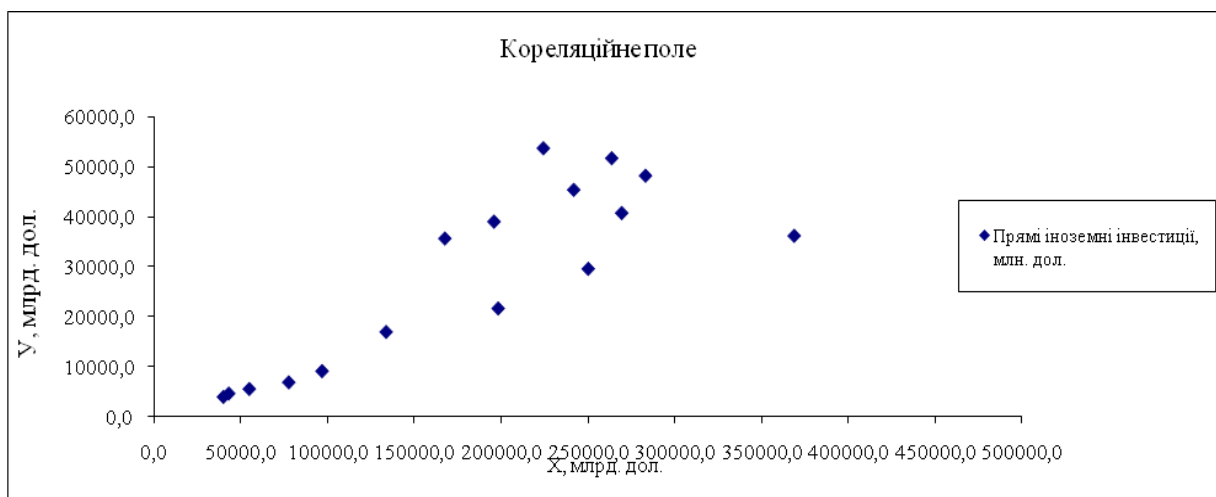
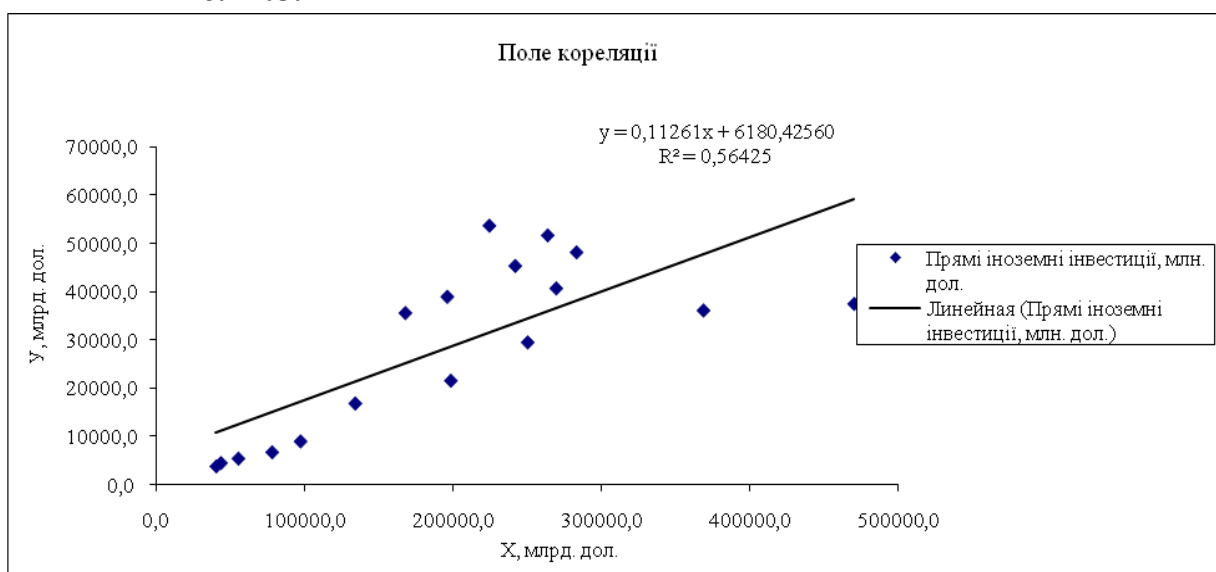
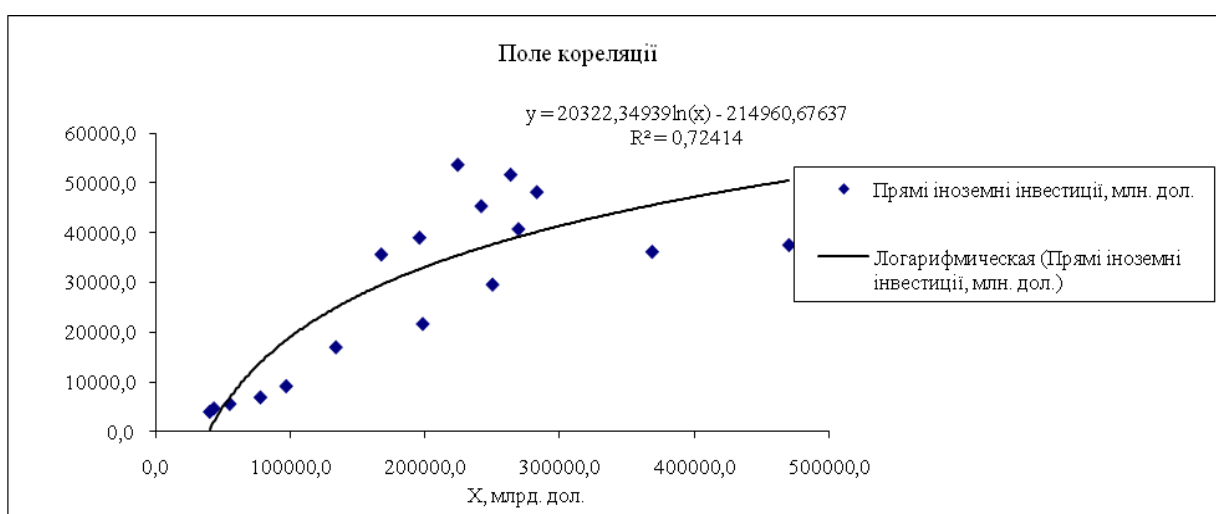
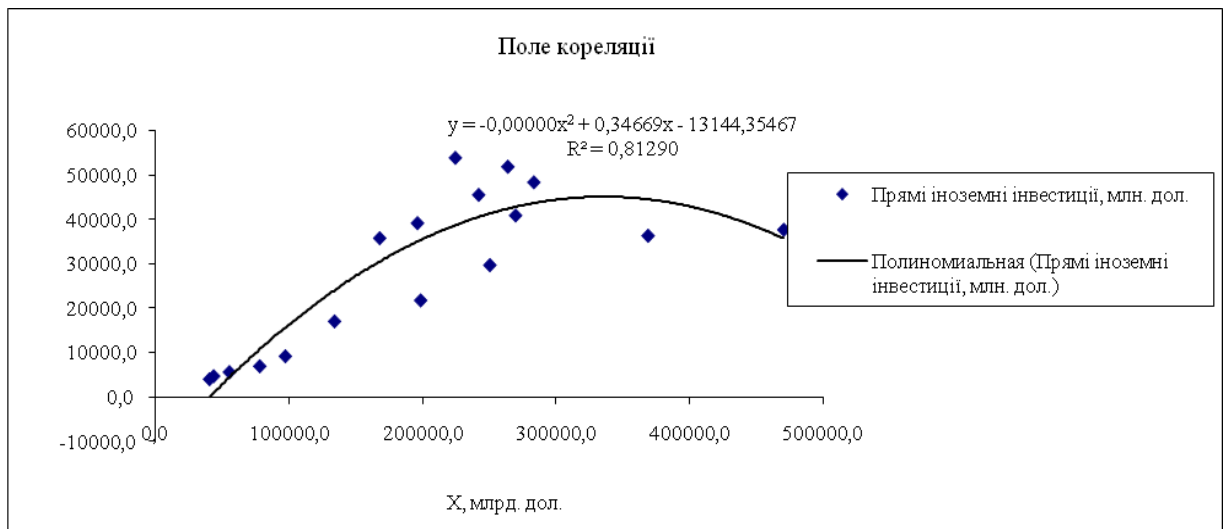
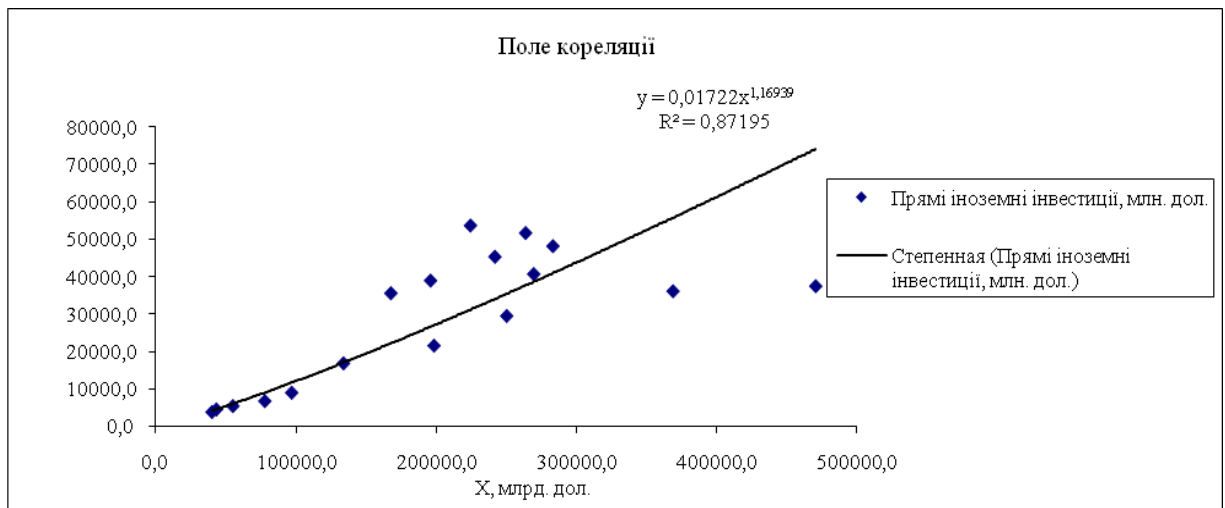
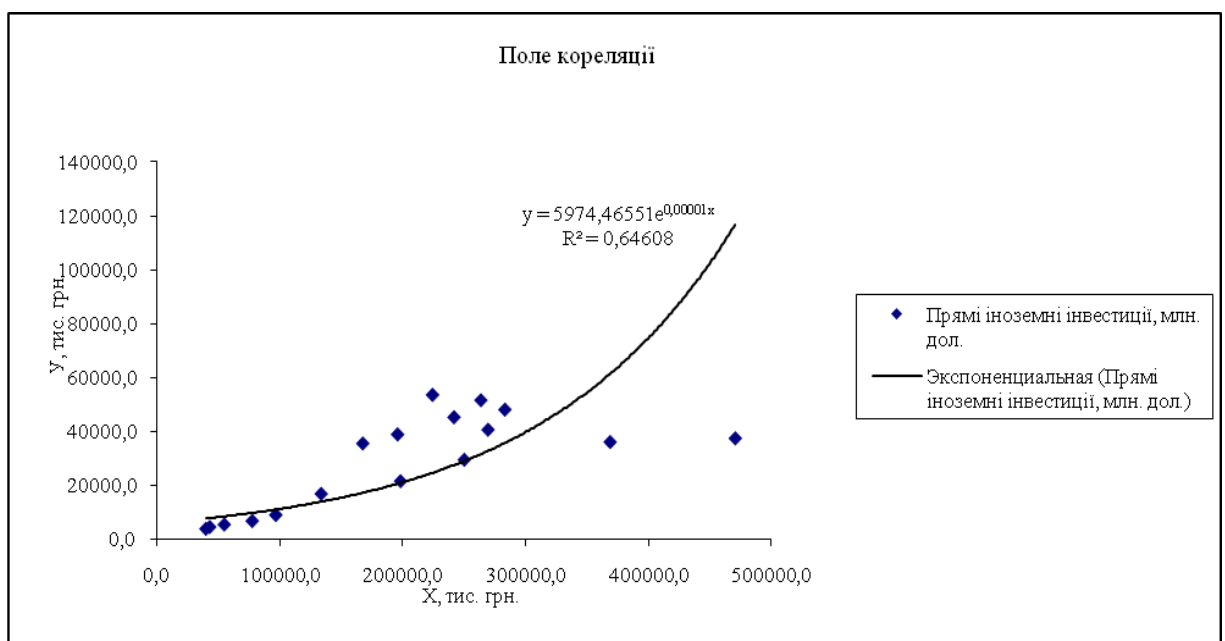
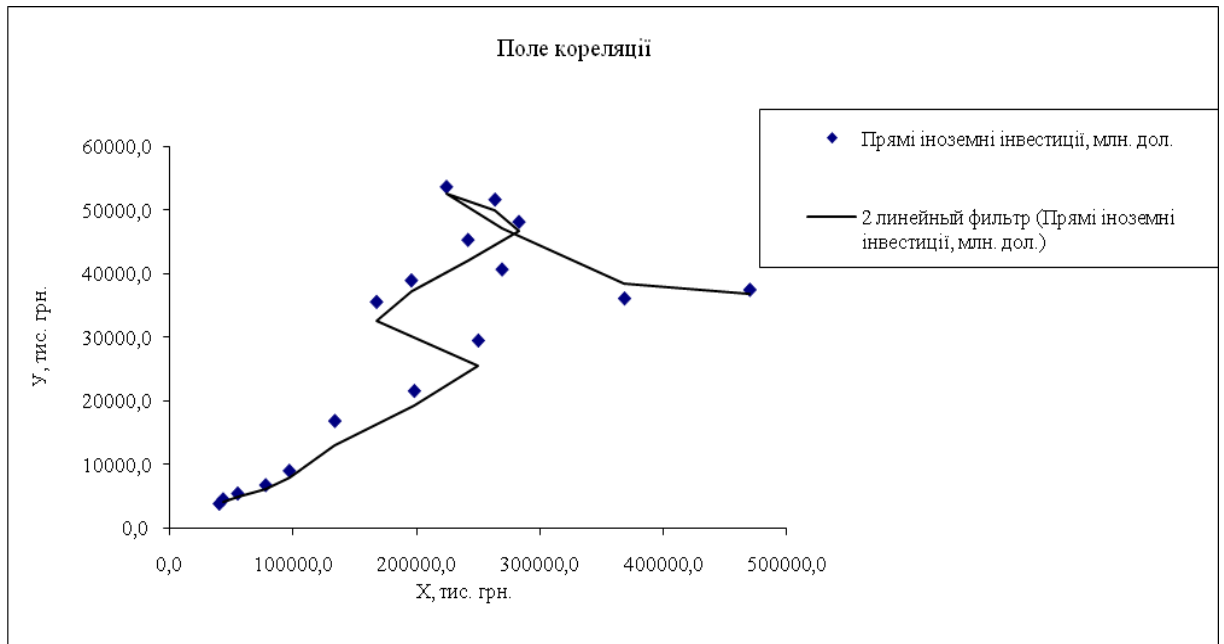

Рис. И.7

Рис. И.8.**Рис. И.9.****Рис. И.10.**

Рис. И.11.**Рис. И.12.****Рис. И.13.**

Рис. И.14.

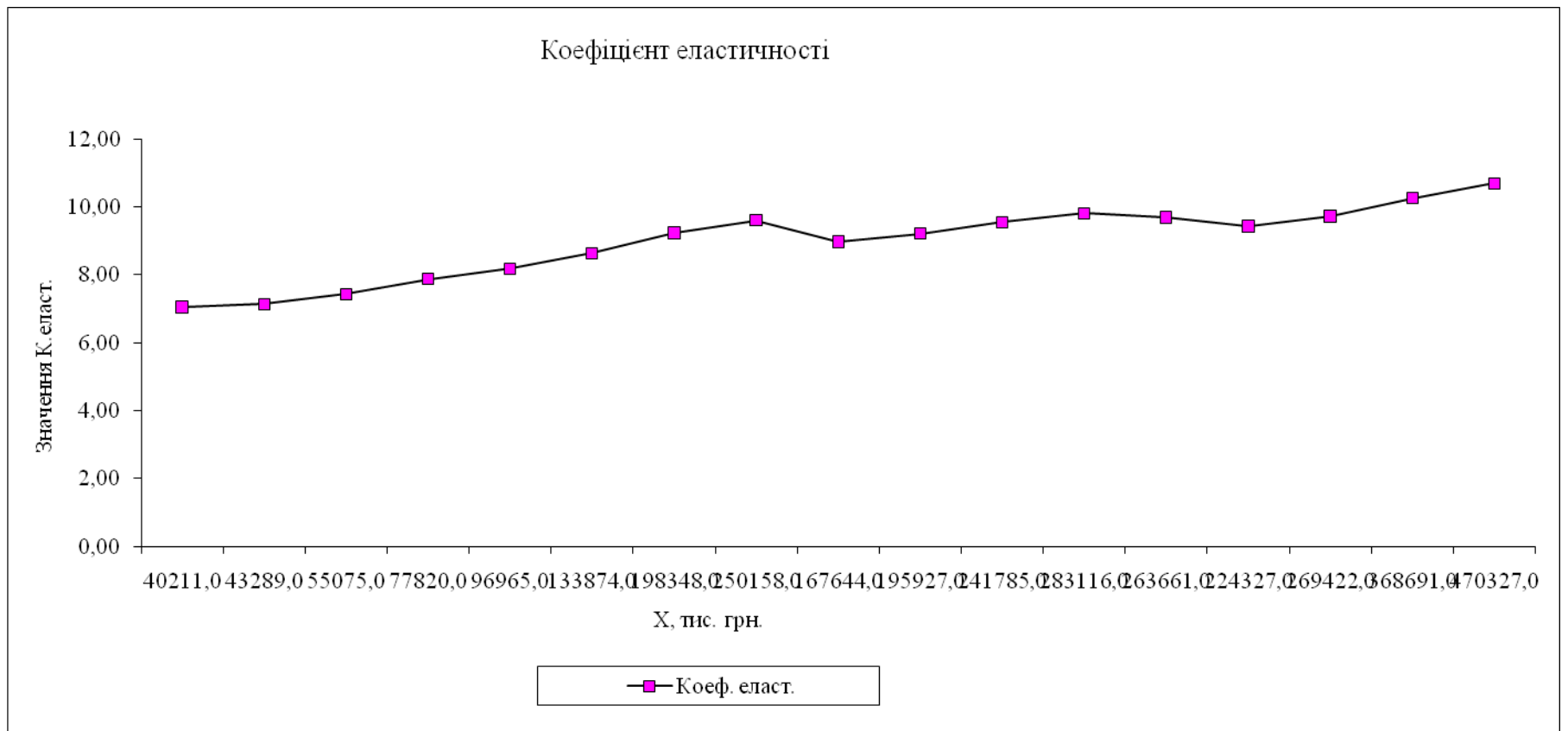

Рис. И.15.

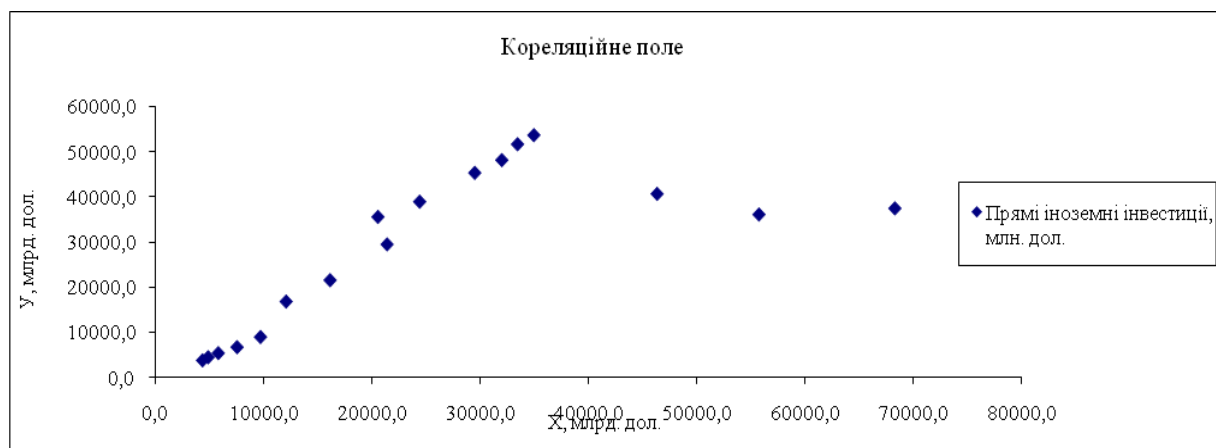

Рис. И.16.

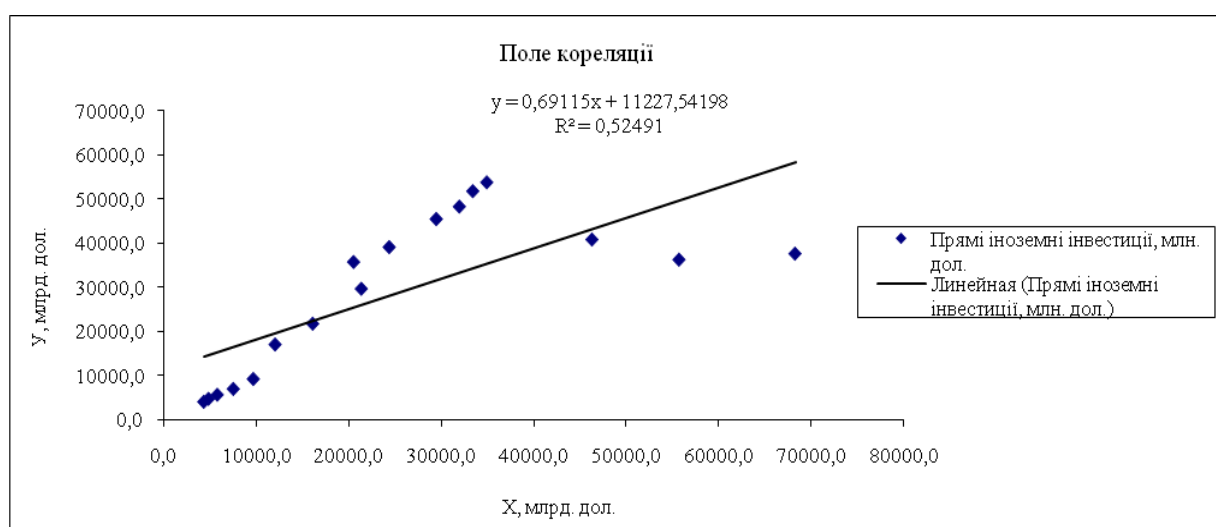

Рис. И.17.

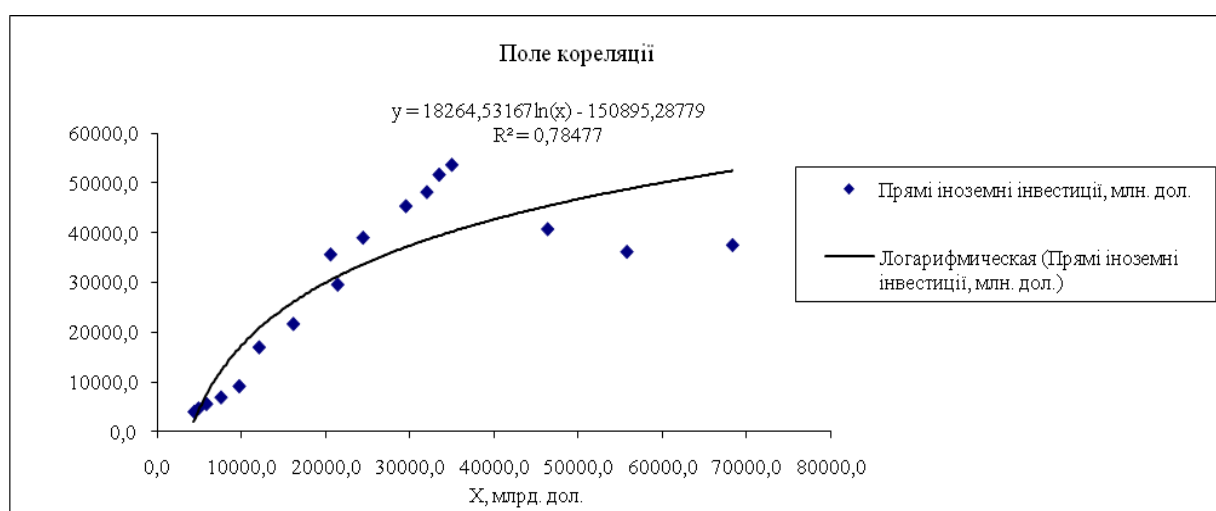
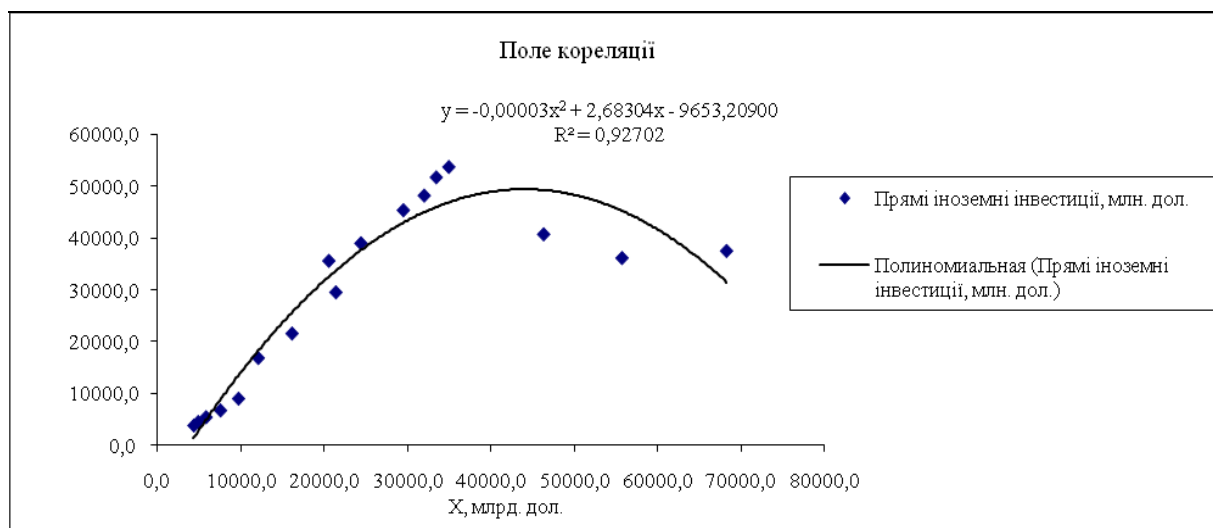
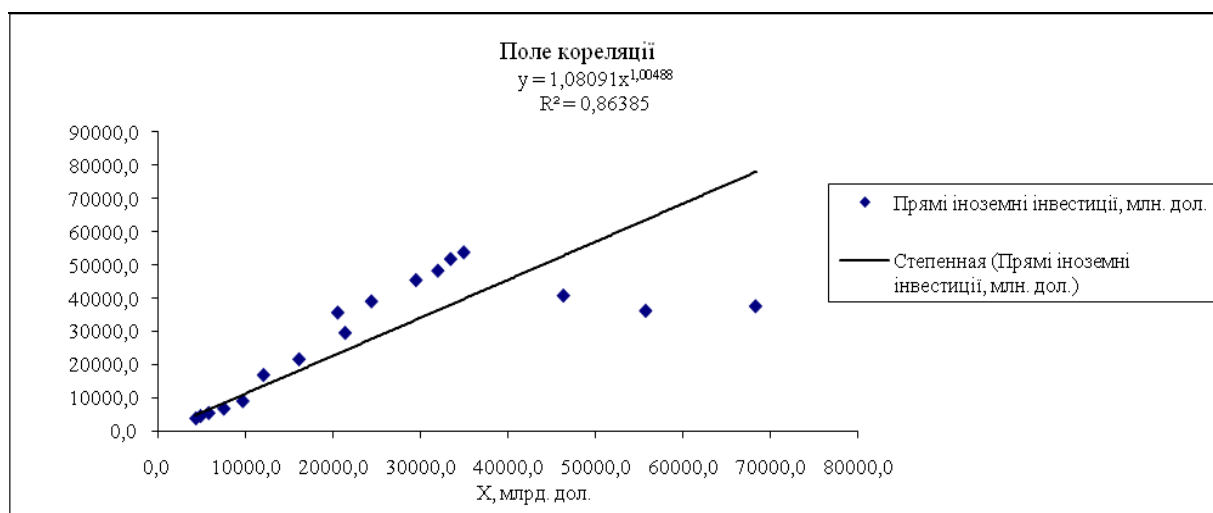
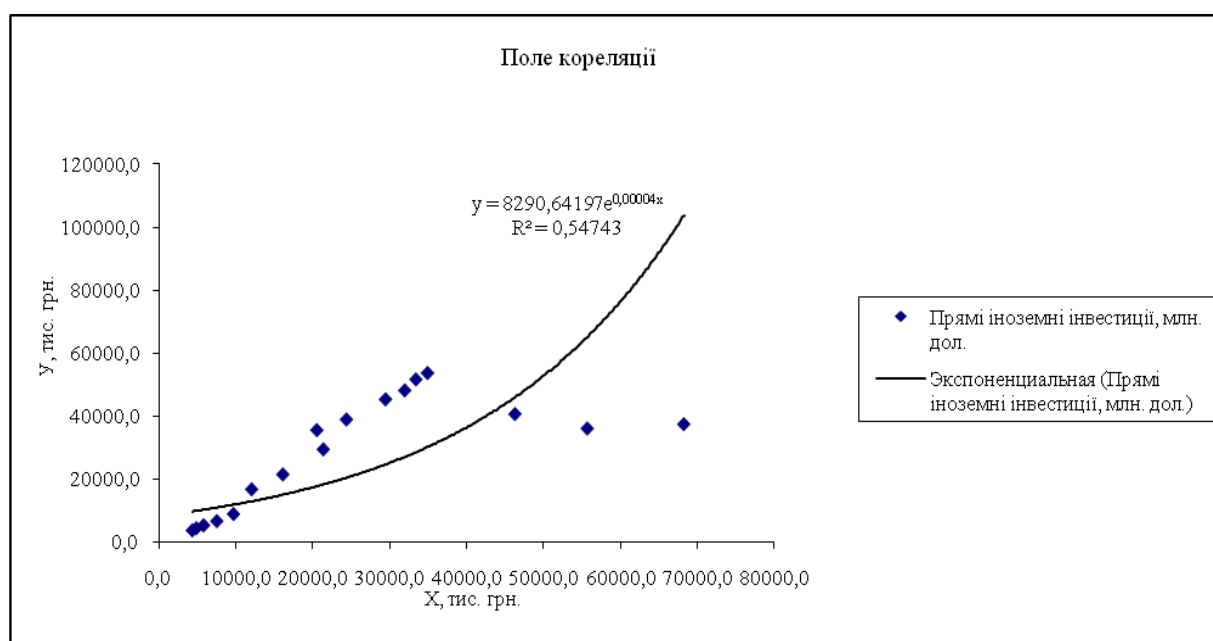
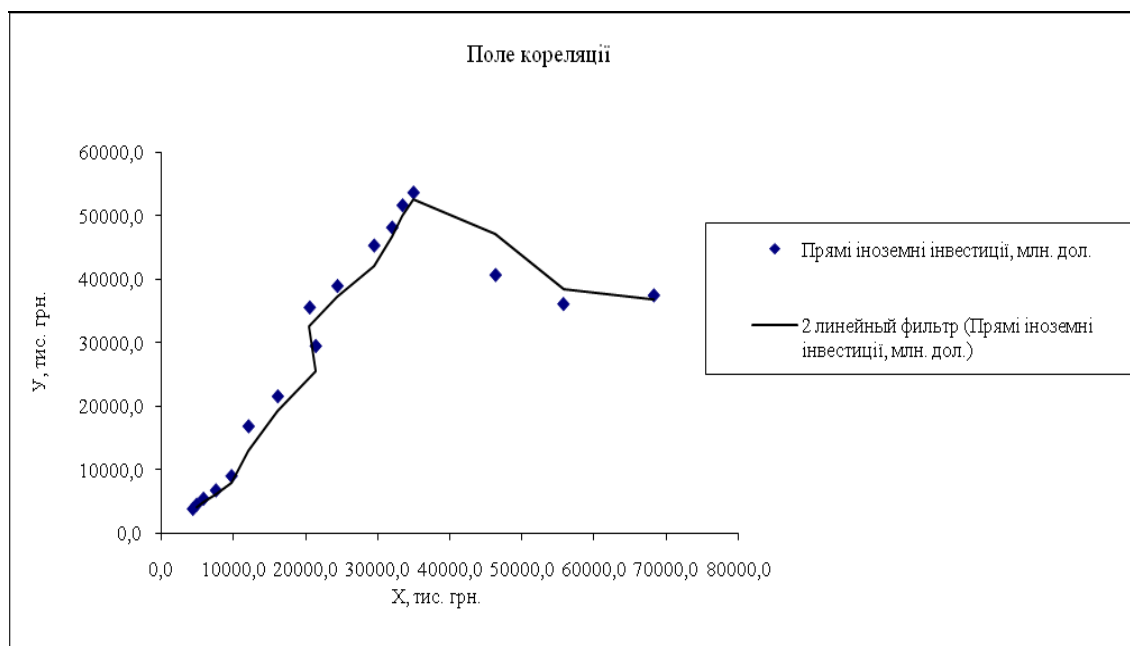

Рис. И.18.

Рис. И.19.**Рис. И.20.****Рис. И.21.**

Рис. И.22.

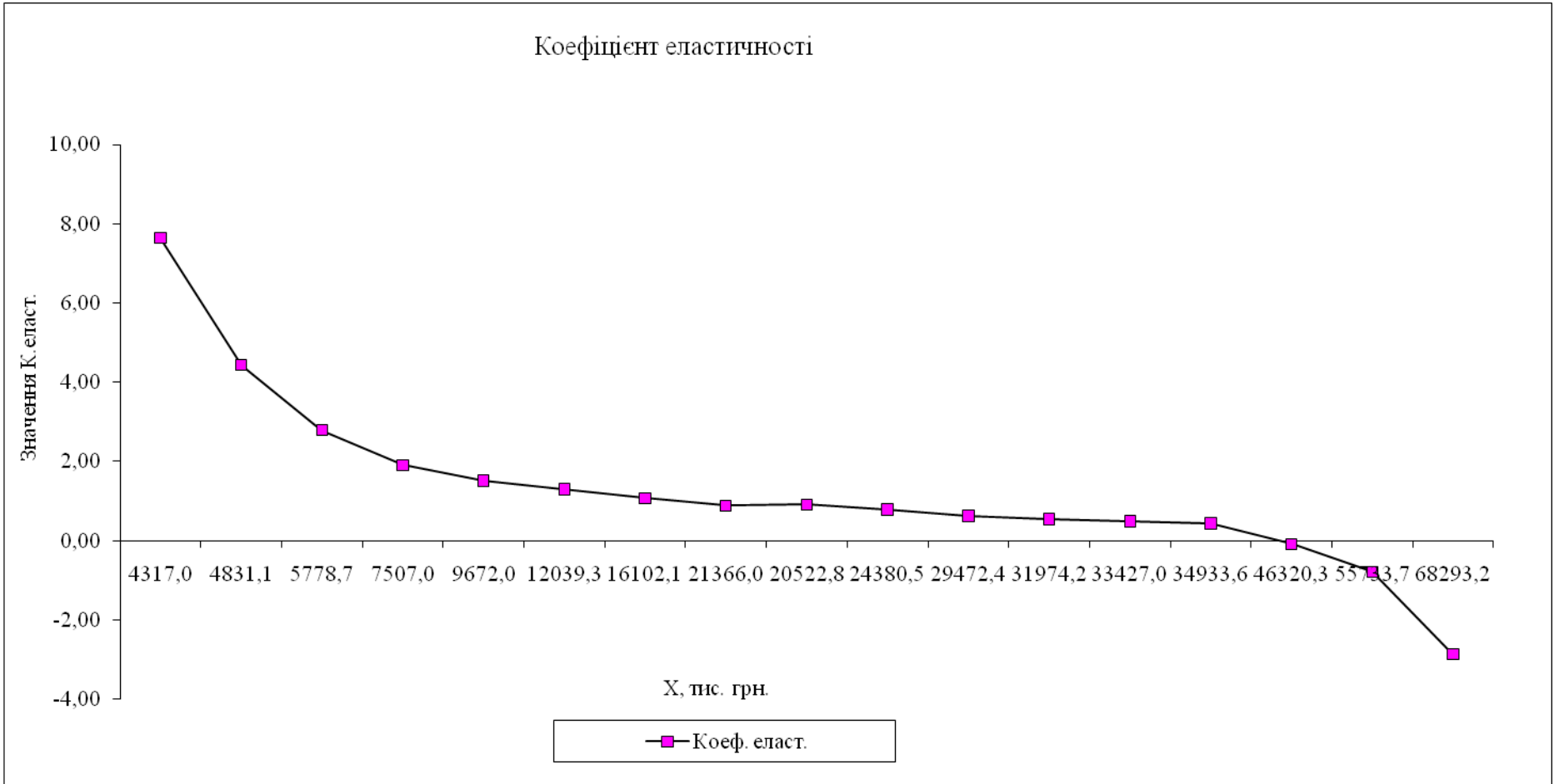

Рис. И.23.

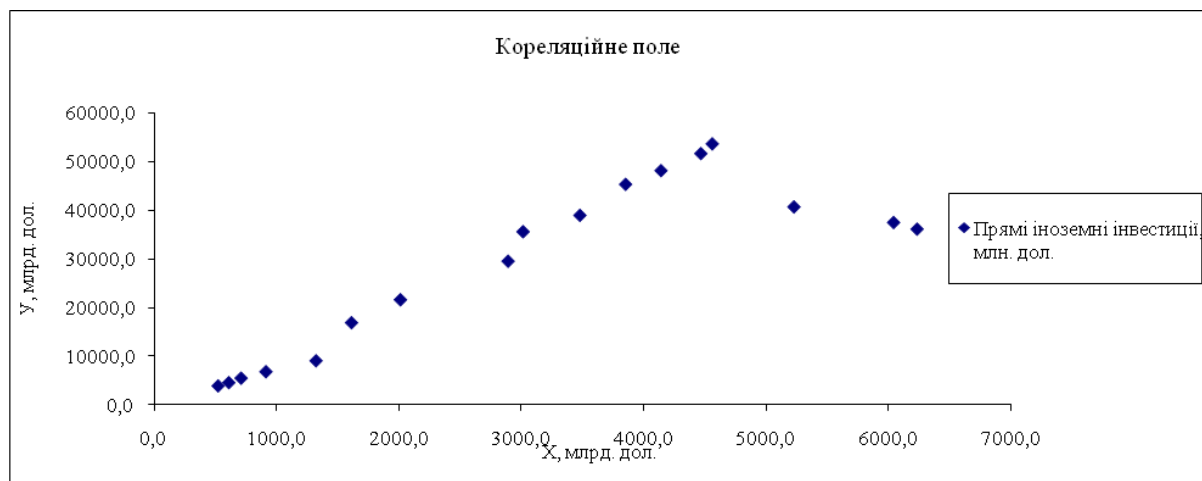

Рис. И.24.

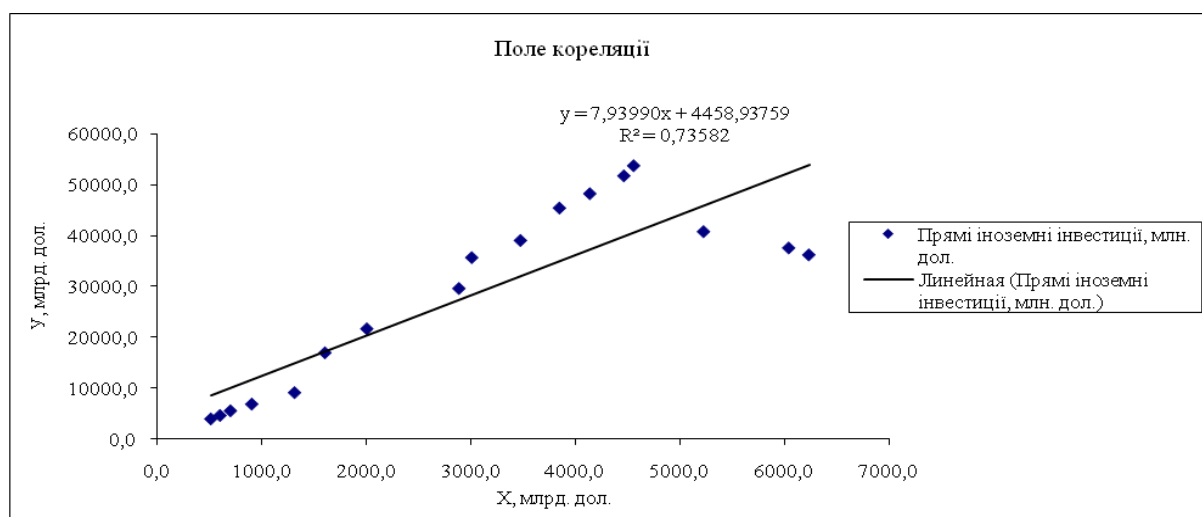

Рис. И.25.

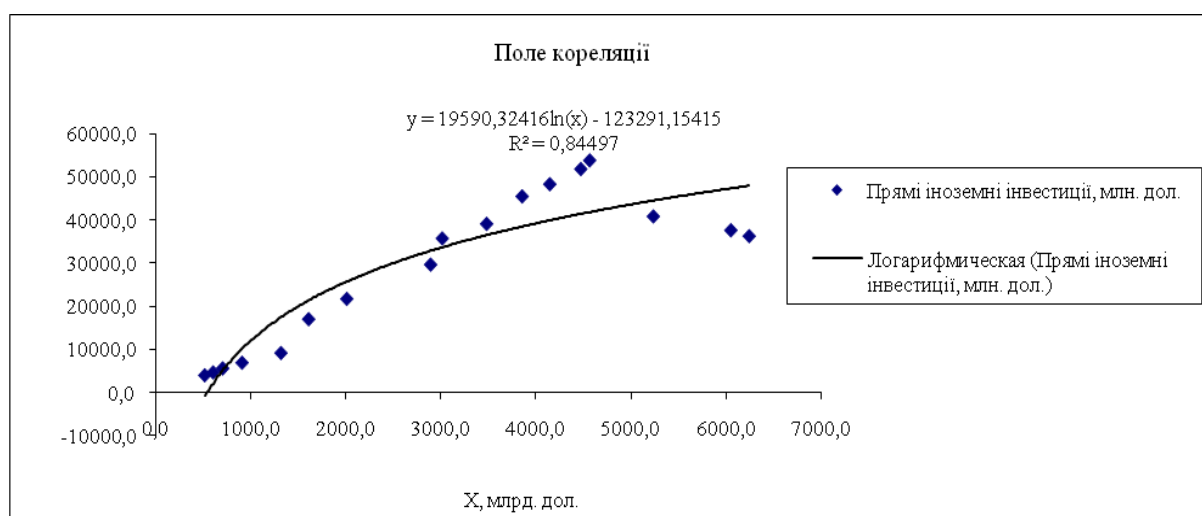

Рис. И.26.

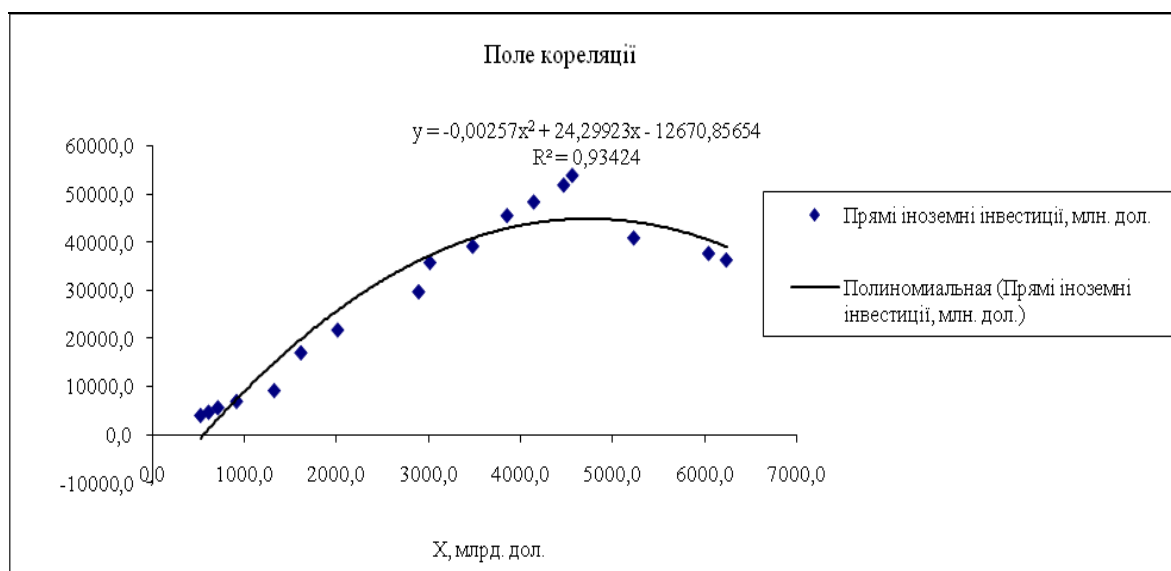
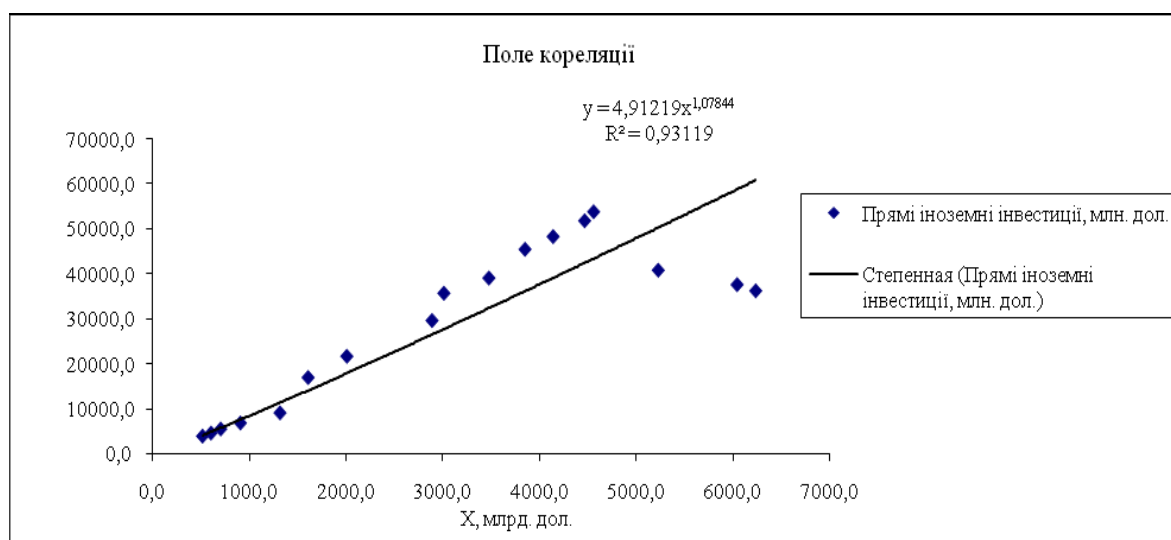
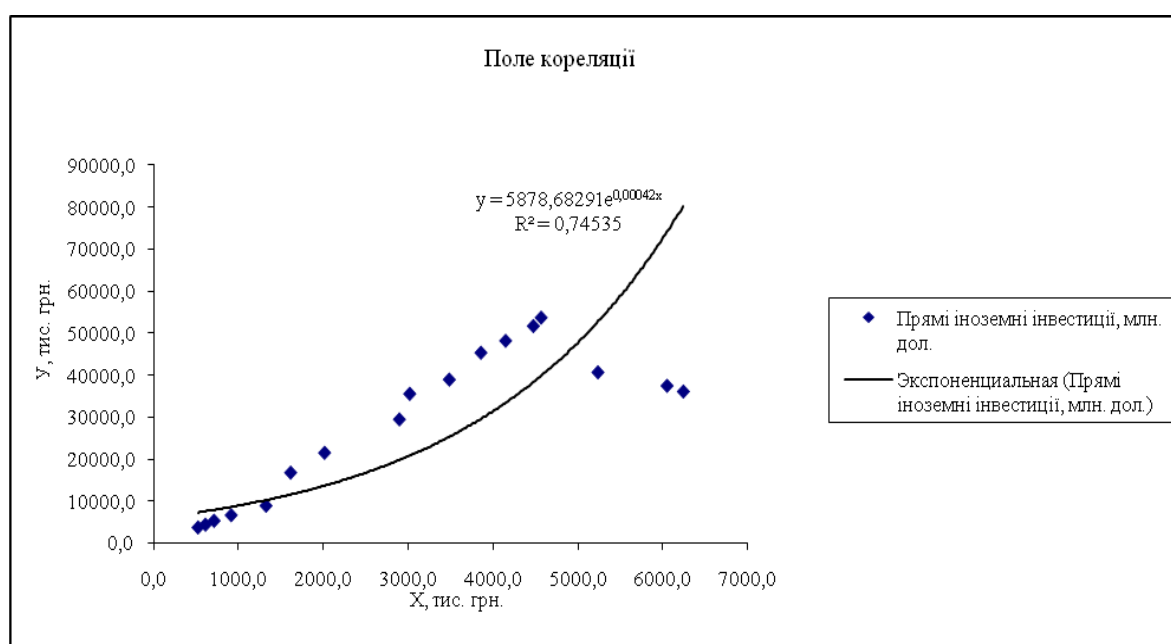
Рис. И.27.**Рис. И.28.**

Рис. И.29.

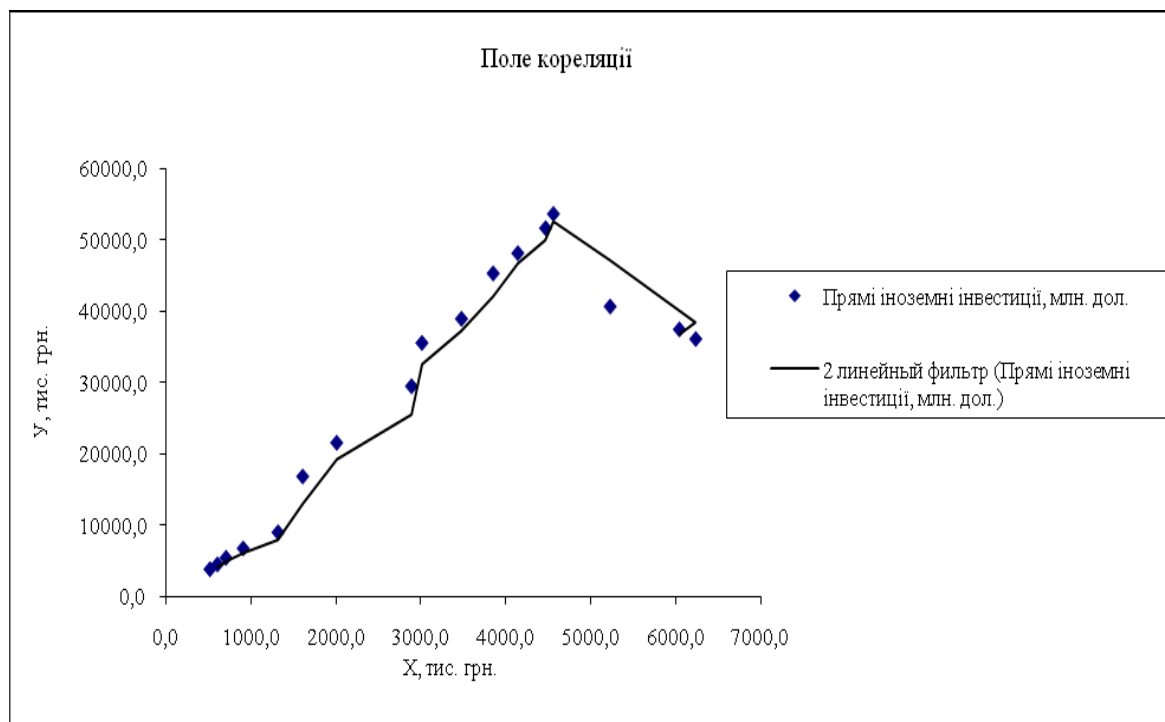

Рис. И.30.

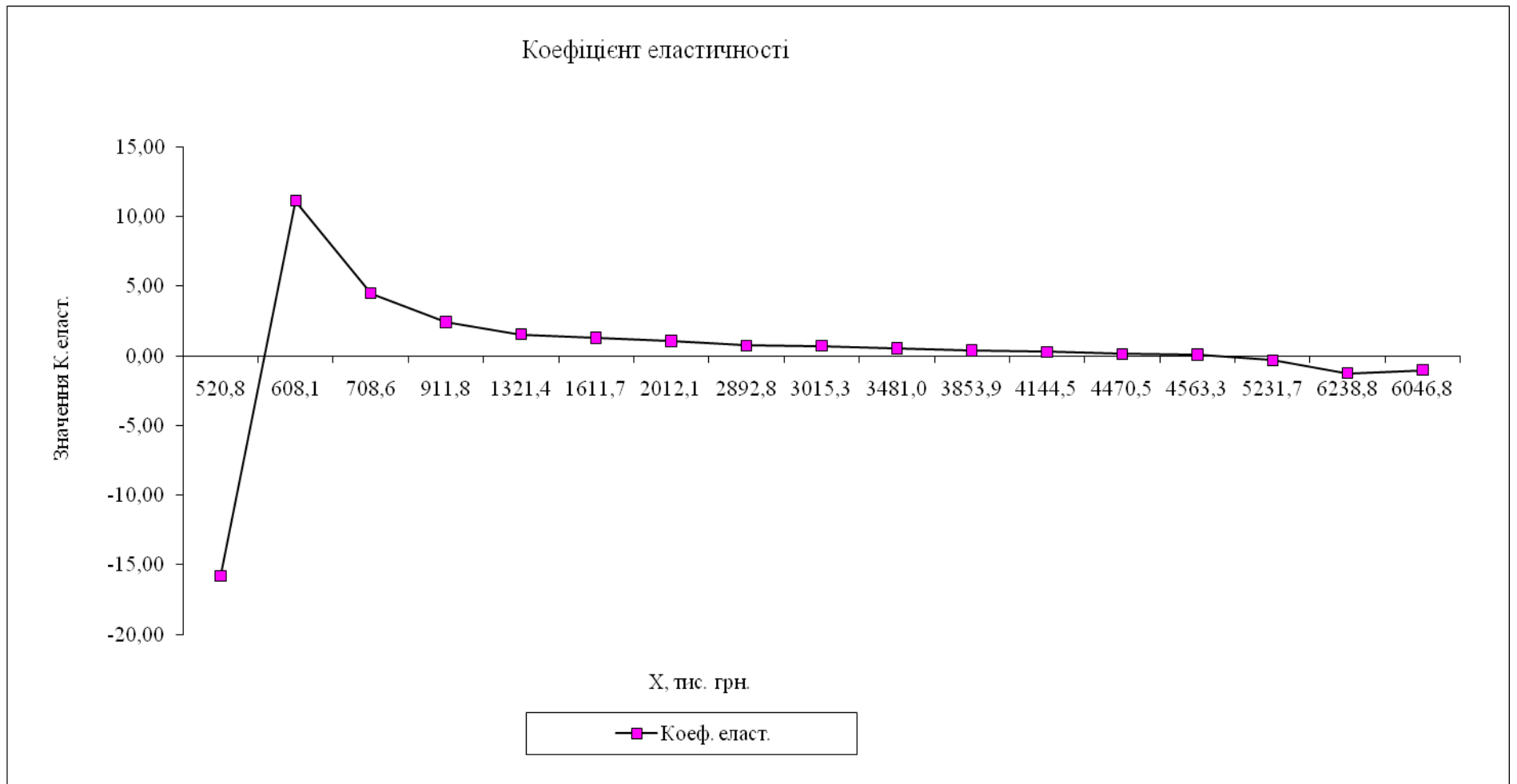

Рис. И.31.

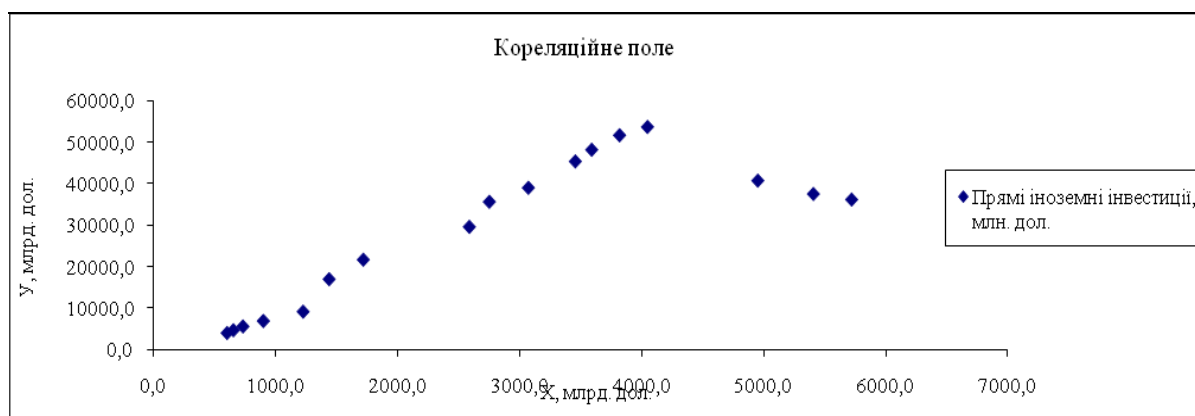

Рис. И.32.

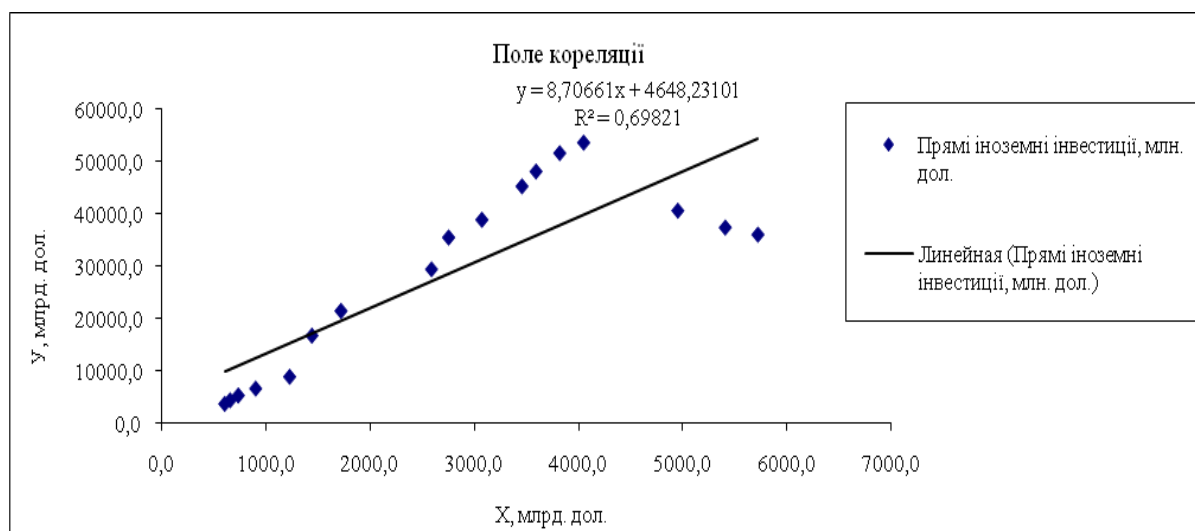

Рис. И.33.

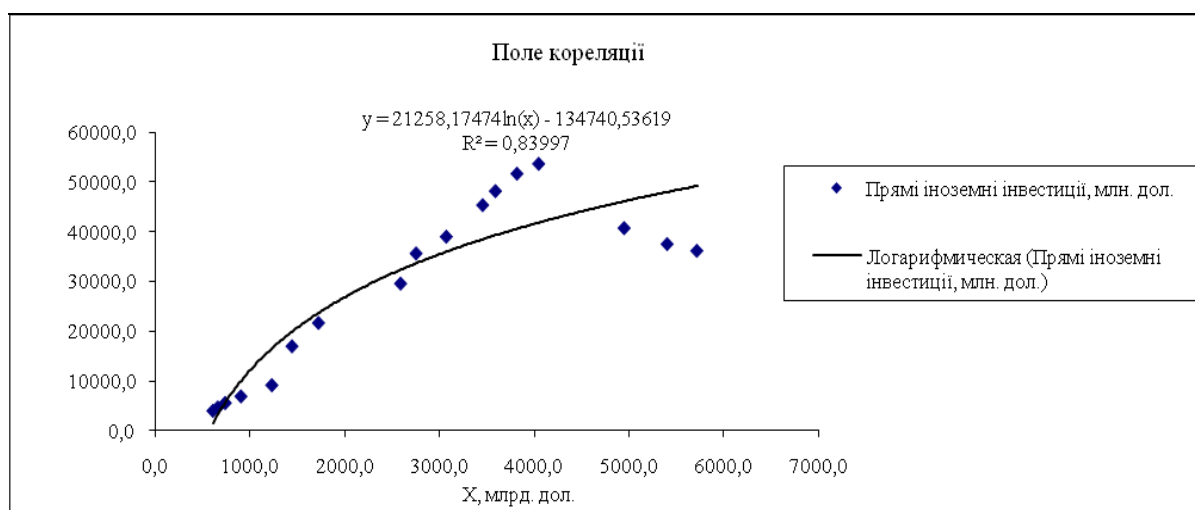

Рис. И.34.

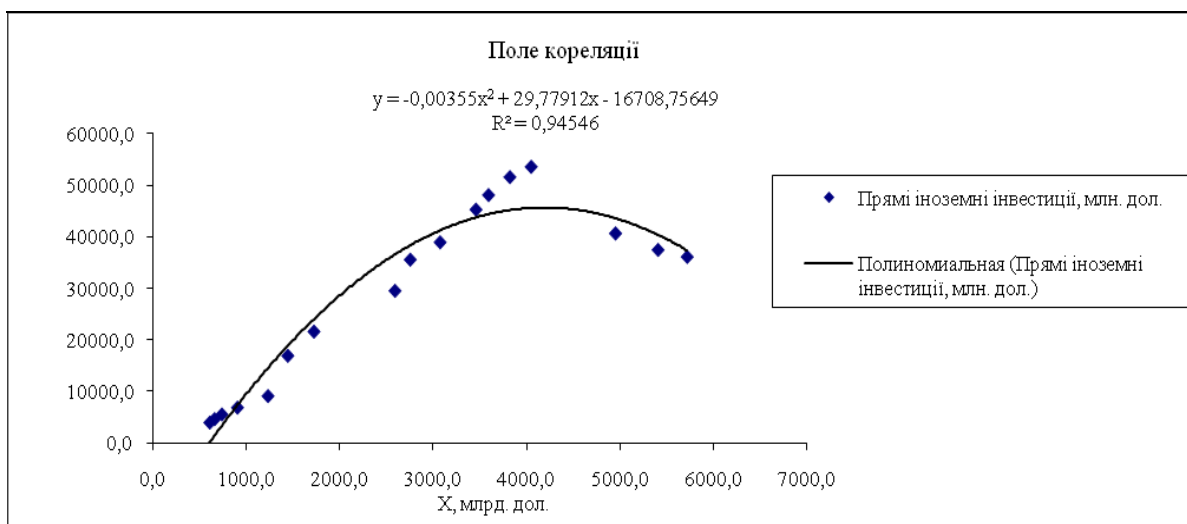

Рис. И.35.

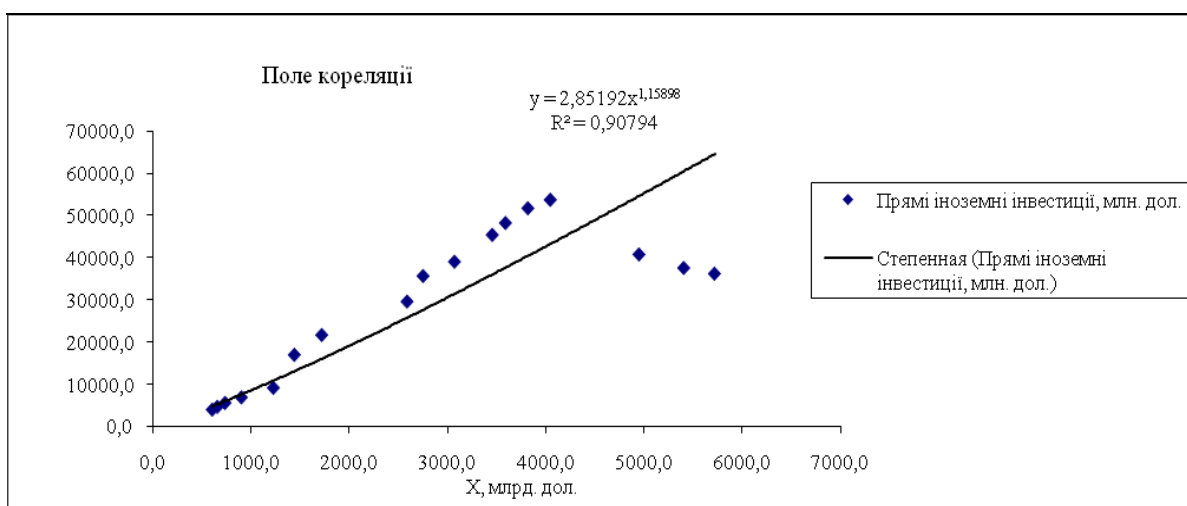

Рис. И.36.

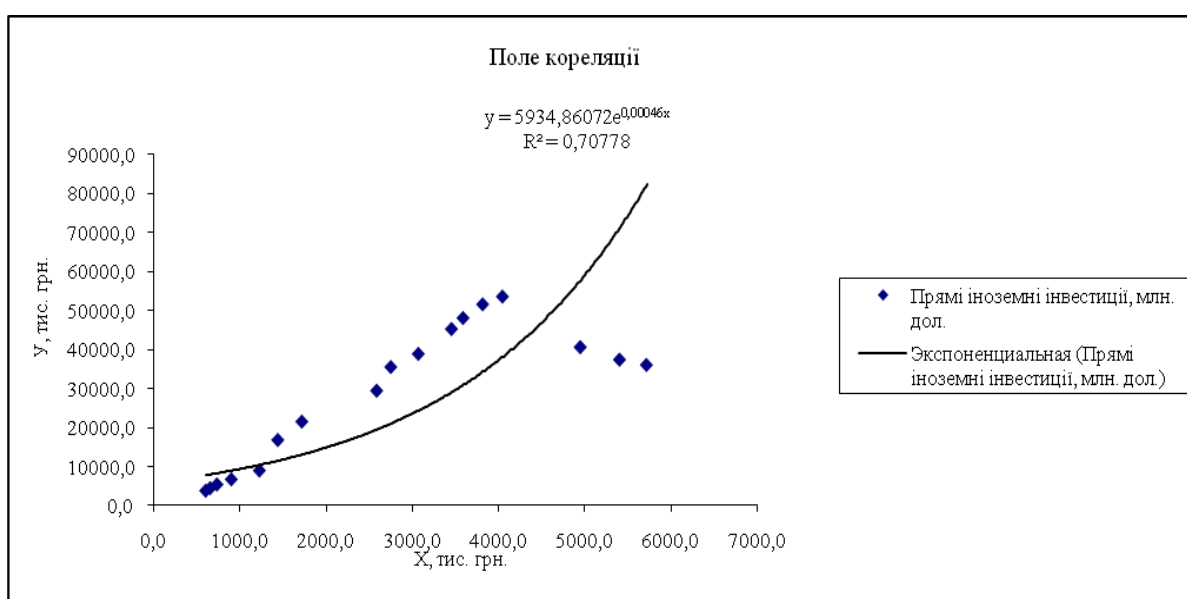
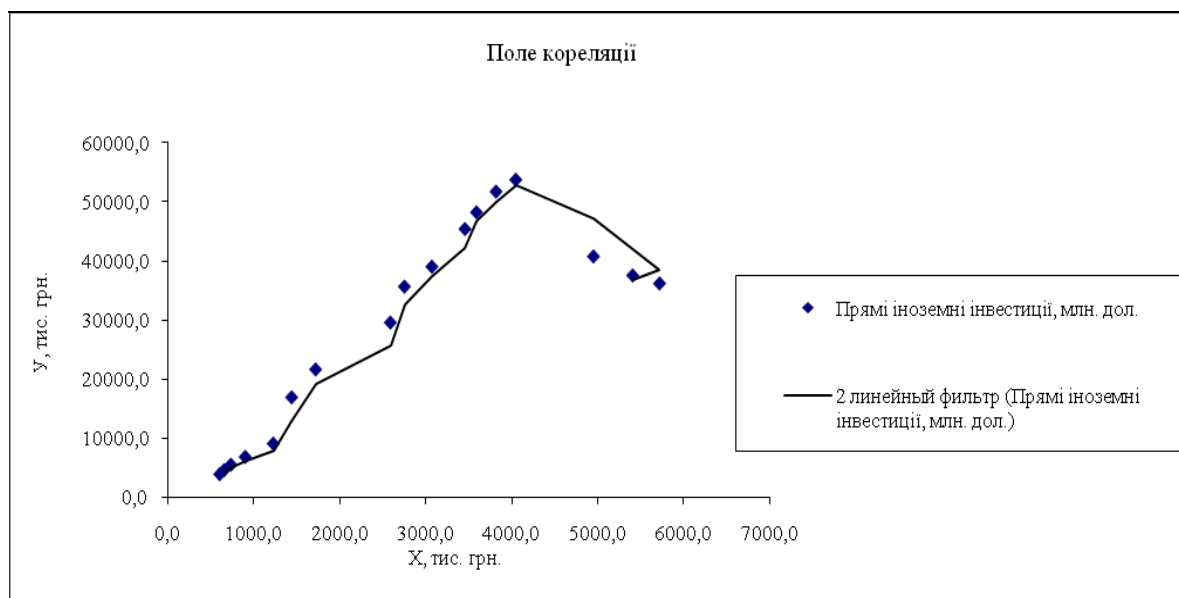

Рис. И.37.

Рис. И.38.

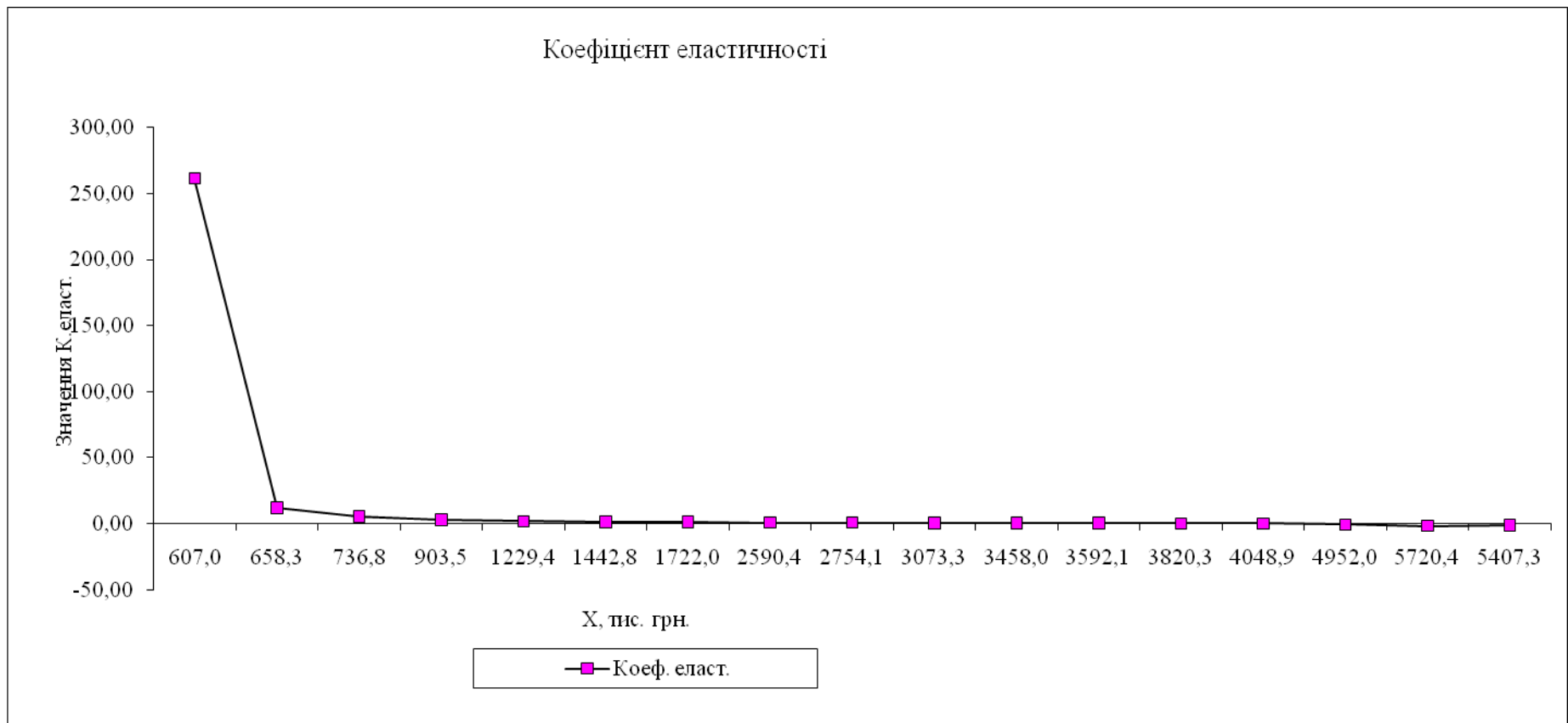
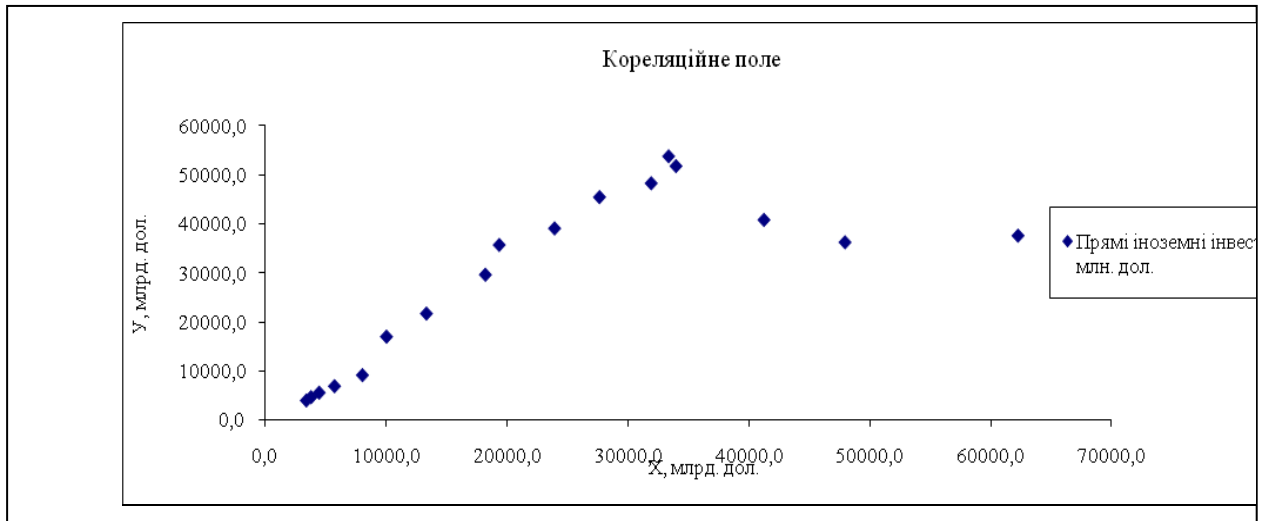
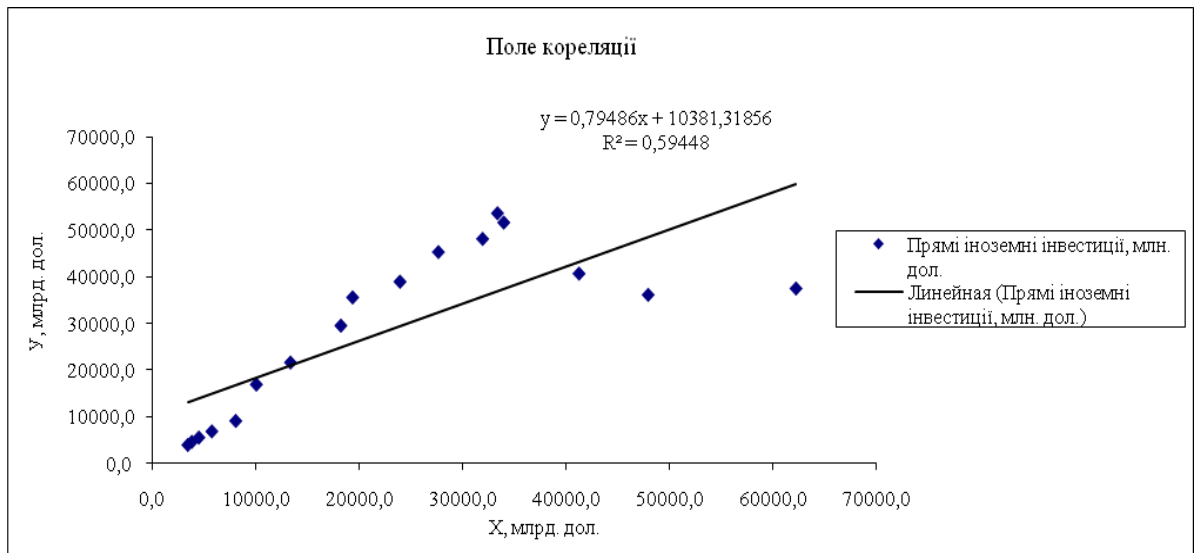
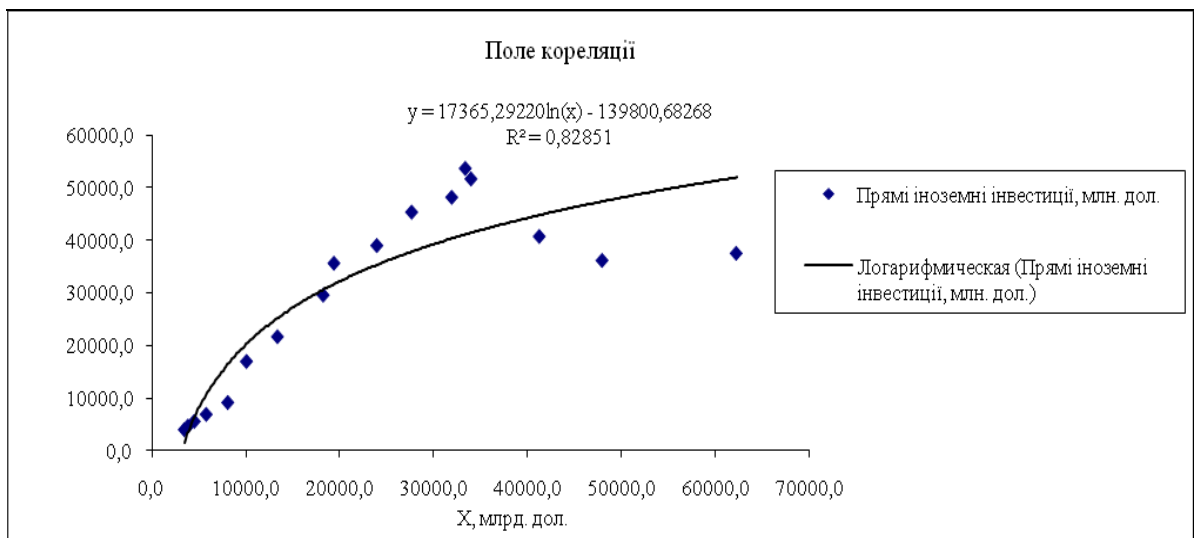

Рис. И.39.

Рис. И.40.**Рис. И.41.****Рис. И.42.**

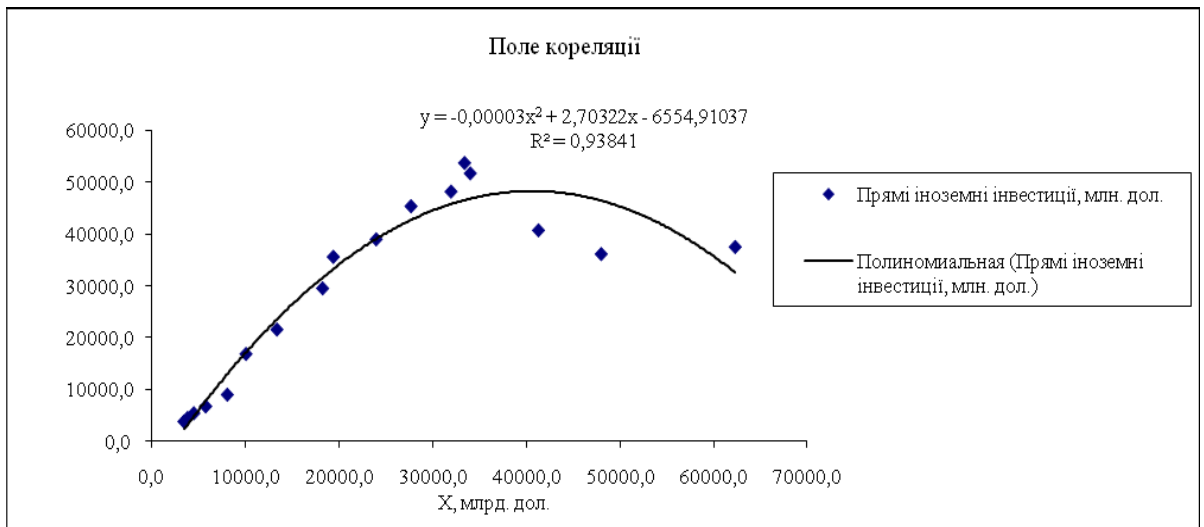
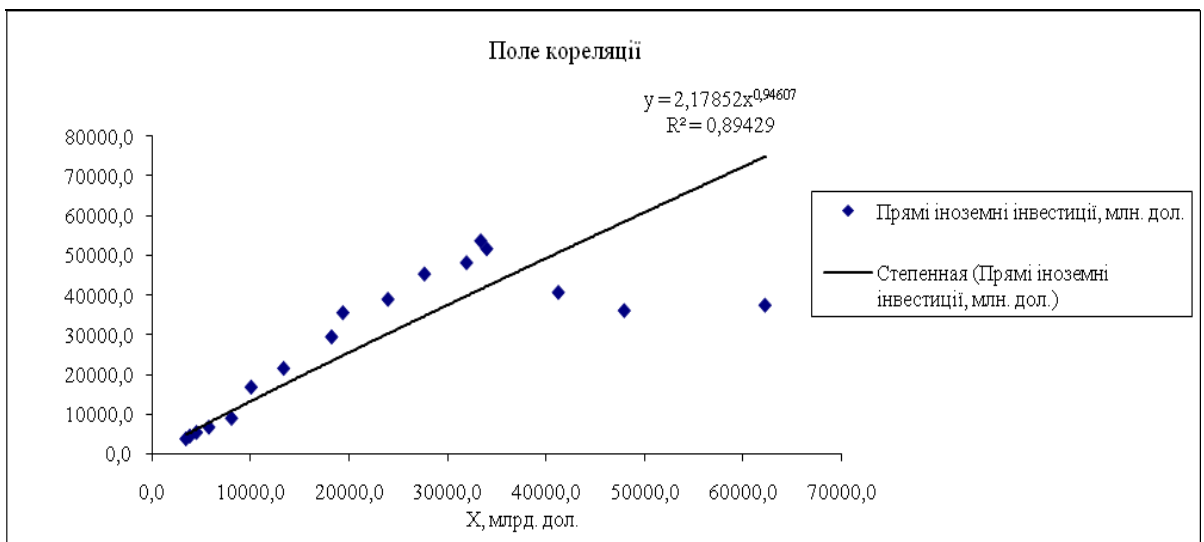
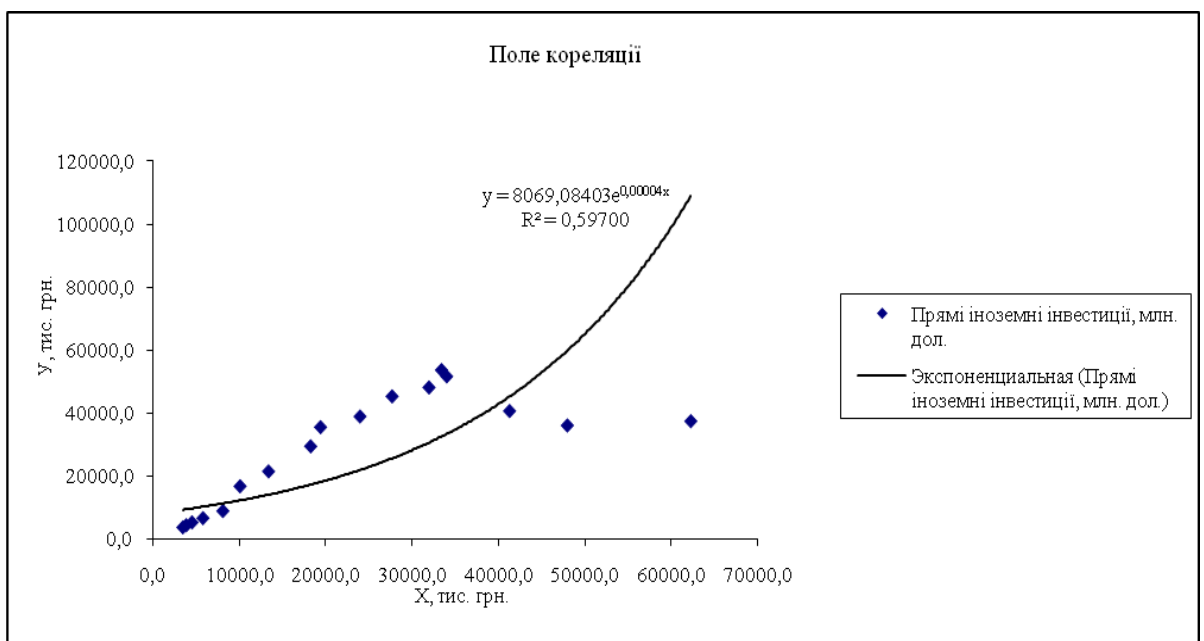
Рис. И.43.**Рис. И.44.**

Рис. И.45.

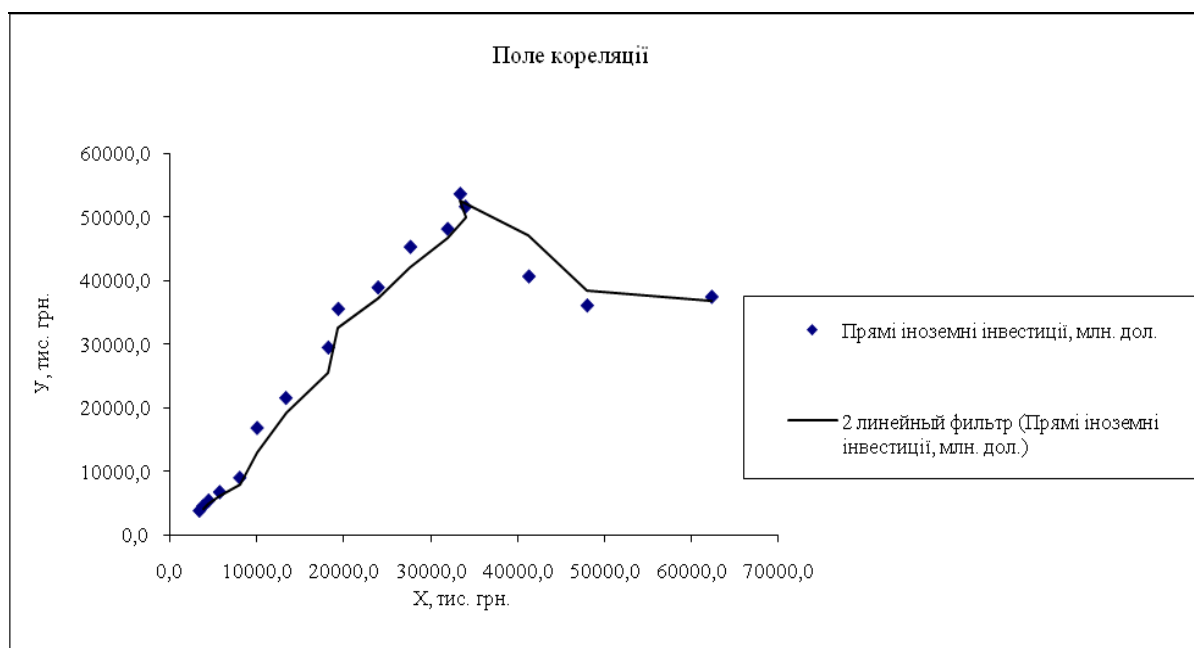

Рис. И.46.

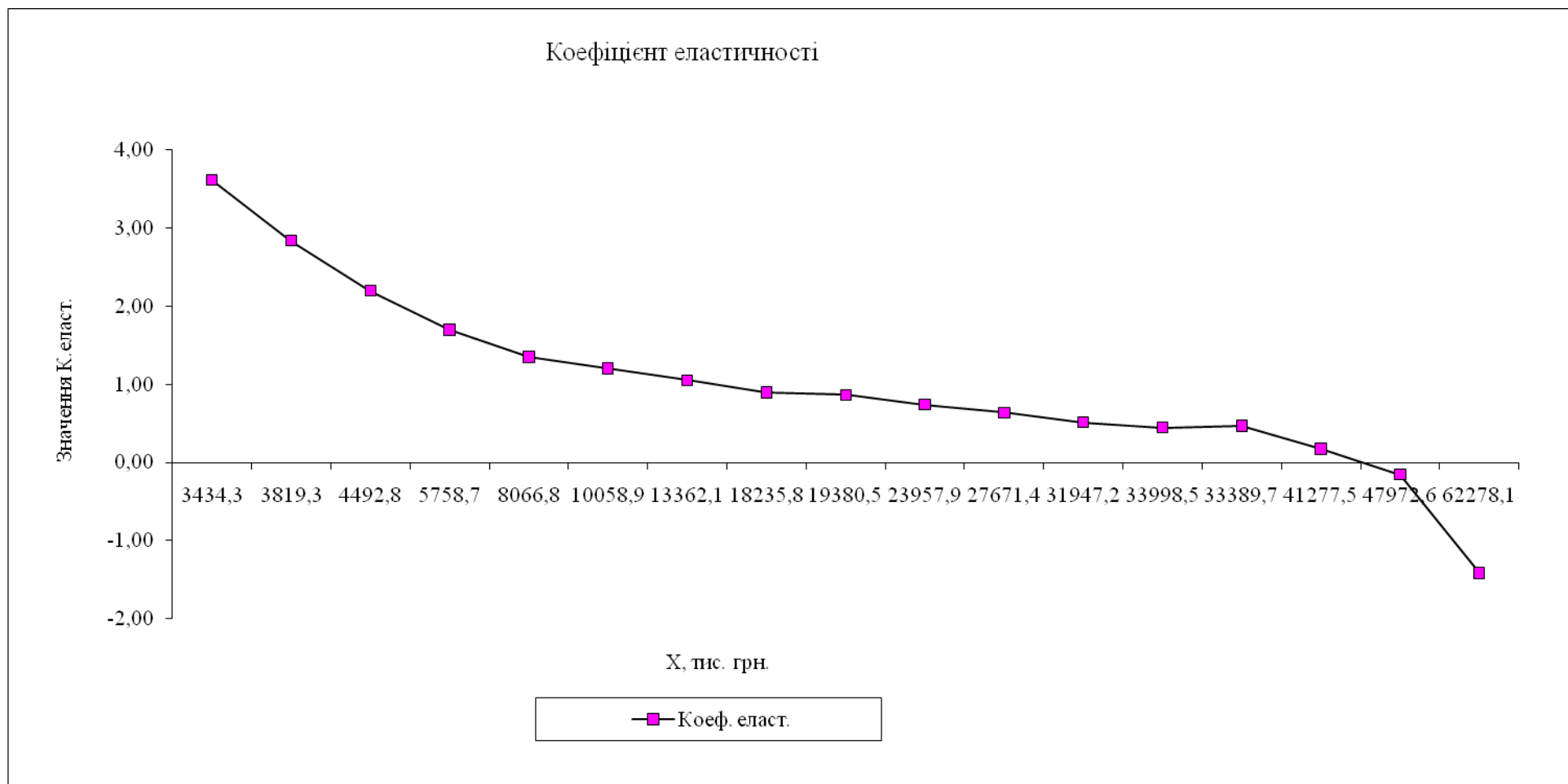

Рис. И.47.

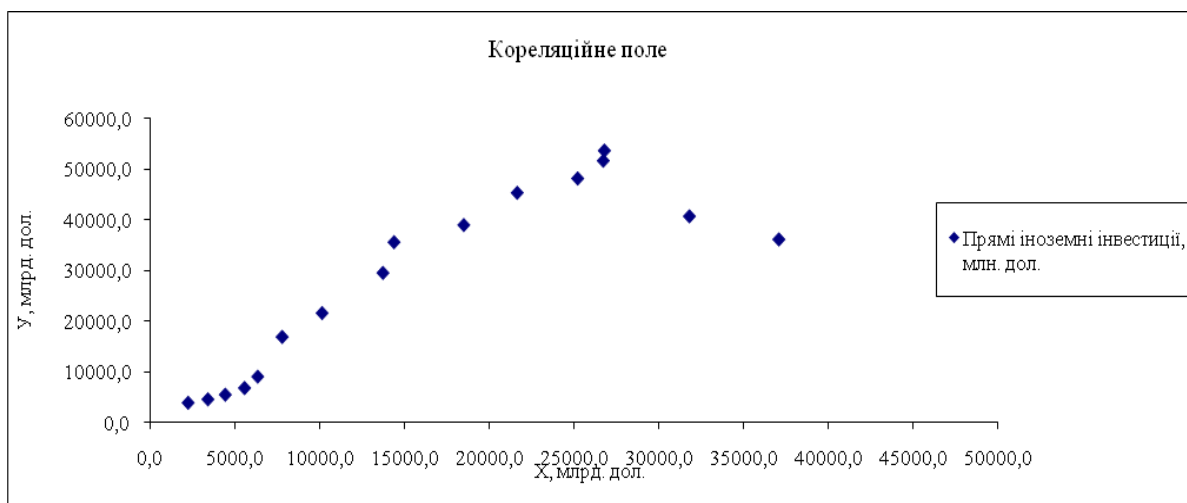

Рис. И.48.

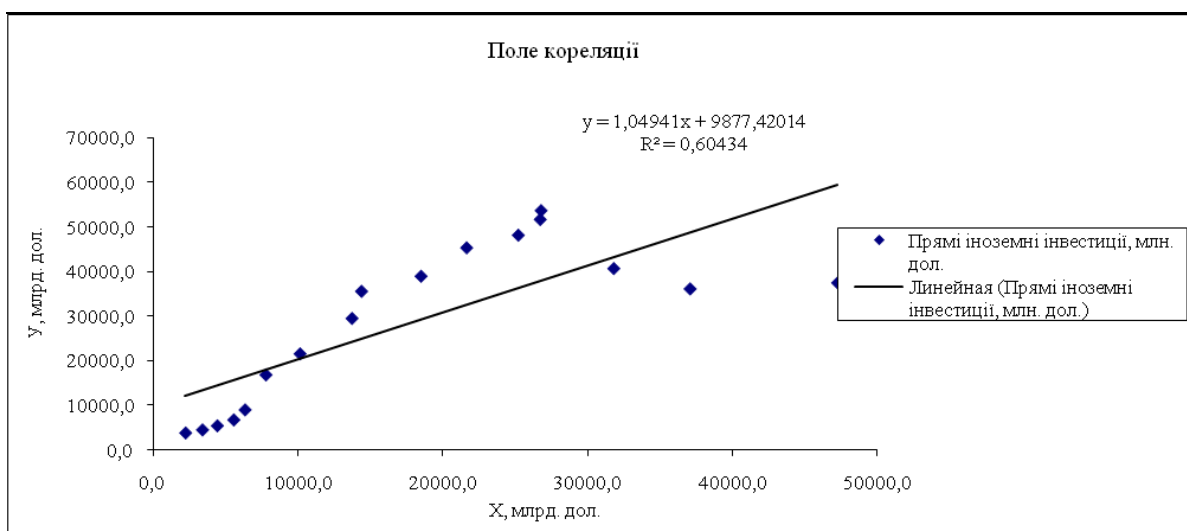

Рис. И.49.

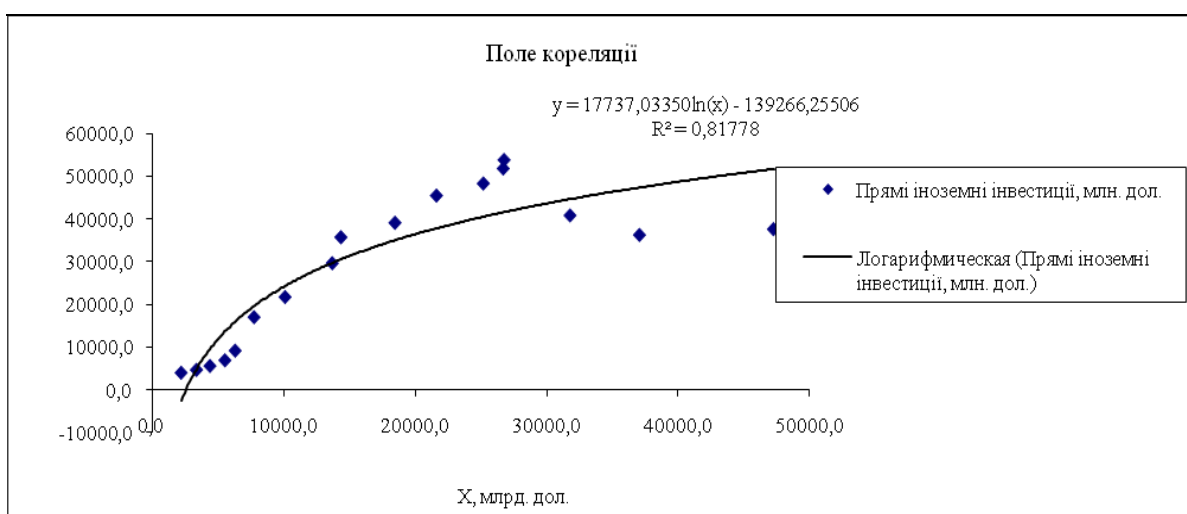
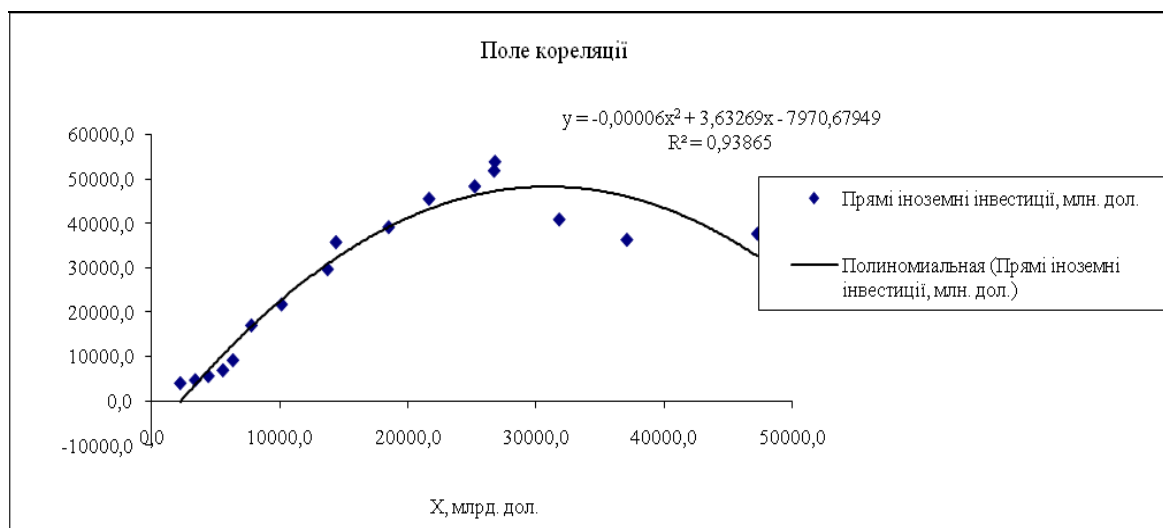
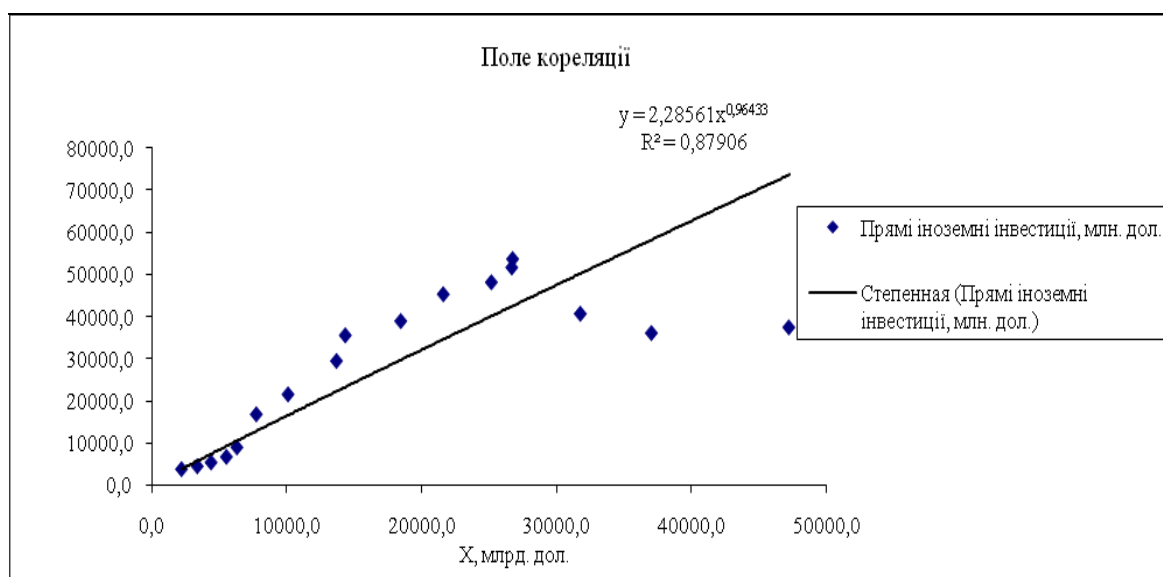
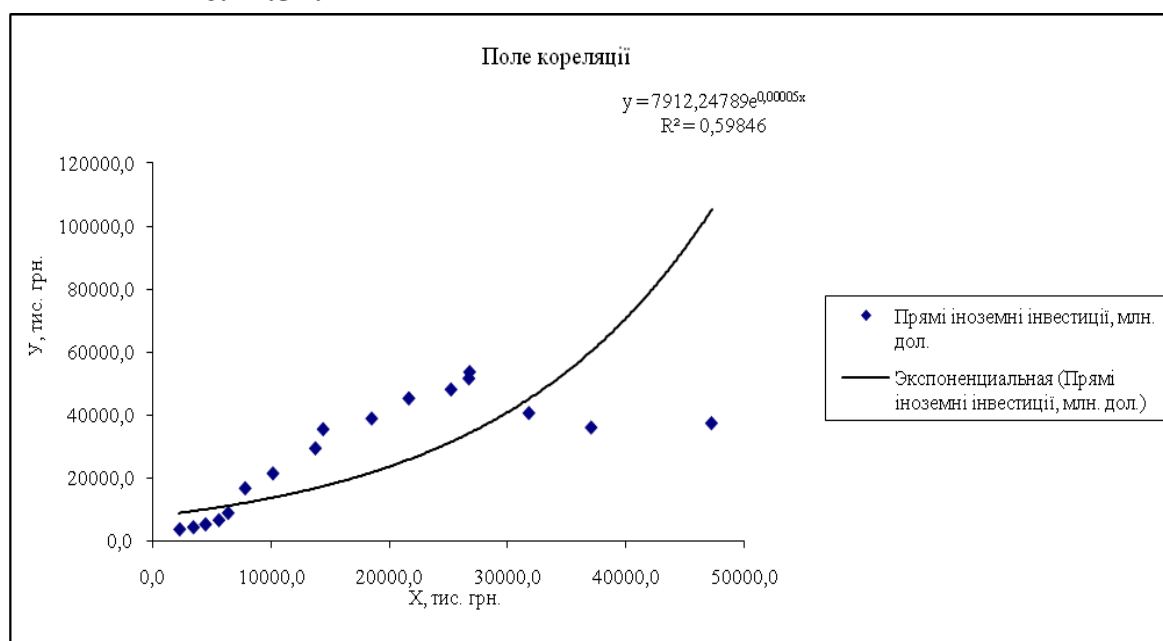

Рис. И.50.

Рис. И.51.**Рис. И.52.****Рис. И.53.**

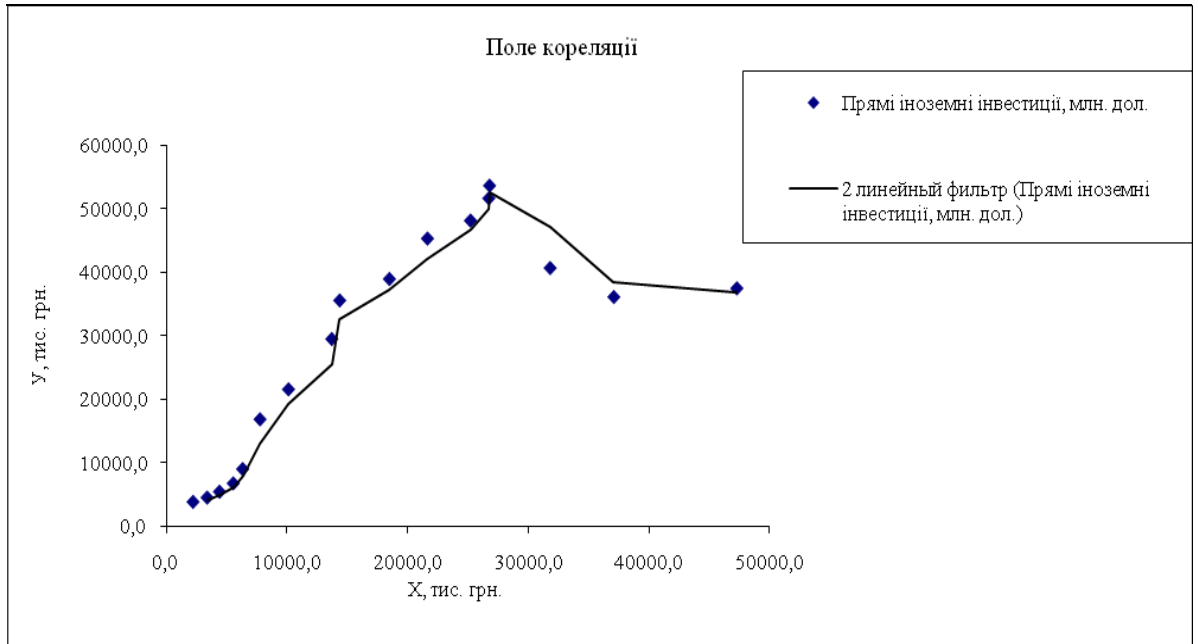

Рис. И.54.

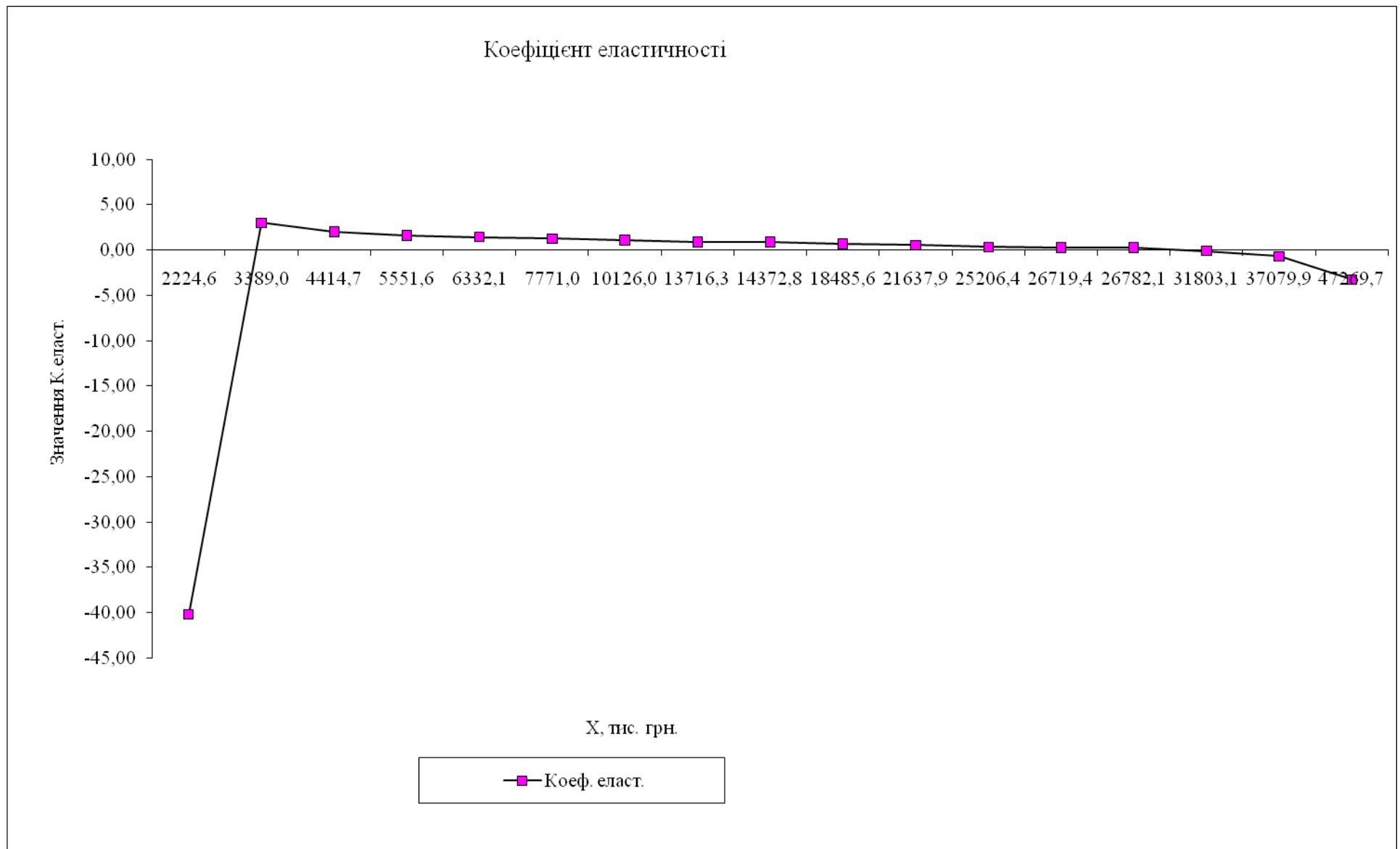

Рис. И.55.

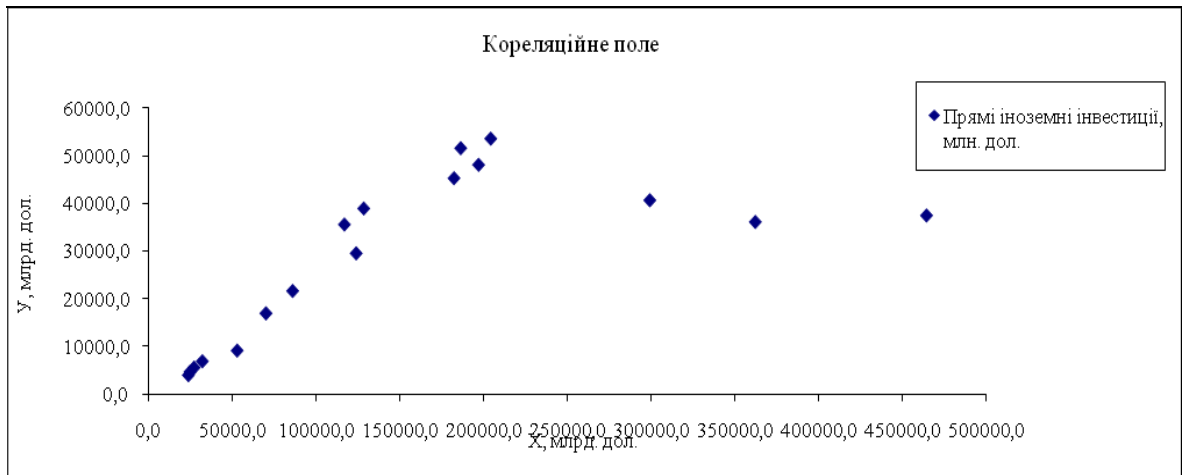

Рис. И.56.

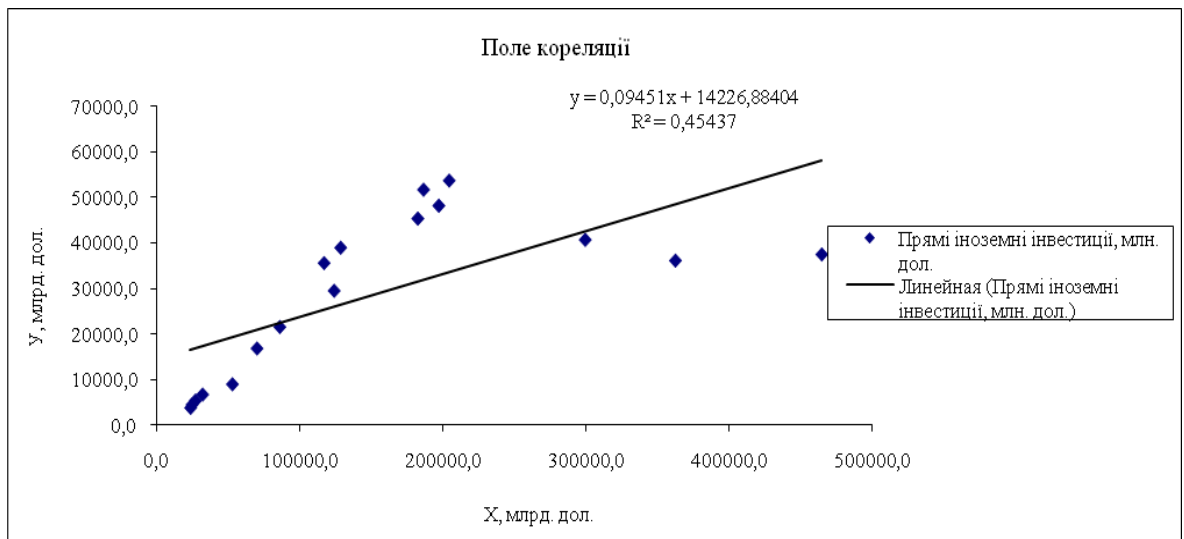

Рис. И.57.

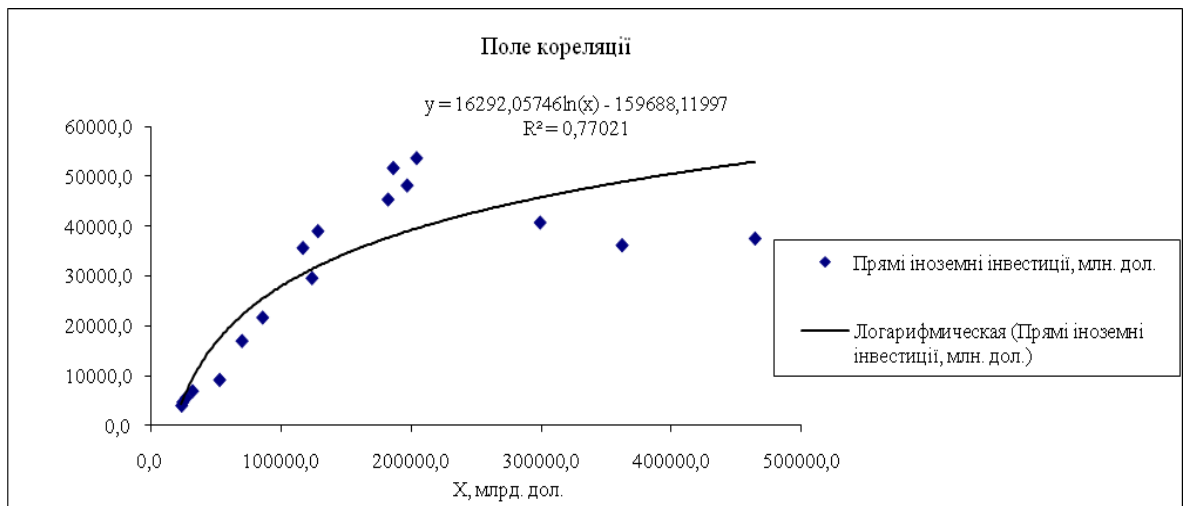

Рис. И.58.

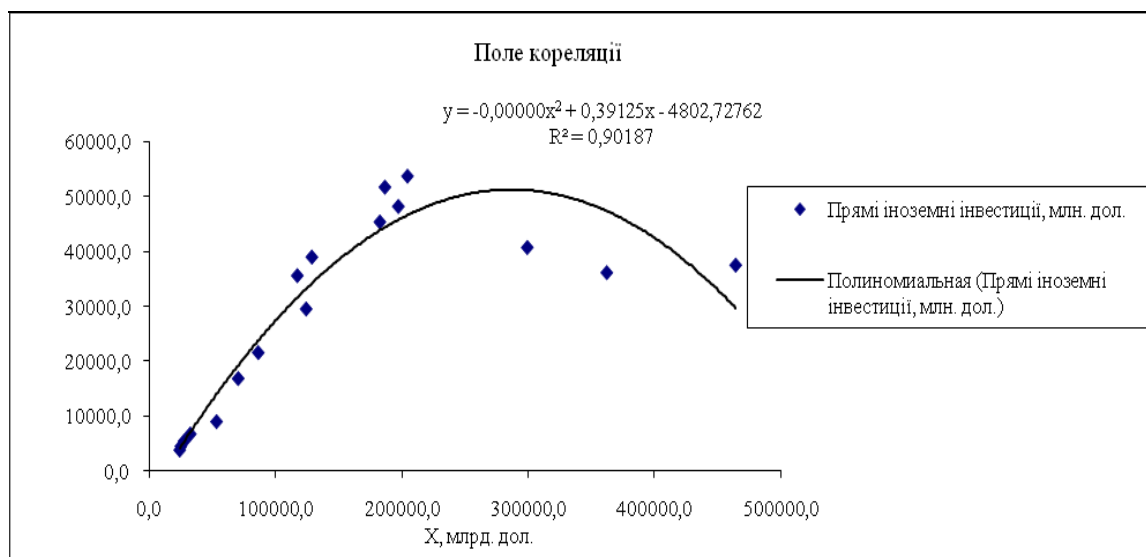

Рис. И.59.

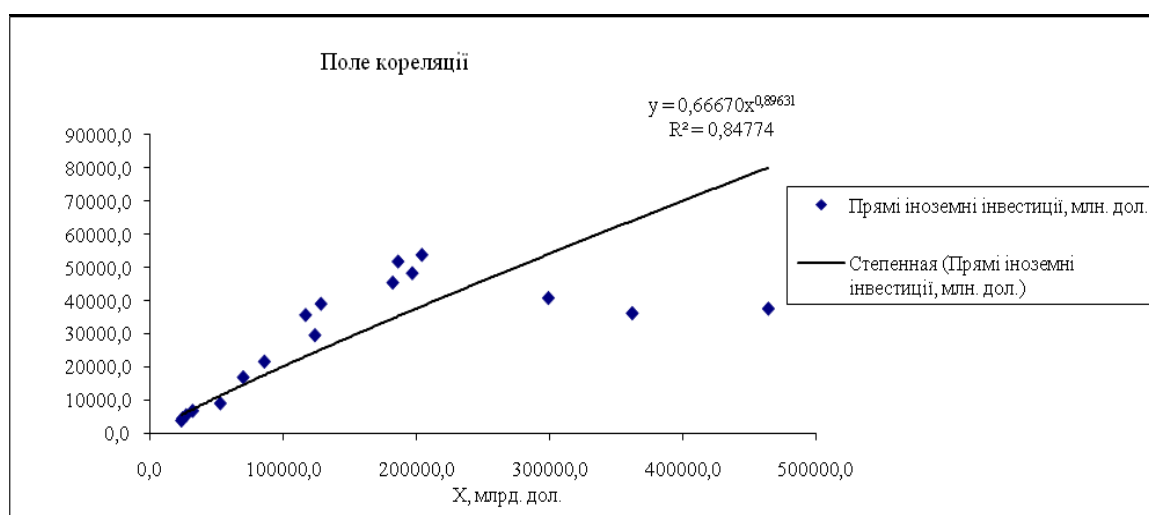

Рис. И.60.

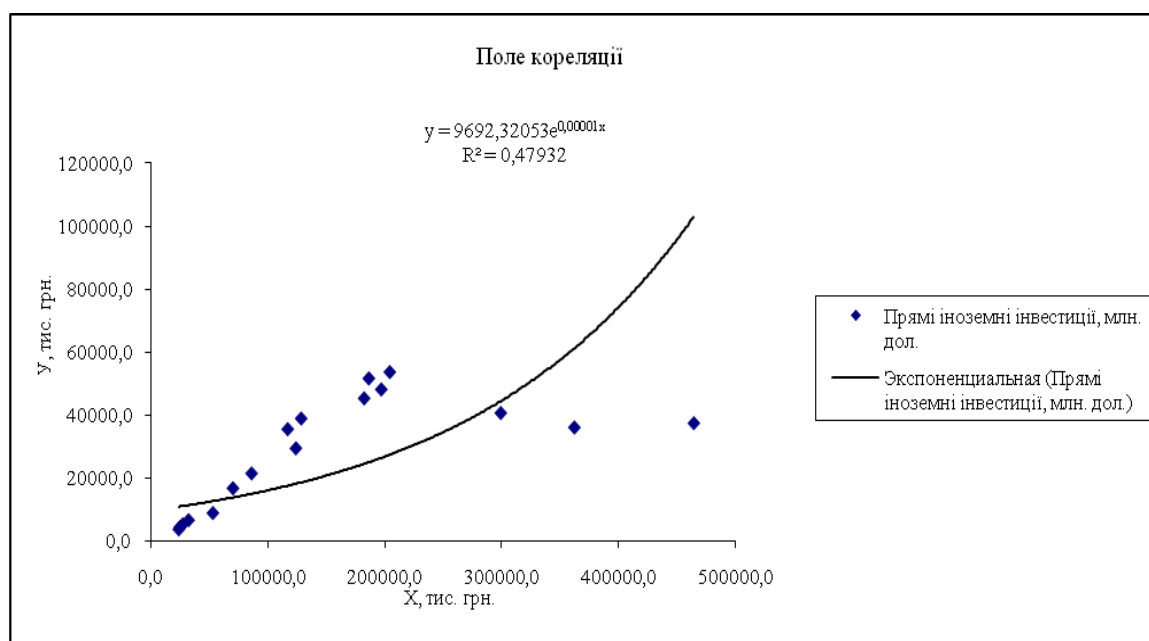

Рис. И.61.

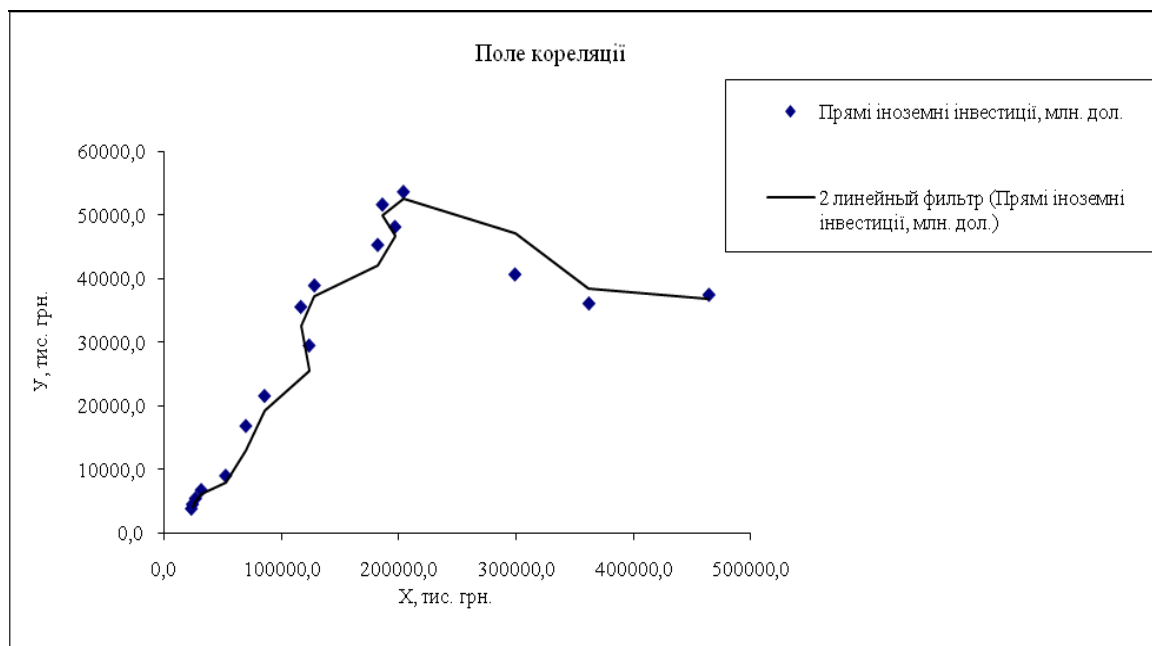

Рис. И.62.

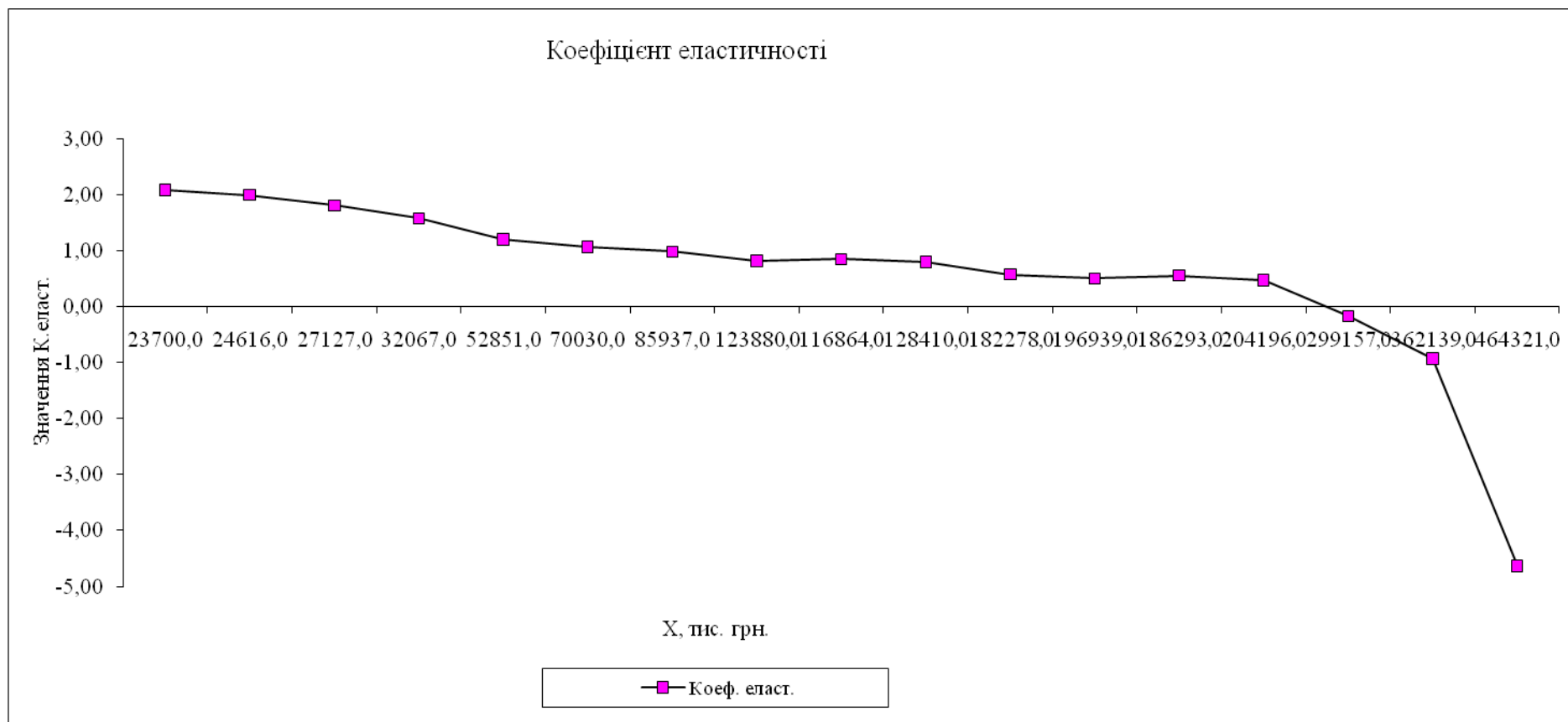

Рис. И.63.

Додаток К

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

У наукових фахових виданнях:

1. Пісна О. М. Стратегічні пріоритети розбудови в Україні ефективного бізнес-середовища транснаціональної діяльності. *Економіка та підприємництво*. 2018. Вип. 41. С. 256-270 (0,6 д. а.).

2. Пісна О. М. Трансформаційні тренди в глобальному бізнес-середовищі. *Глобальні та національні проблеми економіки*. 2018. Вип. 23. С. 32-37. URL: <http://global-national.in.ua/archive/23-2018/9.pdf> (0,6 д. а.).

3. Пісна О. М. Ключові показники розвитку середовища бізнес-діяльності в Україні. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В.І. Вернадського. Сер. Економіка і управління*. 2018. №3. Т. 29 (68). С. 5-9 (0,5 д. а.).

У наукових фахових виданнях України, які зареєстровані у міжнародних наукометричних базах:

4. Лук'яненко О.Д., Пісна О.М. Моделі аналізу середовища бізнес-діяльності ТНК. *Науковий вісник Полісся (Web of Science)*. 2016. №4 (8). С. 323-328 (0,4 д. а., особисто автору належить 0,2 д. а.: узагальнення найбільш поширених у світовій практиці моделей аналізу бізнес-середовища).

5. Пісна О. М. Сутність, складові та види середовища бізнес-діяльності ТНК. *Вісник Одеського національного університету. Сер. Економіка (Google Scholar)*. 2015. Вип. 3. Т. 20. С. 33-36 (0,3 д. а.).

В інших виданнях:

6. Пісна О. М. Напрями підвищення ефективності бізнес-середовища транснаціональної діяльності в Україні. *Сучасні тенденції в економіці та управлінні: зб. матеріалів V міжнар. наук.-практ. конф., 17 листопада 2018 р. Запоріжжя. У 2-х ч. Ч. 1. Запоріжжя: ГО «СІЕУ», 2018. С. 100-102 (0,2 д. а.). (форма участі – дистанційна).*

7. Пісна О. М. Стратегічні пріоритети зовнішньоекономічної діяльності бізнес-структур України. *Напрями забезпечення сталого економічного розвитку країни: можливості та перспективи*: зб. матеріалів Всеукр. наук.-практ. конф., 10 листопада 2018 р. Київ: ГО «Київський економічний науковий центр», 2018. С. 20-24 (0,2 д. а.). (форма участі – дистанційна).

8. Пісна О. М. Національні компанії в сучасних умовах розвитку бізнес-середовища України. *Теоретичні та практичні засади ефективного функціонування соціально-економічної сфери*: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф., 12 травня 2018 р. Дніпро: НО «Перспектива», 2018. С. 16-21 (0,2 д. а.). (форма участі – дистанційна).

9. Пісна О. М. ТНК в глобальному бізнес-середовищі. *Наукові підходи до модернізації економіки та системи управління*: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф., 15-16 грудня 2017 р. Київ: Таврійський національний університет імені В.І. Вернадського, 2017. – С. 18-21 (0,2 д. а.). (форма участі – дистанційна).

10. Пісна О. Н. Современные параметры экономической составляющей глобальной бизнес-среды. *Наукові розробки, передові технології, інновації*: зб. наукових праць та тез наукових доповідей за матеріалами IV Міжнар. наук.-практ. конф., 6-8 травня 2017 р. Прага – Брно – Київ. К.: НДІСР, 2017. С. 203-208 (0,3 д. а.). (форма участі – дистанційна).

11. Пісна О. М. Сучасні детермінанти розвитку середовища бізнес-діяльності в Україні. *Перспективи розвитку національної економіки в умовах змін ринкового середовища*: зб. тез наукових робіт учасників Всеукр. наук.-практ. конф., 11-12 серпня 2017 р. Одеса: ЦЕДР, 2017. С. 16-20 (0,2 д. а.). (форма участі – дистанційна).

12. Пісна О. М. Ключові показники розвитку міжнародного економічного середовища. *Economy and management: modern transformation in the age of globalization*. International scientific conference March 24, 2017 Klaipeda, Lithuania. Part 1. Klaipeda, Lithuania: Baltija Publishing, 2017. С. 33-35 (0,2 д. а.). (форма участі – дистанційна).

**МІНІСТЕРСТВО
АГРАРНОЇ ПОЛІТИКИ ТА
ПРОДОВОЛЬСТВА
УКРАЇНИ**

Мінагрополітики

вул. Хрещатик, 24, м. Київ, 01001
тел. 226-25-39, факс 278-76-02
web: www.minagro.gov.ua
код ЄДРПОУ 37471967
e-mail: info@minagro.gov.ua

**MINISTRY
OF AGRARIAN POLICY AND
FOOD OF
UKRAINE**

Minagropolicy

24, Khreshchatykstr., Kyiv 01001
tel. +380-44/226-25-39
fax +380-44/278-76-02
web: www.minagro.gov.ua
e-mail: info@minagro.gov.ua

16.11.2018 № 37-11-15/24950 На № _____ від _____

**Спеціалізованій вченій раді
Д 26.006.02 у ДВНЗ «Київський
національний економічний
університет імені Вадима Гетьмана»**

Довідка

**про практичне впровадження результатів дисертаційного дослідження
Пісної Ольги Миколаївни подані на здобуття наукового ступеня
кандидата економічних наук**

Проведене наукове дослідження Пісної О.М. на тему «Глобальні трансформації середовища бізнес-діяльності ТНК» є актуальним і практично необхідним.

Запропоновані у роботі нові механізми державної підтримки вітчизняних підприємств, інструменти комерційної дипломатії, а також нормативно-правові й фінансово-економічні заходи забезпечення інтересів українських виробників на світових ринках сприятимуть підвищенню рівня конкурентоспроможності вітчизняної продукції на внутрішньому та зовнішньому ринках, комплексності вирішення питань розвитку національної економіки.

Вказані пропозиції використані при розробці проектів нормативно – правових актів щодо розвитку аграрного сектору національної економіки.

**Директор Департаменту
стратегії та економічного розвитку**

А. Кіншак

Товариство з обмеженою відповідальністю «УКРБУД ІНВЕСТ»

Код ЄДРПОУ 39534785

Р/р №26001001039211 в ПАТ "КРИСТАЛБАНК", МФО 339050

Юр. адреса: 01014 м. Київ, вул. Бастіонна, б. 14-А, оф. 42

Факт. адреса: 01014 м. Київ, вул. Бастіонна, б. 14-А, оф. 42

тел.: 285-55-60, факс: 285-91-99

м. Київ

№ 347 /1 від 06 вересня 2017 р.

До спеціалізованої вченої ради
Д 26.006.02 у ДВНЗ «Київський
національний економічний
університет імені Вадима Гетьмана»

ДОВІДКА

Видана Пісній Ользі Миколаївні про те, що результати її дисертаційної роботи на тему: «Глобальні трансформації середовища бізнес-діяльності ТНК» було використано при розробці проекту спільного інвестування в будівництві об'єктів нерухомості з застосуванням різних моделей продажу. Вони були викладені дисертантом у Доповідній записці до Економічного Відділу ТОВ «Укрбуд інвест» і стосувались: адаптації в Україні зарубіжного досвіду диверсифікації джерел фінансування іпотечного кредитування; впровадження розгалуженої системи житлової кооперації на основі житлово-будівельних заощаджень та ощадно-позикових інститутів їх реалізації; залучення до фінансування житлового будівництва коштів недержавних джерел (інститутів спільного інвестування, інвестиційних фондів, пайових венчурних фондів тощо); а також запровадження вітчизняними забудовниками інструментів податкового адміністрування.

Начальник Відділу Білоусова Інна Миколаївна

Директор ТОВ "УКРБУД ІНВЕСТ"

Українська корпорація по виноградарству
і виноробній промисловості

«УКРВИНПРОМ»

вул. Васильківська, 37, м. Київ, Україна, 03022
тел./факс (044) 257-11-16
e-mail: ukrvinprom_kyiv@ukr.net

Ukrainian Corporation for
Viticulture and Wine Production Industry

«UKRVINPROM»

37, Vasylkivska str., Kyiv, Ukraine, 03022
tel./fax (044) 257-11-16
e-mail: ukrvinprom_kyiv@ukr.net

*N 212
16.11.2018 р.*

До спеціалізованої вченої ради
Д 26.006.02 у ДВНЗ «Київський
національний економічний університет
імені Вадима Гетьмана»

ДОВІДКА

Видана Пісній Ользі Миколаївні про те, що результати її дисертаційної роботи на тему: «Глобальні трансформації середовища бізнес-діяльності ТНК» було використано у поточній роботі Українською корпорацією по виноградарству і виноробній промисловості «Укрвинпром». Вони були викладені дисертантом у Доповідній записці і стосувались:

- узагальнення досвіду країн – провідних світових виробників вина у сфері розвитку й підтримки вітчизняної сировинної бази виноробної промисловості на основі впровадження інноваційно-інтенсивних технологій виробництва винограду з метою зростання врожайності виноградних насаджень;

- обґрунтування комплексу заходів щодо інтенсифікації залучення інвестиційного капіталу у виноробну галузь, фінансування закупівлі якісного посадкового матеріалу та кредитування виробничих процесів під заставу оборотних активів;

- використання досвіду розвинутих країн світу у сфері розвитку інфраструктури ринку виноробної продукції, диверсифікації каналів реалізації та забезпечення якості продукції, регулювання попиту і пропозиції,

Член Європейського комітету виробників вин
Avenue des Arts 43/5e B-1040 Brussels, Belgium

а також захисту ринку від імпортої виноробної продукції та сировини низької якості.

Генеральний директор

В. М. Кучеренко

№35 Вр 17.12.2017р.

До спеціалізованої вченої ради
Д 26.006.02 у ДВНЗ «Київський
національний економічний
університет імені Вадима Гетьмана»

ДОВІДКА
ПРО ВПРОВАДЖЕННЯ
результатів дисертаційної роботи
Пісної Ольги Миколаївни на тему:
«Глобальні трансформації середовища бізнес-діяльності ТНК»

Громадська спілка «Ірпінська Агенція Розвитку» розглянула висновки та рекомендації дисертаційної роботи «Глобальні трансформації середовища бізнес-діяльності ТНК» Пісної Ольги Миколаївни, викладені нею у доповідній записці до спілки. Відзначено, що вони представляють значний практичний інтерес для органів місцевого самоврядування в Україні. Зокрема, запропоновані автором механізми державно-приватного партнерства у сфері розбудови транспортної і соціальної інфраструктури було використано при підготовці спільних з державними установами проектів з розвитку Ірпінського регіону.

Голова ГС «Ірпінська Агенція Розвитку»,
к.е.н.

О. І. Чернявська

ЗАТВЕРДЖУЮ

Проректор з науково-педагогічної роботи
ДВНЗ «Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана»

А. М. Колот

«11» жовтня 2018 р.

ЗАТВЕРДЖУЮ

Проректор з наукової роботи
ДВНЗ «Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана»

Л. Л. Антонюк

«11» жовтня 2018 р.

ДОВІДКА

про впровадження результатів дисертаційної роботи

Пісної Ольги Миколаївни на тему:

«Глобальні трансформації середовища бізнес-діяльності ТНК»

у навчальний процес у ДВНЗ «Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана»

Дирекція Інституту бізнес-освіти та деканат факультету міжнародної економіки і менеджменту КНЕУ підтверджують, що низка наукових положень і висновків дисертаційної роботи Пісної Ольги Миколаївни використовуються у навчальному процесі при викладанні нормативних та спеціальних дисциплін для бакалаврів і магістрів з міжнародної економіки:

- **Міжнародний менеджмент** (теоретичне обґрунтування сутності середовища транснаціональної діяльності та розкриття парадигмальних засад формування його глобальної моделі; визначення умов і механізмів трансформаційних змін середовища бізнес-діяльності ТНК під впливом об'єктивних економічних законів й емерджентних чинників глобального економічного розвитку);

- **Глобальна економіка** (обґрунтування глобального характеру фінансово-господарської діяльності сучасних багатонаціональних корпорацій; системний аналіз їх торговельних, інвестиційних і фінансових стратегій у глобальних умовах; узагальнення сучасних аналітичних підходів до оцінки ефективності середовища транснаціональної діяльності);

- **Міжнародні стратегії економічного розвитку** (комплексна характеристика механізмів реалізації глобальними ТНК стратегій глобальної експансії; ідентифікація їх корпоративних інтересів у глобальному конкурентному середовищі).

Декан факультету МЕіМ,
к.е.н., доцент

Ю. М. Солодковський

Директор ІБО,
д.е.н., професор

А. М. Поручник